

સામળયો.

સુચના	૧	ઓસડ આપવું તે	૧૫	કંઠજ્વરનું લક્ષણ.	૨૩
ઓસડ વગેરેનું વર્ણન.	૧	રોગીને ઓસડ લેવા વીશે	"	કંઠજ્વર ઉપર પાચન.	૨૩
બકાળાદી પ્રક્રીયા.	"	જીલાબ તથા ઉલટી દેવાવીશે.	"	વાતકંઠજ્વર ઉપર.	૨૩
કાટ.	"	લોહી કાઢાડવા વીશે.	"	પીત્તકંઠજ્વર ઉપર	૨૩
કંઠક.	"	કંઠ ઉપર ઓસડ દેવા વીશે.	"	સર્વજ્વર ઉપર પાચન.	૨૩
ચુરણ.	૨	સુળ વગેરેને ઓસડ દેવાવીશે	"	કામજ્વરનું કારણ.	૨૩
સ્નેહપાક.	"	રોગીને નાહાવા વીશે	"	કામજ્વર ઉપર ઉપાય.	૨૪
પરીભાગાપ્રકરણ.	૩	નક્ષત્ર તથા તિથી કોષ્ટક	૧૬	કામજ્વર, ક્રોધજ્વર, શોકજ્વર,	
યુક્તાયુક્ત વીચાર.	"	મૃત્યુગોગ.	૧૬	ભયજ્વર	૨૪
ઓસડો લાવવાનો પ્રકાર.	"	દુર્ણીયક	૧૭	વીશજ્વર ઉપર.	૨૪
વખત તથા દેસના વીશે કીચ્છા	"	દુતપ્રબળ	"	શ્રમજ્વર ઉપર	૨૪
કીચ્છા દોષોનું પ્રબલ હોયછે તે	૪	નરસા સ્વપનો.	"	પસીનાથી ઉત્પન્ન થએલાજ્વર	
વૈધ લક્ષણ	"	બીજા નરસા સ્વપનો.	૧૮	ઉપર	૨૪
ઓસડ લેવાનો વખત	"	હવે નરસા સ્વપનોનો પરીહાર	"	શનીપાતજ્વર.	૨૪
ઓસડ પ્રતીનીધી	૫	સારાસ્વપનો.	૧૮	શનીપાતનું લક્ષણ	૨૫
પરીક્ષા પ્રકરણ.	૮	નસાચીન્હો.	૧૯	શનીપાત ઉપર	૨૫
નાડીપરીક્ષા.	"	શકુન.	"	કરણમુળ	૨૫
હાવે નાડીની ગતીના લક્ષણ	"	સઉચ્ચશકુન	"	કરણમુળ ઉપર	૨૫
જીતનાડી	૯	પ્રદીપ્ત અશુભ શકુન	"	શનીપાત ઉપર બીજા ઉપાય.	૨૬
અજીરણની નાડી.	૯	દુતલક્ષણ.	૨૦	જીર્ણજ્વર	૨૬
ઉત્તમ તખીયતવાળાની નાડી.	"	દુતના નરસા લક્ષણો.	"	જીર્ણજ્વરનું લક્ષણ.	૨૬
અસાધ્ય સનીપાતનીનાડી.	"	વૈધને તેડવા જીણારો જે દુત	"	જીર્ણજ્વર ઉપર	૨૬
મુત્રપરીક્ષા	૧૦	તેહના શુભાશુભ શકુન	"	એકાતરો તરીયો ચોથીયો.	૨૬
હાવેબીંદુના લક્ષણો	"	જ્વરની ઉત્પત્તીનું કારણ	"	ગેજના જ્વર ઉપર	૨૭
મલપરીક્ષા	૧૧	જ્વરનું પૂર્વરૂપ	"	એકાતર તથા તરીયા જ્વરના	
જીભનીપરીક્ષા.	૧૧	જ્વર આવતા વેતજ.	૨૧	વીશેષ કારણો.	૨૭
નેત્રપરીક્ષા	૧૨	જ્વરપાચન	૨૧	તે ઉપર ઉપાય	૨૭
હાવે અસાધ્ય લક્ષણો.	"	વાતજ્વરનું કારણ	૨૧	ચોથીયા તાવના/વીશેષ કારણ	૨૭
જીતઉપદ્રવના નેત્રો	"	વાતજ્વરનું લક્ષણ	૨૧	ચોથીયા તાવ ઉપર	૨૭
રૂપપરીક્ષા	"	વાતજ્વર ઉપર પાચન	૨૧	તાલીયો તાવ	૨૮
શબ્દપરીક્ષા	"	વાતજ્વર ઉપર ધલાજ	૨૧	તાલીયા તાવ ઉપર ઉપાય	૨૮
સ્પર્શપરીક્ષા	"	પીત્તજ્વરનું કારણ.	૨૨	સરવ વીશમજ્વર ઉપર	૨૮
કાળજ્ઞાન-સાધ્યલક્ષણ	૧૩	પીત્તજ્વરનું લક્ષણ	૨૨	માહાશીતજ્વરાકુશ	૨૮
અસાધ્યલક્ષણો	"	પીત્તજ્વરઉપર પાચન ઉપચાર.	૨૨	અજીરણ જ્વર	૨૮
ઓસડ લાવવાનો મુહુર્ત	"	વાતપીત્તજ્વરનું લક્ષણ	૨૨	અજીરણ જ્વર ઉપર.	૨૮
રસાયણો વગેરે કરવાનું મુહુર્ત	૧૫	વાતપીત્તજ્વર ઉપર ઉપચાર	૨૨	સ્કતજ્વરનું કારણ તથા લક્ષણ	૨૯
વૈધે રોગીને કેવા મુહુર્ત ઉપર		સ્કતપીત્તજ્વર ઉપર ઉપચાર	૨૨	સ્કતજ્વર ઉપર.	૨૯
		કંઠજ્વરનું કારણ	૨૩	મથરજ્વર	૨૯

	૫૧	૧	૫	
મધુરા ઉપર ઇલાજ	૨૯	મીતામણી મુલુ	૩૮ પકુરોમ ઉપર.	૪૫
નવરની બેંતર બળતરા ઉપર	૩	મસ સ્વાસ ઉપર વળી ઉપાય.	૩૮ કાચરોમ	૪૫
નવર બધા પાંચી કામ કર	૩	સ્વાસ કુશરમાત્રા.	૩૯ સમરોમનું મરણ.	૪૫
રહી હોમ તો તે ઉપર ઉપાય.	૩	કિરણવ મસનું મરણ તથા	૪૦ મધનું પુર્વ રૂપ	૪૬
નવર શાંત થયા પછી.	૩	લક્ષણ.	૪૦ કાચનું અસાધ્ય લક્ષણ.	૪૬
ખાણો દરેમો તાવ તે ઉપર.	૩	ક્ષતકાસ ઉપર.	૪૧ કાચ ઉપર ઉપાય	૪૬
નવસ્થા રૂઠ ઉપદ્રવો તેઓવાડે	૩	આમવાત.	૪૧ દરામનો આસવ.	૪૬
નવર નવ્યાના પુર્વસ્વરૂપનું	૩	આમવાતનું મરણ.	૪૧ ઉરક્ષત કાચનું મરણ.	૪૭
વીમતનવરનું લક્ષણ	૩૧	આમવાતનું સ્વરૂપ તથા સં-	૪૧ અતીના કાંવ ઉપર.	૪૭
અતીસાર	૩૧	માન્ય લક્ષણો.	૪૧ નાદોમણ	૪૭
અતીસારનું મરણ.	૩૧	આમવાત ઉપર.	૪૧ નાદીનજન્ય મરણો.	૪૭
અતીસારની સંપ્રાપ્તિ	૩૧	કીરુસ્ત વા.	૪૧ નાદીમણ ઉપર.	૪૭
અતીસારનું લક્ષણ.	૩૧	કિરુસ્ત ઉપર.	૪૧ સદીયોં મણ, તથા આમ વા. મ.	૪૮
અતીસારનું મેદ.	૩૧	વાયુરોમ	૪૧ તારતના મણ ઉપર ઉપાયો	૪૮
અતીસારનું અસાધ્ય લક્ષણ.	૩૧	વાયુના રોમ ઉપર	૪૨ મણરોમ	૪૮
નવર અતીસાર	૩૧	તર્વ વાણ તથા સંધિવાણ ઉં-	૪૨ મળીર મણ	૪૮
કોઈ અતીસાર ઉપર	૩૨	ધનુરવાણ ઉપર	૪૨ મણ ઉપર ઉપાય.	૪૮
પીંચ અતીસાર ઉપર.	૩૨	અરહીત વાણ ઉપર.	૪૨ અત્યાદી પત	૪૮
રક્ત અતીસાર ઉપર.	૩૨	કોરુ સીરસ્વાણ ઉપર	૪૨ પારદાદી મલમ.	૪૮
છૂંદ અતીસાર ઉપર.	૩૨	શ્રવરો તથા ઉરુસ્ત વા વાણ	૪૩ અનુભવી મલમ.	૪૮
આમાકસ અતીસાર ઉપર.	૩૨	સવ પ્રકરના વાણ ઉપર	૪૩ અગ્નિદામ્ય મણ	૪૮
પાંચ અતીસાર ઉપર.	૩૨	સમીર દાવાનળ.	૪૩ અગ્નિદામ્ય મણ ઉપર.	૪૮
સરવ અતીસાર ઉપર.	૩૨	કમરોમ નજીવી મુખા	૪૩ અસ્થીકાંચ.	૪૮
સાંઘણી.	૩૨	પણ એ તણ ઉપર	૪૩ અસ્થીકાંચ ઉપર.	૪૮
સાંઘણીનું મરણ.	૩૨	કમરોમ.	૪૩ કામકર.	૫
સાંઘણીનું સ્વરૂપ લક્ષણ.	૩૨	એ રોમનું મરણ.	૪૩ કામકરનું મરણ	૫
સાંઘણીનું પુવારૂપ	૩૨	કમળા રોમનું મરણ તથા લ	૪૩ કામકરની સંપ્રાપ્તિ.	૫
સાંઘણી ઉપર	૩૨	કામકરો તથા કલીમકા	૪૩ મનકરનું પુર્વ રૂપ.	૫
વાત, પીંચ, કાં એથી ઉત્પન્ન	૩૨	લક્ષણો.	૪૩ મનકરનો ઉપાય.	૫
કમેલી સાંઘણી ઉપર એસ	૩૨	કલીમક રોમ	૪૩ ઉપદ્ર રા.	૫
કમળા સાંઘણી ઉપર.	૩૨	કમળા ઉપર ઉપાયો.	૪૩ ઉપદ્ર રાનું મરણ	૫
રક્તસાંઘણી ઉપર	૩૨	કમરોમ, કામકરો કલીમક	૪૩ ઉપદ્ર ઉપર ઉપાય	૫૧
કરસ.	૩૨	એ ઉપર.	૪૩ ગરમીના આધારે મલમ.	૫૧
કરસનું મરણ	૩૨	પકુરોમ.	૪૩ ગરમી.	૫૨
કરસ ઉપર ઉપાય.	૩૨	પકુરોમનું મરણ.	૪૩ શુક્રરોમ.	૫૨
કામસ્વાસ	૩૨	પકુરોમનું પુર્વ રૂપ	૪૩ શુક્રરોમ એકલ.	૫૨
કાસ એટલે કાસ તેનું સ્વ	૩૨	પકુરોમનું અસાધ્ય લક્ષણ	૪૩ શુક્રરોમ ઉપર.	૫૨
કાસ થવાનું મરણ	૩૨			
કાસનું પ્રકાર.	૩૨			
કાસ તથા સ્વાસ એ ઉપર.	૩૨			

પૃ	પૃ	પૃ	પૃ
મેદોરોગ.	૫૩	હુડકી ઉપર	૬૦
મેદોરોગનું કારણ તથા લક્ષણ	૫૩	સ્વરભેદ.	૬૧
મેદોરોગ ઉપર ઉપાય.	૫૩	સ્વરભગ ઉપર.	૬૧
કમ્બીરોગનું સાધારણ કારણ	૫૪	તુરણા.	૬૧
તથા લક્ષણ	૫૪	તુરણા (એ. શાસ) તે ઉપર	૬૧
કમ્બીરોગ ઉપર	૫૪	મુઝા.	૬૧
પરમાનું કારણ	૫૪	મુઝાનું કારણ.	૬૧
પરમાનું પૂર્વરૂપ	૫૫	મુઝાનું સ્વરૂપ	૬૨
પ્રમેહની સપ્રાપ્તિ	૫૫	મુઝા ઉપર	૬૨
પ્રમેહનું અસાધ્ય લક્ષણ	૫૫	દાહુ એ. બળતરા તે ઉ.	૬૨
પ્રમેહ ઉપર તથા ધાત પડે છે	૫૫	ચ દનાદી ચુરણ.	૬૨
તે ઉપર	૫૫	અપસ્માર (એ. વાધ અથવા	૬૨
રક્તપ્રમેહ ઉપર	૫૫	ફેફડે)	૬૨
વાતરક્ત.	૫૫	ઉન્માદ	૬૨
વાતરક્ત એટલે રક્તપીત્તી તેનું	૫૫	ઉન્માદ રોગની સપ્રાપ્તિ	૬૩
સામાન્ય કારણ તથા લક્ષણ	૫૫	ઉન્માદ રોગનું સામાન્ય સ્વરૂપ	૬૩
રક્તપીત્તીનું અસાધ્ય લક્ષણ.	૫૬	તથા લક્ષણ	૬૩
રક્તપીત્તી ઉપર ઉપાય	૫૬	ઉન્માદ રોગ ઉપર	૬૩
વીશુચીકા.	૫૭	છાતીના રોગ.	૬૩
વીશુચીકા એટલે મોઝસી તથા	૫૭	છાતીરોગનું કારણ	૬૩
અગ્નિદ મોઝસીનું સાધારણ	૫૭	છાતીના રોગ ઉપર	૬૪
કારણ તથા તેનું લક્ષણ	૫૭	પાણુવી અથવા પથરી	૬૪
અસાધ્ય લક્ષણ	૫૭	પથરીનું કારણ તથા લક્ષણ	૬૪
મોઝસી, તથા અગ્નિમદ તથા	૫૭	શુક્રાસ્મરિનો લક્ષણ	૬૪
અજીર્ણ ઉપર	૫૭	પથરીનું અસાધ્ય લક્ષણ	૬૪
હીંગાષ્ટક ચુર્ણ	૫૮	પથરી ઉપર ઉપાય	૬૫
મરુતી ઉપર ઉપાય.	૫૮	મુત્રક્રંછ	૬૫
નતી દ્વાદી ગુટીકા	૫૮	મુત્રક્રંછનું કારણ	૬૫
એ રોગમા મોશ ઉપર ઉકાં	૫૯	મુત્રક્રંછ ઉપર	૬૫
અરોચક.	૫૯	સુક્રાસ્મરિ ઉપર	૬૫
અરૂચી થવાનું કારણ	૫૯	મુત્રાધાત	૬૫
અરૂચી ઉપર	૫૯	મુત્રાધાતનું સ્વરૂપ.	૬૫
છરદીનું કારણ.	૬૦	મુત્રાધાત ઉપર	૬૫
ઝાકારીથી ઉપદ્રવ	૬૦	ભસ્મક રોગ.	૬૫
ઝાકારી ઉપર ઉપાયો	૬૦	ભસ્મક રોગનું લક્ષણ	૬૫
ત્રીદોષની વાતી ઉપર	૬૦	ભસ્મક રોગ ઉપર	૬૫
હીકવા એટલે હુડકી.	૬૦	કંઠમાળ ઉપર ઉપાય	૬૭
		અપચી, અરુચિ તથા ગાંઠ એ	૬૭
		ઉપર	૬૭
		અતરગળા	૬૭
		અતરગળાનું કારણ તથા લક્ષ.	૬૭
		અ તરગળા ઉપર	૬૭
		વીદ્રધી.	૬૮
		વીદ્રધીના લક્ષણો	૬૮
		વીદ્રધીઉપર	૬૮
		અંતરમુખ વીદ્રધી ઉપર	૬૮
		શ્લીષક.	૬૮
		શ્લીષકનું કારણ.	૬૮
		શ્લીષક ઉપર	૬૮
		ગાંઠનો રોગ.	૬૮
		અરુચિનું કારણ તથા લક્ષણ.	૬૮
		ઉદર.	૭૦
		ઉદરનું કારણ તથા લક્ષણ	૭૦
		ઉદરનું સામાન્ય લક્ષણ	૭૦
		ઉદરનું અસાધ્ય લક્ષણ	૭૦
		ઉદર ઉપર ઉપાય	૭૦
		ખીહોદર ઉપર.	૭૦
		ઉદરારી રસ.	૭૦
		ધન્વાનેદી રસ.	૭૧
		ગુદ્ધમેદોગ.	૭૧
		ગુદ્ધમેદનું કારણ તથા લક્ષણ.	૭૧
		ગુદ્ધમેદનું પૂર્વરૂપ	૭૧
		રક્તગુદ્ધમેદનું લક્ષણ	૭૧
		ગુદ્ધમેદનું અસાધ્ય લક્ષણ.	૭૧
		ગુદ્ધમેદ તથા વાતગુદ્ધમેદ ઉપર.	૭૨
		પિત્તગુદ્ધમેદ ઉપર	૭૨
		કંદુગુદ્ધમેદ ઉપર.	૭૨
		ત્રીદોષગુદ્ધમેદ ઉપર ગુદ્ધમારીરસ	૭૨
		રક્તગુદ્ધમેદ ઉપર.	૭૨
		શુળ	૭૨
		શુળરોગનું કારણ તથા સ્વરૂપ	૭૨
		વાતશુળ	૭૨
		પિત્તશુળ	૭૩
		કંદુશુળ	૭૩
		આમશુળ.	૭૩

મુળકર.	૭૩	કતરોજ	૮૦	પીતરોજ ઉપર	૮૬
સખારી.	૭૩	કતરોજ ઉપર.	૮	મ ઉપર.	૮૬
પરીણમમુળ.	૭૩	કતિને કાઠ એટલે ખરી	૮	ત્રિધીત ઉપર.	૮૭
અરપીતમુળ.	૭૪	કાઠે છે તે ઉપર.	૮	કોરોજ.	૮૭
ખરીણમમુળકર.	૭૪	કાંત મળ્યુત કવાને.	૮	પ્રકર.	૮૭
ઉદાવર્તન કારણ તથા લક્ષણ.	૭૪	કાનનો રોગ	૮૦	પ્રકરનું કારણ તથા લક્ષ	૮૭
ઉદાવર્તન અસાધ્ય લક્ષણ.	૭૪	કાનના મુળ ઉપર.	૮	પ્રકર ઉપર.	૮૭
ઉદાવત ઉપર.	૭૪	નાસારોજ	૮૧	સામસેત્ર એટલે ધિણુ પેકર	
કુદરોજ.	૭૪	નાસારોજ ઉપર.	૮૧	તે ઉપર.	૮૮
સવકુદરોજ.	૭૫	સામેજમ ઉપર	૮૧	ધાનીરોજ.	૮૮
ખરો.	૭૫	માધાનારોજ	૮૧	ચેનીસેત્રના સાધારણ લક્ષણો.	૮૮
ખરકર.	૭૫	માધાના રોજ ઉપર.	૮૧	ચેનીરોજ ઉપર	૮૮
વીશર્પ	૭૫	રકતપીત.	૮૨	કુદપુત, સર્વેયોની રોજો ઉપર	૮૮
વીશર્પ તથા ધાપર ઉપર.	૭૫	રકતપીતનું કારણ તથા સ્વર	૮૨	ચેનીરોજ ઉપર.	૮૮
વીરોજીક	૭૫	રકતપીતના ઉપદ્રવ.	૮૨	ક્રિષ્ટ કવાને ઉપર.	૮૮
વીરોજીક ઉપર.	૭૫	રકતપીતઉપર	૮૨	ઉપરના તુલસાનો મરવાળા	૮૮
વાળે.	૭૫	રૂપીતપીત.	૮૨	એવા હરજો તુલસાન ઉપર ઉ	૮૧
વાળેઉપર.	૭૫	રૂપીતપીતનું પુર્વરૂપ	૮૩	મંજ.	૮૧
નેત્રરોજ.	૭૭	રૂપીતપીતઉપર.	૮૩	મર્મરૂપી ઉપર	૮૧
નેત્રરોજનું કારણ.	૭૭	અન્નસપીત.	૮૩	મર્મવતીની વીકીતસા.	૮૨
નેત્રરોજ ઉપર.	૭૭	અન્નસપીતનું કારણ.	૮૩	મર્મજીવત યથો દોષ તે.	૮૨
નયનામૃત અન્ન.	૭૭	અન્નસપીતઉપર.	૮૩	ગર્ભ કારણ કવાને.	૮૩
અન્નિ દુધના કાઠે છે તે ઉ	૭૮	વ્યક્ત પીડીક.	૮૪	મર્મ કારણનો ઉપાધ.	૮૩
ધુમ્મધી અન્નિને વીકર	૭૮	અન્ન એટલે વાંઝ તથા વ્યક્ત	૮૪	મર્મ કારણનો અનુભવી ઉપા.	૮૩
કાઠ છે તેને.	૭૮	પીડીકા ઉપર.	૮૪	ચેનીમુળ ઉપર	૮૩
અન્નો મુખમથી ધર્મ પાણી	૭૮	કંદુરુરો.	૮૪	શુદ્ધ માત્ર ન કતો દોષ તે.	૮૪
કાઠે છે તથા નકે છે તે ઉપર.	૭૮	કંદુરુપત એટલે તથા તેઉપર	૮૪	કારણાળના ઉચરી ઉપર.	૮૪
એકથી નજવસ કાઠ છે અન્ન	૭૮	કેસ ખરી પડે છે તેઉપર.	૮૪	કારણાળ તથા મુલાવડીને	
તેન કોણુ યવ દોષ તે.	૭૮	વાગમળ્યકવાને.	૮૫	સોરી કરે છે તે ઉપર.	૮૪
નેત્રા પ્રયેષા ખીચ ઉપર.	૭૮	મત્ર તથા કાન મેઘા કવાને.	૮૫	વાયુ વચેરે વીકરથી અન્નિ	
નસવકુદની કીપા.	૭૮	વક્રગીક	૮૫	મમરોજી દુધ ઉપર.	૮૪
ધિણુ કુદ પડે છે તે ઉપર	૭૮	વાસ્તીક એટલે	૮૫	મુલાવડા રોજ ઉપર.	૮૪
રાતા દુધો પડે છે તે ઉપર.	૭૮	ગુદકરો	૮૫	શિશ્યાન્ન મુડી	૮૪
રોગવાને.	૭૮	યુગ્મલ એટલે	૮૫	મતાપ કોરુપર.	૮૪
મુખરોમનું કારણ.	૭૮	રોપ	૮૫	ચેની સકોજ કવા.	૮૪
મુખસેત્ર ઉપર	૭૮	સોળ ઉપર.	૮૫	નારોજીકારણ.	૮૫
ગળાનો રોજ	૮	ચાવુરોજ ઉપર.	૮૫	નનરોજી	૮૫
ગળાનું રોજ ઉપર.	૮				

પ	પ	પ	પ
સ્તનોમાં દુધ આવવા સારું.	૯૫ સ્તનન શુદ્ધીકા.	૧૦૪ સ્તનોનુ શોધન તથા મારણ.	
બાળકના રોગ ઉપર.	૯૫ બ ઘેન.	૧૦૫ હીંગનુ શોધન તથા મારણ	૧૧૦
બાલાઈ.	૯૫ ચુરણુ	૧૦૫ બીજો પ્રકાર	૧૧૦
બાળકના અતીંગર ઉપર	૯૫ બીચટુદી તથા અવળ અવસ્થા	૧૦૫ વંદાતનુ શોધન તથા મારણ	૧૧૦
દાડમપાક	૯૫ ઉપર ચુરણુ	૧૦૫ મવ રતનુ શોધન તથા	
અગ પએણી ઉપર ઉપાય.	૯૬ છુડીકા.	૧૦૫ મારણ.	૧૧૧
માથામા બીણા દોડા આવેછે	૯૬ વાજકચ્છુ ઉપર ધી	૧૦૫ બીજા પ્રકારનું મારણ	૧૧૧
તે ઉપર	૯૬ તે ધી આપવાનો પ્રકાર	૧૦૫ વીશ તથા બીચવીશોની શુધી.	
અળાધયો આવેછે તેઉપર	૯૬ ધાતુ પુટ ઓસડ.	૧૦૫ ઝોમલની શુધી	૧૧૧
બીજી દોડકીયો આવ્યા ઉપર	૯૬ બ્યોતીસ્મતી	૧૦૬ વછનાગ વગેરે જોડેરની	
કેર આવેછે તે ઉપર	૯૬ રમાયન.	૧૦૭ શુધી	૧૧૧
પેઠ દુખવા ઉપર	૯૬ સમ ધાતુની શુધી.	૧૦૭ તેપાળાના બીજની શુધી.	૧૧૧
અછરણુધી કીવા બીજા	૯૬ સમ ધાતુનુ મારણ	૧૦૭ બીજો પ્રકાર.	૧૧૧
કુપથથી ઝાડા થાયછે તેઉપર	૯૬ બીજો પ્રકાર.	૧૦૭ કળ લાવી કદ એટલે કાકરાનો	
બાળકના રોગ	૯૭ ત્રીજો પ્રકાર	૧૦૭ વછનાગ તેની શુધી.	૧૧૨
પેઠ માએલા રોગ	૯૮ બીચ ધાતુની શુધી તથા	૧૦૭ જોડર કાચલાની શુધી	૧૧૨
વગર	૯૮ મારણ.	૧૦૭ ચણોડીની શુધી	૧૧૨
દાસણી ઉપર	૯૮ અબજનુ શોધન, તથા મારણ	૧૦૮ ધતુરાના બીની શુધી	૧૧૨
ગગો	૯૯ બીજો પ્રકાર	૧૦૮ અંદણની શુધી.	૧૧૨
આકડી ઉપર.	૯૯ ત્રીજો પ્રકાર	૧૦૮ આકડો, કલેર, ચોર ઇત્યાદી	
ડબો	૧૦૦ લોઢ કાટોડાની શુધી તથા	૧૦૮ જોડેરની શુધી	૧૧૨
કવતુ	૧૦૦ મારણ	૧૦૮ ભાગની શુધી	૧૧૨
ડબા ઉપર.	૧૦૦ બીજો પ્રકાર	૧૦૮ મરીની શુધી.	૧૧૨
બાહેરના ઉપાય	૧૦૦ મનશીલનુ શોધન.	૧૦૮ બીચરની શુધી	૧૧૨
કવલુ ઉપર	૧૦૦ હંગાળનું શોધન.	૧૦૮ હીંગની શુધી.	૧૧૨
બાળધુ કી	૧૦૦ જસતની શુધી.	૧૦૮ પાશાણુ બેદની શુધી	૧૧૨
કીરમ તથા જત ઉપર ઉં	૧૦૧ બીજો પ્રકાર	૧૦૮ એરડાના બીની શુધી	૧૧૨
નાહાના બાળકને	૧૦૧ પારાની શુધી	૧૦૮ લમણુની શુધી.	૧૧૨
નાહાના બાળકના પેઠ માયેલા	બીજો પ્રકાર	૧૦૮ ગુગળની શુધી	૧૧૨
રોગો ઉપર.	૧૦૨ ત્રીજો પ્રકાર.	૧૦૮ ધાતુ ઉપધાતુ રસ ઉપરસ વગેરે	
ડબો યાયછે તે ઉપર	૧૦૨ ચોથો પ્રકાર	૧૦૮ બસ્મો કરવાને પુટો અપવાના	
મદાત્મય પાનાત્મય	૧૦૨ પારાનુ બજ	૧૦૮ તેનો પ્રકાર.	૧૧૨
મદાત્મય રોગ ઉપર	૧૦૩ બીજો મુખ્ય પ્રકાર.	૧૧૦ મહાપુટ.	૧૧૨
વાજકચ્છુ કામોદીપક.	૧૦૩ ગધનું શોધન	૧૧૦ ગજપુઠ તથા માદીશ પુઠ	૧૧૨
ધાતુપુટ ઓસડો	૧૦૩ હીંગળાની શુધી	૧૧૦ વરાહા પુઠ.	૧૧૩
સ્વર્ણમાદીક ચુર્ણુ	૧૦૩ શીળાજીત	૧૧૦ કંકટ પુઠ	૧૧૩
ધુઠોડો	૧૦૪ સમુદ્ર શીણ.	૧૧૦ કપોત પુઠ	૧૧૩

	૫		૫		૫
ખાણુ પુઠ	૧૧૭	સધીમતસનીપતારી	૧૨૦	સાગળીયર રસ	૧૨૮
કુમ પુઠ	૧૧૭	ચુતસજીવની રસ.	૧૨૧	મલુગજ રસ	૧૨૮
દેવેશ્વર દેવતા તથા દેવ		વિનિત રસ.	૧૨૧	માસજીવર દરમદશીયર રસ.	૧૨૮
તે કુલક	૧૧૭	શનિપાત મન્મથકુલ	૧૨૧	કુસુમાકર રસ	૧૨૮
કમર મત્ર	૧૧૭	સન્નિપાત વીધવસરસ	૧૨૧	સીદ્ધમલેશ્વર રસ	૧૨૮
સ્વર્વ નલીમ મત્ર	૧૧૮	વીધમુર્તિરસ	૧૨૧	પાશુપતાન્ત્ર રસ	૧૨૮
વાયુકા મત્ર	૧૧૮	જ્ઞાન દર્શનરીરસ	૧૨૨	વાતમળકુલ	૧૨૮
શુધર મત્ર	૧૧૮	જલવદી	૧૨૨	રહેશમવીધવસન રસ	૧૨૮
દોલામત્ર	૧૧૮	ચુતોત્પાનરસ	૧૨૨	મેહાવક રસ	૧૨૮
ગમ મત્ર	૧૧૮	રકતચીવીકરરસ	૧૨૨	માલીની પ્રાગ વસત	૧૨૮
પાતાલ મત્ર	૧૧૮	પૈયવતરસ	૧૨૩	શરભેશ્વર રસ	૧૨૮
તેજોમત્ર-કમર	૧૧૯	જ્ઞાનમત્રરસ	૧૨૩	મેહાવક રસમન	૧૩૦
રસામન	૧૧૯	વીરજીરસ	૧૨૩	પુરુષધન્યા રસ	૧૩૦
શુવર્ણ માલીની વસત	૧૧૯	મહોદધીરસ	૧૨૩	મહાપુર્ણ અદ્રિદમ મત્ર	૧૩૦
હામુમાલીની વસત	૧૧૯	કનકસુ દરસ	૧૨૪	હીરવમર્મ રસ	૧૩૦
જ્ઞાનીની કુમાર	૧૧૯	દીનેશ ભેરવ	૧૨૪	સીદ્ધકુરુપણ રસ	૧૩૧
વીશ્વવ્યાપકરસ	૧૧૯	ચદ્રપ્રભાવગી	૧૨૪	સીદ્ધકુરુવીધાસ રસ	૧૩૧
શીતારી રસ	૧૧૯	અવીશ્વરમસીન્દરસ	૧૨૪	સીદ્ધકુરુવેશ્વર રસ	૧૩૧
પોદાચિત્તો રસ	૧૧૯	ત્રીશંકરરસ	૧૨૪	હામુ મત્રાંક રસ	૧૩૧
પુરુષપતિરસ	૧૧૯	પચાચુત પરવદી	૧૨૪	મહોદધ અતિમણી રસ	૧૩૧
અક્ષત શુવર્ણ માલીની વસત	૧૧૯	શોકાન્ત્રામ રસ	૧૨૫	રાગમત્રાંક રસ	૧૩૨
શીતારી બીજો	૧૧૯	હાર વામરસ	૧૨૫	મહારામમત્રાંક	૧૩૨
શનિપાત અતિમણી રસ	૧૧૯	મહાવી જન્મ દેશરી	૧૨૫	રત્નમળ પોદલી રસ	૧૩૩
માલ સુપ્રદાન રસ	૧૧૯	મહાવીકપાદ રસ	૧૨૫	વસત કુસુમાકર રસ	૧૩૩
કાળકુટ રસ	૧૧૯	મહાવી વન્દરકપાદ રસ	૧૨૫	ચદ્રકસા રસ	૧૩૩
અદ્રીયર રસ	૧૧૯	ત્રીવીકમ રસ	૧૨૫	જ્ઞાન મુર્તિ રસ	૧૩૪
પ્રમદાનક રસ	૧૧૯	અગ્નિકુમાર રસ	૧૨૫	નારસીન્દ રસ	૧૩૪
વધ્યજીવી રસ	૧૧	કમ્પાદરસ	૧૨૫	વાવીને મહાપ્રનાથ રસ	૧૩૪
મહાજ્ઞાનરીકુલ	૧૧૯	અગ્નિવદ્યવદી	૧૨૫	સ્વછદ ભેરવ રસ	૧૩૪
હીરુશ્વર	૧૧૯	મહોદધી રસ બીજો	૧૨૫	અવસ કસુદી રસ	૧૩૪
શીતારી-ત્રીજો	૧૧૯	ત્રીતામણી રસ	૧૨૫	કામજોષ રસ	૧૩૫
જ્ઞાનસાગર રસ	૧૧૯	અર્જુનકુમાર રસ	૧૨૫	શનિપાતભેરવ રસ	૧૩૫
અશ્વેશ્વર રસ	૧૧૯	ત્રીતામણી રસ	૧૨૫	રામજાણુ રસ	૧૩૫
નવ ભરમસીન્દ રસ	૧૧૯	ત્રીતામણી રસ	૧૨૫	વાત વીધવ જન રસ	૧૩૫
મતસજીવન રસ	૧૨	કનક સુદર રસ	૧૨૫	ત્રીપુર ભેરવ	૧૩૫
ભરમેશ્વર	૧૨	શનિપાત ભેરવ રસ	૧૨૫	વાતારી રસ	૧૩૫
સત્તા પ્રમોદ મધમ	૧૨	જ્ઞાનક ભેરવ	૧૨૫	નરસીન્દ પદ્મજાળ રસ	૧૩૫
ત્રીમુખા કીર્તિ રસ	૧૨૧	સરવજાન શુદ્ધ રસ	૧૨૬		

પૃ		પૃ	
વાત રાક્ષસ રસ	૧૩૬	કામદેવરસ	૧૪૩
કલ્પતરુ રસ	૧૩૬	અરધનારી નરેશ્વર	૧૪૪
લઘુવાત વીધ્વ સન્	૧૩૬	બ્યાધીહરણુ	૧૪૪
લક્ષ્મી વીલાસ રસ	૧૩૭	દરદર્શીદુર.	૧૪૪
માહાલક્ષ્મી વીલાસ	૧૩૭	તાલકૈશ્વરરસ.	૧૪૪
પ્રમેહ દરપહારી રસ.	૧૩૭	ગલતકુસ્ટારીરસ.	૧૪૪
પુર્ણચ દ્રોણ રસ.	૧૩૭	રત્નગરભપોટલીરસ.	૧૪૫
શંખદ્રવ રસ	૧૩૭	ગુટીકા.	૧૪૫
દ્વીતીય શંખદ્રવ	૧૩૮	ચ દ્રમ્બાગુટીકા	૧૪૫
પ્રતાપલ કેશ્વર રસ	૧૩૮	કાકાયન ગુટીકા	૧૪૬
સુતશેખર રસ	૧૩૮	યોગરાજ ગુગુળ.	૧૪૬
અગ્નિસુત રસ	૧૩૮	ગોક્ષુરાદી ગુગુળ	૧૪૭
ત્રીપુર ભૈરવ.	૧૩૮	કૈશોરગુગુળ	૧૪૭
સમીર પન્નગ	૧૩૮	સ જીવની ગુટીકા.	૧૪૮
પીયુશા દીવટી	૧૩૮	મરીચાદી ગુટીકા	૧૪૮
અશ્વીની કુમાર માત્રા	૧૩૮	બ્રહ્મતસુરણા દીવટીકા.	૧૪૮
ગધક રસાયણ.	૧૩૮	દ્રાક્ષાદીગુટીકા	૧૪૮
વડવાનળ રસ	૧૩૮	બાહુશાલગુડ	૧૪૮
સ્વાસકુઠાર	૧૩૮	ચુરણ.	૧૪૮
ઉદય બાસ્કર રસ	૧૪૦	સુદરશન ચુરણજ્વર વગેરે	૧૪૮
ગરભપાલરસ	૧૪૦	ઉપર	૧૪૮
બાલસુર્યોદયરસ.	૧૪૦	લઘુ ગ ગાધર ચુરણ સર્વ	૧૪૮
લોકનાથરસ	૧૪૦	અતીસાર ઉપર	૧૪૮
ક્ષયકુઠાર.	૧૪૦	વૃદ્ધગ ગાધર ચુરણ સર્વ	૧૪૮
ચતુરસુખરસ	૧૪૧	અતીસાર ઉપર	૧૪૮
પ્રમેહ ગન્ધકેશરીરસ.	૧૪૧	મહાલર્ષીગાદી ચુરણ.	૧૫૦
પ્રળયકાળાગ્નીરસ	૧૪૧	લવણ ત્રીતાદી ચુરણ	૧૫૦
મદનકામેશ્વરરસ.	૧૪૨	હીંગવાદી ચુરણ	૧૫૦
છછાભેદીરસ	૧૪૨	ચ દનાદી ચુરણ.	૧૫૧
શ ખવટી	૧૪૨	નારાય ચુરણ	૧૫૧
પ્રદરરીપુરસ	૧૪૨	રાજવલ્લભ ચુરણ.	૧૫૧
બોલ બદ્ધરસ.	૧૪૨	શીતોપલા ચુરણ	૧૫૧
મહર્સીદુરરસ.	૧૪૨	તાલીસાદી ચુરણ	૧૫૧
સુતીકાભરણુરસ.	૧૪૩	નારાયણ ચુરણ	૧૫૧
પ્રતાપઅગ્નીકુમારરસ	૧૪૩	ન દપડી ચુરણ	૧૫૨
લક્ષ્મીનારાયણ રસ.	૧૪૩	પાયક ચુરણ	૧૫૨
કામેશ્વરરસ.	૧૪૩	મળશુધીનુ ચુરણ.	૧૫૨
		ચોપચીની ચુગળ	૧૫૨
		આમળાની ચેપલીચો.	૧૫૩
		પાક.	૧૫૩
		અસ ધપાક	૧૫૩
		પાકની રીતી.	૧૫૩
		ગોખરૂ પાક	૧૫૩
		મહાકુશ્માડપાક	૧૫૪
		કવચપાક	૧૫૪
		સાલમમીશ્રીપાક	૧૫૫
		મુસલીપાક	૧૫૫
		બદામપાક	૧૫૫
		કુમારીપાક	૧૫૬
		ક દરપપાક	૧૫૬
		ફણસપાક	૧૫૬
		પકવાત્રપાક	૧૫૬
		ભુકુશ્માડપાક	૧૫૬
		નારીકેલપાક	૧૫૭
		ખરજુર પુરણપાક.	૧૫૭
		લસણપાક	૧૫૭
		અમૃતભીલાતકપાક	૧૫૭
		એરડપાક	૧૫૮
		જીરાપાક	૧૫૮
		શેવ તીપાક	૧૫૮
		મેથીપાક	૧૫૮
		કુટબ્યા અવલેહ	૧૫૮
		કંટકારી અવલેહ	૧૫૮
		આમળાનો મુરખો	૧૫૮
		આખાનો મુરખો	૧૬૦
		નારીયળનો સીરકો	૧૬૦
		દાડમનો સીરકો	૧૬૦
		આદાનો સીરકો	૧૬૦
		કોકમનો સીરકો	૧૬૦
		અરડુસા અવલેહ	૧૬૦
		ગુલકંદ	૧૬૦
		ક દર્પશુપણ અવલેહ	૧૬૧
		દ્રાક્ષા અવલેહ	૧૬૧
		કુખાડ અવલેહ	૧૬૧
		આદા અવલેહ	૧૬૧

	૪		૪	૪	
બીલીનો મુરખો	૧૧૧	તાવરી તેલ	૧૫૧	રસપુર	૧૭૪
બીલેસનો મુરખો	૧૧૨	તર્વાગાદી તેલ	૧૫૨	રસ સીંદુર	૧૭૪
માકુતી	૧૧૩	ચીખાસક તેલ	૧૫૩	લોહ ભરમ	૧૭૫
ધૂતો	૧૧૪	માલ તેલ	૧૫૪	લોહનાપ માત્રા	૧૭૫
કાશાળુ ધૂત	૧૧૫	અનુપાન પ્રકરણ /	૧૫૫	વજ્રભરમ	૧૭૬
ત્રીશુ ધૂત	૧૧૬	સર્વ સાધારણ અનુપાનો	૧૫૬	ત્રીવજ્ર ભરમ	૧૭૬
કામરેવ ધૂત	૧૧૭	અમ્લક ભરમ	૧૫૮	ચીખાસક	૧૭૬
કાસીસાદી ધૂત	૧૧૮	અશીની કુમારની માત્રા	૧૫૮	મુખધુ ભરમ	૧૭૬
વાલકરણ ધૂત	૧૧૯	અમ્લ	૧૫૯	દરવાજા ભરમ	૧૭૭
તૈલો	૧૨૦	પિપ્પાચેલીની માત્રા	૧૬૦	કીરક ભરમ	૧૭૭
નારાળુ તેલ	૧૨૧	નસત ભરમ	૧૬૧	કીચુલ	૧૭૭
અમ્લમધી તેલ	૧૨૨	તાંબુ ભરમ	૧૬૨	કેમળ	૧૭૭
પ્રસારીશી તેલ	૧૨૩	પરવાળા ભરમ	૧૬૩	મળો તથા તેલ સત્.	૧૭૭
જલમોલ	૧૨૪	પારાણ ભરમ	૧૬૪	મીઠાણ	૧૭૮
લાલ્યાદી તેલ	૧૨૫	રખાણ ભરમ	૧૬૫	સસણ, ચીત્રક	૧૭૮
			૧૭૬	કુપાત્રિયા	૧૭૮
			૧૭૪	કેમળી પાક	૧૭૮

સુચના.

સુચના એટલે આ પુસ્તકમાં જે શબ્દોનો અર્થ ક્યાં નથી તેનો ખુલાસો તેના અહીં ત્રણ પ્રકાર કહેલા છે તે એવાકે પેહલો ઓસડો વગેરેના વજન બાબત, બીજો ઊકાળા વગેરેની કીઆઓ વીશે, ત્રીજો પ્રકાર સ્નેહ પાક બાબત; ઓસડ વગેરેનું વજન.

જે ઊકાળા વગેરે ઓસડોમાં જણસોનું વજન કહેલું નથી ત્યાં સર્વ ઓસડો તોલમાં બરાબર લેવાં પણ તે બરાબર કેટલાં લેવાં એ સંશય એવી રીતે મટાડવોકે જ્યાં સ્વરસ એટલે જણમનો અગરસ લેવા બાબત કહેલું છે ત્યાં સ્વરસની માત્રા હમેશા એ તોલા તેમવી.

સ્વરસમાં ખાંડ, સાકર, મધ, ગોળ, ઈત્યાદી નાખવાનું હોયતો તે અરથો તોલો નાંખવું. પુટપાકની માત્રા હમેશાં ચાર તોલા જોઈએ તેમાં મધ નાખવું હોય તો એક તોલો નાખવું, તથા કલ્ક ચૂરણાદીક નાખવું પડેતો સ્વરસની પેઠે છ, માસા જોઈએ.

ઊકાળાદી પ્રક્રિયા.

ઊકાળો—ઊકાળા માંહેલાં સર્વ ઓસડો મલી હમેશાં ચાર તોલા લઈ ખાંડવાં અને સોલગણું એટલે ૫૪, તોલા પાણી નાંખી ધીમા તાપે હાંડલામાં ઊકાળવો પછી આઠમો ભાગ એટલે ૮ તોલા બાકી રાખી નવશેકો પીવો તેટલો સહન ન થાયતો ૪ તોલા લેવો નહાના છેકરાને ન- તોલાથી તે ૧ તોલા સુધી આપવો. તે ઊકાળો નરણું કેઠે તથા અનાજનું પાચન સારી પેઠે થયા પછી લેવો ઊકાળામાં ખાંડ, સાકર, નાંખવાની હોય તો વાત પીત્ત, કફ, એ રોગો ઊપર અતુકમથી ૪ થો ૮ મો તથા ૧૬ મો ભાગ નાંખવો, અને મધ નાખવાનું હોય તો ઉલટું એટલે કફ ઊપર ૪ થો ભાગ, પીત્ત ઊપર આઠમો ભાગ, અને વાયુથી થયેલા રોગ ઊપર ૧૬ મો ભાગ એ પ્રમાણે નાખવું;—છર, ગુગળ, ખાર, શીળાજીત, હીંગ વગેરે ઓસડો ૩ ત્રણ માસા સુધી નાંખવાં.—દૂધ, ઘી, ગોળ, તેલ, કલ્ક, ચુર્ણ, વગેરે ઓસડો, ઊકાળામાં તોલો તોલો નાખવાં.

ફાંટ × તથા. હીમ # એવોનું પણ વજન તથા તેમાં નાખવાની જણસોનું વજન ઊકાળા પ્રમાણે જાણવું.

કલ્ક—લીલું અથવા પલાળેલું કીંવા સૂકું ઓસડ લઈ પથરા ઊપર વાટે છે તેને કલ્ક કેહે છે, તેનું પ્રમાણ ૧ તોલો જોઈએ. કલ્કમાં મધ, ઘી, તેલ વગેરે કલ્કથી બમણું જોઈએ. ખાંડ, સાકર, ગોલ, એ બરાબર નાખવાં અને ઓસડ ચોગણું જોઈએ.

† જણસો ખાડી ઉત્તર પાણીમાં નાખી તેજ વખત ગળીનેજ પાણી લે છે તે

* જણસો શંતે પાણીમાં ધવાળી સવારે ચોળી ને ન પાણી લે છે તે.

ચુરણ—મજ સુકેલું ઓસડ લેઈ સારી રીતે ઝીલું કરી વસે વડે ગાળવું, તે ગાળેલા બુકાને ચુરણ ઠેઠે છે તે મોટી ઉમરના માણસને ૧૦ તોલાથી એક તોલા મુધી, તથા નહાના છાકરાને ૧ માસાથી ૩ માસા મુધી વીચાર કરી ધરાત પ્રમાણે આપવું ચુરણમા ગોળ ચુરણ બેરહો નાખવો તથા સાકર બમણી નાખવી હાગ નાખવી તે શેઠીને નાખી હોયતો હાફ અથવા સુરણ આવતી નથી થી, વગેરેની સાથે ચુર્ણ ચારવું પડેતો ચુર્ણથી બમણ થી વગેરે બેઠા પાણીમા ગ્રેળવી ચુર્ણ લેવું હોયતો પાણી શોગણુ બેઠા, ચુર્ણ, અવલેહ (ચારણ) બાળી, કદ્દ, એ ખાધા પછી બે પાણી અથવા ૬૫ પીવાવું તે વાત, કદ્દ, એ રોગો જીપર અનુક્રમે કરી ૧૨-૮-૪ તોલા થીવું એટલે બેમ પાણી જીપર તેલનું દીપુ ખતા વેતળ ચારે તરફ ફેલાવ છે, તેમા અનુપાનના બેરવડે ઓસડ પણ સર્વ અબમા ફેલાવ છે

કોઈ ચુર્ણને લીંછુના રસની વગેરે ભાવના એટલે પુર દેવો પડેતો બેઠા રસમા સર્વ ચુર્ણ પસળે તેટલુંજ ભાવનાવું પ્રમાણ સમજવું

બે પણ જીપર ઉકાળા વગેરેના પ્રમાણે કહેલા છે તોપણ રસ, વખત, પ્રકૃતી જીમર, અને શક્તિ વગેરેના સારી પેઠે વિચાર કરી કહેલા ઓસડોના વજને વગેરે ઉપયોગમા ભાવવા

સ્નેહપાઠ

કદ્દ કરતા શોગણુ થી, અથવા તેલ, હાઈ તેનાથી શોગણુ પાણી કિંવા બીજે દ્રવ પદાર્થ નાખી પકવવું પછી તઠમાર થએલા સ્નેહની માત્રા ૪ તોલા થીવી બે બજસતુ તેલ અથવા થી કાઢવાવું હોય તેનાથી શોગણુ પાણી નાખી શાશા ભાગત બાદી રાખવું અને તેની સાથે તેલ કિંવા થી તઠમાર કરવું—મુવાળી બજસ હોયતો પાણી શોગણુ તથા કદ્દ હોયતો સોળ મણ પાણી નાખવું બધા કેવળ પાણી, ઉકાળો, અને સ્વરસ એ વડે સ્નેહ તઠમાર કરવો છે તો ત્યાં કદ્દનો ભાગ અનુક્રમે કરી ૪ થી ૬ ડો ૮ થી ભાગ નાખવો, ૬૫, કદ્દી, સ્વરસ, અને હારા, એવાની સાથે સ્નેહ તઠમાર કરવો હોયતો આશિ ભાગ કદ્દ નેમવો, અને કદ્દનો સારો પાક થવા સાર તેમા થોપલું પાણી નાખવું—બધા કેવળ ઉકાળા વડે સ્નેહ તઠમાર કરવાનો છે ત્યાં ઉકાળાના ઓસડોનાજ કદ્દ નાખી સ્નેહ તઠમાર કરવો—બધા ૬૫ વડે સ્નેહ તઠમાર કરવાનો છે ત્યાં ઓસડો કરતા આઠ મણ ૬૫ અને ૬૫થી શોગણુ પાણી નાંખી પકવવું સ્નેહનું દીપુ અન્ની ઉપર નાખી બેઠા તે તાતજ થવા લાગે એટલે રીઝ થશે એવું સમજવું ફેણ આવવા લાગે એટલે સમજવું કે તેલ તઠમાર થયું, અને ફેણ આવીને મટી જાય એટલે થી તઠમાર થતું એવું બજવું

આ પરિભાષામાં ચાર પ્રકરણો છે તે એવા કે, ૧ પેહેલું યુક્તાયુક્ત વિચાર, ૨ બીજું વેદ લક્ષણ, ૩ ત્રીજું ઓસડ લેવાનો વખત, ૪ ચું ઓસડ પ્રતિનિધી પ્રકરણ-એવી રીતે ચાર પ્રકરણો બાબતો.

યુક્તાયુક્તવિચાર—સર્વ કામમાં નવાંજ ઓસડો નેમવાં પણ વાવડીંગ, પીપર, ગાળ, ધાણા, ધી, મધ, એ છ પદાર્થો તો એક વરસના બુના લેવા, ગજો, કુડાની છાલ, અડુરસો, ભુર કોહોળું, શતાવરી, આસંધ, કેરાંટો, વરી-આલી, ચાંદવેલ, એ ઓસડો હુમેળાં તાજજ લેવાં. તાજાં તેથી બમણાં લેવાં નહિ બીજાં ઓસડો લીલાં તથા તાજાં છતાં પણ બમણાં લેવાં- જે ઓસડ લેવા વગેરેનો વખત કહ્યો નથી ત્યાં મવાર બાબતી તથા જે ઓસડોનું અંગ કહેલું નથી ત્યાં તેનું મૂલ લેવું-તથા જ્યાં ભાગ કહ્યો નથી ત્યાં બસ-બસભાગ બાબતો-જ્યાં પાત્ર કહેલું નથી ત્યાં માટીનું વામણ લેવું. પ્રયોગમાં એક ઓસડ બે વખત આપ્યું હોય તે બમણું લેવું, ચુર્ણ તથા ધી તથા તેલ વગેરે સ્નેહ પદાર્થોમાં તથા અવલેહમાં મુખ્ય કદી હોય તો ઘોળીમુખ્ય લેવી-એક વરસ પછી ઓસડોનું તેજ તથા ગુણ ઓછો થાય છે તેમાં બે મહિના પછી ચુર્ણ નકાસું પડે છે તથા ગાળી અને અવલેહ એક વરસ પછી ઉપયોગ વીનાના થાય છે, ધી અને તેલ વગેરે પણ ચાર મહિના પછી ગુણ વિનાના થાય છે. ઓસડો તથા હલકા પાક એ એક વરસ પછી ગુણ વિનાના થાય છે તથા આસવ અને સોના વગેરે સર્વ ધાતુની ભસ્મો તથા રસાયણો એ જેમ જેમ બુનાં થાય તેમ તેમ તેના ગુણો વધતાં જાય છે. રોગો ઉપર ચુર્ણ ઉકાળો વગેરેની યોજના ગણ ઉપર કરવાની છતાં ગણોમાં એકાદું ઓસડ રોગને અન-કુલ ન પડતું હોય અને તે ઓસડ વ ગણ વગેરે ઉપર અનુકુલ હોય તોજ કાઢી નાંખવું તથા એકાદું ઓસડ ઘટારત છતાં ગણ પ્રમાણે ન હોય તોજ પોતાની બુદ્ધિએ કરી તેના ઉપયોગ કરવો.

ઓસડો લાવવાનો પ્રકાર—ગ્રાત.કાળમાં ઉઠી સ્વસ્તચીત્તથી પવીત્ર થવું, પછી સારો દિવસ જોઈ દેવને નમસ્કાર તથા તેનું ધ્યાન કરી કોઈની સાથે કાંઈ ન બોલતાં જ્યાંથી તે ઓસડો લાવવાનાં હોય ત્યાં જઈ તે ઓસડની ઉત્તર દિશાનું મુલ અથવા છાલ કાઢી લાવવી-જે ઓસડ રાફડા ઉપર ઉગેલું તથા નરશી જગ્યા ઉપરના, તથા પાણીના આશ્રયથી હોય છે તે, તથા સ્મશાન-ભુમી ઉપર થાય છે તે, તથા જે જગ્યા ઉપર ઘાસ થતું નથી તે જગ્યા ઉપરનું ઓસડ, તથા બજાર વગેરે ઠેકાણે ઉગેલું હોય, તથા ઉંચે લાગેલી એવા પ્રકારનાં ઓસડો લાવવાં નહિ તેથી કાંઈ પણ કામ થવાનું નહિ આસો તથા કાર્તિક મહિનામાં સર્વ ઓસડો રસથી ભરેલાં થાય છે એ માટે હરેક કામ સારૂ તે બે-

મહિનામાં એકસડો હાવી મુકવા તથા જુલાઈ અને ઉસરી થવા સારૂ જે એકસડો બેઠાએ તે વૈશાખ તથા જેઠામાં હાવી મુકવા જે ઝાટતું બાંધુ મુળ છે તે મુળની છાસ લેવી તથા જે વનસ્પતીનું મુળ પાતળું છે તેનું મુળજ સેવું, અથવા પાન રૂંધ મુસો મુદ્દા પણ લેવા, વડતથા પીપરના ઝાઢ, બાજુ અભાડા પીપળો વગેરેની છાસ લેવી, બીધા, ખેર, આશીરદો, મરિડા, આવળ વગેરે ઝાડોની અંતર છાસ લેવી તાલીશપત્ર, તમાકુપત્ર, કુવાર, નાગવેલ, વગેરેના પાનમાં લેવા ત્રીફલા, સોપારી, બાર વગેરેના રૂંધો લેવા, ધાવરી, ખાખરો, જુલાઈ, વગેરેના રૂંધો લેવા, ધાર, આકડો વગેરેનું રૂંધ લેવું એ પ્રકારે એકસડાનું પ્રહણ કરવું.

વખત તથા દેશના વીરો કીઆ કીઆ દોરોનું પ્રબલ હોય છે તે.

ભાદરવો આવળ, માહ માગસર, પોશ, આશાઢ, એરલા ખાસોમાં વાયુનું પ્રબલ બળવું વૈશાઢ, આસો, જેઠ, કાર્તિક, એ મહિનામાં પીત્તનું પ્રબળ બળવું તથા ફાગણ, ચૈત્ર, એમાં કફનું જોર-તથા દક્ષિણ તથા પશ્ચિમ સમુદ્રના તીરે પીત્તનો વધારો અને પૂર્વ સમુદ્રના તીરે ગરમી હોય છે-ઉત્તર દેશમાં ષડ હોય છે-ચીંહા ફરીની તસેદીમાં પીત્ત વધારે હોય છે અને તેના મથાળે કર્ને વધારો હોય છે-કાવેરીના દક્ષિણ તીરે ઉષ્ણ પણ હોય છે-તુંગભદ્રાના તીરે પીત્તનો વધારો હોય છે કૃષ્ણાના તીરે વાતનો વધારો હોય છે ગદાવરીના બેઉ ભાગમાં ત્રિરોપનું સેળ સેળપણું હોય છે-તાપી તીરે તથા તાપીના દક્ષિણ ભાગમાં વાતનો વધારો રેવા તીરે તથા તેના દક્ષિણ ભાગમાં પિત્તનો વધારો મહીના કાંઠે તથા તેના દક્ષિણ પડએ પિત્તનો વધારો પાંદતી તીરે દોરમી સેળસેળ હોય છે; ગંગા તથા જમનાના તીરે સરદી હોય છે-એ પ્રમાણે કાળ, દેશ, એનો વિચાર કરી એકસડ આપવું.

વૈષ દક્ષિણ-ગ્રહ પાસેથી સંપર્ક વૈષક શીખેલો તથા રસાયણ વગેરે એકસડો બનાવવામાં કુશળ તથા જસવાળો, લોભવીનાનો, ધીરજ્વાન, ક્ષાત્ર વત, સારા આચરણવાળો, અભીમાન વીનાનો, ધરમ કરનારો, આગ્રહ વીનાનો, રવની ભક્તી કરનારો, એવા સક્ષણોથી સુદત બેઠાએ અને જેને એક એક રોગ ઉપર એકસો ઉપાધોની ખબર છે તેને વૈષ કહે છે. ત્રણસો ઉપાધો બાજુ છે તેને ચીકીત્સક કહે છે સાતસો ઉપાધો બાજુ છે તેને મનવતરી કહે છે એ કરતા વધારે વૈયોના સક્ષણો દોરણતરોના વીરો એવા.

એકસડ સેવાનો વખત-વૈષે પણ કરી એકસડ પ્રાતઃકાળે આપવું પણ અંબરસ, કક્ષ, ઉકાળો તથા ફાઢ, તથા હીમ, એ તોવિષેષકરી સવારમાં આપવા પિત્ત, કફ, એનો પ્રકોપ થયો જતા પિત્તને જુલાઈ અને કર્ને ઉસરી તેમજ સેજન (અપતર્પણ) એરસે બાંધને પાતળો કરવાનું (એરસે વાયુ વગેરે

દ્વાષાને સ્નેહાદીવડે પાતળા કરવા) જડા માણસને મધ તથા પાણી આપી પાતળો કરવો એ બાબત પણ એસડ પ્રાતઃકાળેજ આપવું. તથા રોગીને સવારે ભોજન આપવું નહિ. ગુદ સંબંધી વાયુ બંદ પડ્યો હોય તો ભોજન પેટેલાં જરાવાર એસડ ભક્ષણ કરવું તથા અરૂચી થઈ હોય તો તરેહ તરેહના અનાજે તથા ઘણા એક પ્રકારના તીખા તમતમા પદાર્થોની સાથે એસડો આપવાં. નાલી સંબંધી વાયુ પ્રકોપ થયો હોય તથા જઠરાગ્ની મદ પડ્યો છતાં અગ્ની પ્રદીપ્ત થાય એવું એસડ ભોજનમાં આપવું. તથા સર્વ શરીરમાં વ્યાપી વાયુ કોપ પામ્યો હોય તો ભોજન થયા પછી એસડ આપવું તથા હેડકી તથા આક્ષેપક તથા કપવાયતો કોપ થયો છતાં ભોજનના પેટેલાં તથા અંતે એસડ આપવું. કંઠ સંબંધી ઉદાત વાયુનો કોપ થઈ સ્વર ભગાદી રોગ થયા છતાં સાંઝના ભોજન વખતે કોળીયાની સાથે તથા જે કોળીયામાં એસડ આપવું છાતી માંહેના વાયુનો કોપ થયો છતાં ઘણું કરી સાંઝતુ ભોજન થયા પછી એસડ આપવું. તરસ, ઉલટી, તથા હેડકી, સ્વાસ, તથા ઝેર દોષ એ છતાં વારવાર અનાજ વીના તથા અનાજની સાથે એસડો આપતા જવું એટલે ગ્રીવા મુળ તેના ઉર્ધ્વ ભાગે કર્ણ રોગ તથા નેત્ર રોગ તથા મુખ રોગ તથા નાસા રોગ ઈત્યાદી રોગો બાબત તથા વરધવાયુ વગેરે દ્વાષાના વધારા વાસ્તે રાત્રીના વીશે પાચનરૂપ તથા શમનરૂપ એસડ અનાજ વીનાતુ આપવું.

એસડ પ્રતીનીધી.

એસડ.

પ્રતીનીધી.

અતઃસ મારજની,
અતીવીખનીકળી,
અભ્રક સત્વ,
અષ્ટમુત્ર,
અસ્લવેતસ,
આસવ,
ઉત્પલ,
ઋધીવૃધી,
અહંસા
કોકંભ

અજમો; અજમોદો,
નાગરમોથ,
લોઢાનો કાટોડો,
ગોમુત્ર,
મુકો, ચણાની ખાટી
મદ્ય,
કમલ,
હકરકંદ, મહાખલા,
માનકંદ માયાનુમુળ
ખાટું દાડમ,

આમજી.	હાલ
કંઠ.	મુશળ
કસ્તુરી.	ભવત્રી.
મરીચ કંઠાલ	હીરકંઠાલી આસપ શતાવરી.
સેલાનો કાંઠોડો.	ગજવેલ પાંસાદ.
કપુર.	મુખક રાતી મુખક.
હાસમીરી.	રીવલ મહુદાતુ ઝાદ.
કેળ	વમદા ઉકેળ
કેશર	કુમુળ
ખેરસાલ	કંઠવા લીંબડાની લાલ
ગજ પીપર	પીપરી મૂળ
ગદુ	ખાવટો.
ગાળ.	રાખડી ઝોઝાળ
મુખક.	વાળો કપુર
મવક	ગજ પીપર
મીત્રક	શાતી નેપાળો.
ભવત્રી.	લવંગ
ભોરીંગળી	કંઠવા લીંબડો.
મરીચ કંઠાલ	વેલમી ભવત્રી.
ભોરીંગળી	મોટીરીંગળી.
કંઠુ છર	શાદાછર
ધમાસો.	દુરાલભા.
ધાવરીના ફૂલ	મઉડાના ફૂલ
નખસો.	લવંગ.
નામકેશર	કમલકેશર.
કમલકુલ.	કમોડ પુષ્પ
પીપર.	મરી.
પુસકર મૂળ	હોલ.
બકુળ	કસાર કમલ.
બહીસ મારજની.	અલેમોડ અલમો.
બાપમી	કુવાડીયાતુળીજ
લીલામી.	મીત્રક
ભોરીંગળી.	મોટીરીંગળી.
ભદ્રમીષ	કપુર.

ભાંગરાતુમૂળ.
મધ.

મોરની ચોટલી.

છરૂ.

છવક, રૂશભક.

જેસ્ટીમધ.

તગર.

ચોખા.

તાલીસપત્ર.

તુવર.

જીતુ ધી.

દહી.

દારૂ હળદર.

બકરીતુ દૂધ, તથા ગાડરાતુ દૂધ.

દરાખ.

મચુર.

માક્ષીક.

મરી.

મગ.

ખાંડ.

સોનુ સુવર્ણ માક્ષીક.

હીરો.

હરડે.

મોથ માહામેદ.

મોતી

મોરવેલ

રાતી સુખડ.

રતાંજની.

આકડાતુ દૂધ

રુપુ.

રીંગણી.

વરીના ચોખા.

રીંગણીમુળ.

જીનો ગોળ.

હીમજ.

ધાણા.

ભોયકોહોળુ વંશભોચન.

ધાવરીના ફુલ.

કોસ્ઠ:

જીવાર સાઠી ચોખા.

સ્વર્ણ તાલીસપત્ર.

કળથી.

તાબું ધી.

છાશ.

હળદર.

ગાયતુ દૂધ.

ખજૂર રોવતુ ફલ એટલે સફરજન.

અડદ.

સોના ગેરૂ

લવીંગ.

મઠ.

સાકર જીતુ મધ.

લોહાતુ ભસ્મ.

વધકાંતમણી.

આમળા

{ જેસ્ટીમધ તથા આસંધ શતાવરી
પ્રસારણી.

મોતીની છાપ

દાલચીની.

વાળો.

દારૂ હળદર.

આકડાના પાનનો રસ.

રૌપ્યમાક્ષીક લોહભસ્મ.

મચુરશીખા

સાંમે

વરાણા-	લાક
વારાહીકે	કરકે
વાળા	નામરભાષ.
એજરે-	નળ
વજ	મોરવેલ કોર્સીજન.
શાકા-	દુધીયુ
સઅળ	મીઠું વાપરવાનું પદાર્થ.
મુઠા-	આદુ
સોરઠી માટી	કુટકી
સ્થાણેવ	કોસ્થ, મરોરે.

ક્ષારના ઠેકાણે સપોશીના રસ આપવો. અને જે પદાર્થો મળતા નથી તે ઓના ગુણ દ્વારા જોઈ તેવાજ ગુણો જે પદાર્થોના હોય તે પદાર્થો તે ઠેકાણે મળવા

પરિભાષાપ્રકરણ સમાપ્ત.

પરીક્ષા પ્રકરણ પ્રારંભ.

નાડી પરીક્ષા—તેણે સમારેલો તથા જ્ઞાન અને લોચન કરેલા માણસની તથા ભુજ અને તરસથી પીઠાવણા માણસની નાડી જોઈ છતાં જરાબર પરીક્ષા થતી નથી. તેથી સવારમાં ઉઠી પહીવાર નીરાંતે બેઠેલો જે તેની નાડી જોઈએ એટલે સારી રીતે જાણવામાં આવેછે પુરૂષનો જન્મજો દાપ તથા ઓનો દાખો દાપ લાખો રીપો કરી અંગુઠના ચડમા તર્જની, મધ્યમા, અનામીકા, અંગુઠ વળ આમળા મુઠી વાત, પિત્ત, કફ, એ રોષો અનુક્રમે કરી જાણવા. તેમજ પગના મુઠે નાડી જોવી પ્રાગ્જાણે દસ પહી મુઠી કફ નાડી તથા મધ્યાને દસ પહી મુઠી પિત્તનાડી, તથા સંજે દસ પહી મુઠી વાયુની નાડી, એ પ્રમાણે ચાલતી જળ નાડી જાણવી.

દાવે નાડીની ગતીના લક્ષણો—વાહી તથા ચરપ અને જોનોની ચાલ જેવી ચાલે છે તે વાયુની નાડી જાણવી જ્યદ્દીથી રહકા, તથા કાગળા, તથા કુર્તમપદ્ધી જેવી ચાલે છે, તે પિત્ત નાડે જાણવી દુઃસ તથા પારેવા તથા પ્રાર તથા કુકલ જેવી મદ મદ ચાલે છે તે કફ નાડી જાણવી. સન્નિપાત થવા છતાં નાડી લાવક પદ્ધી તથા તીવર જેવી ચાલે છે તથા જે રાપનો દાપ

થયો છતાં નાડી હળવે હળવે ચાલી ફરી તરતજ જલદી જલદી ચાલવા લાગે છે, અને જે નાડી પોતાના સ્થાનકથકે છુટીને તથારહી રહીને ચાલે છે તે, તથા ઘણી નખળી અને ઘણી થંડી થઈ, તે એવી ચાર પ્રકારની નાડીયો રોગીના પ્રાણનો નાશ કરેછે. સામાન્ય તાવનો કોષ થયો છતાં નાડી ગરમ થઈ મોટા વેગથી ચાલે છે. તથા સ્ત્રીયો વગેરે ઊપર ઈછા થઈ તે પ્રાપ્ત ન થતાં, તથા ક્રોધ આદ્યો છતાં નાડી ઘણા વેગથી ચાલે છે. તથા ચીંતા અને ભય એ પ્રાપ્ત થયા છતાં નાડી નખળી પડેછે, તથા મંદાગ્રી, તથા ધાતુ, ક્ષીણ એવા માણસની નાડી ઘણી મંદ થાયછે, તથા લોહીના કોષવડે નાડી વ્યાપેલી છતાં થોડી થોડી ગરમ થઈ પાપાણુ જેવી ભારે થાય છે. તથા આમયુક્ત છતાં ઘણી ભારે થાયછે. ગર્ભવંતી સ્ત્રીની નાડી ગંભીર તથા પુસ્ત અને હલકી એવી ચાલે છે. તરસ લાગેલા, તથા મુતેલા, આળસુ, મુખી, તથા મુઠને ઊઠેલા, એવા માણસોની, તથા કોઈ એક કામની યોજના કરનારાની નાડી સ્થીર ચાલે છે, મળમુત્રથી વ્યાપ્ત થયેલી છતાં તાવ પરમાણુ ચાલે છે. લોભ, તથા મદ ઉત્તન થયા હોય તો જરા ચંચળ ચાલે છે, ચોરની નાડી થોડી તીવ્ર તથા કાંઈ નમ્ર ચાલે છે. ઉવોગી તથા પથ કરી થાકેલા માણસની નાડી ગરમ તથા ચંચળ ચાલે છે.

ભુત નાડી—દયલી આંગલીની નાડી ચાલતી હોય તો ભુતનો ઉપદ્રવ જાણવો, અનાસીકાની નાડી ચાલતી હોય તો કુળ દેવતાનો કોષ જાણવો, તથા ધમનીની નાડી ચાલતી હોય તો જળદેવતાનો ઉપદ્રવ જાણવો, વચલી અગળીની નાડી ચાલતી હોય તો અવગતીઆની ખીડા જાણવી.

અશુભની નાડી—કાગડા તથા હંસની ચાલ જેવી આકાશની ગતી જેવી તથા મુતેલા માણસની નાડીની પેઠે તથા થોડી એક કંદની નાડી જેવી ચાલે છે.

ઉત્તમ તખીયતવાળાની નાડી—જેનો જઠરાગ્રી પ્રદીપ્ત છે, તેની નાડી હલકી અને વેગથી ચાલે છે. નીરાંત વાળા માણસની નાડી સ્થીર છતાં પ્રખળ હોય છે, તથા જે ભુખથી વ્યાપેલો હોય તેની નાડી ચંચળ હોય છે, તથા લોજન વગેરેથી તૃપ્ત થયેલાની નાડી અચળ હોય છે.

અસાધ્ય શંનીપાતની નાડી—તુટતી તુટતી ઘણી જલદીથી લાકડા જેવી ઠાણ અને સ્થીર તથા વાંટી તથા લાગુમાં જલદી તથા ઘણી ગરમ તથા અતી વેગ છતાં તાવથી વ્યાપ્ત અને લાવક, તીવ્ર, પીંગળ પશ્ચીની ગતી જેવી અને ગુચાતી ગુચાતી તથા પોતાનું સ્થાનક છોડી ચાલે છે તથા લાગુમાં સ્થાનક

છીપર આવેછે એ પ્રમાણે રાનીપાતની નાદી બાજુવી જે નાદી રહી રહી થાય છે, તથા અતી તીવ્ર અને ઘંઠી થયેલી તથા એકા એક કુણી મુખી બવ તે અતની બાજુવી તેમજ તરજનીની નાદી થાસવા લાગેતો તેપણુ અતની બાજુવી નાદી પોતાના સ્થાનકે લામતી હતા થકની પેઠે લામે છે તથા લામની નાદી પ્રમાણે થાય છે તથા કણુમા અતી મુદ્દમ બહે છે તે અસાધ્ય બાજુવી, જે મધ્યાને તાવની સાથે અને આમી જેવી એવી નાદી થાસવા લાગી દીવા ગતી મુઠી અતી જસદીથી ચાકી તો રોગી એક દિવસે મરશે તથા જેની નાદી કમર જેવી થાસવા લાગેતો તે થાથા દિવસે મરશે તથા જેની નાદીએ સ્થાનકે ઊઠ્યુ તે ત્રણ દિવસમા મરશે, જે નાદી ગરમ તથા શરીર તેજ વિનાનુ હતા દીપુ અથવા ધણુ તાવથી મરેલુ હોય તથા શરીર નબળુ, તથા નાદીની ગતી મદ હોય તો રોગી બે દિવસમા મરશે એ પ્રકારે નાદી પરિક્ષા બાજુવી

મુત્રપરિક્ષા—કાચ અથવા કાસાના પાત્રમા સવારે રોગીનું મુત્ર પેહેલી ધાર તથા છેવટની ધારનો ત્યાગ કરી વચ્ચું મુત્ર લેવુ તેમા તેલનું દીપુ થાસની સળી વડે નાખવુ તે દીપુ બે તળીએ જઈ ઊપર આવે અને તે દીપામા હીંદુ રૂખાચ તથા મુત્ર કાળું દીવા શતા ઊપર છે, તો રોગી અસાધ્ય બાજુવો, દીપુ નાખતા વેત ફેલાય તો અસાધ્ય, દીપુ તેમજ રહેતે કસ્ટ સાધ્ય, તળીયે બેસેતો મૃત્યુ બાજુવુ વાકુનો વધારો છે તો દીપુ નાખતા વેતજ ફેલાય છે અને મુત્ર લોહી જેવુ તથા શીતળ હોય છે પીવનો વધારો હોય તો તેસમા પરપોષા થાય છે તથા મુત્ર પીળુ અને ગરમ હોય છે કફનો વધારો હોય તો મુત્ર ચીકણુ તથા થાળું તથા જરુ જેવા રંગનું બજાય છે રાનીપાતનુ કાળુ તથા રાઠુ તથા પીળુ એવુ યોગ ભેજરગનું હોય છે વાત પીત્તનુ કુમાપાના રંગ જેવુ તથા વાત કફનુ ફેણુ મુઠા તથા ધાતુ અને ઇંદ્રિયોગ એવુ તેલ જેવુ હોય છે ત્રિરોગનુ કાળુ તથા પીળુ તથા રાઠુ ફેણુમુઠા તથા પરપોષા મુઠા તથા સોના જેવા રમ જેવુ બજાય છે

હવે બીડુના લક્ષણો—મમ્મર, કમળ, રાંખ, પાન, રેહા, રૂદ, મકી, એમના જેવા દીપાનો આકાર થયો તો રોગી અસાધ્ય છે એવુ બાજુવુ રોગીનું કુતર, હાથી, કુકરો, જાડ, માણસ, રાત્ર, સરખ, વાનર, વીંછી, બિલાડ, કુકર એમના જેવા આકાર થયો હતા તે રોગી અસાધ્ય બાજુવો, પશ્ચિમ દીવા ઊત્તર, એ દિશા ઊપર દીપુ વધુ હોય તો રોગી બચશે દક્ષિણ દિશાએ યેન તો રોગી મરશે, અભિ, નૈરુત, વાયવ્ય, ક્ષિપ્રાન એ દિશાઓની તરફ વધે, તો

રોગી અસાધ્ય જાણવો. પૂર્વની તરફ છેડા ચાલ્યા હોય તો લગવાડની પીડા જાણવી. દક્ષિણમાં મહાપુરૂષની પીડા, પશ્ચિમમાં ક્ષેત્રપાળની પીડા, ઉત્તરમાં વનદેવની પીડા. અગ્નિ, નઈરૂત, ઇશાન, વાવ્ય એ દિશાએ આમદેવતા અથવા કુળ દેવતાની પીડા જાણવી. ટીપું ફેલાઈ અંદર ચાલણી જેવાં છીદરો પડે તો ભૂત પ્રેત એવા અનેક દોષ છે એવું જાણવું. બે માંથા જેવો અથવા પુરૂષ જેવો ટીપાંનો આકાર થાય તો ચાંડાલ ભૂત અથવા ફરનારા પીશાચનો વળગાડ છે એવું જાણવું. પશ્ચિમ દિશાએ ટીપું વધી સરપનો આકાર થાય તો પેટનો રોગ છે એવું જાણવું. ટીપાંનો આકાર ત્રિકોણ થયો હોય તો શાકીની, તથા કુળ-દેવતાનો ક્ષોભ જાણવો માંથા વગર અથવા ગાત્ર વીનાના, માણસ જેવો આકાર થયો હોય તો રોગ અસાધ્ય જાણવો. મુત્ર ધીની કણીયો જેવું થાય તો જલો-દર થયું એવું જાણવું. જે તેલનું ટીપું ફેલાઈ મુત્રની સાથે મળી જાય તો અસાધ્ય જાણવું.

મલ પરીક્ષા—વાયુનો કોષ થયો છતાં મલ ફેણ ચુકત તથા ભુખરો અને ધૂમાડના વર્ણ જેવો અને ચુંથા પાણી જેવો હોય છે. પીત્તનો કોષ થયો હોય તો લીલો, પીળો, દુર્ગંધી ચુકત, સીથીલ, ગરમ, એવો હોય છે. કફનો કોષ થયો હોય તો ઘોળો તથા કાંઈક સુખાએલ અને કાંઈક લીલો તથા ચીકણો એવો હોય છે, વાત કફનો કાળો તથા ચીકણો છાડાંથી ચુકત એવો હોય છે. વાત પીત્તનો પીળો તથા કાળો તથા આરદ્ર અને માઠે ગાંઠયો એવો હોય છે. પીત્ત કફનો પીળાસ ઊપર તથા પાંડરવર્ણ જેવો હોય છે. ત્રિદોષનો ઘોળો, પીળો, કાળો, સીથીલ, અને તેમાં ગાંઠો એવો હોય છે. અજીર્ણનો દુર્ગંધ ચુકત છતાં સીથીલ હોય છે. જીર્ણવરનો છીડા ચુકત.—જલોદરનો ઘણી દુર્ગંધીનો તથા ઘોળો, ક્ષયનો કાળો, રક્ત કોષનો પાતળો, અને લોહી જેવો. મરવા વખ-તનો દુર્ગંધી વાળો તથા રાતો છતાં, જરા સ્વેત વર્ણો તથા માંસ જેવો તથા શામ વર્ણો હોય છે. એવી રીતે મળ પરીક્ષા જાણવી.

જીભની પરીક્ષા—વાયુનો કોષ છતાં જીભ ખરખરી હોય છે તથા કુટલી અને પીળાસ ઊપર હોય છે. પીત્તનો કોષ હોય તો રાતી છતાં તેમાં જરા કાળાસ હોય છે. કફનો કોષ હોય તો સ્વેતવર્ણી, રસચુકત, ચીકણી, એવી હોય છે. બે દોષનો કોષ હોય તો તે દોષના લક્ષણે કરીને ચુકત હોય છે. ત્રિદોષનો કોષ હોય તો કાળી, કાંચા ચુકત સૂકાયલી હોય છે. અરૂચી, તથા અતી-સાર હોય તો જીભ મધના વર્ણ જેવી હોય છે. પ્રમેહ તથા સંઘ્રહણીની ધુમાડાના વર્ણ જેવી તથા ગરમ અને મગરી એવી હોય છે. વીસ ફેટક રોગ હોય તો જીભ ખરખરી કાંચા જેવી છતાં તેમાંથી પાણી સુવે છે, મરણ વખ-

તની જાણ ખરસરી જતા અંદર તજાવણી તથા ફેણ ચુકત તથા ઠાણ તથા હાલણ બચકમેલી હોય છે એ પ્રમાણે જાણની પરીક્ષા બજાવી

નેત્ર પરીક્ષા—વાયુનો કોપ હોય તો નેત્ર ઊખા, તથા કુચ વરણા તથા બળતરા ચુકત તથા ચચળ, તથા જિમ, એવા હોય છે પીત્તનો કોપ હોય તો નેત્રો પીળા હળદર જેવા, તથા રાતા, તથા બળતર ચુકત અને દીવા એવાને અશક્ત એવા હોય છે કફનો કોપ હોય તો નેત્રો સ્વેતવરણ તથા તેજ વીનાના તથા પાણી રપકતા તથા ચીકણા જતા શીશીસ એવા હોય છે એ કોપનો કોપ હોય તો તે કોપના લક્ષણે કરી ચુકત હોય છે ત્રિદોષનો કોપ જતા નેત્રો સાક તથા જરા શામ વર્ણ તથા રાજાવણા અને ચીકણા જેવા હોય છે હવે અસાધ્ય લક્ષણો—એની ૧ આંખ ચીકણા જેવી જતા કુદિલી ખુલી હોય છે તથા બીજી આંખ મીચેલી જતા તે રોગી ૧ પાંદોરમા મરસે અથવા નજર ઊંચી હોય તો પછુ રોગી અસાધ્ય બજવે, તથા નેત્રો કંપ ચુકત જતા મનકર જેવા ચચળ તથા ધીવરામળ તથા તેજ વીનાના તથા કુચવર્ણ તથા માળસ જિપર તથા રાતા તથા ભુખરા થાય છે તથા થેકરે લઈકર રખાય છે તો તે રોગી અસાધ્ય નેત્રમાલતી પુતળી જમીર ચક્ર નેત્રો ધીકણા જેવા રખાય છે તે રોગી ૧ દીવસમા મરસે, એમ બજવું

ભૂત ઊપદ્રવના નેત્રો—સમસા જેવા જતા ચકર વકર ફરે છે એ પ્રમાણે નેત્રપરીક્ષા બજાવી

રૂપ પરીક્ષા—પ્રાતઃકાળે રોગીપાસે જઈ તેહલ રૂપ જોઈ તે તેજહીન તથા ધીમીત્ર શામવળ હોય તો તે રોગ વાયુથી ઉત્પન્ન થયેલો બજવે પીણુ મુખ તથા જરાસોજો જરેલો હોય તો પીત્ત પ્રકોપ બજવે ક્ષાહીન થેકરે જતા તે લાળે રખાય છે તથા આંખો વિલક્ષણ એવા લક્ષણે કરી કફ પ્રકોપ બજવે તથા નેત્રોએ એથો જતા જેવા રોગની પરીક્ષા થાય, તેવા નામો રાખવા આહા તથા કાવેળ, તથા ગાક, તથા ચૂળ, તથા વાયુ, તથા વાયુગોળો તથા વરાક અથવા કબો તથા કીરમ, તથા કઠોર ચુરમ, એ રોગો હાથવડે માળી બોધ જસાવે રોગ છે એવો નીશય કરવો એ પ્રમાણે રૂપ પરીક્ષા બજાવી

શબ્દ પરીક્ષા—વાયુનો કોપ હોય તો મળામાથી શબ્દ નીકળે છે તે શામ એલે હસકો નીસરે છે પીત્તનો પ્રકોપ હોય તો આવાજ સાફ નીકળે છે કફનો કોપ હોય તો આવાજ બારે તથા થાયરો નીકળે છે એ કોપનો તથા ત્રિદોષનો કોપ હોય તો આવાજ બે રાપો તથા ત્રિદોષોના લક્ષણો હળ હોય છે, એમ બજવું

સ્પર્શપરીક્ષા—વાયુનો કોય હોય તો શરીરનો સ્પર્શ સાગ તથા આખા શરીરના પાનડા જેવો ખરભરો છતાં શીતલ હોય છે. પીત્તનો કોય છતાં સ્પર્શ ગરમ હોય છે, તથા કફનો કોય છતાં શીતલ અને આરદ્ર એવો હોય છે. બે દોષ તથા ત્રિદોષનો કોય છતાં બે દોષ તથા ત્રિદોષના લક્ષણે કરી યુક્ત હોય છે. તથા જેના શરીરનો સ્પર્શ ક્ષણમાં થંડો તથા ક્ષણમાં ઘણો ગરમ અને રોગ કરી વ્યાધિ એવો છે તો તે રોગી અસાધ્ય જાણવો. એ પ્રમાણે સ્પર્શ પરીક્ષા જાણવી.

કાળજ્ઞાન-સાધ્ય લક્ષણ—એહરો રોશનીદાર નાડી ખરાબર, કોકીલા જેવો સ્વર, અગ્ની પ્રદીપ્ત, માંથાનેચળ, જીભ અને હોઠ રસ યુક્ત, હાથ પગના તળીઓ તથા હોઠ, તથા હૃદય એના વીશે દઢતા, તથા મન ચીંતા વીનાયું, નખો અતરંગો રાતાં, સુગંધી પદાર્થો ઊપર ઘણા એવાં લક્ષણો થયાં હોય તો રોગ જલદીથી મરશે એવું જાણવું અસાધ્ય લક્ષણો—અતિ તીક્ષ્ણ જ્વર, ખરણાવું. નેત્રો તથા નખો ઘણાજ રાતા, કીંવા સ્વેત, હાત, પગ, તાડા, પડેલા સાદ ક્ષીણ, મોં તથા નાક તેજ વિનાનાં, ગળું રોંધાએલું, હેડકી, શરીર ભયકર, સુરછા, ભ્રમ, કંપારો, એવા લક્ષણો થયાં હોય તો તે રોગી અસાધ્ય જાણવો. જેના નાકની જમલી નાકસુરી એક, અથવા બે કીંવા ત્રણ દિવસ એક સરખી વહેછે તો તે માણસ ત્રણ વરસે તથા એક વરસે તથા છ મહિને ક્રમે કરી મરશે જેની ઢાળી નાકસુરી દિવસે ઘણી જલદીથી ચાલે છે અને રાત્રે બંદ થાય છે તે ચાર દિવસમાં મરશે. જેની બેઝી નાકસુરીઓ દસ દિવસ ખરાબર ચાલે છે તે ત્રણ દિવસ જીવશે. જેના ડાળા હાથની નાડી ચાલતાં ચાલતાં તુટે છે તથા ડાળી નાકસુરી છેકજ બંદ થાય છે તે તરત મરશે. જેનું નાક વાંકું થાય અને નાકસુરીઓ બંદ થઈ મોમાંથી ચાસ ચાલવા માંડે તો તે દસ પોહોર જીવશે. જે માણસનો પડછાંચો દક્ષિણ તરફ દેખાવા લાગે તો તે માણસ પાંચ દિવસમાં મરશે. જે માણસની ડાળા પુરૂષ બે ભુજ અને માથા વીનાની દેખાય તો તે માણસ એક મહિનો જીવશે. જે માણસ કાળુ છતાં એકાએક પીળું હોય તો તે બે વરસ જીવશે. જેનું મોં દર્પણ અથવા ધીમાં દેખાય નહિ તો તે છ મહિનાએ મરશે. જેના દાંત, હોઠ, જીભ એ સુકાં પડી આવેછે, તથા નેત્રો નખો નીલવણું થયાં તથા પીળો રંગ તથા લીલો અને રાતો રંગ કાળો, કાળો દેખાવવા લાગ્યો તો તે છ મહિના જીવશે. જેને આકાશમાં ઘણી પ્રકારના રંગના સાપ નજરે આવે તો તે ત્રણ મહિના જીવશે. જેને વીર્ય છુટવા વખતે સુત્ર આવવા લાગે તથા છીંક આવે તો તે એક વરસે મરશે. જેને ઝાડો અને પેશાબ એ બેઝી સાથેજ હોય તો તે એક વરસે મરશે. જેને માંચું તથા હાથ પગ એ

પાણીમા એવા છતાં ન દેખાય તો તે એક વરસ છવસે તક્કામા ઊભો રહેશે
 છતાં જેનો પડખો કપ પામે છે તે ચાર મહીના છવસે હાથ પગ છાતી એ
 નાકા, પછી તસ્તજ પોતાની મેળે મુકા પડે તો તે ત્રણ મહીના છવસે જેને
 કમવા તથા ખારા વગેરે પદાર્થો એકાએક ઊંઘરા દેખાય તો તે ૭ મહિના છવસે
 જેને સૂર્ય અથવા ચંદ્ર આકાશમા જળે દેખાય છે અને રાતે નક્કરો દેખતાં
 નથી ને દિવસે દેખાય છે તે મહિના છવસે. તથા કાનમા આગળીઓ નાંખી
 છતાં ધ્વની સંભળાય નહિ તો તે સાત દિવસે મરશે જે દૂબળો છતાં એકાએક
 બરોડા થાય તથા બરોડા છતાં દૂબળો થયો તથા છુદ્દીમા ફેર પડવા લાગ્યો તો તે ૭
 મહિને મરશે. રાતે બળતરા દિવસે સરદી ગળુ બક, છાતી, હાથ, પગ, નાક, એ
 તાકા મસ્તકમા શુળ એવા લક્ષણો થાય તો તે તસ્ત મરશે જેની જમણી
 નાકમુડી બક થાય માત્ર ચાલે છે તથા કેટલેક પછ પદાર્થનો વાસ આવતો નથી
 તો તે એક મહિનો છવસે મૈત્રુન વખતે વીંધે પડવાના પહેલી જીંક આવે
 તો તે પાંચ મહિને મરશે. જેને પોતાની છલની અણી ન દેખાય તો તે એક
 દિવસે મરશે. જેને ભમરાનો વચસો લાગ તથા ટીવાની એત ન દેખાય તો તે
 સાત દિવસે મરશે. તથા નાકની અણી ન દેખાય તો તે ત્રણ દિવસમા અથવા એક
 મહિને મરશે જેને નેત્રમહિની ઠીંઠીઓ દેખાતી નથી તે પાંચ દિવસે મરશે.
 જેને પોતાનું પ્રાતિર્જાળ તેલમા દેખાયું નથી અને નાક વીનાનું ચિ દેખાય છે
 તથા હાથેળી માથાછીપર મુઠી ઊભાઓ વડે પહેલો એવા છતાં મોઠો દેખાય
 તથા કાનમહિનો સબ કણે કણેક સંભળાય તથા વીંચળી નજરે ન આવે
 તો તે એક મહિનાએ મરશે. જેની છુદ્દીએ જમ થઈ સબ ઠીંડા બાપ તથા રાતે
 આકાશમા ધનુષ્ય નજરે પડે તો તે ૭ મહિને મરશે જે સોમ છતાં એકાએક
 ધણું કાન કરવા લાગે, અને પ્રકૃતી વીપરીત થાય તો તે ૭ મહિને મરશે જમણી
 હાથેળી ઊપર રમણી આંગળીથી તે તર્કની મુધી અર્ધ ચંદ્રાકાર વાઢી એવી
 દેખા હોય છે તે ખરીત ન હોય તો તે માણસ ૧૦ વરસ છવસે વચલી
 આંગળી મુધી છે તો તે ૭૦ વરસ છવસે આનામીકા મુધી છે તો ૫ વરસ છવસે
 પછી જેમ જેમ સીડી નહાની હોય તેમ તેમ ૪૦-૩૦-૨૦- વરસો અનુક્રમે કરી
 છવસે કેઈતુ મત એવું હોય છે કે સીડીમા ફારા અથવા કાતર, ત્રિમુળ, હોય તો
 તે અપમૃત્યુનું ચીન્હ છે એવું જાણવું એ પ્રમાણે જ એસીયાને જ મોત્રી દેખાડી
 આયુષ્યનો વિચાર કરવો એ પ્રમાણે કાળજ્ઞાન જાણવું

ઓસડ સાવવાનું મુકુર્ત—હસ્ત, અસ્વીની, પુરય, પુનર્વસુ, અશ્લીષત,
 મૃગશર, રોહિણી, અનુરાધા, શતતારકા, સ્વાતી, એ નક્ષત્રો જાણવા અમૃત
 સીંદ્રીયાગ તથા ગુરુવાર, શુક્રવાર, રવીવાર, સુધવાર, અને અજવાળીજી તથા
 સારો પાત્ર અથવા સાઈ કારણ એવા વખતે ઓસડો સાવવા.

રસાયનો વગેરે કરવાનું મુહુર્ત—હસ્ત, અશ્વીની, પુશ્ય, અભીજીત, મૃગશીર, રેવતી, ચિત્રા, અતુરાધા, અવળ, ધનેસ્તા, શતતારકા, પુનર્વસુ, સ્વાતી, જુળ, એ નક્ષત્રો તથા શુક્ર, સોમ, ગુરુ, બુધ, એ વાર તથા મિથુન કન્યા, મીન, ધન એવાં લગ્નો જોઈએ.

વૈધ રોગીને કેવાં મુહુર્ત ઊપર ઓસડ આપવું તે—ગુરુ, શુક્ર, રવી એવા ત્રણ વાર જોઈએ. તથા મેશ, તુળ, કર્ક, મકર, એ લગ્નો તથા સારા યોગ અને તેવાજ કારણ જોઈએ.

રોગીને ઓસડ લેવા વીશે—ચોથો તથા આઠમો તથા બારમો એવા ચંદ્ર ન જોઈએ. અને ધાત ચંદ્ર, ધાતવાર, ધાતતીથી, તથા જન્મનક્ષત્ર, ન જોઈએ. તથા કાળ રાહુ પુક ઊપર જોઈએ તથા નક્ષત્રોની તથા તીથીઓની વીસ ઘડી તથા મંગળ શની અને સોમ એ વાર ન જોઈએ તથા વૈશ્રવત તથા વ્યતીપાત ઇત્યાદી નરસાં જોગ તથા નરસાં કરણો ન જોઈએ.

જુલાબ તથા ઊલટી દેવા વીશે—મંગલવાર, રવીવાર, લેસપતવાર, એવો નિયમ જાણવો.

લોહી કહાડવા વિષે—અવળ, અતુરાધા, મૃગશીર, એ નક્ષત્રો, મંગળ અને રવી એ વાર જોઈએ. તથા સમુદ્રને ભરતીનો વખત જોઈએ.

કફ ઊપર ઓસડ દેવા વિષે—સ્વાતી, કૃત્તિકા, હસ્ત, પુનર્વસુ, અવળ, જેષ્ઠા, એ નક્ષત્રો શુભ જાણવાં.

સુળ વગેરે ઉપર ઓસડ દેવા વિષે—સારો દિવસ જોઈએ, તથા વારસુળ પુક ઊપર જોઈએ. શુળજોગ માત્ર નરસો છે.

રોગીને નહાવા વિષે—આરદ્રા, જેષ્ઠા, મુળ, પૂર્વા, પૂર્વાષાઠા, પુર્વાભાદ્રપદા ચીત્રા, અતુરાધા, અવળ, ધનીસ્તા, શતતારકા, અશ્વીની, હસ્ત, અભીજીત, પુશ્ય, એ નક્ષત્રો તથા રવીવાર, બુધવાર, મંગળવાર, લેસપતવાર, તથા રીક્તાતીથી એ સર્વ સારાં જાણવાં.

જે નક્ષત્રના વિષે તથા જે વારના વિષે અને જે તિથિએ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે તે નક્ષત્ર તથા વાર તથા તિથિની પીકા કેટલા દિવસ છે એ સમજવા સારૂ નક્ષત્રોનું કોષ્ટક તથા તેમાં એકની નીચે એક એવા બેએ આંકડા મત ભેદે કરી લખેલા છે તે ઊપરથી પીકા જાણવી.

અસ્વી	ભરણી	કૃત્તિકા	રોહિણી	મૃગશિર	આરદ્રા	પુનરવ.	પુષ્ક.	અશ્લે.
૧		૧૦	૩	૫		૭	૭	૬
૫	૧૧	૫	૭	૩		૭	૭	
મધા	પૂર્વા	ઉત્તર	દસ્તા	મીરા	સ્વાતી	વીશાખા	અનુર.	જ્યેષ્ઠ
	૩	૨	૧૫		૧૫	૧	૨૫૬	૧
૨		૭	૧૫	૧૧		૧૫	૨૦	
મુળ.	પુરવાશા.	ઊત્ત. શા	મગ્ધ	ધનિષ્ઠા	શતતા.	પુ. બા	જી. બા.	રેવતી
૧	૧૫	૧૫	૭	૩૦	૧૫	૧	૧૫	૮
૫	૦	૩	૧૧	૧૫	૧૧	૦	૭	૨૫૬

પાદે.	મીન	ત્રીન	મૈથ.	પામળ.	હદ.	સાતમ.	આમ.
૧૫	૩	૩		૫	૫	૩૦	૩
૧					૧		
નોમ.	હામ.	અમીઆ.	જારસ.	તેરસ.	મોહસ.	પુનમ	અમસ.
	૫	૫	૩	૩		૫	
		૧૦					
રવીવાર.	સેતિવાર.	મળળ.	ગુધ.	અસજ્જ.	સુકરવા.	સનીવા.	
૩	૬૫		૮	૫	૭	૩૦	૦
							૦

મૃત્યુયોગ—અશ્લેષા, શતનારીકા, આરદ્રા, ધનિષ્ઠા, દસ્તા, પુવા, પુવા
શામ, પુર્વિષાદ્રપદા, ભરણી મધા, વીશાખા, એ નમત્રોનો, તથા પદ્મે, નોમ,
મૈથ, જારસ, આમ, એ તીર્થીઓના વિષે રવી, તથા મગળ, તથા શની એ
વારોના વિષે ધોમ થઈને તે દિવસે ધોમ ઉત્પન્ન થાય તો તે દેશ દોઝીને મૃત્યુ
આપે અને કૃત્તિકા, મૃગશીર, વીશાખા, મધા, અશ્લેષા, આરદ્રા એ નમત્રના
વિષે સાપ કરેતો મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય.

કુળીચક.

૮	૯	૧૪	૧૫	૨૦	૨૧	૨૬	૨૭	૫
૭	૧૦	૧૩	૧૬	૧૯	૨૨	૨૫	૧	૪
૬	૧૧	૧૨	૧૭	૧૮	૨૩	૨૪	૨	૩

સૂર્ય નક્ષત્રો તથા ચંદ્ર નક્ષત્રો તથા રોગીનું જન્મનક્ષત્ર એક નાહીમાં આવ્યું છતાં છ થી બાર સુધી મૃત્યુ, તેરથી તેવીસ સુધી જય, ચોવીસ થી પાંચ સુધી, વ્યાધી એ પ્રમાણે જાણવું.

દુત પ્રશ્ન—રોગીના તરફથી વૈદને જે તેડવા આવે છે તે પ્રથમ જેટલા અ રો બોલે તેને ત્રણ ગણા કરી, તેને આઠે ભાગવા, શેષ અંક રહેશે તે વીશમ રહ્યા તો રોગી બચશે, અને સમાન અંક રહ્યા તો રોગી મરશે એવું જાણવું.

નરસાંસ્વપનાં—સ્વપનમાં નાગાં સન્યાસી તથા ગુસાઇ તથા મુંડલા તથા રાતા, કાળાં કપડાં ઓઢેલાં, તથા નાક, કાન, કાપેલા, તથા પાંગળા, તથા કુખડા, તથા વામનરૂપીયા, તથા કાળા, તથા હાથમાં ધુંશલા, તથા તરવાર, તથા ભાલા તથા ખરછી, વગેરે ધારણ કરેલાં, તથા ચોરોને બાંધી મારનારા તથા દક્ષણ દિશાનો આશ્રય કરી રહેલા, તથા ભેંગ, તથા ઊંટ, તથા ગધેડું એ ઉપર બેઠેલા ઇત્યાદી જોયા છતાં જેની પ્રકૃતી ઠેકાણે છે, તેને રોગ થાય છે. તથા જેને રોગ છે તે મરણ પામે છે. સ્વપનમાં આપણને પહાડો, તથા ઝહાડો વગેરે ઊંચા ઠેકાણા ઉપરથી પડ્યો એવું જોવે છે, તથા પાણીમાં કુબચો, તથા અગ્નીથી બળ્યો, એવું જોવે છે, તથા કૂતરે પગે વરખોડા લીધા, તથા માછલાં વગેરેએ ખાધો તથા એકાએક આંખો ગધ્યો. તથા દીવો ઓલાઇ ગયા એવું જોવે છે, તથા તેલ અને દારૂ પીધો, તથા લોહ અને તેલનો લાલ થયો, તથા રાંધેલું અનાજ ખાધું તથા માતાના ઘરમાં પેઠા, અથવા તેના પેઠામાં પેઠા એવું જોવે છે, એ પ્રકારનાં સ્વપનાં જોયા છતાં જેની તબીયત સારી છે તેને રોગ થાય છે, તથા જેને રોગ છે તે મરણ પામે છે.

બીજા નરસા સ્વપના—નાવ, ખાડી, કંપળ, વિવાહ, તથા સાર કામ, પાણીમા પરવત, ધન, અનાજ, એ રોગીએ જોયા છતાં મરણ પાસે આંચુ એવું બાણું ભૂતો, અને સ્વાપ્નમાં તથા પીસાચી, તથા પક્ષીમાં, એ આપણુ શરીર ભણવું કરે છે, એવું જોયું તો તે આંક મહિને મરશે, માસ અને લાકડા, માથે લીધા, તથા પર્વત ઉપર તથા એકલી જમીન ઉપર તથા ધુળ ઉપર તથા ચાલણાની અળી ઉપર તથા ધુળ ઉપર બેસા એવું જોયું તો તે ત્રણ મહિને મરશે આપણા પુર્વજ જોયા, તથા દુન્યત કરાવ્યા પછી તેલ ધ્યાળી લીધામાં માથે ગધેડા ઉપર બેશી ક્ષિણ દિશાએ બધ છે, તથા કાળા લુગડા પહેરેલા પુરુષ, એવું સ્વપ્ન જોયું છતાં છ મહિને મરશે પોતે ગધેડા ઉપર અથવા ઊંડ ઉપર અથવા ગાદી ઉપર અથવા પાદા ઉપર બેશી ક્ષિણ દિશાએ બધ છે, એવું જોયું છતાં તેજ વખતે કાંવા ૨૦ દિવસની અંદર મરશે, પોતાનું શરીર ચાલી મુખકથી સાંસ કુલ, સાંસ અણત, એવડે શોકેલું એવું જેવું જોયું તે આંક મહિનામાં મરણ પામશે એવું બાણું

હવે નરસા સ્વપનાનો પરીહાર—પહેલા કહેલો વીવાહ તથા ઉપાસા માથાના વગેરે નરસા સ્વપના જોઇ કોઈની સાથે ન બોલવા સવારે નાહી સોંઘ તથા કાળા તલ તથા લોક, એ ત્રણ આપી. ઈશ્વરની સ્તુતી કરવી અને શતે દેવગમા રહી બમરણ કરવું એ રીતે ત્રણ દિવસ ક્યું છતાં નરસાં સ્વપનાની ખીડા થતી નથી.

સારા સ્વપના—જે માણસ સ્વપનામાં ઈંદ્રિ કત્યાદી દેવ, તથા રાજા તથા મીત્ર તથા બ્રાહ્મણો એવાને જીવતા જુવેછે તથા બાવ તથા તેજસ્વી અમી તથા પ્રયાગ કત્યાદી તીરથો, તથા કાકવથી રાજાપણુ, પાણી એવું તથા શત્રુના જમાવને જીત્યો એવું તથા સ્વેત રંગથી શોભીલી કરેલી માળ બળખીયા, તથા પર્વત, તથા દ્વાધી, ઘાસ, વગેરે ઉપર બેઠાં એવું જુવેછે તથા જળો, મધ ઉપરની કાળીમાળીઓ તથા શતી માળીઓ તથા બાથક વગેરે તથા સાપ વગેરે કરેછે, એવું જુવેછે અને પોતાને જે સી સાચક નથી તેની પાસે ગયો. અથવા જે ઠેકાણુ સાચક નથી તે ઠેકાણુ ગયો, એવું તથા વીરસાથી અગ અરણ્ય પોતાનું તથા પાવકાનું રહવું તથા મરણ પામ્યા, તથા કાશુ માસ ભણવું કર્યું, એવું જુવેછે, તે માણસ રોગી હોય તો રોગ વિનાનો થાય છે, તથા સાને હોય તો તેને દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થાય છે સોહી, માસ, એવડે પોતાનું શરીર અરણ્યનું તથા ઘોળુ લૂગડ પહેર્યું તથા દૂધપીપ્ તથા પ્રેત તથા બર સ્ત્રી તથા ગાય તથા નદાની સ્ત્રી, એવાને જોયા તથા મોટાની આખી તથા તળાવમાં મણાં કમળો તથા શશ્વસામા દ્વીજનો સમાજ તથા પાણી તથા દૂધ એ જોયા છતાં શુભ મીન્દો બાણું.

નરસાં ચીન્હો—જાત્રત છતાંજ કાળો પુરૂષ, કાળાં કપડા પેહેરી લોઢાનો દંડ હાથમાં લઇ ઉભો છે, એવું જોયું તો મૃત્યુ. ધુમકેતુનો તારો તથા વીજળી એ દિવશે જોયાં તથા પર્વતનું શીખર ખેંચી મોટા શબ્દ થયો અથવા કારણ વીના ધરો તથા વૃક્ષો તથા દેવની મુરતીઓ તથા દેવળનાં શીખરો ઊભાંજ ફાટી એ ભાગ થાય તથા ભૂમીમાંથી શબ્દ થાય તથા રાતે રણસ્થાનના વીશે ભૂતો નાચે છે, એવું જોયું તો મૃત્યુ. દિવશે અથવા આવણ મારામાં આપણી ઘોડીએ ઠાણ દીધું, તથા યુધવારે અથવા માહા મહિનામાં ભેંશવીઆય, તથા સીંહ સંકાંતમાં ગાય વીઆય એવા નરસાં ચીન્હો થાય તો ધરનો માર્લિક મૃત્યુ પામે. કુંવામાં મોટા શબ્દો તથા અનેક ઉત્પાતો અને ગંધર્વચેસ્ટા તથા અકાળે વૃષ્ટિ (એટલે માવડું) તથા ધરમાં ભુતોની ચેસ્ટાઓ તથા વાચુની ગર્જના તથા સૂર્ય ચંદ્રને કુંડાળાં પડે તથા નક્ષત્રો અને તારા તુટી પડે અને જમીન કંપવા લાગે તથા દિવસ તેજહીન જોયો તથા જમીન ફાટી મોટો નાદ થયો તથા મન ભય પામી આંખોમાંથી પાણી ટપકવા લાગ્યું તથા વનવાગળું તથા મધની માંખીઓએ ધરમાં વાસો કર્યો તથા ચાહે તેટલું ખાય તો ભુખ ન રહે, યુદ્ધી ભ્રંશ, બેભાનપણ તથા શરીર ભય કરે દેખાય તથા ગરોળી અને પીંગળોના શબ્દ વખતવીના સભળાય તથા રાતે ગાય ખરાડા પાડે, કુતરાં ખારણે રડવા લાગે તથા શીઆળ તથા ગીધ તથા સસલું ધરમાં પેડું એવું જોયું અને વૃદ્ધ પુરૂષ તથા દેવ, બ્રાહ્મણ, ગુરૂ, શ્રેષ્ઠ એવોનો દ્રેગ કરવાતું મુઝે, અને તેઓની નીદા કરવા લાગે એવી રીતે નરસાં ચીન્હો થાય તો આયુષ્ય ખપી ગયું એવું જાણવું.

શકુન—રોગીપાશે જનારો જે વૈધ તેનાં શુભ તથા અશુભ શકુન વૈધ મારગે ચાલતો છતાં યોગ્ય જે નોખત તથા મૃદગ વગેરે સૌમ્ય શકુન તે શુભ દાયક થાયછે, તથા અંગારા, તેલ, કલથી વગેરે જે પ્રદાસ અશુભ શકુન તે શુભ દાયક થાતા નથી.

સૌમ્ય શકુન—નોખત, મૃદગ, શંખ, તંબુરો, વિવાનાં ગીત, પુત્રવતીસ્રી, ગાય વાહરડા સોત, ગાય, દહી, ફોલો, ફુલો, દીવો, અનાજ, છત્ર, મધ, માંસ, ગાડરાં, ઘોડા, બે બ્રાહ્મણ, ભારદ્વાજ પક્ષી, નીલકંઠ પક્ષી, હરણ, મોર, નાળીયો, પાણીથી ભરેલી ગાગર, કેળાં, રત્નો, અનાજ, નીશાન, શુદ્ર, ઈયાદી સૌમ્ય શકુન જાણવા.

પ્રદીપ્ત અશુભ શકુન—કળથી, તેલ, કપાસ, ફસકા, પાપાણુ, ભરમ અંગારા, કાદવ, રાઈ, ખાખરાનાં લાકડાં, ચમાર, ઘેડ, લાકડાં, અગ્ની, ભેંશ તથા પાડો,

વિધવા સ્ત્રી, સુન્યાસી, દગલખાજ એકલોજ બ્રાહ્મણ, કાગડો, બિંસાડુ સમળી, પધારી, બે શુદ્ર, ખુવક, કુકર, ભગવુ કપડુ ધારણ કરનારો, રજસ્વલા સ્ત્રી, કાલી, ગાંધિર ઇત્યાદી

દૂત લક્ષણ—(એસે વૈધને તેડવા જનાર જે માણસ તેના લક્ષણ) તે દૂત રોગીની ભત્રેનો તેજસ્વી ધોળળાવસ પહેરેલો, ચંદન વગેરેથી સોભી તે, હસમુખો, મીઠું બોતનારો સ્નેહલુ રક્ષણ કરી, પ્રાતઃકાળે વૈધને પ્રસન્ન કરનારો યેલા કિપર અથવા બળધીઆ કિપર બેઠેલો, ધોળા પુષ્પો તથા પાંદેલા ફેલોથી યુક્ત, એવા પ્રકારનો એકબે, તથા સારો દિવસ એઈ નાકનો મુર જે તરફ પહેલો હોય તે બાજુએ આંખો છતાં રોગીનું કલ્યાણ થાય છે

દૂતના નરસા લક્ષણો—સ્વાનમુખ, અતીચ્છળ, કઠણ શબ્દ બોલનારો, દુર્ગંધીયુક્ત, પાંદેલો, સાકા તથા પાપણુ અને ઝણુ એ બેના હાથમાં છે એવો તથા નમ્ર, રોગી, નેત્રોમાં પાણી આવેલું, બબરાચાલો, રાત્ર કાણુ ભગવુ વચ્ચે ધારણ કરેલું એવો, તથા જઠાવાળો, મુરેલો, શબ્દ મોળેલો, કાઠવથી ખરડાલો, તથા બેના રોમાંથ ઉભા થયેલા એવો, વીક્ષીત સમીસા જે આવેલો દક્ષિણ દિશાએ ઉભો રહી બોલનારો, એવા પ્રકારનો દૂત તેડવા આંખો હોય તે રોગીનું અકલ્યાણ બળવું

વૈધને તેડવા જનારો જે દૂત તેના શુભાશુભ શકુન—દૂત મારણે થા લેતો છતાં નોખત મુદગ વગેરે જે સૌમ્ય શકુન તે રોગીને શુભ દાયક થતા નથી. તથા અગારા, તેલ, કાલધી ઇત્યાદી જે પ્રદીપ્ત અશુભ શકુન તે શુભ દાયક થાય છે એ પ્રકારે દૂત લક્ષણો તથા શુભાશુભ લક્ષણો બળવ્યા.

બવરની ઉત્પત્તિનું કારણ—અર્ચ્યુ થવાથી વાતાદિ દોષ દુસ્ત્ર થાય છે, અને તે આશયમાં જઈ દેખાતાહેલા અગ્નિને બાહેરની ત્વચા મુખી લાવે છે તેથી શરીર ગરમ થાય છે, એ પ્રમાણે બવરની ઉત્પત્તિ બળવી

બવરનું પૂર્વરૂપ—અમાસા ક્રોધાની પેઠે શરીર દુખવુ, મનોવિકાર, આ બોમાં બળતરા, જઠપણુ, અરૂચી, શરીરના રોમાંથ ઉભા થવા, આબોની આગળ અધારી, હાથ પગ તહામ, મનને બેધેની, તથા શીતવાયુ, અને તઠ્ઠો એની વારવાર ઈચ્છા અને દેશ ઉત્પન્ન થવો, અનાજ ન પચવું, મોમાં પાણી પુરવું, બળ તથા કાતીને હાની. વાયુનું પ્રબલ થતા અમાસા થણા આવે છે પીત્તનું પ્રબલ થતા નેત્રો થણા બળે છે કફનું પ્રબળ થતા અનાજ કિપર અરૂચી બે દોષનો દોષ થતા બે ઊંના લક્ષણો, ત્રિદોષનો દોષ થતા સર્વ લક્ષણો થાય છે

જવર આવતા વેતન—પ્રારંભે શું કરવું તે, પ્રથમ લાઘણ કરવી, ભુખ લાગે તોજ અનાજ લેવું, પણ વાતજવર, ક્ષયના વિષે, તથા ભુખાળો, ગર્ભવતી સ્ત્રી, દર્બજા, નાહાતું છોકરું, તરસ લાગેલું, ઊર્ધ્વ સ્વાશી, એવાં માણસોએ લાંઘણ કરવી નહિ. મગ, મસુર, ચણા, કલથી, મઠ, એવાં પાંચ ધાન્યનું આ-સામણુ આપવું, અથવા ચોખાની રાખ આપવી, કીંવા ચોખાના આઠામાં ગહુ નો આઠો નાંખી તેની રાખ અથવા એકલા ગહુ નો આઠાની રાખ આપવી. કેવળ પીત્તજવર છતાં હલકો રેચ આપવો. તથા વસત આપવું. પાચન આપડો તથા ઉકાળા તથા તેમાં પાણી કેટલું નાખવું તથા સ્વરસ વગેરે પાંચ પ્રકારના ઉકાળા પ્રારંભમાં લખેલા છે ત્યાં જોઈ ચોજના કરવી.

જવર પાચન—દેવદાર, ઘાણા, ભોરીંગણીનું મુળ એનો ઉકાળો આપવો, એટલે જવર પકવ થાય છે.

વાતજવરનું કારણ—વાલ, અડદ, તુવર, ચણા વગેરે ભારે અનાજ, ચીકણા પદાર્થો, તરબુચ, કેંઠ, મઠ, કંદ, ચીલક, શીતલ પદાર્થો, મુળા, ભુખા પદાર્થો તથા ઘણું મૈથુન, અને વધારે મહેનત, ઘણો ઉજાગરો, એવાં કારણોથી વાતજવર ઉત્પન્ન થાય છે.

વાતજવરનું લક્ષણ—શરીરને કપારો છુટવો, ગળુ ને હોઠ સૂકા પડવા, મળનો અવરોધ, ઊંઠ અંદ, માથું, પેટ, કેર, આંખો, અંગ એ દુખવા લાગે; નીંદ્રા આવે નહિ, જવર કોઈ વખત થોડો તથા કોઈ વખત ઘણો આવે, મોઢાને સ્વાદન છતાં અરૂચી થાય છે, ખગાસાં આવે છે, પેટ ધ્રુલે છે, અજીર્ણ, શ્મ, મોહ, ગુળ થાય છે, અગ ઝિપર રૂવાડાં ઉભા થાય છે, આંખો ઉપર ઘેન, પીંડીયા તથા સાયળો કળવા માંડે છે, કાનોમાં નાદ થાય છે, સુકી ઉદરસ આવે છે. દાંત દુખે છે, એવા લક્ષણો થાય છે.

વાતજવર ઝિપર પાચન—ગળો, પીપરીમુળ, સુઠ એનો ઉકાળો સાંજ સવાર જવરના સાતમે દિવસે આપવાથી જવરનું પાચન થાય છે.

વાતજવર ઉપર ઇલાજ—ગળો, સુઠ, ધમાસો, નાગરમોથ એનો ઉકાળો આપવો. વાળો, સુઠ, પીઠવણુ, કરીઆતુ, ડાગમુમુળ, રીંગણીમુળ, ભોરીંગણી, ગળો, ગોખરૂ, એનો ઉકાળો પીધો છતાં વાતજવર તરત જાય છે. ગળો સુઠ, પીપરીમુળ, એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો શાલપરણી ચીકણાનાં મુળ, કાળી દરાખ, ગળો, ઉપલ સરી, સરગવાની છાલ, એનો ઉકાળો આકરા વાતજવરને પણ નસાડે છે.

પીત્તજવરનું કારણ—ધણ ખાઈ સોજન, તેલ બઢણ, પાકેલું રીંબણ, મુરજ, કારેલા, કઠવા પડાઈ તીખુ, રાઈ, એટલા વાના વધારે ખાધામા આવે તે તથી પીત્તજવર થાય છે

પીત્તજવરનું લક્ષણ—શરીર પીણુ, સવ અંગને બલતરા, તરસ અધ નીંદ્રા, મો કંપુ, મુરજા, ઉલટી, ફેર બઢખડુ, અતીસાર, પશીનો, કેરીની પેટ થાણુ, થડા પડાઈ જીપર ધણ, મલ, મુત્ર, નેત્ર, એ પોળા, એવી રીતે પીત્તજવરના લક્ષણો થાય છે

પીત્તજવર ઊપર ઊપચાર—બો, હરડે, પીત્તપાપડા, એનો ઉકાળો સાકર નાખી પીવો અરખાસાનોભાળ કાળી ફરાખ, પીત્તપાપડા, કંક, હરડે, નામર મિષ એનો ઉકાળો આપવો. એટલા પીત્તપાપડાનો પજુ ઉકાળો આપવો, પીત્ત પાપડા, વાળો, રાતી મુખડ, ધાણુ, મુઠ એનો ઉકાળો આપવો પીત્તજવર જીપર પાચન-ઈંદ્રિય, પહાડજી, કંક, નાગરમિષ એનો ઉકાળો ફસ દિવસ થવા પછી આપવો ત્યાર પછી આસડ આપવુ

વાત પીત્તજવરનું લક્ષણ—ગળુ મો મુખા પડે છે બલતરા, મુરજા, તરસ, નીંદ્રાનાશ, ઉલટી, જમ, આખોની આગળ અધીરી, રવાસ, અરૂચી, લુબ્ધાસોસ, બઢખડ, રોમાથ એવા લક્ષણો થાય છે

વાત પીત્તજવર ઊપર ઊપચાર—પીત્તપાપડા, નામરમિષ, ગળો, મુઠ, કરીઆત, એનો ઉકાળો આપવો. રીંગણી, કોર્ડીંગણી, ગ્રામક, બળો, મુઠ, નાગરમિષ એનો ઉકાળો આપવો. ફરાખ, પીત્તપાપડા, ગરખાનાગળ, કંક, નાગરમિષ, હરડેલ એનો ઉકાળો આપવો, એટલે પીત્તજવર, મુરજા, સોજા, બલ તરા, તલખી, બઢખડ જમ એનો નાશ થાય છે ફરાખ, ગરખાસો એનો ઉકાળો લીધાથી પજુ પીત્તજવર બાય છે તેમજ પીત્તપાપડા, નાગરમિષ, ગળો, કંક નાખી લીધો હોય તો અશ્રુતની પેટ ઝુલુ કરે છે

રક્તપીત્તજવર ઊપર ઊપચાર—ધમાસો, અતીવીખની કળી કરીઆત, કંક અરુસો, પીત્તપાપડા, કાસી ફરાખ, એનો ઉકાળો સાકર નાખી લીધો હોય તો તરસ, બળતરા, ધળ, રક્તપીત્તજવર એ નાશ પામે છે બળો, હરડેલ, પીત્ત પાપડા એનો ઉકાળો પજુ રક્તપીત્તજવરનો નાશ કરે છે વાળો નાગરમિષ, પીત્તપાપડા, મુઠ, રતાજળી, ધાણુ, લીંબડાની સળીઓ, પશકાટ એનો ઉકાળો રક્તપીત્તજવરનો નાશ કરે છે તથા બલતરા, થોડા, ઉલટી બધ કરી જરામી મરીમ કરે છે

કંકજવનું કારણ—મીસ્ટાન ઉપર તરતજ પાણી પીવું. તેલ ધીમાં તળેલા પદાર્થો તથા દહીં, દૂધ લક્ષણ, અને વારવાર સ્નાન, તથા દિવસે નીદ્રા તેમજ નીત્ય નવું પાણી પીધામાં આવે ઇત્યાદી વડે કંકજવર થાય છે.

કંકજવરનું લક્ષણ—શરીર ભારે, ખાલી હુખખો, મોઢું ગળ છટું, સલેખમ ઉદ્રસ, આળસ, અંગ તાક, મલ, મુત્ર, નેત્ર, ઘોળાં. સ્વાસ, સ્વરભંગ, હેડકી, શબ્દ ભારે અંગ ઉપર ક્ષતો, નાકમાંથી પાણી વેહેવું માથુ દુખવું, નીદ્રાનો વધારો, રસવાહીની નાડીનો રોધ થવો, રોમાંચ, પેટ કઠણ થવું, પેશા ખતો વધારો, આંખોમાં ઘેન, એવાં લક્ષણો કંકજવરથી થાય છે.

કંકજવર ઊપર પાચન—ખીજેરાનું મુળ, હરડે, સુઠ, પીંપળીમુળ એના ચુરણમાં જવખાર નાંખી કંકજવર આવેલા દિવસથી ખાર દિવસ પછી આપવું, અને ત્યાર પછી ઉકાળો આપવો. સુઠ, અડુરસો, નાગરમોથ એનો ઉકાળો આપવો. ભારંગમુળ, દેવદાર, પુશકરમુળ, પીપર, ગળો, અડુરસો, સુઠ, સાથે એનો ઉકાળો આપવો. પડવળ, ત્રીફલા, કંકુ કચોરો, અડુરસો, ગળો એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. કાકડસીંગી, કાયફલ, પીપર, કમળનો કંઠ એનું ચૂરણ મધમાં આપવું.

વાતકંકજવર ઊપર—ગરમાળો, પીપરીમુળ, નાગરમોથ, કંકુ, હરડે, એનો ઉકાળો આપવો, એટલે વાતકંકજવર, આમશુળ દુર થઈ દીપન પાચન થાય છે. રીંગણીમુળ, સુઠ, એરડાનું મુળ, ગળો એનો ઉકાળો આપવો. એટલે વાત કંકજવર, ત્રિદોષ જવર, શ્વાસ, કાસ, અઝૂચી, પીઠતુ શૂળ એ રોગ દૂર થઈ ખુદ્દી સ્થીર રહે છે.

પીત્તકંકજવર ઊપર—ગળો, લીંબડાનીસળીઓ, કંકુ, નાગરમોથ, ઈંદ્રજય, સુઠ, પડોળ, રતાંજળી, એનો ઉકાળો દેવો. એટલે પીત્ત કંકજવર ઉલટી, અઝૂચી, લાળ પડે છે તે, ખલતરા, સોશ એ દુર થાય છે. રતાંજલી, પદ્મકાન્ઠ, ઘાણા ગળો, લીંબડાનીસળીઓ એનો ઉકાળો કંક પીત્ત જવરનો નાગ કરી. ઉલટી, દાહ, સોગ, એઓને પણ બેસાડે છે. સર્વ જવર ઊપર પાચન—દેવદાર, ઘાણા, સુઠ, રીંગણી, ભોરીંગણી એનું ચૂર્ણ આપવું. કચોરો, સુઠ, પીતપાપડો, દેવદાર ધમાસો, ભોરીંગણી, મોથ, કંકુ, કરીયાતુ, એનો ઉકાળો મધ, પીપર નાંખી આપવો.

કામજવરનું કારણ—ઈચ્છેલી સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ ન થાય, તે તેનો સંગ, તથા શુભ, અને રૂપ, એ સર્વતુ ધ્યાન લાગવાથી જવર થાય છે તે.

તેનું લક્ષણ મનને પીડા, શ્વેભ, મુઠ્ઠા, વ્યાળસ, વીરાએવીના બીજા કામને, કમળો, ગાત્રો મુઠ્ઠા થવા, કપુર, ઘડન, સીતલ છાયા, અજવાળીયુ સીતળ પદ્મ-
ચોના સેવનની ઇચ્છા, યાસોસ્વાસ નાખવા, કોઈ વખત બેઠાન થવું, મોઢવશ
થવું, નીદ્રા, લજ્યા, બુદ્ધિ, પીરજ એઓનો ક્ષય, બસતર વિષામની વેદના,
ધત્વાદી થાયછે

કામજવર ઊપર ઉપાય—ખુબમુસ્ત, સજ્જભારેલી મુગધના લેપે કરી
ચુક્ત, રમીક, કામથી અકચુર થએલીઓ, તથા વીપચત્ત સાપણ કરનારીઓ
એવી તરુણ સ્ત્રીઓનું આલીંગન, તથા સલાપણ, તથા સ્પર્શ વગેરેથી કામજવર
શાત થાયછે, નીરમળ સ્થળ, કમળત્ત વન, ખુશબોદાર ફુલો ઉપરથી આવેલો
વાયુ, જળકીડા, સાશભાગોમા ફરવું, સ્વસ્થવાન સ્ત્રીઓનો સમાગમ, એવા
ઊપાયોથી વીરજવર, બચે

કામજવર, ક્રોધજવર, શોકજવર, ભયજવર—એ સર્વે ઊપર, ખીત શમા
વવાના ઊપાયો કરવા.

વિપજવર ઊપર—ખીત શમાવવા વાળા ઊપાયો કરવા તથા અદ્વેષ ઉપર
જે ઊપાયો હોય તે કરવા.

શ્રમજવર ઊપર—ધી આપવું, તેજ વગેરેનું મશન શરીરને કરવું, તથા
માસરસોદન એટલે માસરસ ચુક્ત હોત તથા કુદ્ધહોત તથા મદીશ આપવી

બળતરથી ઉત્પન્ન થયેલા તથા ક્ષતથી ઉત્પન્ન થયેલા જવર ઉપર બરમ
ઉપાયો વિના ચીકળા તથા મકુર ઉપાયો કરવા.

પસીનાથી ઊત્પન્ન થએલા જવર ઊપર—વાત વગેરે રોપોનો વિચાર
કરી ધરાસ્ત પ્રભાતે ઉપાયો યોગ્યવા, ઉનું પાણી આપવું અથવા શરીર રંગરુ
નીકક, હીંગ, કરીઆનું એનું મુરજુ આપવું

ગાંધીપાત જવર—આ શાન્તિપાત નથી કેવળ મૃત્યુજીવ શાન્તિપાતને જે
વધ્ય જીવેછે, તે મૃત્યુથી જ્ય પામ્યો તેમજ શાન્તિપાત રૂપી દરીયામા કુબેવાને
જે કારેછે, તના ઉપકારના બદસામા પોતાની સર્વ મીસકત તેને આપે તેપણ ધાડી

ગાંધીપાત જવર—(એરસે ત્રિદોષ જવર) વાયુ વગેરે રોગ ઠેરસાએક

નીમિત્તથી પ્રકોપ પામ્યા હોય તો તેથી જે જવર થાયછે, તે કષ્ટસાધ્ય જાણલો, કેમકે ત્રણોતો પ્રકોપ છે, હવે એક દોષ મટવાનું ઓસડ કરીએ તો બીજા બે દોષોનો વધારો થાય છે.

શન્નિપાતનું લક્ષણ—જીભ કાળી તથા ખરખરી, આંખો તણાચેલી તથા નજર બીવરામણી તથા આંખો લાલ અને તેમાંથી પાણી ટપકે, તરસ ઘણી, હાડકાં દુખે ગાયન કરવું તથા નાચવા વગેરે બકબકાટ પસીનો ઘણો અથવા મુદ્દલ પણ નથી આવતો. ઘડીમાં બળતરા, ઘડીમાં શરીર તાકુ, આંખોમાં ઘેન તથા બકવા અથવા અવાચક થાવું મોંમાં, ગળામાં હમોળીઆ જેવું ખુચવું. માંથુ કપે, ગળામાં તાંતવાગે, કાનોમાં તમરાં બોલે, ઉદ્રસ, શ્વાસ ઉપડે અરૂચી, ભ્રમ, નિદ્રાનાશ; મળ, મૂત્ર, ઘણીવારે અદ્યપ્ત સ્વદ્યપ્ત થાય; નાડીનું તીવ્રપણું, પેટનું ભારે થવું ઇત્યાદિ લક્ષણો થાય છે.

શન્નિપાત ઊપર—પીપરીમુળ, દેવદાર, ઇદ્રજવ વાવડીંગ, આમ્હી, ભાંગરો, ત્રિકુટ, ચીત્રક, કાયકળ, કમળકદા, એનો ઊકાળો એક માસા ગુગળની સાથે આપવો રાસ્ના, હરડેળ, ભોરીંગણી, રીંગણીનું મુળ, નગોડ, પહાડમુળ વજ, ચવક, એનો ઊકાળો એક માસો ગુગળ નાંખી આપવો,—એટલે શન્નિપાત, પશીનો, સરકી, બકબકાટ, શુળ, હાંફ, કંફ, સુવાવડો રોગ એઓનો નાશ કરેછે. આકડાનું મુળ, ધમાસો, દેવદાર, કરીયાતુ, રાસ્ના, નગોડના પાન, વજ, પુવાડીચો સરગવાની છાલ, પીપર, પીપરી મુળ, મરી, ચવક, સુંઠ, અતી વીખ નીકળી, ભાંગરો, એઓનો ઊકાળો શન્નિપાત, ધતુરવાત, દાંત બેસેલા તે, પરશેવો સ્વાસ, શુવાવડો રોગ, એઓનો નાશ કરેછે.

કર્ણમુળ—શન્નિપાત જવરના અંતે કાનના નીચે થડમાં સોજે આવી, ગુમડા જેવું થાય તેનો ઉગમ માંહેથી હોયછે. તે રોગ અસાધ્ય અથવા કસ્ટસાધ્ય જાણવો એ કર્ણમુળ મૃત્યુનું બીજું તેડું છે.

કર્ણમુલ ઊપર—જળો સુકાવવી, લોહી કઠાવવું, તેથી ગ્લાની આવી ઘણાજ આતુર થાય તો, ઘી પીવા આપવું, રાસ્ના, સુંઠ, બીજે રાતું મુળ, દારૂ હલદર, પુવાડીચો એ ઓસડોનો લેપ કરવો, ઉપર પોટીસ બાંધી પકવવું, અને

૧ શન્નિપાતના આશરે ત્રિશથી વધારે ભેદ છે તથા તેઓની ઘણી સુક્ષ્મ પરીક્ષા છે તથા તે સાધારણ વૈદોને પણુગજાણવા ઘણા કઠણુ છે, એટલે સુક્ષ્મ વિચાર લખવાનો પણુ, ઉપયોગ નથી, તેથી આ પુસ્તકમા તે ભેદો લખ્યા નથી નીધટ પ્રકાશમા જોવા.

તેના મુખમાં લુના ધીની અથવા મલમની દીવેડ કરી દરરોજ નવી નાખતા જતી, એરસે પશ્તમામ નીકળી માસ લશયછે એવુ ન કરી એતો માહેવુ માહે પાઠી હેઠે જાતીમા ઊતરેછે, કીવા કાનમાંથી વેહેવા લાગેછે તે છેકજ અસાધ્ય થઈ પડેછે એમાટે બહારમા પાઠી સારૂ થાય તેમ કરવુ

શસ્ત્રિપાત ઊપર બીજા ઉપાયો—કઠ્ઠી કરીયાવુ, પીતપાપડો, ગળે, કથોરો, ચસ્ના, પીપર, કમળ કંદો, ચેદી, લોરીંગણી, કેવડાર મુઠ્ઠા, હરડેળ, ધમાસો બ્રાહ્મી એઓનો ઉકાળો, ત્રિરોષ જવર, દિવસની નીદ્રા, રાતનો ઊભ ગરો, તરસ, ઉદ્રસ, ચોક, બળતરા, કમ, એ સર્વ મટાડેછે એજ ઉકાળામા, મધ અને પીપર નાખી લીધે હોય તેા ઇર્જુજવરને વીરામજવર પણ બનેછે

ઇર્જુજવર—(એરસે હાડી તાવ) મજા દિવસ શરીરમા, રહેલોજે, કીલો તાવ, તેવુ કારણ પેહેલો મેટા તાવ' આંગ્યો હતો તે તાવના ત્રણ બાજ તેા એસડ વગેરે ઉપાયથી નવા, અને ચોથા લાગનો તાવ તેની પરવા ન શખતા તે તેમજ શરીરમા રહ્યો હોય તે આગળ ઉપર હાડકામા પ્રવેશ કરેછે, તેની ઊપેક્ષા કરી હોય તેા આગળ પાકરોમ, કપનો પરીલામ થાયછે

ઇર્જુજવરનુ લક્ષણ—દિવસે દિવસ મદ જતીથી અહાર ઓછો થાયછે, અનાજ પાચન થતુ નથી, ઝાડો સાફ થતો નથી, હાડકા તપેક્ષા રહેછે, મોઢે પાણી પુરેછે, મુઠ્ઠે થાવુ પાવળી જતા ક્ષીણપણુ ઈત્યાદી લક્ષણો બહુવા ઇર્જુજવર કદાચ પુરી પીડા એકકમ કરતો નથી. તેાપણુ દિવસેદિવસ વધારે પીડા કરનારો થઈ પ્રાણ નાશ કરનાર રોગ ઉત્પન્ન કરેછે

ઇર્જુજવર ઊપર—નહાના બીલીના ફળ, કીરમજ્જમને, પાદામુળ, પુવાડીયા, રેડ્ડ, એનો ઊકાળો લીધે હોય તેા ઇર્જુજવર તત્તન બનેછે, પેદાશુળ, આયાનુ શુળ, રવાસ, કાસ, એઓનો નાશ થાયછે, પીપર અને લુનોગોળ, બમલો મેળવી લીધે હોય, તેા ઇર્જુજવર, અલરજુ, આમીમદ, ઉદ્રસ, અરૂચી કરમ, રવાસ, એ સર્વેનો નાશ થાયછે ગળેનો ઉકાળો પીપર નાખી દેવો, એરસે કઠ્ઠી ઉત્પન્ન થયેલો ઇર્જુજવર બનેછે છરૂ, અને ત્રણ વરસનો લુનો ગોળ એ એમાં કરી નીત્ય સવાર સાજા લેવું ગળેનુ સત્વ થી સાકરની સાથે અથવા મધ સાકરની સાથે લેવું ગળે, નહાના ગોખરૂ તથા તેના ચોથા લાગની મુઠ્ઠા એનો ઊકાળો સાકરની સાથે આપવે. તેથી સાત દિવસમા ઇર્જુજવર બનેછે, મુઠ્ઠા પ્રદીપ્ત થાયછે, થાવુ જમવા લાગેછે કાળીધરાખ, ગળે, કાકડશીચી, નાગરોષ, રતા જલી, કક, પદામુળ, મુંદ, કરીયાવુ, ધમાસો, વાળો, માજા, પમકાદ, કાળો વાળો,

રીંગણીનું મુળ, કમળ કદા, લીમડાની સળીયો, એ સર્વનો ઉકાળો લીધો હોય તો જીર્ણજ્વર, અરૂચી, શ્વાસકાસ, સોજો, અજીરણ, એ રોગ દૂર થાય છે. ગળો, પીપરી મુળ, પીપર, હરડે, લવીંગ, લીમડાની અંતરછાલ, ઘોળીસુખડ, સુંઠ, કંકુ, કરીયાતુ, એ સર્વનું ચૂર્ણ, સર્વ જ્વરોનો નાશ કરે છે. આમળા, શીયા-લોણ, ચીત્રક, હરડે, પીપર, એનું ચૂર્ણ કરી, ઊંડા પાણીમાં આપવું જેથી સર્વ પ્રકારના જ્વરો જસે. ગાયનું દુધ તોલા ૪ પાણી તોલા ૧૫, પીપર નગ ૩ એક કલઘના વાસણમાં ઊકાળી, પાણી અવગ્રાહ્ય જય એટલે તે માંહેની પીપરો પ્રથમ આવવી, પછી ઊપર દૂધ પીવું તેઉપર ભાતનું પથ્થ 'સુવર્ણમાલીની વસત,' અથવા 'લઘુમાલીની વસત,' અથવા મંડુર અનુપાતની યોજના કરી આપવો. રોજનો એકાંતરો, તરીયો, ચોથી ચાતાવ એઓનાં કારણો.—જેનો તાવ તરતજ ગયેલો છે તેણે કુપથ્ય પદાર્થો એટલે દુધ, માંછલાં, વગેરે ભારે અનાજ, ખાદું, તીખુ, ખાધાથી અદ્યપદોષ ઉત્પન્ન થઇ તે સાત ધાતુઓમાંથી કોઈપણ ધાતુમાં વ્યાપી તરેહ તરેહના વીશમ જ્વરોને ઉત્પન્ન કરે છે. ખાટા વગેરે પદાર્થોનું ભક્ષણ કરવાથી પીત વગેરે દોષ કોપાયમાન થઈ પહેલાથી પણ વીશમાદી જ્વર ઉત્પન્ન થાય છે.

રોજના જ્વર ઉપર—અરુસો, કંકુ પડવળ, ત્રિકુળા, કાળી ધરાખ, ગરમાળાનો ગાળ, લીમડાની સળીયો, એનો ઉકાળો મધ તથા સાકર નાંખી પાવો. કાળો ધરાખ, કંકુ પડવળ, લીમડાની સળીયો, નાગરમોથ, ઇદ્રજવ, ત્રિકલા, ગળો, એ સર્વનો ઉકાળો આપવો.

એકાંતરા તથા તરીયા જ્વરનાં વિશેષ કારણો—અતી ક્રોધથી, ક્રોધા અતી ભયથી, અથવા ભયકર જંગલ, મોટા અમીની જવાળાચો. તથા બળતુ શરીર જેવાથી, તથા કોઈએક ખરાબ ખાવું ખાય છે તે જેવાથી, દેશાંતરને વિષે મરણ પામેલાં સગાંવહાલાંની મરણની ખબર સાંભળવાથી, તથા ભુત વગેરે માત્રુ માનનારાઓને તેના વળગાડના વેહમથી પણ જ્વર આવે છે.

તેઉપર ઊપાય—રતાંજળી, પીપર, સુંઠ, વાળો, નાગરમોથ, ઘાણા, એ સર્વનો ઉકાળો મધ તથા સાકર નાંખી લેવો.

ચોથીયા તાવનાં વિશેષ કારણો—'નર સાંસ્વપનાં, મરણ પામેલા માણસોના વાળ'વી ખાયેલાં' માથાં જેવાથી, મોટી લઢાઈ, શુળો અથવા ફાંશીએ ચઢાવેલાને જેવાથી, તથા ઘણું ભયકર કર્મ જેવાથી પણ વીશમ જ્વર થાય છે.

ચોથીયા તાવ ઉપર—જીરું ધી, અને હીંગ એ ભેગાં કરી. જ્વર આવે

એરસે નાકમા નાખયા 'અગરતી યાના યાનનો રસ, નાકમા નાખવેલ દેવાર,
આમળા, મુઠ, હરડેજળ, અરુસો, એ સર્વનો ઉકાળો મધ તથા સાકર
નાખી આપવેલ.

તાઢીયો તાવ—શીતાફળે, કેળા વગેરે થડા પકાઈે મળ્યા ખાવાથી,
તથા તે ખાયા પછી ઉપર પાણી પીવાથી એ તાઢીયો તાવ ઉત્પન્ન
થાયછે તથા મળ્યા ભવથી, ઠીંવા અતીસે ચોકથી પણ આવેછે

તાઢીયા તાવ ઊપર ઊપાથો—ત્રીકલ્પ મૂર્ધ અશમા નાખી પીવું અ-
થવા તાઢ આવતા વેતલ કુમારના વીનાના અગ્નિથી તાપવું ઇદ્રજવ અરુસો
વાવડીંગ, ગળે, નજીકના પાન, ભાંચરો, મુઠ, સોરીંગણી અવનેદા એ સર્વનો
ઉકાળો આપવેલ.

સર્વ વીશમ જવર ઊપર—નાગર શાક રીંગણી, ગળે, મુઠ, આમળા,
એ સર્વનો ઉકાળો મધ, તથા પીપર નાખી આપવેલ. દારૂ હળદર, દેવદારૂ, ઇદ્રજવ,
મલક, ગરમાળાની રીંખોનો ઘોળ, પાહાડ મુળ, પીપર, અરુણ વૃક્ષની જલ,
અથવા મરી, કરીયાવું, કોરકાવું મુળ, પદ્મકાચ, કુદની જલ, ધાળા, મુઠ,
શાક, વાળો, રીંગણી, હરડે, પીતપાષાણ, કંક, લેખાસો, ગળે, એરડાવું મુળ,
એ સર્વનો ઉકાળો આપ્યો હોય તે ધાતુ અતઃજવર, સર્વ વીશમ જવર, ત્રિ-
દાવજવર, સુતજવર, દુરશાચે કંકા પડાળ, જેસી મધ, હીમજ, કંક, શાક, એ
સર્વનો ઉકાળો આપવેલ. અરુસો, શાક, ગળે, મુઠ, એનો ઉકાળો મધ પીપ-
રના સાથે આપવેલ. આજી રીંત જવરકુશ-હરતાળ ૮ ભાગ, સખ મુર્ક ૪ ભાગ
મોરજુત ૧ ભાગ એને કુવારના રસમા એક દિવસ ખસ કરી. શરણમા નાખી ગજપુર
દેવેલ. પકુ થવા પછી પાણુ ખસ કરી મૂકવું તે ૧ અથવા ૨ રૂ લોટી ભસ્મ છરે
તથા સાકરની સાથે આપવી તે ઉપર એક પુરો પાણી પીવું પદ્મ ફહી ભાત-
એન્નાસાથી સર્વ વીશમ જવર અથવા ગળે, આમળા, ઉલ્લી રીંગણી, મુઠ, શાક
એ સર્વનો ઉકાળો, પીપર, અને મધનીસાથે આપવેલ. હરડે ફલિત મૂર્ક, મધમા
આપવું વર્ષમાન પીપર આપવી છરે તથા તેમાં તેથી ખમણા લુનો ગાળ
મળવી આપવેલ. અથવા ત્રિકૃષ્ણાવું મૂર્ક ગાળનીસાથે આપવું છરુ પદવળ, કંક
જેડી મધ, હરડે જળ, નાગરશાક, એનો ઉકાળો આપવેલ. એક લીડી પીપર મધની
સાથે આપવી. ચીકણા, આમળા, સાલવજ. કંક, પીપર, કળી ધરાખ, નહાવું
બીજ, સોરીંગણી, રતાજલો અતી વીખની કળી, નાગરશાક, ઇદ્રજવ, એ સર્વનો
શાક ભાગનો ઉકાળો રાત્રી તેમા ૧ લાગ થી નાખી ફરી તે ઉકાળો તાપડેપર
મુઠી એકલ થી બાઠી રેલે ત્વામુષી, ઉકાળવો પછી તે મી પીવું એરસે, વીશમ

જવર, ક્ષય, માંધાતું ગુળ પેટશુળ, અરૂચી, મુઠ્ઠા, શોષ, સધિગત ઊંજણ વાયુ એ સર્વનો નાશ થાય છે.

અભ્યર્ણજવર—એટલે વાયડાને જડ પદાર્થો તથા શાક, પાલક, કંદ, ફલો એ ઘણા ખાધાજાયી, લોજન થયા પછી તરત ખાવાથી, અભ્યર્ણ થઈ તાવ આવે છે. તેનાં લક્ષણો ઝોડકાર, ઉલટી, ભ્રમ, માથું દુખવું, કેડ પાંસળીઓ ગુદ તે પેટનું દુખવું અરૂચી, શોષ, મોહ, હેડકી એ લક્ષણો થાય છે.

અભ્યર્ણજવર ઊપર—ભોરીંગણી, પીત્તપાપડો, એનો આઠમો ભાગ ઉકાળો આપવો. કરીયાતું, મુઠ્ઠા, ગળો, પીપર, નાગરમોથ એ સર્વનો ઉકાળો આપવો. અજમોદ, હીમજ, ક્યોરો, સચળ, એનું ચૂર્ણ ઊના પાણીની સાથે આપવું.

રક્તજવરનું કારણ તથા લક્ષણ—આપણને ભાવ્યા વીના લાડવા વગેરે પદાર્થો ખાવા, મુરખાન, કુસ્તી કરી પવન લેવો, ખરાબ થયેલી જગોનું પાણી પીવું, કાચું પાકું માંસ ખાવું, હાથી ઘોડા ઉપર બેસી જલદીથી જવું, એવા કારણોથી લોહીમાં ખીગાડ થઈ જવર આવે છે. એનું લક્ષણ; ઉલટી, ખડખડ, શરીર તથા નેત્ર રાતાં થવાં, નાકમાંથી લોહી પડવું, ઘણી અતીશે બલતરા ભ્રમ એ લક્ષણો થાય છે.

રક્તજવર ઊપર—નાગરમોથ, પીત્તપાપડો, રતાંજળી, જેસ્ટીમધ, ધરાખ, વાળો, સીવણ, કાકોલી, ઘાણા એનો ઉકાળો આપવો. તથા પીત્તજવરના ઉપાયો કરવા. લોઈ કઢાવવું.

મંથ જવર—(એટલે મધુરો) એનું લક્ષણ અતીસાર, બળતરા, મોહ, ભ્રમ, જવર, ઉલટી, તરસ, નિંદ્રા આવતી નથી, મોં ઉપર રતાસ, તાળવું, જીભ, એ સૂકાં પડે છે ગળા ઉપર રાધ જેવી ઘોળી થાયર, આંખોમાં ઘેન, એવા લક્ષણો થાય છે.

મધુરા ઉપર ઇલાજ—નાગરમોથ, પીત્તપાપડો, જેસ્ટી મધ, કાલી ધરાખ, એનો આઠમો ભાગ ઉકાળો કરી તેમાં મધ નાંખી આપવો. રતાંજલી, વાળો, ઘાણા, પીત્તપાપડો, મુઠ્ઠા, નાગરમોથ, એનો ઉકાળો કરી આપવો અથવા માંખી ગાળમાં નાંખી આપવી તથા વડનાં પાન, તથા ખાજરીના લોટનો ઉકાળો કરી આપવો. અથવા કુદીનો, જંગલી તુળસી, કાળી તુળસી, એ ત્રણેનો રસ કાઢી, તેમાં સાકર ત્રણ માસા નાંખી ત્રણ દિવસ સુધી આપવો, ૧ નાગરમોથ, ૧ કપુર,

૧ મકુરી, ૧ જાંઘી તળસી, ૧ પીતપાપડા, ૧ મુઠ્ઠા, એ સર્વના ઉકાળો કરી આપવો. તેથી મકુરોજ્વર સારો થાય છે.

જવરનો અદર બળતરા ઉપર—આગળના દિવસે રાતે ધાણા ખાંડી પાણીમાં પસાળી મૂકવા. સવારે તે પાણી ખાળી તેમાં સાકર નાખી સેવું.

જવર ગયા પછી કાઈકશર રહી હોય તેઉપર ઉપાય—આમ્લીની જાલ, ગોળ, દેવદાર, ભોરીંગણી, મુઠ્ઠા, કમલકાંઠા, એનો ઉકાળો આપવો. તાવની કસર, ૬ મ એનો નાશ થઈ, અગ્નિ પ્રવીણ થાય છે.

જવર શાત થયા પછી—મોઢ કમરુ થાય છે તેઉપર કકનો ઉકાળો સેવો. અથવા તેનું ચૂર્ણ પાણીની સાથે સેવું કાચ ફળ, ધાસનું ફૂલ, મોચ, ધાણ, કાકર્સીંગી, હરડે ૬૬, આમ્લીની જાલ, પીતપાપડા, મુઠ્ઠા, દેવદાર, એનો ઉકાળો એકેલી હોય તથા અથ નાખી સેવો, એરસે, અરૂચી, ઉદ્રસ, ગળામાં હેનો રોમ, ૬ મ, એ દુર થાય છે સંધિસોજ તથા બીજો રાતો ગરમ, એની થીમાં મોળી કરી સેવી, તેથી માને સ્વાદ આવી આત ઉપર ધ્રુષ્ણ થાય છે બીજો રાતો ગરમ મીઠું, એ થીની સાથે આપવું, અથવા કાકમરુ ચૂર્ણ, મીઠું, એ થીની સાથે આપવું આમાં, સંધિજાલ, ચીતક મુળ, હ્રીમજ, પીપર, એનું ચૂર્ણ કરી ઉના પાણીની સાથે આપવું, એરસે સ્વાદ, ધાણ શક્તી, અગ્નિ પ્રવીણ, તથા ઝાડો સાફ એવી રીતે થાય છે.

પાછો ફરેલો તાવ તેઉપર—કક, વાળો, અતીવિપની કળી, પીતપાપડા, મોચ, એનો ઉકાળો. વાતુ વધેરે રોપનો વિચાર કરી અથ, અથવા સાકર, વધેરે અનુપાનની યોગના કરી આપવો.

જવરના દર ઉપદ્રવો તે એવા છે—અતીસાર અથવા ઝાડો ખમ, તરસ ઉદ્રસ, સ્વાસ, અગ્નિ મુખ, ઊંઘડી, અરૂચી, હેડકી, મઠી, જાતીમાં ડુખવું, એમાંથી એકારો થાય છે અથવા અનેક થાય છે.

જવર જવાના પૂર્વે સ્વરૂપનું લક્ષણ—તુષ્ણા ધર્મઉપર પ્રવૃત્તી, ખમ, તરસ ઝાડો સાફ, બેસાત થઈ પડવું, કષ્ણવું, આરોગે બાળો, ઊંઘડી, એવા લક્ષણો થાય છે.

જવર ગયા પછીનાં લક્ષણ—શરીર હળવું, મુખપાક, ધર્મ ઉપર વાસના, સર્વ ધર્મીઓને પોત પોતાના હાલચાલ વિષે શક્તી, છીંકો, અનાજ ઉપર ઇંછા, માંયામાં ચળ, અને જ્ઞાની, તથા મોહ, એનો નાશ એ લક્ષણો થાયછે.

અતીસાર.

અતીસારનું કારણ—ભારે પદાર્થો, ઘણા ચીકણા પદાર્થો, ઘણા લુખા પદાર્થો, ઘણા ગરમ પદાર્થો, પાતળા પદાર્થો, ઘણા મોટા લાડવા, તથા મોદક, ધીકેલાં ઇંચાદી ઘણા શીતલ પદાર્થો, તથા વાયડા પદાર્થો વધારે ખાધાથી, તથા જમતા વેંતજ ફરી જમવું, પુંડ્ર ન પાકેલું એવું અન્ન ખાવું, અજીરણ ઉપર ખાવું, વધારે જમવું, ચીકણા પદાર્થો પીવા, તથા ઉલટી, જીલાખ, એનો ઘણો ઉપ-ચોગ કરવો, ઘણું મૈથુન કરીવા ઇંછા છતાં સ્ત્રીનો અલાભ, અપથ્ય વગેરે શેવન, ભય, શોક, અતી મુરખાન, નરશીજગાઓનું પાણી પીવું, જે ભાવતું નથી તે લક્ષણ કરવું, જે રૂતુમાં જે ભોગવવું જોઈએ તેની ખોટ, પાણીમાં ઘણી વખત રહેવું, મળ, તથા મૂત્ર રોંધી રાખવાં; તથા કરમનો કોપ થયો છતાં, ઇંચાદી કારણથી અતીસાર ઉત્પન્ન થાયછે.

અતીસારની સંપ્રાપ્તિ—રસ, પાણી, મુત્ર, પરસ્પેવો, કંફ, મેદ, પીત્ત, તથા લોહી, એ ઉદકમય ધાતુઓ ઘણો પ્રકોપ પામી અગ્નિને મદ કરી, મળ ચુકત થાયછે અને વાયુ વડે હેઠલા ભાગમાં ત્રેરણા કરી છતાં ગુદા વાટે પડવા માંડેછે.

અતીસારનું લક્ષણ—કંટી, ગુદ, એમાં ખીણ, પટ ફુલવું, અનાજ ન ખચવું, ગાત્રો ઢીલાં થવાં થોડીક વાર વાયુ રોંધાવો, ઝાડો ખંધ, તથા ઝાડો ચાયછે તે વખત કુચા પાણી, શીણ ચુકત, વગેરે, વીકારો થાયછે.

જવર અતીસાર—આમ અતીસાર, પકવ અતીસાર, રક્ત અતીસાર, શોક અતીસાર તથા ભય અતીસાર, વાયુ વગેરે દ્વાપથી, ઉત્પન્ન થએલો અતીસાર, એવા ઘણી પ્રકારના અતીસારોછે.

અતીસારનું અસાધ્ય લક્ષણ—ઉલટી, દુઃખ, જવર, ઉદ્રસ, કંફ, શ્વાસ, તરશ, મોહ, સોજો, શૂળ, હેઠકી, તથા ધોવણ જેવા જીલાખો, તથા તેમાંથી સડેલા જેવી દુરગંધી આવેછે. એવાં લક્ષણો થાય તે અસાધ્ય જાણવો.

જવર અતીસાર—(એટલે તાવમાંથી લાગુ થએલો અતીસારનો.) તેઉપર

ચિહ્નિત્વા જ્વર પ્રકરણમા લાઘવજનો બેગ કહેલો છે તે અર્થપિય કરવો. ઇશજ
 યાજનો ઉઠાણો આપવો અથવા ઇસજ યાજ પલાળી. સાકરની સાથે પાણીમા
 આપવો. મુઠ, ગળો, રતાજલી, કુમની છાલ, નાગરમોથ, કરીઆટ એ યોગ્ય
 સરખે સાથે લેઈ ઊઠાણો કરી આપવો, એરલે ઉલટી જળતરા, તરસ, ચોલે
 જ્વર ચુકત અતીસાર એ રોગ દુર થાય છે ગળો અતી વિપનીકળી, રવાસ,
 ઇદ્રજવ, મોથ, કરીઆટ, મુઠ, એ સર્વનો ઉઠાણો જ્વર અતીસારનો નાશ કરે છે
 રતાજળી, વાળો, કુમની છાલ પલાલ મુળ, કમળ કદ, ધાણ, બળો, કરીઆટ,
 નાગરમોથ, કુલુબીહુ, અતીવિપની કળી, મુઠ, એનો ઉઠાણો મધ નાળી આ
 પવો, એરલે અતીસાર, ઉલટી, તરસ, જળતરા, અરુચી, એનો નાશ થાય છે
 કુલુબીહુ, કીરમાણી અજમો, પુવાડીએ, કાળીપાલ, રેદ, પાલાલ મુળ, અતી
 વિપની કળી, નાગરમોથ, ઇદ્રજવ, કુમની છાલ, કક, ગળો, મુઠ, એનો ઉઠાણો
 આપવો. તેથી જ્વર અતીસાર, ઉદસ, ઉલટી, રવાસ, મુળ, એવા રોગ દુર
 થાય છે પચ ધાન્ય એરલે વાળો, કુલુબીહુ, મોથ, મુઠ, ધાણ, એનો ઊઠાણો સર્વ
 પ્રકારના અતીસારોને દુર કરે છે આદાનો રસ, કુડીએ યાજયો હોય તો પલો
 કમળ અતીસાર હોય તેપણ મરે છે

સોઠ અતીસાર ઉપર—રવાસ, અતી વિપની કળી, પાલાલ મુળ, નાગર-
 મોથ, મરી કુમની છાલ એનો ઉઠાણો સોઠ અતીસારનો નાશ કરે છે

પીત્ત અતીસાર ઉપર—ધાણ, વાળો લીંજુ, નાગરમોથ એનો ઉઠાણો
 આપવો ઇદ્રજવ મોથ સોપારી, ધાણીના ફૂલ, બીહુ લોધર મુઠ, એના
 ચૂર્ણથી જમવો યાજ નાળી કારામા અરવાળી આપવુ મુઠ, ધાણીના ફૂલ,
 કારાવાળો સેમલનો શુદ્ધ અજમો એવુ ચૂર્ણ કારામા આપવુ નસીતરતમા
 લપન ચીત્રક બીહુ કામની છાલ એવુ ચૂર્ણ કારામા આપવુ એથી અતી-
 સાર નાશ પામી જઠરઅગ્ની પ્રવીણ થાય છે

રક્ત અતીસાર ઉપર—કુમની છાલ નાગરમોથ લીંજુ, અતી વિપની
 કળી, વાળો એનો ઉઠાણો રક્ત અતીસાર. તથા આમશુળ એનો નાશ કરે છે
 કામની છાલ કુમની છાલ, લીંજુ, એનો ઉઠાણો મધ નાળી આપવો. ધો
 માના ધોવણમા મુખ મસી તેમા મધ તથા સાકર નાળી આપવુ એરલે
 રક્ત અતીસાર દુર થઈ જળતરા ચોપ એપણુ મરે છે બીહીનુ ચૂર્ણ યાજની
 સાથે આપવુ એરલે રક્ત અતીસાર પેદશુળ આમશુળ એનો નાશ થાય છે
 જાણુઆલો, આમલી એના કુણ પાનના રસ કાઢી તેમા જઠરીનુ દૂધ નાળી
 આપવો. આવાની યોગ્યી કારામા અથવા ધોવણમા મસીને આપવી.

છરણ અતીસાર ઊપર—ધાયદીનાં ફૂલ, મોથ, આમળાં, પહાડમુળ, ધારનાં ફૂલ, જેબીમધ, બીલુ, જાણુ તથા આંખાની અંતર હાલ, સુંઠ, અતિ વિપત્તી કળી, લોધર, વાળો, એતું ચૂર્ણ ચોખાના ધોવણુમાં અથવા છાશની સાથે આપવું.

આમ અતીસાર—એટલે અત્તરસનો પાક સારો થતો નથી, તેથ આમાંશ થઈ મળતી સાથે આમાંશના જુલાબ થાયછે.

આમાંશ અતીસાર ઊપર—પ્રથમ ઝાડો થવા સારૂ હીમજો (ધીમા ત-જેલી હોય તો ઘણીજ ગુણકારી છે.) પીપર, એતુ ચૂર્ણ, ઉના પાણીની સાથે આપવું. પહાડ મુળ, બીલુ, ધાવડીનાં ફૂલ, કુડાની હાલ, વાળો, નાગર મોથ, લોધર, રતાંજલી, દાડમની હાલ, એતો ઉકાળો કરી મધની સાથે આપવો. તેથી ગુણયુક્ત આમ અતીસાર તથા રક્ત અતીસાર જાયછે. સુંઠનો છુકો કરી તેને ધીતો કરમો આપી એરડાના લીલાપાનમાં પડીકું ખાંધી ચુલાની ભરહાડમાં સેકી તેની બરાબર માકર નાંખી તોલો અરઘા તોલો બે ટાણે આપતા જવું. એટલે આમ અતીસાર બધ થઈ જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાયછે. ધાણુ, સુંઠ, નાગરમોથ, વાળો, બીલુ, એતો ઉકાળો આપવો. વરીયાલી, સુંઠ, ધાણુ, વાળો, બીલુ, હરડે, આમળાં, એ ધીમાં તળી પ્રથમ ઊના પાણીની સાથે આપવાં. પછી છાશની સાથે આપવાં, આમતો ઝાડો થવા સારૂ ઉના પાણીમાં નાંખી આપવું. ઝાડો થવા પછી થડા પાણીમાં ધી નાંખી આપવું. સુંઠ, ગોળ, તથા ધી એની ગોળી કરી આપવી. એટલે આમતું પાણી થઈ જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે કુણુ ચીલકુ લઈ તેમાં સીધા લોણ તથા હીંગ, થોડીકસી ભરી એરડાના પાનમાં વીરતુ અને તે ચુલાની ભરહાડમાં સેકી ખવાય તેવી રીતે તે ગરમ ચીલકુ ખાતું, તેથી આમતું પાણી થઈ આમ અતીસાર પણ બધ થાય છે. ખસખસ, વરીયાળો સુંઠ એ અડધાં કાચાં સેકી તેતું ચૂર્ણ સાકરની સાથે અથવા છાશમાં લેવું.

પકવ અતીસાર ઊપર—મોચરસ, સુંઠ, મોથ, પહાડમુળ, લોધર, ધાવણી-નાં ફૂલ, એતુ ચૂર્ણ દહી અથવા છાશમાં આપવું.

સર્વ અતીસાર ઊપર—ચોખુ અરીણુ, તથા કેશર, બરાબર લઈ વાટવાં અને તેની ચતોઠી જેવડી ગોળીયો કરી રાખવી. એકેક ગોળી સવારે તથા સાંજે આપવી. કુડાની હાલનો ઉકાળો સોળમો ભાગ રાખી તેમાં અતી વીખની કળીતું ચૂર્ણ નાંખી આપવો. પારો, તથા તેથી બમણો ગધક એ લેગાં વાટી તે તથા ત્રીકડું, અને પચ લવણ (એટલે ૮ કણુખાર, મીંદું, સીધવ, વડાગરૂ મીંદું, સચળ) ઈંદ્રિજવ, એ સર્વ એસડોતું ચૂર્ણ કરી તે બે અથવા ત્રણ માસા ચુર્ણ ચાર તોલા કાણમાં

અથવા હાસ્યાના નાળી આપવું સ્વાજળી, વાળો, કુદાની હાલ, ઈન્દ્રજન, પાદા
રસુળ, પદ્મકાસ્ત્ર, ધાણા, ગળો, કરીયાતુ, ગ્રાચ, અતીવિષની કળી વેલકાચરી,
સુઠ, એના ઊંઘાળોમથ નાળી આપવો, એટલે સર્વ અતીસાર અવર દૂર થાય છે

સમઢણી.

સમઢણીનું કારણ—અતીસાર ગયો છતા જઠરાગ્ની મઠ થાય છે તેના
વાયુ અથવા હારે અનાજ ખાધાથી આભારા ઘઈ અગ્નિનું સ્થાન ભ્રષ્ટ થાય છે
એમાટે આમરૂપ મળ પડવા લાગે છે તેને સમઢણી કહે છે અથવા અતીસાર
વીના પક્ષે ભારી અનાજ ખાવાથી હીવા કોષ ધીજા કારણથી સમઢણી રોમ
થાય છે, તે સમઢણી દિવસે દિવસ આમતો સમઢ કરી વારવાર શૂણ્યકૃત આમને
છાડે છે હીવા એક બે દિવસ બાંધ પડી એક દિવસે આમયુક્ત મળ વારવાર પડે
છે, ફરી એક બે દિવસ તેવું થઈવળી પડવા લાગે છે, હીવા અલસાગ્નના કારણે
હાડો થાય છે, અથવા શુષ્ક પાણી પડે છે

સમઢણીનું સ્વરૂપને લક્ષણ—સમઢણી એટલે અગ્નિનું સ્થાન તેના આ
મથ વડે વાયુ વચ્ચે કોષ કોષ પાગી ઉપર સન્ધેશ રોગ થાય છે તે સમઢણી,
તેવું લક્ષણ—જે આમ પડે છે, તે આમમા ઘણી દુરગંધી તથા ખરડો આવે છે

વ યુથી ધડીયે ધડીયે આ ફરો ખરે છે, અને પીત્તથી પડે છે તે કાચો આમ
પડે છે દિવા તે આમ પકવ થઈને પડે છે

સમઢણીનું પુર્વ રૂપ—તરસ, આળસ, અશક્તપણ, તથા જઠરાગ્નિ મઠ
હોવે છે, જેથી અનાજનું ઉત્કૃષ્ટ પાવન, એટલે કરપાઈ ગયા જેવું થાય છે, તથા
તેના પાક ધણીવારે થાય છે, તથા શરીર હારે જામ છે, અને વાયુ ખામા ઉપર
ઘણી પ્રીતી હોવે છે વાત સમઢણી, પીત સમઢણી, કફ સમઢણી, આમ સમઢણી
શુદ્ધ સમઢણી, રક્ત સમઢણી, એવા તેના લેહ છે તે સમઢણીના ઉપદ્રવ અગ્નિ
મઠ, સોજો, નીસ્તેજપણ, અજન ન પચવું, અજનો તીરસ્કાર, બ્હાની, તરસ, દુર્ગ
ળાપણ, ધાસ, હારોડીઆ એાહાર પેદા દુર્લભ, એવા ઉપદ્રવો થાય છે

સમઢણી ઉપર—એાસઠનો ઊપાય કરવા પેહેલા દીપન, પાવન, અજમેદ,
સુઠ, વાળો, ધાણા, અતીવિષની કળી, નામરમાથ, જગલી માલો એવ
શુષ્ક આપવું

વાત પીત્ત કફ એથી ઊતપત્ત થએલી સમઢણી ઉપર એાસઠ—ગળે,

અતી વિપની કળી, નાગરમોથ, એનો ઊકાળો આપવો. મરી, ગોળ, ગંધક, સાજખર, વછનાગ, પીપર, ધતુરાનાં બીજ એ એસરો એકઠાં કરી ઝીણાં કરવાં. ભાંગતું પાણી નાંખી, ફરી બે પોહાર મુઘી ખલ કરી, તેની ગોળીયો ચણોડી ચણોડી જેવડી કરો રાખવી, તેમાંથી એક અથવા બે ગોળી ઉના પાણીની સાથે અથવા છાશની સાથે આપવી. પારો, ગંધક, અતીવિપની કળી, હીમજ, આ ભ્રુક ભરમ ત્રણ ખાર, (જવખાર, સાજખાર, ટંકણ ખાર.) મોચરસ. વજ, એતું ચૂર્ણ કરી ભાંગના પાણીમાં. તથા લીંબુના રસમાં, ખલ કરી એચણો ઠીજેવડી ગોળીઓ કરવી, તેમાંથી સવારમાં એક ગોળી મધમાં નાંખી તેમાં શ ખ ભરમ, એક ચણોડી ભાર નાંખી આપવી.

ગુદમ સંગ્રહણી ઊપર—ઘેડળી, મરી, અમૃત વેલ, મુંઠ, ચીત્રક, હર-
ડેલ, કરજ બીજ, બીલું, એનો ઉકાળો, સર્વ સંગ્રહણીનો નાશ કરેછે મુંઠના
ઊકાળામાં સરખા ભાગે ઘી નાંખી ફરી તાપ ઉપર મુકી થોડક અટવ્યા પછી
તેમાં ડાંગરની ધાણી ચોળી, તે પીણુ, એટલે પ્લીહા, આમવાયુ, તપા સંગ્ર-
હણીનો નાશ થાયછે.

રક્ત સંગ્રહણી ઊપર—પાહાડ મુળ, અતીવિપની કળી, ઇંદ્રજવ, કુડાની
છાલ, મોથ, કંક, ધાવડીના ફલ, મુંઠ, લીંબુ, રસાંજન, એતું ચૂર્ણ; ચોખાતું
ઘાવણુ, તથા મદ, એની સાથે આપવું, કરીયાતું, કંક, નાગરમોથ, ઇંદ્રજવ,
ત્રિકંક, એ સરખા ભાગે, તથા એ સર્વથી બમણી કુડાની છાલ, કીવા ડૂલો,
ચીત્રક બે ભાગ, તથા એ સર્વથી બમણો ગોળ, એતું એકઠું ચૂર્ણ કરી ચોગણુ
પાણી લેઈ તેમાં આપવું, એટલે રક્ત સંગ્રહણી પાંડરોગ, અતીસાર, કમલો,
અરૂચી, મેહ, એનો નાશ થાયછે. સાજખાર, જવખાર, સીંધાલોણુ, સંચળ,
વડાગરૂ ત્રિકંક, ચવક, અજમોદ, ચીત્રક, પીપરી મુળ, જરૂ, વરીયાળી, એ
સર્વતું ચૂર્ણ ઊના પાણીમાં અથવા ખોરડીની છાલના ઊકાળામાં, કીવા છાશમાં
અથવા દૂધ, કાળ વગેરે જેઈ બીજા અનુપાનની સાથે આપવું, એટલે સંગ્રહણી,
ઊદર ગુદમવાયુ, હરસ, એ સર્વનો નાશ થાયછે. સાજખાર, પીપર, પીપરી મુળ,
ચવક, ચીત્રક, મરી, મુંઠ, મીઠું, ટંકણ ખાર, સીંધાલોણુ, વડાગરૂ, સંચળ,
ગોળ, સેકેલી હીંગ, અજમોદ, એતું ચૂર્ણ, ઢાઝમના રસમાં, અથવા બીજેરાના
રસમાં, તથા ખોરડીના ઉકાળામાં આપવું, એટલે સંગ્રહણી, હરસ, એનો નાશ
થઈ મુખને રૂચી આવેછે, તથા જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાયછે. સંચળ, ચીત્રક, મરી,

૧ દારૂ હલદરનો આઠમો ભાગ ઊકાળો રાખી તેમાં બકરીનું દૂધ ચોથા ભાગનું નાખી
તાપ ઉપર મુકી મુકું કરેછે તે રસાંજન

એવું મુજબ હાશની સાથે લેવું, એટલે સમ્રાટશ્રી, ઉદર, ગુહમ, હરસ, અમી મદ, ખસીદા, એ સર્વેના નાસ થાય છે ચીત્રક, ચવક, સુક, બીજી, એવું મુજબ હાશની સાથે આપવું મોષ, ઇદ્રજવ, બીજી, વાળો, સોપારીનું ફૂલ, એનો ભી કાળો, બકરીનું ફૂલ ગરમ કર્યોવીના શરખા લાગે નાખી આપવો, એટલે આમ સમ્રાટશ્રી, રૂધીર સમ્રાટશ્રી, એનો નાસ થાય છે મરી, હોંઝળો, સાંજનાર શોષિયો ગંધક પીપર, વજનામ, એ સર્વ આશરો એક એક તોડો તથા મદ રાના બીજ પા તોડો, એ પ્રમાણે એકા કરી ખસમા ચીજા કરવા, પછી ભામના રસમા ફરી બેપોદાર મુખી ખસ કરી બજોડી જેવડો ગાળીયો કરી મુકવી અને એક અથવા બે ગાળીયો હાશમા આપવી, કુદાપાક, તથા પચામૃત પરપદી આદી આસરોપણ સમ્રાટશ્રી ઉપર લેપવોગીઠ

હરસનું કારણ—નબળાઈથી તથા મરચા વગેરે તીખા પદાર્થો અતી ભક્ષણ કરવાથી તથા દેરી પદાર્થો ભક્ષણ કરવાથી ઝાડો કબજ થાય છે, તેથી તથા મજા કણકાવું, મજા રાખવું, મજા મળવું, મજા વગેરેનું મજા સેવન, રાતનો ભોજનરો, શોક, ઇત્યાદી કારણોથી હરસ થાય છે તે હરસના ઉપકાર

હરસ ઉપર ઊપાય—મુકેલા સુરણનું મૂર્છ ૮ ભાગ, ચીત્રકમુળ ૪ ભાગ, હીમજ ૧ ભાગ, સુક ૧ ભાગ, પીપર ના ભાગ એ સર્વ આસરોનું ભેજુ મૂર્છ કરી પછી ૧૪ ભાગ માળ લેધ તેનો પાક કરવો. અને તેમા તે મૂર્છ નાખી તેના ચોસલા કરવા, તેમાથી રોજ ૧ અથવા ૨ ખાવા એટલે અમી મદ હરસ, ઝાડો ખંધ, એ રોજ દુર થાય છે પીણીના ઝાડના લીલા ફૂલો ખાવા હોય તો હીરમ, ગુહમ, હરસ, સમ્રાટશ્રી, એ રોજ દુર થાય છે લાગળનો રસ, તથા બી સરખે ભાગે કરી આપવું, લોહી પડતું હોય તો માખણ અને તલખાવા અથવા માખણ, નામકેશર, સાકર, એ એકમ કરી ખાવા મુકવું મૂર્છ હાશમા આપવું તલલીલામુ, હીમજ એની ગાળી ગાળમા કરી આપવી, એટલે સ્વાસ, કસ, પાકુવર, હરસ એ રોજ દુર થાય છે ઉંઢાળીના મુળ, ફહીમા આપવા રાજનો મુકે, તથા સરસીયુ તેલ, એ એકમ કરી તેનો પૂમાડો આપવો, આરેકનો કસીયો ઝીંકો કરી પૂમાડો આપવો, કાવી લીંબોળીઆનું બી, તેલમા તળી તેલમાજ ખસ કરવું, અને તેમા પાકુક મીર મુક ફૂલાવેલું નાખવું તે મક્કમ રશન્ય કોપાને લગાવવું, એટલે તે ખરી પડે છે સંધિસોજ, સાકર કોળાનું બી, કાળમા વાડી કોપાને લેપ કરવો, પીપરનું મૂર્છ હાશમા આપવું, સાકર કોળાના ઉકાળા વડે ગુદ પોવી, એટલે ઉંઢાળી સાકરની સાથે પીવું કાવા સુરણ નાકકડા થીમા તળી માખણ તથા સાકરની સાથે આપવા. મુળાના પાન થીમા તળી સાકરની સાથે ખાવા સંજલક, કસીધ, સફેતો, સોનાગોઢ, ફરકડી જતાવેલ, સુરસીઝી, મીજુ દસર, એવાસી માખણમા ખસ કરી, અથવા એરડીઆમા ખસ કરી શોપવું

ધોળી જમ્બુદીની કળીઓ, તાજા ધીમાં તળી ખાવી, માણસના ફેશ, સાપની કાંચલી, વાવડીગ, આકડાનું મુળ, ખીજડાનાં પાન સીંગડાની છોલ, હીંગ, એ સર્વનો ધૂમાડો આપવો.

કાસસ્વાસ.

કાસ એટલે ઉદ્રસ તેનું સ્વરૂપ—વાયુ વગેરે દ્વાપ કોષ પામવાથી પ્રાણ વાયુનું ઉદ્ધાન વાયુના સાથે અથડાવું થકને મોંની રાહે કફ પડે છે. અથવા અમરતી ઉદ્રસની ઢાંસ આવે છે.

કાસ થવાનું કારણ—મોં તથા નાકમાં ઘણો ધુમાડો જવાથી, તથા વાયુ દ્વાપ પામવાથી અપકવ અન્ન રસ ઊંચો ચઢે છે તેથી અથવા ઘણું ચાલવાથી, તથા મળ, મુત્ર, વાયુ, છીંકો એ રૂઢાવવાથી પ્રાણવાયુ દુષ્ટ થઈ ઉદ્ધાનવાયુની સાથે તેનું પછડાવું થાય છે તેથી કાસરોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

કાસરોગ, વાતકાસ, પીત્તકાસ, કફકાસ, ઊરક્ષતકાસ, ધાતુક્ષયકાસ ઇત્યાદી છ પ્રકારના છે.

સ્વાસ એટલે દમ-તેહુડકી તથા કાસ ઉત્પન્ન થવાનાં જે કારણો તે થકીજ ઉત્પન્ન થાય છે.

કાસ તથા સ્વાસ એ ઊપર—કફ હોય તો બીલું, ફીરમાણી અજમો, પુંવાડીઓ, પાહાડમુળ, કાળી પાટ એનો ઉકાળો પીપર તથા મધ નાંખી આપવો. નાગરમોથ, મુક, હરડેદલ, એ સરખા ભાજે તથા એથી બમણો ગોળ નાંખી ગોળીયો કરવી, તે ગોળી ત્રણ દીવસ લીધી હોય તો કાસ, સ્વાસ, જાય છે. બકરીનું મતર, તથા તેટલું જ બેહુડાનું દલ, એની ગોલી કરવી તે મધની સાથે લીધી હોય તો ઉદ્રસ, દમ, એ રોગ દુર થાય છે. ધાણા અજમોદ, લોહભસ્મ, છર, એલચી, તજ જવંત્રી એ સર્વ એસડો સરખા ભાજે તથા તેથી બમણું આદુ તથા ગોળ લેધ એ સર્વનો પાક કરવો તે પાક ખાધો હોય તો ઉદ્રસ, હરસ, જવર, પીત્તસ, કફ, ગુલ્મ ક્ષય રોગ એ સર્વનો નાશ થાય છે આદાનો રસ મધ નાંખી લેવો એટલે ઉદ્રસ, દમ, એ સમુળાં જાય છે. અરડુસાના રસમાં મધ તથા સીંધાલૂણ નાંખી લેવો. લવીંગ, મરી બહેડાનું દળ, એ સરખે ભાજે તથા એ ત્રણેની બરાબર ખેરસાલ અથવા ઘાળો કાથો નાંખી ખાવળની અતરછાલના ઉકાળામાં ગોળીયો કરવી. તે ગોળી મોંમાં રાખવાથી એક પોહોરમાં ઉદ્રશ મટે છે, અરડુસો, ધાણા,

હળદર, ગળેડા, જાણી, પીપર, મુઠ, રીંગણી સર્વનો ઉકાળો જે માસા મરીની બૂકી તથા સાકર નાખી લેવો. વાત, કફ એઓનું કમી બાસ્તીપણ એટલે પીત વધારે હોય તો ૩ ભાગ સાકર, તથા ૧ ભાગ મુઠ, કફનો વધારો, રીંગણ વાધુનો વધારો હોય તો જેથી સરખા લાગે સેઈ, તેનો ઉકાળો આપવો. એટલે બિદ્રસ દમ, વાધુ, પીતમ, કફ એ સર્વનો નાશ થાય છે તથા નજર સાફ થાય છે, તેજની વૃદ્ધી થાય છે, જાતીના રોગનો નાશ થાય છે, જઠરાગ્નિ પ્રક્રીય થાય છે, ભોરી ગળીનો ઉકાળો, પીપર તથા સાકર નાખી આપવો, પીપર, પીપરીમુળ, બેહમ મુઠ એનો ઉકાળો મધ તથા સાકર નાખી આપવો. મુઠ બ્રાહ્મી એનો ઉકાળો મધ સાકર નાખી આપવો, અરુણનો ઉકાળો સાકર મધ નાખી આપવો. શસ્ત્રના અતીવીવની કળી, દેવદાર, પદ્મકાસ્ત્ર, ત્રિકુટા, ત્રિકુટ, વાવર્ગિ એ સરખા લાગે સેઈ એનું મુર્ચ કરી મધ, તથા તાજા ધીની સાથે બોરના પ્રમાણે લેતા જવું એ મુર્ચને.

ચીતામણી ચૂર્ણ કહે છે—મુઠ, પીપરીમુળના ગઠામ, બેહક, એનું મુર્ચ મધની સાથે લેવું એટલે કફનું પાણી થઈ બિદ્રસ જેટલે બેસે છે મુઠ, મરી, પીપર, એનું મુર્ચ મધ તથા તાજા ધીની સાથે આપવું સરશીષુ તથા ઝાળ, એ બેથી સરખા લાગે કરી આપવા.

કાસરવાસ ઉપર વળી ઉપાય—ભાગરાત્ર મુળ, કાવરૂળ, દેવદાર, રોહી સદૃષ્ઠાસ, નાગરમિષ, મુઠ, પાણુ, કાકરશીંગી, વજ, પીતપાપટ, હીમજ એ સર્વનો ઉકાળો કરી તેમા બાજરી એટલી હીંમ તથા મધ, નાખી આપવો, એટલે જ્વર, કાસ રવાસ, કફ, શુષ્કરોમ, ગળાનો રોગ, વાધુ એ રોગ દૂર થાય છે આકાના કૂસેમા જેની રવમ્બો સેઈ તેમા સરખે લાગે મરીનો ભુદો નાખી ચાર ચાર વાલની બોળીયો કરી તેમાથી એક એક ઝાળી આપવી. ભીંભી ભોરીંગણીનો રસ કાઢી તેમા મધ નાખી આપવો, ભાગરાત્ર મુળ, કાકરશીંગી, કાવરૂળ, ત્રિકુટા કોસ્ત્ર, કોળીજવ, સીંધાકુ જ, મિષ, ધમાસો, છાશ, શાહાછાશ, જવખાર, સાલખાર, બીરકમુળ, અજમીઠ, એ સર્વનાથી બમણાઝાળ નાખી તેનું ચારણ કરી મધની સાથે આપતા જવું કાસ, રવાસ, કફ, અગ્નિ મક, પાકરોગ, શુદ્ધ, હેઠી શાલ્વસમા રોગ, જ્વર, હરસ, કપીહા, બીર્ધવાનુ, આનાહવાનુ, એ સર્વ રોગ દૂર થાય છે પીપર, પદ્મકાષ્ટ, લાખ, રીંગણીનું એનું મુર્ચ મધ તથા ધીમા આપવું એટલે કાવકાસ દૂર થાય છે હળદર, દાડ હળદર, મનસીસ, એ એસટો ઘાયાક અથવા કમરો કરી ચીસમમા નાખી તમાખુની પેઠે તાજવા, એટલે કફ પડે છે કળધી, મુઠ, ભોરીંગણી, અરુણો, પ્રસ્કર મુળ, વરીવાળી એનો ઉકાળો સાકર નાખી આપવો ભાગરાત્ર મુળ, મુઠ, એનું મુર્ચ આકાના રસમા નાખી તેમા સાકર મળવી

આપવું. પીપર, મિંઢળ, સીંધાલોણ, એનું ચુર્ણ ઉના પાણીમાં ત્રણ માસા, અથવા પાંચ માસા આપવું; એટલે કફ પડી સ્વાસ બેસેછે. મોરના પીછાની ભસ્મ, તથા પીપરનું ચુર્ણ મધમાં મેળવી તે વારવાર ચટાડવું શુવરના દૂધને, માખણમાં શક્તિ પ્રમાણે એક, બે, કીંવા ત્રણ માસા સુધી આપવું, તેથી વમન થસે, તથા જીલાળ પણ થસે, ઉપર દહીં ભાત ખાવો, એ પ્રમાણે ત્રણ પાંચ કીંવા સાત દિવસના છેદાથી ઓસડ આપવું. આકડાના પાનનો રસ એક કીંવા બે તોલા સુધી આપવો તેથી વમન થઈ કફ તથા પીત્ત પડસે, તેને લિતાર, ઘી અને ભાત; અથવા એકલું ઘી પાવું. અધોળ, કીંવા નવટાંક ઉતું પાણી લઈ. તેમાં ઝીણું કરેલું નીમક નાંખી પીવું, તેથી વમન થઈ, કફ તથા પીત્ત પડી, છાતીનો ખુલાસો થસે, તે ઉપર ઘી ભાત ખાવો. ગરમીથી છાતીમાં કફ, સુકાઈ ગયો હોય તો જેસ્ટી મધનો ઊકાળો કરી તેમાં સાકર નાંખી પીવો. બે બે પૈસા ભાર ઉના પાણીમાં તાજું ઘી, તથા મધ, અને સાકર, તથા થોડું સીંધાલુણ નાંખી પીવું. એવું બે ચાર વખત કરવાથી કફનો દ્રવ થઈ પડે છે, તથા કાસ, સ્વાસ, બેસી ગળું તથા છાતીનો ખુલાસો થાય છે. ઘણા, વરી-યાળી, સુઠં, મરી, પીંપર, જેસ્ટીમધ, એ સર્વનો ઊકાળો કરી તેમાં સાકર તથા થોડું સીંધાલુણ નાંખી આપવાથી. કફ છુટી છાતીનો ખુલાસો થાય છે. ઘણા કફ ભરાયો હોય તો ઉના ચહામાં અરડુસાનો રસ, તથા સાકર તથા મધ તથા બે ચણોડી ભાર સંચળ નાંખી આપવો એલચીદાણા, અને સીંધાલુણ, તાજા ઘીમાં મેળવી ચાટવું.

સ્વાસ કુઠાર માત્રા—પારો ૧ લાગ ગંધક ૨ લાગ મનસીળ ૧ લાગ વચ્છનાગ ૧ લાગ ૮ કણખાર ૧ લાગ તથા મરી ૮ લાગ એનો સારો ખલ કરી ત્રીકટું ચુર્ણ તેમાં ૬ લાગ નાંખી બે અથવા ત્રણ દિવસ ખલ કરી સીસીમાં ભરી મૂકવું; તે બે ચણોડી જેટલું ચુર્ણ, નાગરવેલના પાનની સાથે આપવું એટલે સ્વાસ દુર થાયછે, અને નાકમાં તાણું હોય તો શન્નિપાત મૂંઠા અપસ્માર, અતીમોહ, એ રોગ દુર થાયછે.

ઊરક્ષત કાસનું કારણ, નથા લક્ષણ—ઘણું મધથુન, સરીર ઉપર ઘણો ભાર લેવો, ઘણો પધ કરવો. મલચુદ્ધ કરવું, ઘણો ગાંબે તાણવો અતી મુર પાન કરવું, અતી રૂક્ષ પદાર્થ લક્ષણ કરવા. ઈત્યાદી કારણોથી વાતાદી દોષ કુપીત થઈ. તેણે કરી શુક્ર ધાતુનો મારગ રૂંધાવાથી ધાતુનો કકાંગ ચાયછે, અને શુક્ર ધાતુનો ક્ષય થવાથી બીજી ધાતુ પણ સુકાવા લાગેછે, તથા સરીર વીર્ય વિનાનું ચાયછે. તેથી છાતીમાં વાયુનો વધારે પછાડો થવા માંડેછે. તેથી છાતીમાં ક્ષત થાયછે. પ્રથમ મુકી ઉદ્રસ આવેછે, પછી મોંની રાહ રક્ત મિશ્રીત કફ પડવા લાગેછે; છાતીમાં તથા કંઠે પીડા, જ્વર, મુકી ઉદ્રસ, સ્વાસ, તરસ, એ થાયછે. પારેવું ઘોરેછે, તેવુંગળું બોલવા લાગેછે, પાંસળીયો વગેરેના

ઠેકાણે પીઠા, તથા સર્વ સાધા દુખવા સાથે છે અને છાતીમાં માથવાની પેઠે લાગે છે અને ક્ષતકાસ કહે છે, એ નવો હોય તો કસરસાધ્ય છે .

ક્ષતકાસ ઉપર—બેદાજા, ઊંચવા, યુગસાથ બેદાજા, બેરહીમધ, ધાણા એ ઝોસરો રાતે જુદા જુદા પસાળી ચુકવા, અને સવારે કાતણ કરવા પછી તે ઘાળી તેવું પાણી લેવું તેમાં સાકર નાખી પીવું એ પ્રમાણે દિવસમાં બે વખત અથવા ત્રણ વખત લેતા જવું ધાણાને લાખતું ચૂર્ણ મધ, તથા ધીમા આપવું શાખ છરાની ફાફી ધી સાખરમાં આપવી ધાણાખાડી તેના પાણીમાં ચુસકક ચોળવે, તે પાણીમાં ધરાખ, બેદાજા, તથા ગ્રીચસાથ બે દાણા, રાતે પસાળી મુઠી સવારે તેમાં તાલું ધી તથા મધ નાખી લેતા જવું છાતીની ભરમ, અથવા પરવાળાની ભરમ, ઠીંવા એ બેઠી ભરમો, તથા મધ તાજા ધીમા લેવું ગળાડ સત્ત તથા ચુસકક, એમાં છાતીની ભરમ અથવા પરવાળાની ભરમ ઠીંવા બેઠી નાખી તાલું ધી તથા મધની સાથે લેવું આમલીના કચુકા જરા સેકી તેની છાલ કાઢી નાખવી પછી તેમાંથી બે કચુકાડ ચૂર્ણ મધ તથા તાજા ધીમા લેવું વિગેરે બીજની ધરાખ ૧ ભાગ, તાલું ધી ૧ ભાગ તથા મધ ૧ ભાગ એ એક બરણીમાં ભરી તેવું શે બધું કરવું અને તે બરણી ડાગરમાં દાવવી, પછે દીવસ અથવા મહિના પછી કાઢી તેઢેથીમાં રોજ સાજ સવારે મળી તોલો, અથવા દોઢ તોલો ખાવા જવું તે ઉપર પછી ગદુ, ચોખા, ધી, માખણ, મધ, સાકર, મીઠું, ચાકુ ભોંમડ શાક વગેરે ખાવું વીંજુ, લેલવાળું, ખાકું મુદલ ખાવું નહીં

આમવાત.

આમવાતનું કારણ—વીરુદ્ધ આહાર, વીરુદ્ધ ઈસ્તમ, અધિક મદ, ખજપર બેસવું, ચીકણું અનાજ ભક્ષણ કરી તરતજ મલો બાષામ કરવો, ઠીંવા તરતજ સુતું, તથા મણી નીંદા, અત્રી મદ છતાં ભારે માર્જ ખાવા, એ સર્વ પ્રકારે કરી આમવાત થાય છે, પેદામાં આમાં સનો ભરાવો થવાથી તેમાં જે વાડ પેશો હોય છે તેની સેદાળગાતી રોધાવાથી તે સાધામાં પેશ છે તેથી સાધા લગાય છે અને દુખવા સાથે છે તે આમવાત, વાત, કફ, શક્ષિપાત, એવા કોઈ કરી પાર પ્રકારનો છે

આમવાતનું સ્વરૂપ તથા સામાન્ય લક્ષણો—વાયુ વગેરે દોષ કોષ પામવાથી જારાત્રી મદ થાય છે, તેથી અનાજનો રસ પકવા થતો નથી, અપકવ રહે છે, વને આમ કહે છે, તેજાને રસ્તે સર્વ સરીરમાં બ્યાપી સર્વ શરીરન પીઠા કરે

છે, તથા કફવાયુ એકદમ કેઠના સાંધામા પેશી, સર્વ ગાત્રો મંદ કરે છે. તે આમવાયુથી અંગ દુખવુ, જ્વર, અરોચક, તરસ, આળસ, શરીર ભારે થવું, અપચો, સર્વ અંગને સોજા જેવી થાથર આવે છે; તે ઈત્યાદી લક્ષણો થાય છે. જેમાં શુળ વધારે હોય છે તે વાયુથી ઉત્પન્ન થયેલો, તથા જેમા બળતરા વધારે હોય છે તે પીત્તથી ઉત્પન્ન થયેલો અને જેમાં સુસ્તીપણુ તથા અંગ ભારે હોય છે તે કફથી ઉત્પન્ન થયેલો. તથા ત્રણે લક્ષણો યુક્ત હોય તો તે શન્નિપાતથી ઉત્પન્ન થયો એવુ જાણવું, તે ઘણુ કરી કસ્ટ સાધ્ય હોયછે.

આમવાત ઊપર—લઘુ×પંચ મુળ, બ્રહ્મહત પંચમુળ, એના ઊકાળામાં સરખા ભાગે એરડીયુતેલ નાંખી આપવો. સુંઠના ઊકાળો એરડીઆના તેલ સાથે આપવો એટલે કેડતુ શુળ, પીઠતું શુળ, પેટતું શુળ, તથા પેડુતું શુળ બંધ થાયછે. રાસ્ના, ગળો, સુંઠ, દેવદાર, ઈંદ્રજવ, વાવડીંગ એ સર્વના ઊકાળામાં ઊકાળા જેટલું એરડીયુતેલ નાંખી આપવો. ગળો, સુંઠ, એરંડમુળ, આસંધ એના ઊકાળો આપવો. રાસ્ના, ગરમાળાનો ગોળ, દેવદાર, સુંઠ, ગળો, સાટોડી, ગોખરૂ, એરંડમુળ એના ઊકાળામાં એરંડીયુતેલ નાંખી આપવો. ગળોનો ઊકાળો એરંડીયુતેલ નાખી આપવો. ગળો તથા સુંઠ, એના ઊકાળામા સાજીખાર નાખી આપવો. ચીત્રક, કંક, પાહાડમુળ, ઈંદ્રજવ, અતી. વીષની કળી, ગળો, દેવદાર, મોથ, સુંઠ, હીમજ, એતુ ચુર્ણુ ઊના પાણીમાં આપવું. પાશેર ખજૂર પાણીમાં ઓળી પાવી એટલે એક દિવસમાં આમવાયુ મટી જાયછે.

ગિરસ્તંભ.

ગિરસ્તંભ ઊપર—ભીલામાં, પીપર, પીપરીમુળ એતુ ચુણુ મધમાં મેળવી આપવું. ગોમુત્રમાં સીધાલોણ નાંખી ઊકાળવું અને તેની બાફ આપવી. કરંજીયું, આસંધ, આકડાનાં મુળ, દેવદાર, દારૂહળદર એ પાણીમાં વાટી ઊતું કરી લેપ કરવો. ભેંસોગુગળ, ગોમુત્રમાં ખલ કરી લેપ કરવો. અથવા ગોમુત્રમાં શુગળ નાંખી તે પીવું. અથવા ધીમાં શુગળ ખાવો. નખ તેલ લગાડવું. નારાયણ તેલ લગાડવું.

× રીંગણી, ભોરીંગણી, સાલવણ, પીઠવણ તથા ગોખરૂ.

* બેલમુળ, સીવણીમુળ, પુવાડીઓ, પાહાડમુળ, ટેડુ.

— ગિરસ્તંભ એટલેસાથલો ઝલાય છે અથવા સુની પડે છે.

વાયુના રામ ઊપર—અબજો, મુઠે, પીણીના ઘી, એ સરખા ભારે લઈ તથા તેથી બમણા જુનો ગાળ એ એકઠું ખાદી અરધા તોણા પ્રમાણે ઝાળીયા કરવી, તે રાજ ધીની સાથે એક એક ગાળી આપવી, એટલે સર્વ પ્રકારના વાયુ રામ દુર થાય છે.

સર્વ વાયુ તથા સંધી વાયુ ઊપર—હીરાગાળ, હાંજીને, તથા હુમળ, એ સરખા ભાગે એણેરા ગાળના દુધમા ખસ કરી, આશરે ચાર ચાર બણેની ભારની એક એક ગાળી કરી અણપાનપોણ આપવી. પક્ષકાત, કર્ણનાક, અરહીતવાયુ, અન્યસ્તભ, એ ઉપર ચીકણાનું મુળ, અક્ષ, ફાવવનું ઘઉં, રોહીસપાસ, રાસ્ના, આસધ, એરમ્બળ, એના લીકાળા કરી તેમા હાંજી તથા ચીપાસોણ નાખી આપવે. બે અથવા ચાર તોણા હસણ ફોલેણ લઈ મૂક, તેમા હાંજી, છડ, ચીપાસોણ, સમળ, ત્રીકક, એ સર્વનું મુઠું એક એક માસે નાખી ઝાળીઆ કરવી, તે સકતી બેઠ લેવીમા, બેથી પક્ષકાતવાયુ, હિસ્તભ, હીરમ, મુળ, કેન્દુ મુળ, પીઠનું મુળ, પેર સમધી વાયુ, ઉત્પાદી સર્વ વાયુને નાશ થાય છે.

ધનુર વાયુ ઊપર—કાળી તળસી, કારો, આડુ, તથા હસણ એએને રસ લેમા કરી ત્રણ માસા પીવા આપવે, અને બાકી રહેલો અંગે ચોળવે.

અરહીત વાયુ ઊપર—અક્ષનાવડ, ધીમા તળી માખણ સાથે ખાવા.

કૌસ્ઠશીરસ વાયુ ઊપર—ગળે, અને ત્રીકળા, એના લીકાળામા ગુગળ નાખી આપવે. કેન્દુ મુળ, તથા સચ્ચારી વાયુ, મુખધી વાયુ ઉપર અરહીઆ માંહેની પોળી મીઠા કાઠી દુધમા નાખવી, અને તેને તાપ ઊપર ચડાવી ખાવે કરી ખાવે. દુધમા અસેળીઆની ખીર કરી ગાળ અથવા સાકર નાખી આપવી કે, સાચળે, પીઠ, ત્રીક એ સમધી વાયુ તથા મુક્ત, મુળ, અધસી લીકાવત, હુતસ્તભ એ

• અરપાનવાયુ. + કાનમાં કરી તથા નમ્મરા વગેરે સજ્જ થવે. † મોડુ વાકે થઈ = મરતન થવાએ છે + એટલે એકાએક રકતોસા વડે રેચવુંને રસે જોયરી સીઆનનદ ખાચની ૧૮ માસ છે તેને જણવે. કદે છે

ઉપર આદાના અથવા બીજેરાના રસમાં તેલ અથવા ઘી નાંખી આપવો, અથવા ચંદનખટવાના રસમાં ગાળ નાંખી આપવો.

ગૃધ્રસી તથા ઊરસ્તંભ વાયુ ઉપર—હાથની નસ ખોલાવવી. એકલું એરંડીયું આપવું. અથવા ગામુત્રમાં એરંડીયું આપવું.

સર્વ પ્રકારના વાયુ ઉપર—રાસ્ના, કાંટાસળીયો, મોથ, અદૂરસો, ગળો, ગાખર, વજ, દેવદાર, હરડે, ગરમાળો, કચુરો, સુઠં, પીપર, મરી, ભોરીંગણી, ઘાણા, અતીવિષની કળી, શતાવરી, ચીકણામુળ, એરંડમુળ, સુવા, સાટાડી, રીંગણી, એ સરવતો ઊકાળો કરી તેમાં સુઠંની ભુકી નાખી આપવો. ચોગરાજ ગુગળ, ઘીમાં આપવો. સમીર દાવાનળ—લીલામાતો ચોથા ભાગનો ઊકાળો રાખી તેમાં સાકર, ઘી, દુધ, મરીનો ભુકો નાખી આપવો.

જીલસ્તંભ, જડબુદ્ધી મુગાપણુ, એ ત્રણ ઉપર. હલદર, વજ, કોલીજન, પીપર, સુઠં, સાહાજી, અજમોદ, જેઠીમધ એ સર્વતું ચુર્ણ મધ તથા ઘીમાં આપવું.

કમળો.

એ રોગ—પાંડુ રોગની ઉપેક્ષા કરવાથી તથા પીત કરનારા પદાર્થો લક્ષણ કરવાથી યાયછે. તથા સ્વતત્ર કારણથી પણ થાય છે, તે કમળો કુંભકમળો તથા હૃદીમક એવા ભેદ કરી બે પ્રકારનો છે.

કમળા રોગનું કારણ તથા લક્ષણ—જ્વરાંશ કીંવા જીરણજ્વર છતાં તે લેનો પદાર્થ ખાવાથી તથા શરીરમાં જ્વરાંશ છતાં મધ્યુન કરવાથી ધાતુક્ષીણ થઈ તેથી, અથવા સ્ત્રીનું ધ્યાન લાગવાથી સ્વપનાઅવસ્થા ઘણી થાયછે. તે પછી ધાતુ અતીક્ષીણ થયા છતાં, તેલાળો પદાર્થ ખાવાંમાં આવવાથી. તથા અતીશે પીત કરનારા પદાર્થો સેવન કરવાથી. તથા વાજી કરણના ઓસડા ખાધા પછી ઘણું મધ્યુન કરવાથી. તથા લોહી અને માંસદુષિત થઈ માણસની આંખો, તથા ત્વચા તથા નખો પીળા થાયછે તથા મળ, મુત્ર, પીળા તથા લોહીવર્ણ થાયછે. પીળા દડકાની પેઠે સરીરનો વર્ણ થાયછે. ઇંદ્રિયો વિકળ થાયછે, બળતરા, અગ્નિસંદ, દુબળાપણું, અરચી, ઇત્યાદી લક્ષણો થાયછે.

કુંભ કમળો તથા હૃદીમકનાં લક્ષણો—કમળો ઘણા દીવસ રહેયો હોય

તે કામના વાચુ વગર રાપકોપ પામી તેમાંથી કુલ કમળો થાય છે, તેના સફળ મળ, મુવ, કાળા, કાંવા પીતલમાં થાય છે, બાળને સોજો, આજો રાતી, ઉઠી, એ રોગ કરેલાં. પાંકુરોગની જ થોડીક અવસ્થા વધારે થઈ. હંસીમક રોગ થાય છે તેમાં ઉદર, રમ, ભમ, અને સીવિધે છેજ અસાવ, કાયાની સફળ થાય છે, એવું કરેલાં છે.

કમળા ઉપર ઉપાય—જેવકપાસનાં ગાંધવાંનો રસ, અથવા નાગર શાકનો રસ, અથવા જેવડાગરનો રસ નાકમાં નાખવે. ત્રીકટા, અકુરસો, કરીવાડ, લીંબાની સળીયા, કા, બળો, એ સર્વનો ઉકાળો આપવે. એકલે કમળો તથા પંકુરોગ જાય છે. એ, ફેફસી, હળદર, આમળા, એ સર્વ તાઢા પાણીમાં ઘસી અજન કરવું. ગાયના દુધમાં સુકની સુકી નાખી પીવું.

કમળો, કુલ કમળો, હંસીમક, એ ઉપર—કંકડ ચુર્ણ સાકરની સાથે આપવું. આમળા, ત્રીકટા, હળદર, એક ચુર્ણ મધ, ધી, સાકર, એમાં આપવું. હોદ્દાસર મધ તથા ધીમાં આપવું. દોઢપુરપીના રસમાં હાંપ ઘસી અજન કરવું જેવડાગરના કળદ ચુર્ણ શિખાભાર નાકમાં તાવવું તેથી નાકમાંથી પીવું પાણી પડી જો પહોરમાં કમળો ઉતરે છે. કાવાતુરીઆવું ચુર્ણ નાકમાં તાવવું અણાની કાલને બાદી તેમાં તેની બરાબર બળ નાંખી વાડકુને તે પુરવું ત્રણ રોજ આવું તરસ લાગે તો તેજ પુરવું એસામક કાઢી મુકેલું હોવ તે પીવું, બીજા કંઈ ખાવું નહીં. જરોજ શવારમાં એક રાત્રી સેરવી બાવી ધોળીકુમળી ને બોળ તેમાં થોડીક હલદર નાખી રાતે સુતી વખતે અથવા સવારમાં આવું એ ૩ માલે શક્તી એક શાકા ભાજનની અરથી અથવા આખી આવી

પાંકુરોગ.

પાંકુરોગનું કારણ—મળો વિષય, ઘણાં લોકોએ કોગવેલી સ્ત્રીના સંગ કરવે, માધી, રૂપવતી, સુવાવડી એવી સ્ત્રીઓની સાથે સંગ કરવે, શરીરમાં મધુન કરવાની બરાબર શક્તી ન હતા વિષય વૃદ્ધીના કારણે આમ થઈ મળન કરવાથી એકાએક શુક્ર માત્રને બળ થઈ તેમાંથી પાંકુરોગ લાગુ થાય છે. તથા ન મળનારી પર સ્ત્રી ઉપર ઘણી વાસના રાખવી, તથા સ્ત્રી પ્રાપ્ત ન થવાથી તેનાવિશે સંભોગની તરફ મન લગાવી, કરમધુન વગેરે વડે વીર્ય પાડવું, તથા સ્વપન અવસ્થામાં વીર્ય પાડવું, તથા ઘણું સુરાપાન કરવું, ખાસ પદાર્થો ઘણા ખાવા મરોગી ખાવી, ખીંકા, ફળ, બાજ, લોહ, તંદુર, તથા માછલાં, એ સર્વનું ઘણું ભ-

ક્ષણ કરવાથી, દિવસે નીંદા, અતી તીખા પદાર્થોનું લક્ષણ, અતી તેલાળા પદાર્થો ખાવા, ઘણા ગાંજે પીવો ઇત્યાદી કારણોથી તથા શોકથી પણ પાંડુરોગ થાયછે. તમાકુ વધારે ખાવી એપણુ એક કારણછે.

પાંડુ રોગનુ પુર્વ રૂપ—આમડીનું કીંચીત વીખાવણુ, મોંઠામાં થુંક આવણુ, મટોડી ખાવા ઉપર ઈચ્છા. હાથ, પગ, ગળીજવા. આંખોને થાથર થવી, મળ, મુત્રને પીળાપણુ, અગ્નિ મંદ, વખત વીના ભૂખ લાગવી. કામ કરવાનો કંટાળો, મન ઉદાસ થવું, થોડોક જવર, ઊલટી, કોઈ વખત સ્વાસ, કોઈ વખત ઉદ્રસ, એવાં લક્ષણો થાયછે. તથા કમળાની ઉપેક્ષા કરી હોય તોપણ પાંડુરોગ થાયછે.

પાંડુ રોગનુ અસાધ્ય લક્ષણ—ખાવડાં, પીંડીઓ, માંથુ, એના સોજો. શરીરને દુર્બળપણું. ગુદ, લીંગ, વૃશણ, એ સર્વને સોજો. જવર, દમ, મુકી ઉદ્રસ, અતીસાર, મોહ, ઇત્યાદી, અસાધ્ય લક્ષણો જાણવાં.

પાંડુ રોગ ઉપર —સાંટોડી, લીખડાની છાલ, કડબુંપડોળ, કંકુ, મુંઠ, હી મજ, દારૂહળદર, ગળો, એ સર્વનો ઉકાળો આપવો, એટલે પાંડુરોગ દમ, ઉદ્રસ, ઉદરશુળ, સોજો એ સર્વ રોગ મટે છે. હરડાંનું ચુર્ણ ધી તથા મધમાં મેળવી આપવું. મંડુર છાશમાં આપવું પથ્ય છાશ લાત. ત્રીકંટુ, ત્રીફલા, વાવડીંગા નાગરમોથ, ત્રીત્રકમુળ, એ સર્વનું ચુર્ણ ધી તથા મધમાં મેળવી તેમાં મંડુર નાંખી આપવું. ગોખરૂ, ધાણા, ગળો, એના ઉકાળામાં મધ તથા સાકર નાંખી આપવો. ગળોનું સત્વ ધી તથા મધમાં આપવું. ભોજનમાં પહેલ વહેલું એક માસો હીંગાસ્ટક ચુર્ણ તેથી ચોગણા ધીની સાથે પહેલા કોળીઆમાં દરરોજ ખાવું. જઠરાગ્ની પ્રદીપ્ત થઈ અહાર વધે છે. પ્રકૃતી પ્રમાણે વીચાર કરી, અભર ભસ્મ, અનુપાનની ચોજના કરી આપવી. ગંધક, પારો, એ ભેળા ધુંટી તેમાંથી ચણેડીભાર ધી તથા મધની સાથે આપવું ઉપર પથ્ય કરવું. અથવા બગભસ્મ સેવન કરવી. પીત્તથી ઉત્પન્ન થએલો પાંડુરોગ હોય તો પરવાળાની ભસ્મ અનુપાનના સાથે આપવું. શોષેલો ગંધક એક માસો અથવા બે કીંવા વધારે તેમાં મુંઠ, ધી સાકર એ સરખા ભાજો મેળવી બે રાત આપવો. ખાટું ખાવું નહીં.

ક્ષયરોગ.

ક્ષયરોગનું કારણ—ઘણું મધ્યુન, ઘણો પથ કરવો, ઘણું શોક, વીશ+માધન,

+ વખત થયા વીના થોડું અથવા વધારે ખાવું તેવીશમાશન

મળ મુત્રનો અવરોધ, ધાતુની રાખવી, ચીતા કરવી, કોઈએક મોટી બાફ-તપાવાથી મનને મજા જેવું કરવો. ઇત્યાદી કારણોથી વાતાદી રોગ કુપીત થવું તે રસાદી ધાતુનો નાશ કરી ક્ષયને લીધેલ કરે છે. તથા કમળો અને પકરોત્તની ઊપેક્ષા કરી હોય તો ક્ષયરોગ થાય છે.

ક્ષયનું પૂર્વરૂપ—સ્વાસ, અગ રીધળ પડવું, કંઈક કંઈક શ્વેત, તાણુ સાથે, ઉલટી, અમીમાષ, સળેખમ, મોહ, લીંદસ, નેત્રપીળારા, હાથ, પગ, આંખો એની તસવા ઇત્યાદી લક્ષણો થાય છે.

ક્ષયનું અસાધ્ય લક્ષણ—ઉદ્વેગ, અતીસાર, પાસામાત્ર શુળ, સ્વરભેદ, અશ્વત્થી, જ્વર એવા લક્ષણો હોવા લોહી પડવું, લીંદસ, જ્વર અથવા બલ અને માસનો ક્ષય થવો હોય તો તે પક્ષ અસાધ્ય ગણવો.

ક્ષયઉપર ઊપાય—અરુચાના પાનનો રસ હોવા ઉઠાવો, મધ નાખી આપવો, એસે ક્ષય, કમ એનો નાશ થાય છે. સાર ૧૬ લાખ વડા લોખન ૮ લાખ, ખીપર ૪ લાખ, એલચીકાળા ૨ લાખ, તજ ૧ લાખ, એ સર્વનો એક ઠેમણે ખસ કરી લોખની પેઠે ચૂર્ણ કરવું એવું નામ સીતોપલા ચૂર્ણ એ ચૂર્ણ મધ તથા ઘીમાં બે માસા સાજ સવાર આપવું, એસે ક્ષય, ઉદ્વેગ, કમ અમી મહ, અશ્વત્થી, પાસામાત્ર શુળ, જ્વર, સળેખમ રક્તપીત, હાથપગે બળતરા, એ રોગ દૂર થાય છે. પારો ૧ લાખ, ગમક ૧ લાખ, રાખલરખ ૪ લાખ, કોટીની લરખ ૬ લાખ, મરી ૧૨ લાખ, રકણખાર પારાનો થોથો લાખ લેવો એ સર્વદું ચૂર્ણ કરી ઘીમાં આપવું. સોનાનો વરખ ૧ તથા મગજ, મધ તથા સાર એકઠા કરી આપવું.

ધરાખનો આસવ—ધરાખ ૨૦૦ તોલા, તેથી ફસગણ પાણી નાખી, તેનો થોથો લાખ ઉતારવો તેમાં થોળ ૮ તોલા, ધાવરીના ફૂલો ૫ તોલા, વાવ હોંઝ ૪ તોલા, ગોવલકાજરી ૪ તોલા, ખીપર ૪ તોલા, તજ ૪ તોલા એલચીકાળા તોલા, તમાલપત્ર ૪ તોલા, નાળંદેસર ૪ તોલા, મરી ૪ તોલા એ સર્વદું ચૂર્ણ તેમાં નાખી હલારી થાણક દીવલ સુખી પછી ખાકુ હોય તે કાસ, સ્વાસ, ઉરફત, રાજ્યક્ષમા એ રોગ દૂર થાય છે. બકરાનું માંસ ૪૦૦ તોલા, પાણી ૧૦૨૪ તોલા, એનો થોથો લાખ ઉઠારી તેમાં મી ૬૪ તોલા નાખી ફરી ઉઠાવવું પછી તેમાં સોયકોણ ૪ તોલા, ચતાવરી ૪ તોલા, આસવ ૪ તોલા, કકરક ૬ ૪ તોલા, બેન્દીમધ ૪ તોલા, ગળાનું સત્વ ૪ તોલા, આલેલ ૪ તોલા, ખીજાનું

મુળ ૪ તોલા, એ સર્વનું ચૂર્ણ નાંખી હેઠે ઉતારવું. પછી સાકર ૩૨ તોલા મધ ૧૬ તોલા નાંખી હલાવી ચુકવું; તેમાંથી રોજ બે અથવા ૪ તોલા આપવું. સુવર્ણ-માલીની વસંત આપવું.

ઊરક્ષત ક્ષયનું કારણ—બલવાનની સાથે મલજીથ કરવું, ઘણી મેહનત કરવી, અંગ ઊપર ઘણું ભાર ઉપાડવો, ઘોડા વગેરેની આગળ દાડવું, મોટા મોટા પથરા ઉપાડવા, એકાએક છેટેથી દાડતા આવી થેકડો મારવો, મોટી નદીમાં તરવું, અતી મધ્યુન, ઘણું સુરાપાન, ગાંજો ઘણો તાણવો, ઈત્યાદી કારણોથી વાયુ વગેરે દાષ કોષ પામી તેમાંથી છાતીમાં ક્ષત થાય છે. તેથી છાતીમાં ઘણી વેદનાઓ ઊત્પન્ન થાય છે. બલ, કાંતી, જઠરાગ્નિ મંદ પડે છે; જ્વર, દર્દન્ય તથા મોંમાંથી કાળા તથા પીળા દુર્ગંધયુક્ત અને પડ તથા લોહીથી સેલસેલ એવાં કફના ગળકા હ્રમેસાં પડે છે. એ રોગ ઘણું કરી અસાધ્ય બાણવો.

છાતીના ક્ષત ઊપર—લાખનું ચૂર્ણ મધ તથા ઘીની સાથે આપવું. જેઠીમધ તથા ચીકણાનું મુળ એનો ઊકાળો કરી તેમાં દુધેલી તથા પીપર, વંશ લોચન એનું ચૂર્ણ નાખી આપવો. મોતીની ભસ્મ અથવા પરવાળાની ભસ્મ અથવા એ બંને ભસ્મો ઘી તથા મધની સાથે આપવી. પ્રકૃતી જોઇ કાસ, સ્વાસ, સંબંધી છાતીના ક્ષતકાસ ઊપર જે ઉપાયો કહેલા છે તેમાંથી પણ યોજના કરવી.

નાડીવ્રણ.

નાડીવ્રણનાં કારણ—જે અણુસમજી માણસો તે વ્રણ ઊપર જે સોજો આવે છે તે પાક્યો હોય અથવા અપકવ હોય છતાં તેની ગણતી ન રાખા કુપથ્ય કરે છે. તેથી તે વ્રણપડ, ત્વચા, માંસ, રગો, નાડી વગેરેનું વીદારણ કરી મારગ પાડે છે તથા અદર લાંબુ થર કરે છે. અને પડ નાડી જેવું વહે છે, તેથી તેને નાડીવ્રણ કહે છે.

નાડીવ્રણ ઊપર—શસ્ત્રકીયા તથા ડામ, ખાર વગેરે ઉપાયો કરવા. ગરમાલાની સીંગોનો ગોળ, હળદર, કંપાસના મુળની છાલ, એનું એકઠું ચૂર્ણ કરી મધ તથા ઘીમાં બલ કરી સુતરની દીવેઠ તેમાં પલાળી તે વ્રણમાં નાખવી ઘોરડીની અતરછાલ, અથવા જગલી ઘોરડીની છાલ, તથા મીઠળ, ધતુરાનું મદેં સીકણી સોપારી, તથા ઘોળું લસણ, એ સર્વ વાટી તેમાં ચોરનું દૂધ

નાખી લોટા કરવો તેની દીવેડ કરી મણુમા નાખવી, શેખનારોજ નવી નાખવી. સર્વ પ્રકારના મણુ ઉપર આપી તોલો ગંધક પાસેર દુધમા આપવો.

સંવોત્રણ, તથા આગતુક મણુ—શબ્દ વગેરેના પ્રહારથી જે મણુ થાય છે તથા ગહેરી રાસપટ્ટી જે મણુ થાય છે તે ઉપર તરત ઉપાય ન થવાથી તે લજમ હાડકા સુધી પહોંચે છે એજ પ્રમાણે હાડકા વગેરે ખુબી તેજુ સ્થૂં ની કળી બધુ એજુ સાગવાથી તેની બહુતી ન થાયતા તે સ્થૂં લોટી તથા માસનો લોટ કરી આશર થર કરે છે, પછી પદ્ધતિ લોટી મણી વેંના થાય છે તે સ્થૂં જો બાહર ન હાલી એતો વધારે બ્યાપવાથી તે સ્થૂં નીકળ્યા પછી મણુ તે ધા ઉપર ઉપાય કરવો બ્રહ્મ.

તરતના મણુ ઉપર ઉપાય—ધરોનો અગરસ, તલેતુ તેલ, કપીટા ફાફળફરની છાલનો કંક, એ એકઠા કરી ધીમા વાય ઉપર પકવવા, તે તેલ સીધુ થડુ એકલે લગાડવું.

મણુરોગ—વાયુ વગેરે રોગ મણુ દુઃખ થવા જતા પીતવાખુના વેગથી રક્તનુ દુષિત થઈ મણુ ઊંડા મણુ થાય છે, પછી એકનો ઉપાય થાય છે ત્યાં બીજે ઠેકાણે એવા એવા ઠેકાણે ઠેકાણે મણુ થાય છે તેને બહીર મણુ કહે છે. એની બહુતી ન રાખી હોય તો તેના બીજરો માસમા ફાડ કરી હાડકા સુધી પહોંચે છે, તથા મુત્રાધાતુથી રોગે કરી તે મુત્રનો બાહર પાવાનો જે વેગ તેના બીજર થઈ રોગમા પેસે છે, તેથી રક્તમાસથી દુષિત થઈ સર્વ મળના વગેરેના પદ્ધતિ થવા લાગે છે પછી તે ઠેકાણે ફાડ કરી બાહર પડે છે હવે જે મણુનુ મોટો અંશ છે, તેજુ એકલુ શુભક હોય છે ઠીવાકાંજુ ફોડા જેવું હોય છે તથા ભરેલું હોય છે તેની વેંના મણી તથા તે મણુ ડીવસે પાકનારૂં હોય છે, એ મણુ ઠેલૂં ઠીવજુ મ્તવાડી થાધા ઉપર હોય તો મણુજાંજુ કાણુ બહુવો.

મણુ ઉપર ઉપાય—તે મણુ મધમ તેલ લગાડી સેકવો, પછી જિંતા પાણી એ સેકવો, ત્યાર પછી લુગાના બટા એ સેકવો, થોથી વખતે લોટી કાઢવું, પછી ફેડે એવો ઉપાય કરવો, અને સોધન કરવું, ત્યાર પછી મણુ ભરાઈ જાય એવો લેપ ઠીવા મધમ પડી કરવી. ત્રીકુળાના ઉકાળામા શુભળ આપવો, હાવા લીંબાના પાન તથા કંકવું પાવસ એના ઉકાળાથી મણુ ધોવું, લીંબાના પાનવાડી મધમાં લેગવી બાધ્યા હોય તો તે મણુનુ સોધ ન થાય છે.

અત્યાદી મૃત—બધ, કરવો લીંબા, કંકવું પાવળ એનો રસ તથા કંકુ ફાફળ, ઉપસસરીનું શુગ, મળમ, વાળો, મીઠુ, મારકુષ, બેરરીમધ, કર

જનું બીજ, એ સરખા ભાગે લઈ વાટી કટક કરવો, તેકટકમાં તેના ખરાખર ધી નાંખી હલાવી ધીમા તાપે તે ધી સીદ કરવું, તે ધી લગાડયુ હોય તો ખરાખર બો નીકળી ઘાસરાઈ આવેછે.

પારદાદી મલમ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, મુરદાડ સીંગ ૨ ભાગ, સખજીર ૨ભાગ, કપોલાચુર્ણ ૬ ભાગ, મોરથુતુ સેકેલું ના ભાગ, ધી ૪૮ભાગ એ એકઠાં સારી પેઠે ઢીલ્યાં કરી લગાડવાં શોધન થઈ પ્રશ્ન ભરાઈ આવે છે.

અનુભવી મલમ—શીંદુર ૧ તોલો, ગરૂ ૧ તોલો, મુરદાડ સીંગી ૧ તોલો મોરથુતુ ૧ તોલો, અને મીણુ ૧ તોલો, પ્રથમ તલતુ તેલ લઈ તેમાં મીણુ નાંખવું, અગ્નિ ઉપર મુકી પાતળું થાય એટલે શીંદુર નાંખવું, અને ધીમા તાપથી ઉભરો આવવા દેવો, ને તાર આવી ચીકણું થાય એટલે બાકીનાં આસડા તેમાં નાંખી, એક વાસણમાં કાઢી મુકવું. તેહની પટી આપી હોય તો ચાહે તેવું પ્રશ્ન, નાડી પ્રશ્ન, બદ, ગુમડું, હોય તો એ મટેછે.

અગ્નિ દગ્ધ પ્રશ્ન—અંગમાં બળવાથી રક્ત પ્રવાહી નાડીમાંથી નીરતર લોહિ વહેવાનો જે વેગ તે બધ થયો હોય તો અગ્નિ, દાહ, ક્ષત થાય છે તેહની ઊપેક્ષા થઈ હોય તો તે ક્ષત જલદીથી સાફ ન થતાં માંસમાં લેદ કરી હાડકાને વળગે છે.

અગ્નિ દગ્ધ પ્રશ્ન ઊપર—પડાળનો કટક તથા સરસીયું એખડું કરી ધીમા તાપ ઊપર ઊતુ કરી મુકવું. તે તેલ લગાડવાથી પ્રશ્ન મટે છે. ઘોળો પથરો સેકી ઝીણો ખલ કરવો, પછી તેમાં તેલ નાંખી ખલવું, તે મલમ બળેલી જગ્યા ઉપર લગાડવું. એ પ્રમાણે રાળતું મલમ પાણીમાં ઘોઈ લગાડવું. અથવા કેશ બાળી તેલમાં ખલ કરી તે મલમ લગાડવું.

અસ્થીભંગ.

અસ્થીભંગ ઊપર—ઠોઈ કારણથી હાડકું ભાગે કીંવા છુદાય, તો પેહલાંથી થકુ પાણી તે ઊપર છાટવું, ધાર કરી રેડવું, થકા પાણી વડે થાપડવું, આં ખોતે થકુ પાણી લગાડી સાવધ કરવો, પછી રાતે મટોડીનો લેપ કરવો, અને તે જગ્યા સારી રીતે બાંધવી. મજાક, મહુડાની છાલ, આમલીનાં પાન એ લેળાં-વાટી ઊતું કરી લેપ કરવો. સો પાણી એ ઘોચેલુ ધી, તથા ચોખ્ખાનો લોટ એખડો કરી તેપર બાંધવું. પચવ*લકલની છાલનો ઉકાળો કરી તેથી સેકવું, સાધર*ખની

* વડ, ઊખરો, પારસપીપળો નાદરખ, જલજાલુ x મરેડીમા સાંદરખકહે છે.

બાકી પુરી ભાગેલા હાથના બિપરત્ન દિવસ બાધવી, એટલે હાથ સાથે થઈ
 રહે મરે છે બાળની બાકી ૧ તોણા, ત્રીજા ૩ તોણા અને ગુમળ ૭ તોણા એ
 એમના ખાદી ગાળીઓ કરી આપવી બાળની બાકી મુર્ચ મદમા આપવું

ભગદર

ભગદરનું કારણ—દરસનો પરીણામ તથા ગરમીનું દરદર જતા તે મદમા
 સાથે થઈ કંઈક એકસરો સેવન કરવાથી, તથા તીખા પદાર્થો થઈ આવાથી, તથા
 હુખા પદાર્થો થઈ બાકી કરવાથી, તથા થઈ બિભાગરો થવાથી ભગદર રોગ
 ઊત્પન્ન થાય છે, તથા ગરમીની ઉપેક્ષા કરવાથી પણ ભગદર રોગ ઊત્પન્ન થાય છે

ભગદરની સમાપ્તિ—ગુના પામે એ આગળના મલો વસનો દોઝા થઈ
 કુદી, ગુદા, પેડ, તથા ભગ એવું વીહારણ કરે છે, એ મદિ એ રોગને ભગદર કહે છે

ભગદરનું પુર્વરૂપ એવું છે કે—કેદ, તથા પદખાના હાથનું કુદી, તથા
 કુદના વીરો જળતર, અને બળ, તથા વેગના, ઇત્યાદી ઉપદ્રવથી ભગદરનું પુર્વ
 રૂપ બાળવું

ભગદરનો ઉપાય—પ્રથમ યોદ્ધા મદવું, સોનાની બાંધી તાર તપાવી તેવડ
 બાંધ કરવું, પછી આપદ બિપાચ કારવેલ થાય, તથા બાકીનાં રૂપ એમનું કરી
 કાર હળદરની દીવેલ કરી તેમા પદાળી મલમા નાખવી એટલે ભગદર સાથે થઈ
 નાશીલું પણ મરે છે ત્રિજાના રસમા બાકીનાં હાથનું થઈ લેપ કરવેલ પાણી,
 બાકી, એ સેળા પુરી કુવારના રસમા મિળવી ગાળો કરવે તે તાળાના વાસણમા
 મુદી તે ઉપર ભરત કાઢવી પછી તે વાસણ મુદા ઉપર મુદી એક દિવસ મુદી
 થીમા તપ આપવેલ થઈ પાવા પછી કાઢવું, પછી લીંછુના રસમા સાત પુર દેવા
 તેમાથી તે માત્રા એક થઈ બાકી ભાર મધ તથા થીની સાથે આપવી પ્રથમ કાસથી
 કાઢીને પછી રૂઝવડું એ ઉત્તમ છે

ઉપદ્રશ

ઉપદ્રશનું કારણ—જે સ્ત્રીઓ થઈ પુરુષથી સંગ કરે છે એવી સ્ત્રીઓના
 સંગ થવાથી અથવા દરદ થઈ સ્ત્રીથી, અથવા જેકેની યોનીમા દેહ કારણથી
 હાથે અરમી હોય છે, એવી સ્ત્રીથી સંગ થાય કીવા હાથના થઈ કઠોર સ્પર્શ
 વડે કીવા કામાદુર થઈ સ્ત્રીના હાથ તથા નખના સપાટાથી તથા મધુન થવા

પછી સારી રીતે ઘોડું નથી તો, કીંવા દીધે તથા ખરછટ એના કેશ વડે દુસ્ત અથવા રોગના ઉપદ્રવથી ખરાબ જે ચોની તેના દાષે કરી તથા રજસ્વલા તેમજ શુવાવડી એવી સ્ત્રીઓનો સગ કરવાથી તથા તીખા પકાઈતો ઘણુ ભક્ષણ કરવાથી લીંગના વિષે જે રોગ થાયછે તેહને ગરમીના આખર એવું કહેછે. એ રોગ સ્ત્રીઓને પણ થાયછે.

ઊપદેશ ઊપર ઊપાયો—પટોલ, લીંબડાની છાલ, ત્રિકુળા, ગળો, ખેરસાલ, એનો ઊકાળો કરી તેમાં ગુગળ નાંખી આપવો, આકડાનું મુળ, હીંગળો લીલામાં, અથવા હુરતાળ, એ એખઠાં કરી ચલમમાં નાંખી તમાકુની પેઠે તાણવાં. તેથી મોઢું આવસે, પછી રોગ સારો થાય ત્યારે ફટકડી, ખેરસાલ તથા આવળની છાલ એનો ઊકાળો કરી કોગળા કરવા. સીમલાનો ગુંદ, ચીકણી સોપારીની રાખ, ખોરડીની છાલનો ભુકો, શાખજીર એ એકઠાં કુટી કપડછાણ કરી રાખવું તે ચુર્ણ ક્ષત ઉપર ભર ભરાવી દાખીને બેસાડવું. ત્રિકલાના ઊકાળા વડે પણ ઘોડું; લવીંગ ૧ તોલો, પારો ૧ તોલો, મરી ૧ તોલો, અકલ કરો ૧ તોલો, વાવડીંગ ૧ તોલો, અજમે ૪ તોલા, જીને ગોળ ૪ તોલા, લીલામાં નંગ ૩૫, પારો તથા લીલામાં એખઠાં કુટી મસળવાં તેમાં પારોમળી ગયો એટલે ગોળ નાંખી ફરી મસળવું, પછી રહેલા એસડોનું ચુર્ણ ઘાલી કુટી તેની ગોળીઓ આસરે પાંચ પાંચ માસાની કરી મુકવી. તેમાંથી એક ગોળી સવારમાં ખાવી, ઉપર બીડુ ખાવું પથ્ય ફક્ત દુધલાત ખાવો તેવીના બીજી કાંઈ ખાવું નહી, એ એસડ સાત દિવસ આપવું. મોટા ઊપદેશ, સંધીશોફ, અસ્તીશોફ, સંધીમુળ, અને કોડ એટલા રોગ મટેછે. મોરથુત ૧ તોલો, લવીંગ ૧ તોલો, ઘોલોકાથો ૧ તોલો, હીમજ ૪ તોલા, એ સર્વનો એક ઠેકાણે ખલ કરી લોઢાની કઢઈમાં નાંખી ૪૦ લીંબુનો રસ તેમાં નાંખી તે રસ સુકાય ત્યાં સુધી ખલ કરવો, પછી તેની ગોળીઓ ૨૦૦ કરવી. તેમાંથી બે વખત એક એક ગોળી ધીમાં આપવી; ચોખા, ધી તથા ગહું ખાવા બીજી કાંઈ ખાવું નહિ. રસકપુર ૧ તોલો, મોરથુત ૨ તોલો, હીમજ ૪ તોલો, એને ૫૦ લીંબુના રસની ભાવના આપવી. અને સારી પેઠે ખલ કરવો તેની ગોળીઓ તુવર પ્રમાણે કરવી. દરરોજ સાંજ સવાર સાદી ખરડીના કકડામાં ગોળી આપવી. દાંતને લાગવા દેવી નહી, પથ્ય ગહુની રોટલી તથા ધી સાકર તેવીના કાંઈ ખાવું નહિ. એ પ્રમાણે સાત દિવસ કરવું. વૃદ્ધદાર, સુઠ, લીલામાં, હીમજ, આસંદ, ગોખર, એતુ ચુર્ણ કરી તે એક તોલો ચુર્ણ છાશમાં નાંખી તેમાં એક તોલો ગોળ ઘાલી આપવો.

ગરમીનાં આઠાંને મલમ—રસકપુર, ઘોલોકાથો, મુરદાડ સીંગ, શાખજીર, માયદળ, અને સોપારીનો કોયલો એ એસડો કપડછાણ કરી ધીમાં મેળવી લ-

ગામવુ. ઇંદ્રીના બહાર ચાલે ચાલે છે તેને ત્રિકુળાના ત્રિકાળાની પીચકારી આપવી અથવા કુરુકીને કુસાવી પાણીમા આગાળી તેની પીચકારી આપવી તે પાણીમા ઘોડાસો કાપો પણ કાઠ વખત નાખવો ફક્ત ના પાણીમાં ઘોડાસો મારવુ નાખી તેની પણ પીચકારી આપે છે એ ઉપાયથી શાતી ન થાય તે, ઇંદ્રી જીલ્લા પછી આપવો તેના આસડો સોરેખાર ન તોલો, કબાબચીની તોલો, એકચીલાણ ન તોલો, શેવાચીની તોલો, એવુ ચુર્ણ કરી પાણી તથા કુપસરમા ભાગે લઈ સવારમા ૬ માસા ચુર્ણ આપવુ, યુગ સાફ થઈ શેખ તણાઈ જાય છે

અરમી—અહર થઈ ઇંદ્રીના જિપરના ભાગમાં (એટલે વક્ષજીપર) લાગી અને મોટી ગાઠા આવે છે, તેહેને બહુ કઠે છે, તેની જિપેલા થઈ હોય તો તે મજા, કસ્ટી તથા મજી યુક્તે પાઠે છે, તે કુરુવાને પણ વીસબસાગે છે, અને તે વેડના સહન કરવી કઠણ થઈ પડે છે તેના લીધે ઇંદ્રીને પણ વેડના થાય છે, કુરુમા પછી પણ વહેવા લાગે છે તેમા કુપસર થયુ હોય તો તે પણ ઇંદ્રીની રાફે પણ વહેવા લાગે છે, એવુ થયુ એટલે તે શેખ જલદીથી સાશે જતો નથી, એમારે તે બકની ગાઠો બધાય એટલે તરતજ તેને મજી જલો લગાડી લોહી કઠાવવુ તથા લીંબાના પાન થોડુ પાણી નાખી કુરુવા તેમાં હળદર તથા ધી નાખી ઊંચું કરી તેના પાદો બાધવો તેથી આરામ ન થાય તો ફરી જળો લગાડવી એટલે હળવુ પડી થોડું રહેલા લોહીયુ પણ થાય છે તો પછી તેના નીવેરો થઈ લેખ વધેરે સાધારણ ઉપાયથી જલદી મટે છે એ શેખ સ્ત્રીઓને પણ થાય છે બીજે જિપાય સુને, તથા લીલામુ એકડું કરી તેની જિપર પડી બેસાડવી કુરુવાના ઇલાખા પાણી કાઢી તેમા સીંકુર તથા શેવાચીનીના સીંકો ઝીલો કરી કપડાને લગાડી પડી મારવી, તે બેચી કહારે છે લસણ, તથા લીલામા અને સરખવાની છાલ એકઠા વાડી બહુ ઉપર તે થપલી બાધવી, એટલે આજે તેવુ બહુ કઠણ હોય તો પણ બસે છે

શુકરોમ

શુકરોમ એટલે—ઇંદ્રીના વિષ જે શેખ થાય છે તે જે કામાય મુરખ માણસો, તે સ્ત્રી વિષયમા લેપર થઈ એકાએક ઇંદ્રી મજી મોટી જાય તો વિષય સારી રીતે થયે, એવી આશાથી વાતચા ચનાતિ શાસ્ત્રમા કહેલા લીલામાં વડેરે લેપના જિપાયો કરે છે, તે જિપાયોમા કમી બસ્ટી થવાથી ઇંદ્રી જિપર ફેલ્લાને બાંધે જાય છે, તેમારે તેના જિપાય મજી તળવીજથી કરવો

શુકરોમ જિપર—જળો લગાડી લોહી કઠાવવુ ધી પીણ જીલ્લા તથા ઇંદ્રી જીલ્લા આખવો, ત્રિકુલા તથા ગુમળ એકઠા કરી તેની ગાળીઓ બ

નાવી આપવી. બીજા બાહેરના ઊપાય મલમની પટ્ટીઓ વગેરે ઊપાય તજ-વીજથી કરવા.

મેદરોગ.

મેદરોગનું કારણ તથા લક્ષણ—કંદ કરનારો અહાર તથા મીઠું અનાજ તથા મધુર રસ, તથા ચીકણું અનાજ એટલે ગહુ તથા મેંદા વગેરેના ધીમાં તળેલા પદાર્થોનું લક્ષણ. તથા ખાધા પછી તરતજ મુઠ્ઠરહેવું, દિવસે નીંદ્રા, તથા હાલચાલ વીનાનું રહેવું; ઇત્યાદી કારણથી મેદ વધેછે. તેથી બીજા ધાતુ જે અસ્તી મજબૂત ઇત્યાદીનું પોષણ થતું નથી, તેથી તે માણસ હરેક કામ કરવામાં અશક્ત હોય છે. અને અદ્યપરવાસ, તરસ, નીંદ્રા, મોહ, સ્વાસનો અવરોધ, ઊંઘમાં ઘોરવું, શરીરમાં ગ્લેની, છીંકો, પરસેવાની દૂરગંધી, અદ્યપશક્તિ, અદ્ય મધ્યુન ઇત્યાદી ઊપદ્રવ થાયછે, તે મેદનું મુખ્ય ઠેકાણું પેટ છે એમોટે જાહેર રોગ થાયછે. તેહનું પહેલાંથી પેટ મોટું થાયછે. તથા મેદથી વાયુ રોકાણા છતાં જઠરાગ્નિના વિષે વધારે પ્રવેશ કરવા લાગેછે. તેથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત થઈ અહારને શોષી લેછે, એથી માણસે ખાધેલું અનાજ જલદીથી પાચન થઈ લુપ્ત લાગેછે. કદાચ જમવાનો વખત ચુકે તો મોટો વીકાર થાયછે, અથવા જઠરાગ્નિ મંદ પડી તેથી અનેક વ્યાધી ઉત્પન્ન થાયછે. પ્રમેહ પીટીકા, જવર, ભગંદર, વીદ્રધી, વાયુ-રોગ, એમાંથી, એકાદો કીંવા અનેક વ્યાધી થાય છે, તથા વિશેષ કરી અગ્નિ તથા વાયુ એવિશેષ ઉપદ્રવ કરી શુક ઇત્યાદી ધાતુને બાળી નાંખેછે તે મેદકોપ પામ્યા હોય તો એકાએક વાયુ વગેરે દાષકોપ પામી મોટો ઘોર ઉપદ્રવ કરી માણસને મરવા તોલપણ કરે છે. મેદના યોગથી શરીર ઘણું મોટું થયું છતાં પેટ, સ્તન કુલા, એ ચાલવા વખતે લટપટ હાલે છે. તથા વીસર્પ, ભગદર, જવર, અતીસાર, મેહ, હરસ, રક્તી*પદ, ઇત્યાદી વ્યાધીઓ થાય છે.

મેદરોગ ઉપર ઉપાય—સવારે થંડું અને નીરમળ ખાણી તથા તેટલુંજ મેદ નાંખી લેતા જવું. હાલચાલ કરવી, સુરજને નમસ્કાર કરવા, કીંવા દંડ કાઢવા. ત્રિકટુ, ઐરહનું મુળ, ત્રિફળા, વાવડીંગ એનું ચુર્ણ કરી તેમાં પાણેર ગુગુલ નાંખી કુટીને ગોળીઓ કરવી. સુકાય તો ત્રિફળાનો ઊકાળો નાંખી ફરી ગોળીઓ કરવી. એ ઓસડ ૧૪ દીવસ લીધું હોય તો સર્વ વાયુરોગ તથા મેદરોગ

કુર પાપ છે ૧ વાલ પારાની લક્ષ્મ મધમા લેતા જવી પાતલ લેવુ એટલે મોરશિખ,
પરમા એ રોગ જઈ શરીર દુખણ થાય છે પાતલ વહે છે ત્યા સુધી સમાર નબળાઈ
આવે છે પણ મેઢ તથા પરમા છે કજ નારા પામે છે

કમરિખનુ સાધારણ કારણ તથા લક્ષણ—આધેણ અનાજ પાચન થતુ
નથી ત્યા ફરી આવુ, હમેશાં મકુર ખાટુ ખાવું અડને વાલતુ લક્ષણ, શાક
લાજી મણી ખાવી, વાવલા પશાર્પનો અહાર, દૂધ વધેરે તથા મીસાત અને ગોળ
એવુ લક્ષણ, વ્યાપામ ન કરવો, દિવસે નીંદા ઇત્યાદી કારણોથી કીરમ રોગ થાય
છે એ રોગ થકી જવર, નીસ્તેજપણ, શુળ જાતીની ખીમ, વમન, ભ્રમ, ખાધાને
તીરસ્કાર, અતીસાર, જળ, યોના પાણી છુટવું, સ્વાસ, એકકાર, અગ્નિ મંદ,
અતલુ અપાચન, મળનો લાલમ્બ, પાકુતા, ઇત્યાદી ઉપદ્રવ થાય છે

કમરિગ ઉપર—ખેરની ઢાલ, કુશની ઢાલ અથવા ઇંદ્રજવ, લીંબમની
ઢાલ, વજ, નસોત્તર, ત્રિકુટ, ત્રિકુળા એ સર્વના ઉકાળામાં ગોમુત્ર નાખી આપવે.
આખરાના બી કાઢી પાણીમાં પલાળી, તે પાણી ગાળી તેમાં મધ નાખી આપવું
નાગરમેષ, ઈંદરની, ત્રિકુળા, કેવશર, સરમથાની ઢાલ એનો ઉકાળો ફરી તેમાં
પીપર તથા વાવડીંગતુ ચુર્ણ નાખી આપવે. શાકમની ઢાલનો ઉકાળો ફરી તેમાં
તેલ નાખી ત્રણ દિવસ આપવે. પારો, ગંધક, અજમેદ, જેદેર કોથલા, પીત
પાપડા એવુ ચુર્ણ મધમાં આપવુ સુક વાવડીંગ, લીસામ એવુ ચુર્ણ મધમાં
આપવુ ત્રિકુટ ત્રિકુલા, ઇંદ્રજવ, ફરીઆવુ, નસોત્તર, વજ, વાવડીંગ એનો ઉકાળો
ફરી ગોમુત્ર નાખી આપવે. એકલા વાવડીંગનો ઉકાળો ગોળ નાખી આપવે.
લીસામાના દૂધ પાણી તે હર્દીમાં આપવા કૌવચની સીંગની કીપરની બાલુ પાણી
તે હર્દીમાં આપવી કપુર તથા કેસર ગોળમાં આપવુ (તેમાં પાંચસ બી તેમાં
કૌવચ, પારો તથા લીસામા એવુ મીસાઠ બાર વરસની અહરતુ જે ઢાકર હોય
તેને આપવુ નહીં) કુદીનાના રસમાં ઇંદ્રજવનું ચુર્ણ પાણી હર્દીમાં નાખી આપવું
સબળનો રસ તથા કુદીનાનો રસ એળો ફરી આપવે. બીજે રાત્રી ઢાલનો ઉકાળો
ફરી આપવે.

પરમાનુ કારણ—અમરતુ બેસવુ, મણી નીંદા લેવી, ફાદી, ગાદર, મજ
કાચળા તથા પાણીપાસે રહેનારા માણી એવુ માસ, દૂધ તથા ગોળના પકાઈ
તથા શાતી ખાક અને કંઈ કરનારા સર્વ પકાઈો મળુ ખાવા તથા મજ પાણી
પીવું એ સર્વ પરમા થવાના કારણો છે

* દલરતો જાંતરો દીવા કીપર સોઝા થાલ ફરી જાંતરુ જામેલે તે કરતાં નીંદા એક સેદી
દીવા એવી છે કે પાત લેવાથી તેમણે દુશ્વરતરની પરી આપવી થયો. આરે એટલે તે શાદી તેમાં
મણાની થાવેથી એમણ ગાંધી એટલે કુત પક્ષ છે પરી મીણની ગોળી તેમાં મેસાવી.

† મરેલીમાં પગલગાળ કહે છે

પરમાનું પુર્વરૂપ—દાંત, જીભ, ગળુ, તાળવું એના વિષે મળની ઊત્પત્તિ, હાથ પગને બળતરા, અંગને ચીકણાપણું, તરસ, સ્વાસ એવાં લક્ષણે કરી પ્રમેહનું પુર્વરૂપ જાણવું.

પ્રમેહનીસંપ્રાપ્તી.

કફ એ પેડુમાં થયેલો મેદ અને માંસ તથા શરીરજ કલેદ એને દુષિત કરી દશ પ્રકારનો પ્રમેહ ઉત્પન્ન કરે છે. તેમજ પીત્ત ધણુ ઊન્હા પદાર્થો શેવન કરવાથી કોપ ખામી મેદ વગેરેને દુષિત કરી છ પ્રકારના પ્રમેહને ઊત્પન્ન કરે છે. તેમજ વાયુ પણુ પોતાને ઉત્પન્ન કરનાર કારણેથી દુષિત થઇને રસાદી સમ્પ્રદાતુને આકર્ષણ કરી ચાર પ્રકારના પ્રમેહને ઊત્પન્ન કરે છે. ઘણુ તથા ડોળાએલુ મુતર થવું એ પ્રમેહનું સામાન્ય લક્ષણ છે.

પ્રમેહનું અસાધ્ય લક્ષણ—જ્વર, તરસ, અતીસાર, બળતરા શરીરે દુબ-લાપણું એટલાં લક્ષણો હોય તો તે અસાધ્ય જાણવાં. માખાપના લગવાડનો હોય તો તે પણ એસડથી મરવાનો નહીં.

પ્રમેહ ઊપર તથા ધાત પડેછે તે ઉપર—આમળાના ઉકાળામાં એ માસા હળદર તથા મધ નાંખી આપવો. ગળોનો રસ કાઢી તેમાં મધ નાંખી આપવો. પાપાણુ ભેદનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. તાંબુ, કલધ, મીઠું લેધ તેમાંની કલધનું પત્રુ કરી તેમાં તાંબાનું પત્રુ વીટવું તેહેના હેઠ ઊપર મીઠું નાંખી તે એક શરાવમાં નાંખી કપડમાટી કરી ગજપુટ આપવો થંડુ થયા પછી કાઢવું તે ભસ્મ અનુપાન ચોથ આપી હોય તો પ્રમેહ, અગ્નિ મંદ, કાસ સ્વાસ, એ રોગ દુર થઈ ધાતુની વૃદ્ધિ થાય છે.

રક્તપ્રમેહ ઊપર—અજીર, પુસ્કરમુળ, ટીંબરૂ, ગળો એનો ઉકાળો કરી થડો થયા પછી મધ નાંખી આપવો. ત્રિકુળાનું ચુર્ણ, હળદર તથા સાકર સાથે મધમાં આપવું. જીનો ગોળ ૧ ભાગ, શોધેલો ગ ધક ના ભાગ એની ગોળી કરી આપવી. તે ઉપર દૂધ પીવું ચદ્રપ્રભાવથી આપવી. તાજું ઘી તોલા ૪, લીલામાં નંગ ૪ લેધ ઘીમાં સેકવાં લીલાંમાનો અર્ક નીકળ્યા પછી લીલામાના કંકડા કરી નાંખવા તે પછી તેમા ૬ માસા રેવાચીનીનું ચુર્ણ નાંખી પીવું.

વાતરક્ત.

વાતરક્ત એટલે રક્તપોતા તેહેનું સામાન્ય કારણ તથા લક્ષણ.

ખાડું, ખાડું, તાંબું અને ગરમ એનું ઘણુ શેવન; અજીર્ણ ખરાબ તથા અડ

અથેલા એવા માછલા મથેરેનું ભક્ષણ; ખોળ, યુગો, કળથી, વાસ એવું અતીભક્ષણ, સેકેલા તલના પદાર્થો, એરેનીના રસ, કહી કાળ ખાઈ અનાજ, ભથ, તામી, દાઢ એવું ધણુ શેવન, ઈંચાદી કારણથી ધણુ કરી ચક્રમાર તથા બાકા એવા માણસનાં શરીર માહેવું સોહી વાચના સાથે કૌંપ પામી પગમા ભમે છે પછી તે ખરાબ વાચના સાથે મસે છે, એ રોગમા વાચનું પ્રબળ છે તેથી એને વાતરક્ત કહે છે, એ રોગમા પિત્ત તથા કફ દૂષિત થઈ દૂષિત થયેલા વાચની સાથે મળી તે સોહીના ધીંગાડ કરેછે પમેાને સ્પર્ગ કરી એ તો દુએ છે બેહેરા પડે છે, પીતરક્તથી પમ બળતરા ચુકત હોય છે, પમેાને રતાશપર સોએ જડે છે, કફના કાષે કરી જળ આવેછે, પમ ભારે થાયછે, થડા તથા બેહેરા પડે છે, એ પ્રમાણે ત્રિદોષનું આમ પલુ થવાથી સર્વ લક્ષણ થાયછે

રક્તપિત્તીનું અસાધ્ય લક્ષણ—એ રક્તપિત્તી લીજણમુધીઆપી, તરડા પડી દુડીને ફેલાય છે, તથા જવર વગેરે ઉપદ્રવ થાય છે તથા રક્તપિત્ત થયાને એક વરસ યુજથી બાપ તે તથા બલ અને આસ નબલ પડે તે રક્તપિત્તી અસાધ્ય બલુવી

રક્તપિત્તી ઊપર ઊપાયો—પેહેલાથી સ્નેહ વગેરે ઉપાય કરવો તથા સોહી કઠાવવું, પછી રેશન તથા વમન આપવું ગળિના ઊંઠાળામા એરડીકુ નાખી આપવું અથવા એકસોજ ઊંઠાળો આપવો ઝાળમા હીમજલ લુણ નાખી તેની ઝાળી રાજ આવી વર્ષમાન થીપર પજુ આપવી દુરતાસ ૨ તોસ, પારો ૧ તોસ, ફૂકડી ૫ તોસ, એનો એકઠો ખસ કરી પછી સારોદીના રસમા આખો દિવસ ખસ કરી ખાનદી કરવી, પછી શાયવમા નાખી કપડાં લેપ કરી આ ઠાઠ આઠાણમા જલપુર આપવો, પછી ખસ કરી મુકવી તે લક્ષ્મ એક બે અથવા ત્રણ થોમા બરાબર અનુપાનની સાથે આપવી મલક, ત્રિક્ષણ, કક, વજ, હલ દર, લીંબડાની ઢાસ, ખેડ, કેવદાર, નસોતર, ખેર સાર એ સર્વનો ઊંઠાળો લીધો હોય તેા સર્વ કૌંસ તથા રક્તપિત્તી દૂર થાયછે મરી ૧ તોસ, દુરતાળ ૧ તોસ, મનસીળ ૧ તોસ, આકામનુ ૧૫૧ તોસ, કળસાવી ૧ તોસ, બેહેરકોથલ ૧ તોસ અતી વીખનો કળી ૧ તોસ, લીંબડાની ઢાસ ૧ તોસ, ઇદજવ ૧ તોસ, ગાયુર ૪ તોસ એનો શેષો જામ ઊંઠાળો ઊતારી તેમા તેસ પાચ તોસ નાખી ઊંઠાળવું, અને તે લખાણુ કઠવા લીંબડાના પાનડાંનો અઝરસ કીંવા તે માથના ફૂ થમા વાદી રસ કાઢવો તે સેતા જરુ અલુર પાણીમા ઘોળી તેમા એરડીકુ નાખી આપતાજવું એસે રક્તપિત્તી, ધરુરવાત, એ રોગ નાશ પામે છે આમળા એ રસીમા તળી, સાજ સવાર ફાકી સેવી ઉપર ઊંડુ પાણી એક પુર પીવું મળો, નહાના ચામડુઆમળા એનો ઊંઠાળો કરી, તેમા એરડીકુ અથવા મધ નાખી સેતા જવેડ મીઠુ, મલક, રાળ, કાવળી એવું વેલ કરી અળને લખાણુ એરડી,

અરુસો, ગળો, એનો ઉકાળો, ઝેરંડીઈ નાંખી આપવો. શોધેલો એકલો ગંધક દધમાં આપવો, ગંધક રધાયણ પણ રક્તપિત્તી ઉપર લાગુ પડે છે.

વિષુચિકા.

વીશુચીકા એટલે મુરછી તથા અગ્નિમંદ મુરછીનું સાધારણકારણ તથા તેનું લક્ષણ—મુરછી અછરણથી થાય છે તથા ગાત્રોને સોષાંચો લોકવાપ્રમાણે વેદન થાય છે. મુરછા, અતીસાર, ઉલટી, તરસ, શુળ, ભ્રમ, અજપો, ધુજંડું, ધત્યાદી લક્ષણો થાય છે.

અસાધ્ય લક્ષણ—મુત્રનો અવરોધ, નિંદ્રાનાશ, અન્ન ઉપર અભાવ, મોહ અતિશય, દાંત, હોઠ, નખો કાળા થવા, ઊલટીથી બેભન થઈઆંખો તથા શબ્દ ઊંડાજવા, શરીરના સાંધા છુટવા એ લક્ષણો થાય છે.

મોડસી, તથા અગ્નિ મંદ તથા અછર્ણ ઉપર—લસણ, સંચળ, જીરૂ, સીંધાલોણ ત્રિકટુ, હીંગ એના ચૂર્ણની લીંણુના રસમાં બોરબોર જેવડી ગાળીઆ કરવી. તેમાંથી એક ગાળી આપવી. તેથી અછર્ણ, મોડસી, અગ્નિ મંદ એ રોગ દૂર થાય છે. પારો ૧ લાગ, ગંધક ૨ લાગ, લોહલસ્મ-૧૧ લાગ, પીપરીમુળ ૧૧ લાગ, ચીત્રકમુળ ૧૧ લાગ, સુઠ ૧૧ લાગ, લવીંગ-૧૧ લાગ, સંચળ ૧

* વીશુચીકા, કોગળયુ, પટકી, એમુરછીથીજ થાય છે. કેમકે મુરછીનાં અને કોગળીઆનાં લક્ષણો તથા નીદાન ધણુ કરી એકજ રીતના હોય છે તથા જે એસડો મુરછી ઉપર કહેલા છે તેમાંથી કટલાએક એસડો કોગળીઆ ઉપર આપેલા અને તેથી તે માણસો તે રોગમાંથી બચેલા છે પણ પ્રાણુ વાયુ તથા અપાનવાયુ એઓની સાકળ છુટયા ના પેહેલાં ઉપાય કરવો જોઈએ એ રોગ ધણુ કરી ધાસ્તીથી ધણો વધે છે, તથા મુસ્લથી બચે છે બદખોથી જે હવા તથા પાણી ખરાબ થાય છે તેથી તાપ વગેરે ધણુ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું ધણુ લોકનું મત છેજ. તોપણ જ્વર અને કોગળીઉ આ રોગના ખરાબ થયેલા હવા પાણી એ તો મુખ્ય કારણો છે, કોગળી આનો રોગ જેટલો શેહેરમાં વ્યાપક થાય છે. તેટલો ગામડામાં થતો તથી, તથા બ્યાં મેળા, બત્રા વગેરે ભરાય છે ત્યાં માણસોના અતી જમાવથી, મળ, મુત્ર, પસીનો, બદખો એ વધારે ગદ્દીના સાથે ફેલાય છે. એક વીદાને એવાં સુમાર કાઢેલા છે કે કાળા મોઢાના એટલે જહેરી મોકી રમતે ફૂગી-ધીથી તથા ખરાબ થયેલી હવાના બદખોથી પેટમાં જલદીથી ધણ વધે છે, એ રોગ એકનો બીજાને વળગે છે, બીજુ એવું કે એ રોગ ધયો છતાં બચવાની આશા નથીજ, તેથીજ એકની અવસ્તા બોધ ધાસ્તીથી બીજાને થાય છે.

ભાગ, સાણખાર ૧ ભાગ, મગી ૨ ભાગ, એકઠું એ સર્વત્ર ચૂર્ણ કરી ચણાની બા
બમા સાત દિવસ ખસ કરી ત્રણ અથવા ચાર વાસ પ્રમાણે એક એક માળી કરવી
તે ઉના પાણીની સાથે આપવી, યોષ પડ્યો હોય તો હર્ષીમનો છિકાળો આપમે
ભાગ રાખી આપવો. બીજોરાત્ર મુળ, ત્રિકટું, હૃદયકર, કરજળીજ એવું ચુર્ણ કરી
મુઠવું તે કાલમા મેળવી અઘન કરવું હૃગિ, વજ, વદામરૂ મીઠું, મુઠ, અજમે
હીમજ એવું ચુર્ણ ઘાસ અથવા ઊના પાણીમા લીધું હોય તો વાત્ર, મુળ, અરસ,
અમિ મદ, મળાવરોષ, ઉદર, મોડસી એનો નાશ થાય છે ત્રિકટું, લવણ,
વદામરૂ, સીંધાસોણ, કંકણખાર, સંચળ, નીસોતર, ચીત્રક, છત્ર, શાદાછત્ર,
જવખાર, સાણખાર, હરેર, વાવર્દીમ, પીપરીમુળ, અવક એ સર્વનું કપડાણ ચુર્ણ
કરી તે ના તોસો ચુર્ણ ઘાસ અથવા ઊના પાણીમા આપવું એટલે ઉદરમુળ, કુસ્મ,
વાત્રવીકાર, આનાદવાત્ર, પ્લીહા એ રાત્ર દુર થઈ જકરામિ પ્રદીપ્ત થાય છે લસણ
બધક, છત્ર, સીંધાસોણ, ત્રિકટું, હૃગિ એવું ચુર્ણ લીંબુના રસમા આપવું લીંબુ
તથા આદાના સરખા રસમા સીંધાસોણ, સાકર, તથા થોડીક હૃગિ નાખી
આપવું

હીમારૂક ચુર્ણ—ત્રિકટું, ચીત્રક, સીંધાસોણ, અજમે, છત્ર, શાદાછત્ર
સંચળ એ સરખા ભાગે તથા તેનો આપમે ભાગ હૃગિ એવું ચુર્ણ કરી ઘાસમા
અથવા જમવા વખતે પેહેલા કોળીઆમા ધી ભાતના સાથે આપવું એટલે કુસ્મ,
આમ, અમિ મદ, મોડસી, એનો નાશ થઈ જકરામિ પ્રદીપ્ત થાય છે આમલીના
ખાન, હરેરકલ, ત્રિકટું, સીંધાસોણ, વદામરૂ, વાવર્દીમ, છત્ર, શાદાછત્ર, અજમે,
સંચળ એવું ચુર્ણ ઘાસ અથવા ધીમા લેવું મુઠ ૫ ભાગ, પીપર ૭ ભાગ,
સંચળ ૨ ભાગ અજમે ૨ ભાગ, મીઠું ૨ ભાગ, આમળા ૨ ભાગ, એ સર્વત્ર
ચુર્ણ ઘાસની ઉપરના પાણીમા આપવું ત્રિકટું, ચીત્રક, જમલી માર, વાવર્દીમ
કરજળીજ, હરેરકલ, એવું ચુર્ણ, તથા તેહેની બરાબર સાકર તેમા નાખી સવા
રમા શકિત બેઈ લેવું મીઠું, અજમેક, અજમે, પીપર, મુઠ, હૃગિ, તથા તે
સર્વની બરાબર હરેરકલ એ સર્વનું ચુર્ણ ઊના પાણીની સાથે અથવા ધીની સાથે
આપવું એ ચુર્ણને વેરવાજર મુખ કહે છે

મરડી ઉપર ઉપાયો—આમલી ૬ તોલા, થીલામા ૮ તોલા, એકા કરી
ધોળીકુચળીના રસમા મેળવી કપડાવતી ગાળવો, અને તે રસ પીવો. એટલે
બીલી, ઝાડો બધે થાય છે, જે ઠેરી હીરમ હોય છે તે પછુ બાહર નીકળી મરે છે, એ
આપમે સાધારણ હીરમ ઉપર પછુ થાય છે

બતી ફાલી ગુટીકા—અવજન ૧ ભાગ, સીંધાસોણ ૧ ભાગ, હૃગિનો ૧
ભાગ, કોડીની લક્ષ્મ ૧ ભાગ, મુઠ ૧ ભાગ, અક્ષિષ ૧ ભાગ, મદુરાના બીજ
૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, એ આશરો સરખા ભાગે લીંબુના રસમા અથવા

ધં તુરાનાં બીજના ઊકાળામાં અથવા લીલાગરના ઊકાળામાં ભાવનાં આપી ચણેાડી પ્રમાણે ગાળીયો કરવી, તે મરકી ઉપર આપવી હોય તો એક પૈસા ભાર છાશ, ચણા જેટલી હીંગ સેકેલી અને સીંધાલોણ ૧ માસો એકઠું કરી તેમાં એક ગોળી આપવી, એટલે તેજ વખત ઝાડો તથા ઊલટી બંધ થાયછે, એ ગોળી નાગરવેલના પાનમાં આપી હોય તો વીર્ય વૃદ્ધિ થાયછે, મુત્રકૃછ, પ્રમેહ મટેછે. બપોરી આના કાટમાં ગોળ આપવો એટલે ઝાડો, ઊલટી અને શોષ બંધ થાયછે.

એ રોગમાં શોષ ઉપર ઉકાળો—કોસ્ટ ન ભાગ, નાગરમોથ ન ભાગ, વડ-વાઈ ન ભાગ, આપવો. જેઠીમધ ન ભાગ, ચોખાની ધાણી એક મૂંઠી, એનો ઊકાળો કરી સીંધાલોણ ૧ માસો, અફિણ ૧ માસો, સેકેલી હીંગ ૧ માસો, એતુ ચુર્ણ કરીજડીછાશમાં આપવું. મોગલાઈ એરડાનાં મુળ છાશમાં ઘસી હીંગ તથા સીંધાલોણ લગાડી પાવાં એ અનુલવી ઓસડ છે.

અરોચક.

અરૂચી થવાનું કારણ—વાત, પીત, કંક, એઓને કોપ પમાડનારા પદ્ધ-થાતું ભક્ષણ, શોક, ભય, ક્રોધ, અતીલોભ, મનને ઊદ્વેગ કરનારા તથા કંટાલો ઊપજાવનારા પદ્ધર્થોતું ભક્ષણ તથા તેવું અનાજ તથા રૂપતું દર્શન તથા દુર્ગંધ એવા કારણોથી અરૂચી રોગ થાયછે.

અરૂચી ઉપર—સંચળ, ધરાખ, મરી, જીરૂ, શાહાજીરૂ, વરીઆળી, કોકમ દાડમના દાણા, એ સર્વની ચટની કરી તેમાં મધ તથા ગોળ નાંખી ખાવી. આ-મલી તથા ગોળ એમાં પાણી નાંખી ચોળવું ને તેમાંતજ, એલચીદાણા, મરી એનો ભુકો કરી નાંખવો તેનો કોગળો મોમા રાખવો. આદાનો રસ તથા લી-ચુના રસમાં ધરાખ નાખી ચોળવી, અને જીરૂ, મરીનો ભુકો, સાકર તથા સીંધાલોણ નાખી રવાદીલું કરી આપવું. કોકમ તથા ગોળ કીંવા સાકર, તથા એલચીદાણા એની ચટની કરી ખાવી. આમળાં, હીંગ, મરચાં, મીઠું, જીરૂ, દાડ-મની છાલ, બીજેરા નાંખીજ. એતુ ચુર્ણ કરી આપવું. બીજેરાતું મગજ તથા સીંધાલોણ ઘીમાં તળી આપવું એટલે અરૂચી જાય છે.

છર્દી#નું કારણ

ધણું અજીણું તથા ઘણા ખારા, અતી ચીકણા, નસાવે એવા પદ્ધર્થોતું ભક્ષણ

છર્દી એટલે ઊલટી

તથા ધણ વેહેણુ જમણુ, મણા પાતળો પદાથ ખાવો તથા વખત વીનાનુ સોજન કરણુ, મેહેનત, ઉદ્દેશ તથા મણા કદા જો આવે એવા પદાથાનુ દરાન દીવા ભક્ષણુ તથા તેવા પદાર્થો દુર્ગંધી એવા કારણોથી ઊભરી યાય છે તથા સ્ત્રીઓને બર્ણ રંગો હોય તેા ઊભરી યાય છે, કીરમથી પણ એકારી લાગે છે

એકારીથી ઊપદ્રવ—તરસ, હેડકી, સ્વાસ, જ્વર, ઉદ્વેગ, માઢ, છાતીની વેદના, તમકસ્વાસ, એ ઉપદ્રવ યાય છે અને તરસ, સ્વાસ, ઉદ્વેગ તથા ઊભરીમ મળજન લેવી દુર્ગંધી આવે છે તે અસાધ્ય બાબતી

એકારી ઉપર ઉપાય—હીમજ, આમળા, મધ, પાણી એ સરખા ભારે લઈ તેમા ૧૬ ટોલા ઊંટ પાણી થાલી હાથથી થાળી તે પાણી ગાળી લઈ આપણુ તજ તમાલપત્ર, એલચી, ત્રિફલ, લવીંગ, છુડ, વજનામ, પીપરીમુળ એતુ મુર્ચ કરી મધમા આપણુ સીંધાલોણુ થીમાં આપણુ પાણી, મસુર, જવ મગ, એતુ એસામણુ કાઢી તેમા સીંધાલોણુ નાખી મધમા આપણુ મુખક ધસી તેમા આમળાનુ મુર્ચ તથા મધ નાખી આપણુ પીત્તપાપરાને ઉકાળો મધ નાખી આપવો. વાવડીંગ, ત્રિફલા, મુક એતુ મુર્ચ મધમા આપણુ પીપળાના છાંય ઊપરના શીયા ગાળી પાણીમા મેલવી તે પાણી ગાળીને આપણુ

ત્રિદોષની એકારી ઉપર—ખાણ, દુધાવેલી ફાંટી, થાળાની પાણી, લવીંગ, નાગકેસર, પીપર, બોરનાદલીઆ, નામરમોથ, મદન એતુ મુર્ચ મધ તથા સાકર નાખી આપણુ બોરનાદલીઆ માંહેનો મમળ ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, બોરના પીંછાની ભસ્મ ૧ ભાગ, એ એસડોનુ તજ માસા મુર્ચ સાકર તથા મધમા આપણુ એટલે એકારી બંધ યાય ॥ જુના જુલુ પાંદની રાખ કરી પાણીમા દીવા મધમા આપવી ૨ કણખાર દુધાવેલો દુધમા દીવા મધમાં આપવો. મુકા લી જુની રાખ કરી મધમા આપવી અમરવેલના રસમા રાખ ભસ્મને ભાવના આપી તે અલોઠીભાર મધમા આપણુ બધ ફલ દુધમા ધસી પાણુ એ એસડો ઉઘડી ઊપર માથે તથા અનુભવેલા છે

હીકવા એટલે હેડકી

હેડકી ઉપર—રેણુ કળીજ તથા પીપર, એનો ઉકાળો હીંગ નાખી આપવો. અગતામા ટીનું દુધ નાંખી નાકમા રેણુ પીપરનું મુર્ચ સાકરની સાથે આપણુ બોરના પીંછાનુ ભસ્મ તથા પીપરનુ મુર્ચ મધમા મેળવી વારવાર મદન ૨૩ બીલોરાના રસમા મધ તથા સમજ નાખી આપવો. ધમાસાના ઉકાળામા મધ નાખી આપવો. માખીની વીરમ દુધમા થાળી નાથ લેવો. ભાગરાનુ મુજ

સાકરના પાકમાં ચુર્ણ કરી આપવું. સુવર્ણ માક્ષીક ભસ્મ મધ તથા ધીમાં આપવી. સોનાનો વરખ માંખણના આપવો.

સ્વરભેદ.

સ્વરભંગ ઉપર—ગાયના દૂધમાં આમળાંતુ ચુર્ણ આપવું. ભોજન થયા પછી ધીમાં મરીની ભુકી આપવી. પીપર, પીપરીમુળ, મરી, સુંઠ, એતુ ચુર્ણ ગોમુત્રમાં આપવું. ત્રિકટુ, ત્રિક્ષ્ણા જવખાર, એતુ ચુર્ણ મધમાં આપવું. કોલી-જન, બોરડીનું મુળ મોંમાં રાખી તે નો ઝોગાળ ઊતારવો. જેઠીમધનો ઉકાળો સીધાલોણ તથા મધ નાંખી આપવો. બોરડીનાં પાન ધીમાં સેકી ચુર્ણ કરવું તેમાં થોડું કાસીયા લોણ નાંખી તે હમેશાં મહોમાં નાંખતા જવું. નવટાંક ચરબી તથા દહી લેઇ તેમાં સાકર ૪ તોલા નાંખી ભક્ષણ કરવું રાતે ઉંઠુ દૂધ પીવું.

તૃષ્ણા.

તૃષ્ણા [એટલે શોષ] તે ઉપર—મીઠું દહીં ૧૨૮ ભાગ, સાકર ૬૪ ભાગ, ધી ૪ ભાગ, મધ ૪ ભાગ, મરીનો ભુકો ૨ ભાગ, સુઠનો ભુકો ૨ ભાગ, તથા એલચીદાણા ૨ ભાગ એ સર્વ એકત્ર કરી, કંદહૃદના વાસણમાં સુકવાં, તેમાંથી થોડું થોડું ખાવું. સોનું, રૂપું, લોહું વગેરેને તપાવી પાણીમાં ઝામવું અને તે પાણી પીવા આપવું. પાણીમાં સાકર અથવા મધ નાંખી આપવું. કાળી ધરાખ તથા જેઠીમધ એનો ઉકાળો આપવો. ચોખાના ધોવણમાં મધ નાંખી આપવું, થંડુ પાણી તથા મધ એકત્ર કરી સેરભર પાવું, તેથી ઉલટી થઇ બળતરા તથા તરસ શાંત થસે બકરાના માંસનો ઉકાળો કરી તેમાં મધ તથા સાકર નાંખી આપવો. ધી તથા દૂધ એ ખાયાં કરી પીવું. હજરત બોર ચોખાના ધોવણમાં આપવું. હીરાદખણ મધમાં ઘસી જીલને ચટાઇવું. નહાના પ્રકારનાં સરખત આપવાં.

મૂર્છા.

મૂર્છાનું કારણ.—શરીરની નબળાઈ, ઘણી દોષ વ્યાપ્તિ વાયડા આહાર, મળમુત્રનો અવરોધ, સત્વગુણનું છોડવું એવા કારણોથી વાયુ વગેરે દોષ કોપ પામી નેત્રાદિ ઇન્દ્રિયા તથા મનવાહીની નાડીના વિષે જઇ મૂર્છાને ઊત્પન્ન કરે છે,

મૂર્છાનુ સ્વરૂપ—સઝા (એસે થેસા) એને ચલાવનારી નાદી તથા ત્રો તથા મેતો વાદ્યની નાદી એ સર્વવાચુ વગેરે રાપથી આચ્છાદન થઇ સરી રમા એકાએક ત્રોચુવૃધી પામી સુખદુખનુ ઉત્પન્ન કરનારૂ જ્ઞાન નારાચાલ છે અને માણસ જાકાકાની પેઠે પડે છે એવી વ્યાધીનુ નામ મૂર્છા એને સન્યાસપણ કહે છે

મૂર્છા ઉપર—ધરાખ, ગળો, સુઠ, પુસ્કરચુળ, પીપરીચુળ એના ઊકાળો કરી તેમા પીપરી તથા મધ નાખી આપવેલ. ધમાસાનો ઊકાળો ધી નાખી આપવેલ. હીમજનો ઊકાળો ધી નાખી આપવેલ. પારાની બરમ અથવા રસ સીંદુર પીપર તથા મધમા આપવુ હળદર તથા સાકર થડા પાણીમા આપવી ત્રિદોષથી ઉત્પન્ન થયેલી મૂર્છા હોય તો આખોમા મુઠનું અથવા લવીંમને સુઠ એ બેનુ અજન કરવુ પડે બળતા લીલામા આપવા નવસાગર તથા સુતો એક સીસીમા બરી તેનુ ત્રો બધે કરી મુઠવુ, તે સીસીનુ મઢો જીવાડી મુગવી

હાલ એં બળતરા તે ઉપર.

ધી ૧૦૦ પાણીએ ધોઈ અંગને લગારવુ ધાણુ અથ કચરા કરી રાતે પકાળી મુઠવા, સવારે તે પાણી ગાળી લેઈ તેમા સાકર નાખી પીવુ વાળો તથા ચકનનો પંકિ લેપ કરવેલ. કમળના તથા કેળના પાન જીપર મુઠ રેહેવુ રક્તવિકારથી દાહ હોય તો લોહી કઠાવવુ વાસની જાલનો ઊકાળો થડો કરી મધની સાથે આપવેલ. એસે રક્તથી થએલો દાહ દૂર થાય છે પારેલ, અથક, કપુર, જડામાસી, નાગર માથ એ સર્વ એક ટેકાએ ખસ કરી તેની ગાળી મામા રાખવી

ચકનાદિ ચુર્ણ—અમરઉંચુ ૧ તોસો, તમર ૧ તોસો, વરાસોચન ૧ તોસો ધોળીમુખ ૧ તોસો, વાળો ૧ તોસો, સાકર ૧ તોસો એનુ ચુર્ણ કરી દૂધમા આપવું રતાજળી પેસાભાર થોખાના ધોવણુમા સાકરના સાથે ખાવી કથોરેલ, વાળો, ગુલાબના ફલ, સાકર એનુ ચુરણ થોખાના ધોવણુમા કાંવા દુધમા મેળવી આપવું ગળોનુ સત્વ, છદે તથા સાકરમા આપવું

અપસ્માર.

અપસ્માર [વાઈ અથા ફેફર]—એ ઉપર અકકસગરાનુ અથવા વજત મુરજ મધમા આપવુ તે ઉપર પચ્ચ દુઢલાત, નાગરમાયનુ મુરજ એકવર્ણી

ગાયના દૂધમાં આપણુ કોહોળાના ગરલમાં જેઠીમધ ધસી ત્રણ દિવસ આપણું તથા ઉન્માદરોગઉપર પેહેલું જે આસડ કહેલું છે તે પણ આપણું. ઘોળા કાંદાનો રસ નાકમાં નીચો પવો. અડાયા છાણાની રાખ આકડાના દૂધમાં પલાળી સુકવવી, તેનો નાસ લેવો. એપર રીંગણીનાં આપણે ચોન્ય કહેલાં છે.

ઉન્માદ.

*ઉન્માદરોગની સંપ્રાપ્તી—ભય, ભ્રમ, શોક, કામ, ઘણો અભિમાન, દ્રવ્યમદ, વિદ્યામદ, વધારે રૂપનો મદ, વાયકું લોજન, દેવ, ગુરૂ, તપસી એઓની બે અદ્ભૂત તથાછલ કરવો તથા વાયુ વગેરે દાષોને કોપ પમાડનારા એવા પદાર્થોનું ઘણું લક્ષણ એ કારણોથી વાયુ વગેરે દાષનો વધારો થઈ પોતાનો હુમેશાનો માર્ગ છોડી બીજામાર્ગે એટલે મનોવાહીની નાહીમાં પેસી ચીત્તને ભ્રમ કરી તબીયતને ફેરવી નાંખે છે.

ઉન્માદ રોગનું સામાન્ય સ્વરૂપ તથા લક્ષણ—કારણ પીના હુસબું, ગાણુ, નાચબું, પ્રીતિ કરવી, નીર્લજ્જપણું, બુદ્ધિને ભ્રમ, રોબું, એકાંતમાં છાની વાતકહી છતાં બાહરે પ્રગટ કરવી, ભ્રમ ઇત્યાદી લક્ષણો ઉન્માદ રોગનાં જાણવાં એ રોગના ઘણા લેહ કહેલા પ્રમાણે સર્વ ઉપર આપણા ઉપાયો નીચે કહેલા પ્રમાણે સર્વ ઉપર એક સરખાજ છે.

ઉન્માદ રોગ ઉપર—ત્રિકટુ, હીંગ, સીંધાલોણ, વજ, કડુ, સરશવ નાંખી, કરંજબીજ, ઘોળી રાઈ એ સર્વ આપણે ગોમુત્રમાં વાટી તેની થેપલીઓ કરવી તે થેપલી ધસી અજન કર્યું હોય તો ચોથી આતાવ, ઉન્માદ, વાઈ એ રોગ દુર થાય છે. ધંતુરાનાં ચાર અથવા પાંચ બીજ ધીમાં આપવાં. નવસાગરને કળી ચુને, એ ખઠો કરી સીસીમાં ભરી તે સુંઘવા આપણું. જુની ધરાખનો આસવ પીવા આપવો. આંખોની આગળણું ગળી ચીરવી તેના છાંટા આંખોમાં સારી રીતે પેશી ઝણઝણાટી આવે એવું કરવું.

છાતીનો રોગ.

છાતીરોગ [ઉરેઅહને રૂદરોગ] કારણ—ઘણું ઉતું, ઘણું ભારે,

ખાદ્ય, દૂધ, કસ્ટુ એવું અતિસેવન, મેહનત, લાકડી વગેરેના જમમો, જમવા ઉપર જમવું થયું ચીંતા, ઇત્યાદી કારણથી છાતીના રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. છાતી તાણી લીધા જેવી લાગે છે, તે છાતીરોગ (ઉરોગ્રહ), દુઃકરોગ પણ તે વોજાને ઉરોગ્રહનો એક છે. વાતુ વગેરે કોપ ખાતરી રસ ધાતુને કુપિત કરી છાતીમા જઈ છાતીને ખીસા કરે છે એ રોગ થતા માજી હારોડીસા રક્ત, માસ, મુઝારાની ગાંઠ તથા કાંઈ જા ઉપર જમણે પડખે રોગ થાય છે તે, એવા રોગોની ખરાબ વૃદ્ધિ થવા લાગે છે, તથા છાતીમા સોપાથી સોઠવા જેવી વેડના થાય છે, તરસ તથા કઠાળો, શોષ, આએકાકાર, અંજ ભારે, મોઝામાથી લાંબ છૂવી ઇત્યાદી લક્ષણો થાય છે.

છાતીના રોગ ઉપર—જવખાર, અજમો, શીંધાસોણ, અમઘવેતસ, હરેરે, વજ, હીંમ એવું ચુરણ ઉના પાણીમા આપવું એરહે છાતીનો રોગ, માઠ, શુળ અગ્નિ મઠ એ રોગ દૂર થાય છે કપીલો ૧ ભાગ, નસોતર ૨ ભાગ, પોરનુ ૬૫ ૨ ભાગ, આમળાનો રસ ૪ ભાગ, તથા ઘી ૪ ભાગ, મધ ૪ ભાગ, દધ ૧ ભાગ સીંધાસોણ ૧ ભાગ, એ ભેગા કરી અગ્નિ ઉપર પકાવવા અને ધી રેલેતે આપવું એરહે છાતીનો રોગ માઠ, શુળ, પશીદા, જસોદર, રબો એ રોગ દૂર થાય છે બીચેરાનો રસ ખીપરનું ચુરણ તથામા ખણ નાખી આપવો, એરહે શુળ, ક્ષય છાતીનો રોગ એ દૂર થાય છે ભોરસલીના ફૂલનો હાર નાખવો, ફૂલો મુગવા અને અંતરજાલનો ઉકાળો આપવો.

પાણુવી અથવા પથરી.

પથરીનું કારણ તથા લક્ષણ—વાયુ ખાખાથી તથા મુત્રને રોકવાથી કેલી-જા કારણથી વાતુ કુપિત થઈ પેડુમાં પેસી મુત્ર, રુક, કંકુ, પોત, એજાને સોપી પેડના સોફ મુખના વિષે કંકે કરી પથરાની માળીજા જેવી માઠ કરે છે તેના વિષે પેડને આફરો તથા ઊંજા નીચા ભાગના વિષે પીડા તથા મુત્ર તારાપર અને તુરનુ પેડ, ઇંદિ, વૃષણ એમા શુળ, તથા મુતરવા વખતે પીડા અને કસ્ટથી મુત્ર પડે છે.

શુકારમરીની લક્ષણ—શુક્રધાતુના વેગને મર્યાદા ન મળવાથી, અથવા મર્યાદા મળતા વખતે વીર્ય પડનાની ગતીનો રોધ કરવાથી, તે શુક્રધાતુ પેતાની કોષલીમાથી ભરસ થઈ, ઇંદિ તથા વૃષણના વચે આવી જતા ત્યાંનો વાતુ કુપિત થઈ શુક્ર ધાતુનું શોષણ કરી ગાંઠ કરે છે, તે રોગનું નામ શુકારમરી એ રોગ મોટાને પણ થાય છે.

પથરાનું અસાધ્ય લક્ષણ—તુડી તથા મપણને સોજો નથા પીડા અને મુત્ર ઉજા બંદ એ ચીન્દો થયા હોય તો અસાધ્ય રોગ બનવો.

પથરી ઊપર ઊપાય—અકોલીતું મુળ, ગોખરૂ, તળસીતું મુળ, પાષાણુ
ભેદ, એરંડમુળ, પીપર, જઠીમધ, કડવા ઈંદ્રિવણાતું મુળ, નગોડતું મુળ, સુકે,
એનો ઉકાળો સાત દીવસ આપવો એટલે પથરી ઝરીને પડે છે. ગાડરના દૂધમાં
મધ તથા ગોખરૂતું ચુર્ણ નાંખી આપવું. વાયવર્ણની, છાલ ત્રિકૂળા, ગોખરૂ, સુકે
એનો ઉકાળો કરી તેમાં જવખાર તથા ગોળ નાંખી આપવો. પાષાણુભેદના ઉકા-
ળામાં સીલાજીત અથવા સુરોખાર તથા સાકર નાંખી આપવો. ડાંગરના છાલાં પલા-
ળી તે પાણીમાં હળદર તથા ગોળ નાંખી આપવો. ચંદ્રપ્રભાવટી આપવી. દાહડો,
કાશડો, ગોખરૂ, હરડેદલ, આમળાં, પાષાણુભેદ, ધમાસો એતું ચુર્ણ મધ ધાલી
આપવું. એલચી પાષાણુભેદ, શીલાજીત, પીપર, ગોખરૂ એતું ચુર્ણ
ગોળની સાથે અથવા ચોખાના ધોવણુની સાથે આપવું. વેદના તથા બલતરા
શુક્ત પથરી ઊપર પાષાણુભેદ, હરડેદળ, ધમાસો, ગરમાળાનો ગોળ ગોખરૂ એનો
ઉકાળો મધ તથા તાજી ધી નાંખી આપવો. અરડુસો, એલચી, જેઠીમધ, પાષાણુ-
ભેદ, દાડહળદર, કાવળી, નહાના ગોખરૂ એરંડાતું મુળ એનો ઉકાળો પથરી,
મુત્રકંઠ, મુત્રાઘાત એનો નાશ કરે છે. લોહચુબ્ધકતો કકડો ચોખાના ધોવણુમાં
ધસીને ત્રણ માસા આપવો એટલે પથરી ઓગળી પડશે.

મુત્રકંઠ.

મુત્રકંઠતું કારણ—અતીશે ચાલવાની મહેનત, તીખા પદાર્થોનું ભક્ષણ,
રૂખા પદાર્થો, દારૂ તથા ઘણી નિંદ્રા એતું શેવન, ઊતાવળું ચાલનારા વાહન ઊપર
બેસી જવું તથા અલ્પ છત્યાદી કારણોથી મુત્ર કંઠ થાય છે. વાયુ વજેરે દોષ
કોપ પામી મુત્ર રહેવાના ઠેકાણે પેદા હોય તો મોટા કસ્ટથી મુત્ર પડે છે.

મુત્રકંઠ ઊપર—લકડીઓ પાષાણુભેદ, ગરમાળાનો ગોળ, ધમાસો, હી-
મજ, ગોખરૂ, એતું ચુર્ણ મધમાં આપવું. ગોમુત્રમાં પીવાનો દારૂ અથવા કેળના
ગાસાનો રસ નાંખી આપવો ગાયના દૂધના ગોળ નાંખી જરા ગરમ કરી
આપવું અથવા ખાંડ નાંખી આપવું.

શુકારમરી ઊપર—પાષાણુભેદનો ઉકાળો આપવો. મુળાના પાનના રસમાં
સોરો નાંખી આપવો તથા ચંદ્રપ્રભાવટી આપવી. તલસરાની રાખ પાણીમાં
આપવી. કાકડીનાં ઘીજ, હજરત બોર એનો ભુકો ચોખાના ધોવણુમાં આપવો.
સાગતું ઘીજ પાણીમાં ઘસી આપવું.

મુત્રાવાતનું સ્વરૂપ—પીઠા ધોળી છતાજ મુત્ર થકુ રોકાયે છે તે મુત્રાવાત અને મુત્રકૃષ્ણમા પીઠા થણી અને મુત્રનો અવરોધ ઘોડો બીજા સર્વ પ્રકાર એકસરખાજ છે

મુત્રાવાત ઉપર—ગાયત્રી કૃષ્ણ પ સેર, મધ ૧ તોલો, તળ નાબોળની રાખ ૧ તોલો, એ એકઠા કરી આખા હોય તો મુત્રાવાત, ઘણું એ રોગ દૂર થાય છે જોખનનો ઊકાળો સીંધાછત તથા ગુગળ નાખી આપવો, જાણુ, જોખન એટલે ઊકાળો ધી નાખી આપવો ચક્રમલાવડી આપવી

ભસ્મક રોગ.

ભસ્મક રોગ—આંખો, હોંઘા, શઘ, ગંધક ઇત્યાદી અતી તીક્ષ્ણ પદાર્થોડ તથા તામ્રભસ્મનું અતીસે સેવન તથા કામરાત્રુ માસ, બહામત્રુ માસ ભક્ષણ કરવાથી પિત્ત થકુ કોપ પામે છે તેથી તીક્ષ્ણાગ્નિ થાય છે તે વાહુ તેમજ આંક હોય તો એ તેહની સાતી ન થતા હંમેશા પ્રદીપ્ત હોય છે તેજ ભસ્મકરોગ વાક, પિત્ત, કંક એકમેકરી વૃદ્ધ અતીવૃદ્ધ તથા તીક્ષ્ણ થવા છતાં એ રોગ થાય છે એને તીક્ષ્ણાગ્નિ પણ કહે છે

ભસ્મક રોગનું લક્ષણ—તરસ, બળતર, મૂર્છા, દુબળાપણ, ચીકણ ખાધાથી જરા સાતી તથા ફરીમણી શુભ એ સર્વ લક્ષણો થવા હોય તો મરણ કંક બહુ.

ભસ્મકરોગ ઉપર—વારવાર ખીર ખાવી, લેસના દૂધમા ઢેળા તથા સાકર નાખી તે વારવાર ખાવું બોરદીની અતરછાસ થરા પાણીમા વામીને આપવી લોખંડોળાનો રસ દૂધ તથા ધી નાખી આપવો ભારે તથા ચીકણ તથા તાકું એવું અજ ભક્ષણ કરવું પીત્તને નાશ કરનારો એવો રસ આપવો દૂધમા એરદીયુ આપવું થીમા એરદીયુ આપવું લેસનું દૂધ, કહી તથા ધી ખાવું થીના પદાર્થો ભક્ષણ કરવા ધી ઢેળા ખાવા, ડિસે નીંદા કરવી જોખા, ધોળા કમળો અથવા કમળકાંકડી બકરીના અથવા લેસના દૂધમા રાધી ખાવું ઢેળના વચલા ગાભાનું પાણી કાઢી પીતા જવું જીવરાના મુળોનું પાણી જેમ તારી

ક મદાગિ વીરગાગિ, તીક્ષ્ણાગિ, અને સમાગિ, એવા જ્વરગિના પ્રકાર પ્રારને ક્રમે છે તેમાં સમાગિ વીના બી ન ગાગિ પણ અનેક રોગ થાય છે તે ત્યાંનિ વિસ્તાર ત્માં લખેલો છે તેમાં અતીતીક્ષ્ણ અગિ ભસ્મક રોગને ઉત્પન્ન કરનારો છે

કાઠે છે તે પ્રમાણે કાઢી તે પીતા જાયું. તે ઉપર ઘીનું પાણી આપવું નહીં એ પ્રમાણે સાત દિવસ કર્યું હોય તો ભસ્મકરોગ નાગ થાય છે.

કંઠમાળ.

કંઠમાળ ઉપર ઉપાય—કાંચનની છાલનો ઉકાળો કરી તેમાં મુંઠનો ભુકે નાંખીને આપવો. ઘોળી ગાંડરણીનું મુળ, ઈંદિપાડાનીનું મુળ, વજ, દેવદાર, સરગ-વાનું મુળ, એ ગોમુત્રમાં ઘસી લેપ કરવો. કડવી તુબડીનો રસ તથા સરશીરું એખડું કરી અગ્નિ ઉપર પકાવી તેનો રમખળી જાય એટલે તે તેલ લગાડવું. વાએ વર્ણના ઉકાળામાં મધ નાંખી આપવો. ચુનો, ગોળ, બાંવા એખડા કરી લેપ કરવો એટલે ગાલ ઉપરનો સોજો ઉતરે છે. હરતાળ, ગોમુત્રમાં ઘસી લેપ કરવો. છજી ૬-રીનું તેલ કરી લગાડવું.

અપચો, અરબુદ, તથા ગાંઠ એ ઉપર—ગ્રણની ચીકીત્સા કરવી, એટલે ગ્રણ ઉપર જે ઉપાય કહેલા છે તે કરવા.

અંતરગળ.

અંતરગળનું કારણ તથા લક્ષણ—વાયુને કોપ કરનારો આહાર તથા ચાલવાની ઘણી મેહનત, પાણીમાં ઘણી વાર રહેવું મુત્ર વગેરેના વેગનો રોધ કરવો, તથા ન પ્રાપ્ત થનારો વેગ ગ્રાસરોથી ચાલુ કરવો તથા અંગ ઉપર ઘણા ભાર લેવો. લાંબો પથ કરવો, તથા ચડ ઉતર કરવી. વરમી જગ્યા નીરગને પીઠા કરવી, જોરવાળા માણસની સાથે કુસ્તી કરવી. ખાડામાં ઊંચો નીચો પગ પડવો, ઇત્યાદી કારણોથી વાયુ કોપ પામી અંતરગળમાં પેસે છે. પછી ઉપેક્ષા કરી હોય તો હેઠે વેહેનારો થઇ વૃષણના સાંધાની રાહે વૃષણમાં પ્રવેશ કરે છે. તથા વૃષણ વાહી ધમનની દુષિત કરી વૃષણમાંહેની ગોળીઓ તથા કોપની વૃદ્ધી કરે છે. તેહને વૃદ્ધી અંડવૃદ્ધી, અંતરવૃદ્ધી, અતરગળ, કેહે છે. બદરકાંઠા ઉપરનાં ઘણી સાકડી વરતીનાં શેહેરો જેમાં દૂર્ગંધી ઘણી તથા માંમમાંછલાંની દૂર્ગંધીથી પાણી તથા હવા છેક ખરાબ થએલાં, તેવા શેહેરમાં વધારેવાસો થવાથી તે પાણીથી પણ આ રોગ લાગુ થાય છે. ઘણું કરી એવા શેહેરોમાં આ રોગ ઘણા એક લોકોને હોય છે.

અંતરગળ ઉપર—દધમાં અરડીયું નાંખી આપવું, રાસ્ના ૨ લાગ, જેઠીમધ ૨ લાગ, ગળો ૨ લાગ, એરંડાનું મુળ લીલું ૪ લાગ, ચીકણાનું મુળ ૨ લાગ, ગોખરૂ ૨ લાગ એનો ઉકાળો એરંડીયું નાંખી આપવો. અથવા એકલોજ

ઉકાળો આપવો. વૃષભ ઉપર એરડીયુ નીત્ય લગાડવું નારાયણ તેલ મોઢવું જવ, તલ, સારોડીયુ મુળ એ એસડોઝીલા વાડી એરડાના પાનને લગાડી તે પાન વૃષભ ઉપર બાંધવું એરડી આમા હરડેતુ ચુર્ણ આપવું તીલવળીનો રસ મળાના ઉકાળામા આપવો. હરડે, સમળ તથા એરડીયુ એકઠું કરી આપવું તમાખુના પાને સીલા રસ લગાડી બાંધવું નવોજ રોજ થયો હોય તે માથુ ઉપર પગ કરી ઉભું રહેલું પગના અબુઠા ફાળવા લાગે તાહા મુખી બાંધવા એ રોગ ઉત્પન્ન થતા વેતલ જે બાબુનીરગ કુસાર્થ હોય તે ઉપર જીરામુ નાખવું તે ઉપર તાજ કળી મુનાતું રીંપુ આપવું એરસે સકેતાર્થ વૃષભ એસડેસે કાંમચાના કળીઆ ઝીલા કરી એરડીઆમા મેળવી તમાખુના પાન ઉપર લગાડી તે પાન રાતે બાંધવું મુનો અને જીંબી હીકમ્બી એક ઠેકાણે પાડી ને તમાખુના પાનને ચોપડી વૃષભ ઉપર બાંધવું, એરસે સવ અંગમા આખી ઉલટી થાય છે મળીજ ઉલટીએ થવા લાગે તે ઇાદો નાખવું એરસે એક બે રીવસમા વૃષભ બેસે છે બીએરાનો ગરબ કાઢી પાણીમા ઉકાળાવો, તે પાણીની બાફ વૃષભને આપવી, પછી તે ગરબ વડે સેહેતુ સેહેતુ સેકવું, પછી જીંબી ડાસડી લઈ ફેલાલીનના કપડા ઉપર ઘોડીસી છાદી, તે વૃષભ ઉપર ઘોડીસી છાદી, તે વૃષભ ઉપર બાંધવું હરપેન્ડાઈન તેલમા કપડપલાળી ઉપર બાંધવું મરમ પાણીની ખાર વૃષભ ઉપર કરવી તથા હથેલા સેકતાં બવું એવા અનેક એસડો તથા જીપાથો છે, પણ તેમાથી અનુભવવાળા ઉપામા અહી લખેલા છે

વીદ્રધી.

વીદ્રધીના લક્ષણો—વાયુ વગેરે દાખ ડોપ પામી ત્વચા, માંસ, લોહી એ એએને દુષિત કરી હા મુખી બઈ પુનેછે, તથા જેનાં મુળો મળા અજ હોય છે તથા જે ઉત્પન્ન થયો ત્યાંથી વેદના મુક્ત દોષ જોળ અથવા લાળી એવી જે ગાઠ રૂપે કરી સોળને ઉત્પન્ન કરે છે, તેને વીદ્રધી કહે છે એમાં શક્તિપાત વીદ્રધી થઈ કરી અસાધ્ય જે અતરમુખ તે પણ અસાધ્ય

વીદ્રધી ઉપર—પ્રથમ રેખ આપવો તથા લોહી કઠાવવું વડ, ઊંબરો, પીપળો, પીપર, વેતલ એએની હાવ, સરગવાની છાલના ઉકાળામા મસી મરમ કરી સેપ કરવો એરડીઆનુ મુળ વાડી તેલમા અથવા ધીમા મેળવી ઊંટ કરી સેપ કરવો જવ, ગદુ, મગ એનો લોહ પાણીમા મસાળી ગરમ કરી આપવો ત્રિકુળાના ઉકાળામા નસોત્તર આપવું ગદુના આરાની અથવા મળાના આરાની પાડીસ આપવી

અતરમુખ વીદ્રધી ઉપર—સારોડીયુ મુળ, તથા વાવવળની હાવ એને

ઉકાળો આપવો. સરગવાના લીલા ગુંદમાં સીધાલુણ તથા હીંગ નાંખી આપવો. વીદ્રધી પકવવાને ચીકણાંના પાન વાટી તેમાં મીઠું નાંખી તેપર બાંધવું. આટો હળદર, મીઠું એ દૂધમાં પકાવી સહન થાય એવું બાંધવું. લીલું, અંજીર છુદી ઊપર બાંધવું. મોરથુતું તથા સાચું ઘસી લેપ કરવો. ગુલબાસના પાંનને ધી લગાડી ગરમ કરી એક ઉપર એક એવા થર આપવા. ગુબડ પાકવાને પણ એજ ઉપાયો કરવા.

શ્લીપદ.

શ્લીપદનું કારણ—જે દેશમાં હમેશાં જામેલું પાણી હોય છે, તેજ સર્વ ખીએ છે તથા સર્વ રૂતુમાં સરદી વાળી હવા હોય છે તે દેશમાં એ રોગ ધણું હોય છે એ રોગને હાથી આપગ પણ કહે છે.

શ્લીપદ ઉપર—પ્રથમ લોહી કાઢવું. ગોમુત્રમાં હળદર તથા ગોળ નાંખી આપવું. હરડે, એરડીઆમાંતળી ચુર્ણ કરી ગોમુત્રમાં આપવી. ખીપર, ત્રિકુળા દૃવદાર, સુંઠ, સાટોડી, વરધારો એવું ચુર્ણ ૧ તોલા કાંજમાં નાંખી આપવું. ધંતુરો, એરંડમુળ, સાટોડી, નગોડ, સરગવાની છાલ. એ સર્વ ભેગાં વાટી લેપ કરવો. આકડાલું મુળ, કાંજમાં ઘસી લેપ કરવો.

ગાંઠનો રોગ—વાયુ વજેરે દાપ વડે માંસ તથા લોહી એ દુષિત થઈ. મેદ નીરજોને દુષિત કરી ગોળ તથા ઊંચો^૧ અને ગાંઠ જેવે, એવા સોજાને ઊત્પન્ન કરે છે, તેને અંથીરોગ કહે છે. તે અનેક પ્રકારનો છે, એ ઉપર અરબુદમાં કહ્યા પ્રમાણે ઉપાયો કરવા.

અરબુદનું કારણ તથા લક્ષણ—શરીરના વિષે વાયુ વજેરે દાપ દાપ પામી લોહી તથા માંસને દુષિત કરી ગોળ તથા સ્થીર અને હળવે હળવે વેદના કરનારી તથા જેના મોંઠાં ઊંઠાં ગયેલાં, તથા ઘણી મુદતથી પાકનારી તથા વૃદ્ધિગત થનારી એવી માંસની ગાંઠ ઉપડે છે, તેનું નામ અરબુદ અરબુદ તથા રક્ત અરબુદ રોગ એમાં વધારે ભેદ નથી, એટલેજ તફાવત છે કે માંસ અરબુદ તથા રક્ત અરબુદ એ પ્રકાર અંથીરોગ માંનથી તથા એ એઉ રોગ અને વીદ્રધી એમાં પણ ઘણું ભેદ નથી, તે માટે વીદ્રધી ઊપર જે ઉપાયો કહેલા છે તે ચોજવા. તથા વૃણ ચિકિત્સા એટલે વૃણ ઉપર જે ચિકિત્સા કહેલી છે તે ચોજવી.

ઊંદરનું કારણ તેથી લક્ષણ—અગ્નિ મદ તથા અલ્પ, છતાં ખાણ, વાણ, બાણ, જમવા ઉપર જમવું હાલચાલ ન કરવી, પાણી ઘણું પીવું, કંત્યાદી કારણથી વાયુ કોષ પામી પસીનાની તથા પાણીની ગતી કરનારી જેરમા છે, તે અથ પાદી પેરના વાયુ તથા અગ્નિ તથા અપાન વાયુ એ દુષિત થવા છતાં પેરમા જે રોગને વૃત્પન્ન કરે છે, તેહને ઉંદર કહે છે

ઊંદરનું કારણ તથા લક્ષણ—પેટ કુલવું, ચાલવાની શક્તિ નહીં, દુબળાપણું, અગ્નિ મદ, સોજે, આની, વાડુની સાથે ડાડો જવો, બળતરા, તમર, પેટઉપરની રંગે રૂખાવી, પગો ઉપર સોજે, ડાડો કળજ, ઘુધા નાશ કંત્યાદી લક્ષણો બહુવા એ રોગ વાતોદર, કફોદર, પિત્તોદર, શનીપાતોદર, જલોદર, પ્લીહોદર, નાસોદર, કમ્બોપોદર કંત્યાદી અનેક પ્રકારના છે ઊંદરનું અસાધ્ય લક્ષણ. પેટ કંઠણુ છતાં તેલે લગાડવાની પેટે ચક્ષુકાદ તથા ઉપર લીલી રંગે તરી રહેલીઓ, પગો તથા આંગ્રો ઉપર સોજે, અનાજનો તીરસ્કાર, શોષ, ઈંદ્રીને વાકાપણુ એવું થતું હોય તો અસાધ્ય બહુવો અને રેચ આપ્યો છતાં વારવાર પેટ ભરાઈ આવે છે તે પણ અસાધ્ય

ઊંદર ઊપર ઉપાયો—પ્રથમ વમનને રેચન આપવું, ખાદ તથા મીઠું સરખે ભાગે લેઈ ઘણું ડીલું વામી ઝાણુનમા નાખી સવાર તથા સાંજે પીતા જવું નસોતર ૪ ભાગ, શેરડું ૬૫ ૪ ભાગ તથા થી ૪ ભાગ, પાણી ૮ ભાગ એને એકત્ર કરી ઉકાળવા દૂધ તથા પાણી બળી બધ એટલે ઊતારી યુક્ત અને શક્તિપ્રભાણે આપવું

પ્લીહોદર ઊપર—સરગવાની ઇલનો ઉકાળો કરી તેમા પીપર તથા મરીનો છુદો નાખી આપવો બીલામા ૩ ભાર, હરડે ૩ ભાર, શાહજીર ૧ ભાર, વાવર્મિન ૩ ભાર એ ઝાળમા ખાદી તેની સાત જાણીઓ કરી સાત દિવસ આપવી.

ઊંદરારી રસ—પારો ૧ ભાગ, શેરડુત ૧ ભાગ ને વાળાવું બી ૧ ભાગ, એ આપડો ભરમાળાના ઝાળમા તથા ધારના દૂધમા એક એક દિવસ ખસ કરી તેની માસા ભારની એક એક જાણી કરવી તે શેજ એક જાણી આપવી તે ઉપર પપ્પ લુની આમલીની મધુર કદીને સાત, અથવા ગાયના દૂધનું મધુર કદીને સાત

જલોદરારી રસ—પીપર ૧ ભાગ, મરીર ૧ ભાગ, તામ્બુલ ૧ ભાગ કામળા પત્રના યુગલ મુર્છ ૧ ભાગ નેપાળાના બીજ ૪ ભાગ એનો ધારના દૂધમા એક દિવસ ખસ કરી પાણીની સાથે ૪ વાલ પ્રમાણે આપવું

ધંધાભેદી રસ —સુઠં ૧ લાગ, મરી ૧ લાગ, પીપર ૧ લાગ, પારો ૧ લાગ, ગધક ૧ લાગ, ટકણઆર ૧ લાગ નેપાળાનાં બી ૩ લાગ એ એકઠાં હુંદી થંડા પાણીની સાથે એક વાલ અથવા બે વાલ આપવું. ઉપર જેટલા પાણીના ઘુટાલેસે તેટલા જીલ્લાય થસે, પછી છાશને ભાત ખાવો. વાવડીંગ સાજીખાર, હરડે એ સરખા લાગ તથા એ માંહેના એક આપડના ચોથા લાગ જેટલું ચોરડું દૂધ એ એકઠાં ખલ કરી ગરમ પાણીની સાથે આપવું. વાવડીંગ તથા હરડેના ઊકાળામાં બે માસા ગુણ નાંખી આપવો. કડવું ઇંદ્રાવણુ ભેંપના મુત્રમાં પકાવી તે આપવું, તથા તે મુત્ર તેના ઉપર પાવું. કુમારીઆસવમાં વજરક ક્ષાર તથા વોડા ચોળીની માત્રા નાંખી આપવું. અજમો, અજમોદ, દીવેચી અજમો, ખુરાસની અજમો, સુઠં, મરી, પીપર, એવું ચુર્ણ કરી કડવા ઇંદ્રાવણના રસમાં ગાળ નાંખી ચાટણુ કરવું, અને તે દરેજેજ એક એક તોલો ખાવું.

ગુદમરોગ.

ગુદમનું કારણ તથા લક્ષણ—વાયકું લોજન, અગ્નિ પ્રદીપ્ત ન છતાં ભારે પદાર્થોનું લક્ષણ, હાલચાલ ન કરવી, વરસમાં એક બે વખત પણ જીલ્લાય ન લેવો, ઇત્યાદી કારણોથી વાયુ વગેરે કોષ કોષ પાસી પેટમાં બે પડખે, છાતીમાં કુંદીના ઠેકાણે પેડમાં ગાઠ ઉત્પન્ન કરે છે. તે ગાઠો આંખાની ગોટલી જેવડી અથવા નહાની તથા હાલનારી અથવા ન હાલનારી એવી થાય છે. કોઇ કોઇ વખત મોટી હોય તે નહાની થઇ ફરી વધારે મોટી થાય છે. એ ગુદમરોગ વાતગુદમ પીત્તગુદમ, કફગુદમ ઇત્યાદી ભેદ કરી અનેક પ્રકારના છે

ગુદમનું પુર્વરૂપ—ઘણા ઓડકાર, ઝાડો કબજ, અનાજ ઉપર રૂચી નહીં, આતરડાં કરકર બોલવાં, કળતર, પેટ ફુલવું, અગ્નિ મંદ એ ગુદમરોગનું પુર્વરૂપ બાણુવું.

રક્તગુદમનું લક્ષણ—સ્ત્રી તરતની સુવાવડી છતાં અથવા કસવાવડ થઈ હોય તો તથા રૂતુ વખતે વાયડા પદાર્થો ખાવાથી વાયુ કોષ પાસી તેમાં ગર્ભ રહેવાના ઠેકાણે લોહીના જમાવ કરી ગુણયુક્ત તથા બળતરાયુક્ત એવો ગુદમ તે ઉત્પન્ન કરે છે, તે ગુદમનાં વિવેસ લક્ષણો. એ ગુદમ ઘણા દિવસથી થયો છતાં તેને અવ્યવો ન છતાં, ગર્ભની પેઠે થડકા મારે છે. તથા શુળ કરે છે. અને રૂતુ બદ, સ્તનની અણીઓ કાળીયો થાય છે, તથા એ રોગ ગર્ભના ઠેકાણે થાય છે, તેથી બીજાં પણ ગભની પેઠે ચીનહો થાય છે, એ રોગ સ્ત્રીઓનેજ થાય છે, એ રોગની ચિકિત્સા દશ મહિના પછી કરવી.

ગુદમનું અસાધ્ય લક્ષણ—જે ગુદમ ઘણા દિવસ રહેવાથી ઉદર તથા

રંગને આખી કાજળાની પેઠે ઊંચારો થાય છે તે અસાધ્ય તથા અશક્તપણ છાતી ડુબવી ઉદ્વેગ તાવ, સ્વાસ, ઉલટી, તરસ, ધન, આતીસાર, સળેખમ, તથા દુઠી, હાત, ખમ એ ઉપર સોજો આવે છે તે ગુહ્ય અસાધ્ય બાજુવે.

ગુહ્ય તથા વાત ગુહ્ય ઉપર—સાજખાર, કોર્સીજન, કેતકીના દાર એ એકત્ર કરી તેમના આપવા.

પીત્તગુહ્ય ઉપર—નસોત્તર તથા ત્રિકુળાનો ઉકાળો આપવો. રેણુકની જ મધમા આપવું. ધરાજ તથા હરડેનો ઊકાળો ગોળ નાખી આપવો. ત્રિકુલોત્તર મુર્ચ સાકરમા આપવું, તે જીર ઊંડુ પાણી પાવું.

કફગુહ્ય ઉપર—પચ્ચુળનો ઉકાળો આપવો. લુની વાણી દાર આપવી.

ત્રિદોષ ગુહ્ય ઉપર—વાયવર્ણુનો ઉકાળો આપવો. પારો ૧ ભાગ, પીપર ૪ ભાગ, ગંધક ૪ ભાગ, હરડે ૪ ભાગ, એનો ખસ કરી મરમાળાના ગોળમા તથા ધારના કૂંધમા ફરી ખસ કરી અઠક મઠાવે ભાળીધો કરી મુકવી.

એને ગુહ્યમારી રસ કહે છે—તે એક ગોળી મધમા આપવી પદ્મ ર્હીં સાત. શાખદ્રાવ એક અથવા બે વાલ મુઠના મુર્ચમા અથવા હરડેનું મુર્ચ તથા ક્ષિપિસોજ એ એકત્ર કરી તેમા આપવો.

સ્કંતગુહ્ય ઉપર—તલના ઉકાળામા ત્રિકુલ, હીંગ, ભાગરાત મુળ એનું મુર્ચ નાખી આપવો. એથી સ્કંતગુહ્ય રોગ નાશ પામે છે તથા રૂતુ આવવો બદલ્યો હોય તો તે પણ આવે છે ત્રિકુળાના ઉકાળામા એક માસો ગુગળ નાખી આપવો. અરીઠાના પાણીમા ઠંવા ઈદ્રવર્ણુનું મુળ ધસીને આપવું ર્હીંવા ઉદ્ર વાણીનું ક્ષીલુ મુળ થોનીમા મુકવું એ આપરા ર્હીં હોય તો સ્કંતગુહ્ય મળીને પરીભવ છે દુઠીપાસે જળો લગાડવી એરસે ગુહ્ય મળી પડે છે, પછી ઘા ઉપાધો કરવા.

ગુળ.

ગુળરોગનું કારણ તથા સ્વરૂપ—વાતગુળ વાનુને દોષ પમાડનારા જે સુખા વગેરે પદાર્થો વર્ષ, કસ્ટુ કોસાર્થ ગમેનું આનાજ, છુચુ માસ, છુઆ શાખ તથા મગુર, વાલ, કતારી પદાર્થોનું ભક્ષણ તથા મલુ થક પાણી પીવું, જમ્યા પછી તરતજ જમવું મળી હાલચાલ, આતી મરિચુન, મલો ઉલખરો, મલમુત, વાવુ એના વેગ રોધવા, આતીશાક, મલુ દસવું કતારી કારજોધી વાવુ કોપ પામી તે છાતી, પીઠ, કંઠ, પેડુ એમા પેસી ગુળને ઉત્પન્ન કરે છે, એ સાજની વખતે તથા રીઆજામા અને વરસામા તથા પવનના સપાટાથી વધારે ઉપદ્રવ

કરે છે. પીત્તશુળ, પીત્તને ક્ષોભ કરનારા તીખા તથા ઉના વગેરે પદાર્થોનું અતિષ્ઠ સેવન કરવાથી પીત્તનો ક્ષોભ થઈ તેથી કુટીના વિષે તથા માંચામાં શુળ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા તે મોહ, શોષ, બળતરા, પરસેવો, ભ્રમ એને ઉત્પન્ન કરે છે. તથા એ અર્ધ રાત્રે, બપોરે તથા શરદરૂતુમાં વધારે પીડા કરે છે, તથા પીત્તને શમવાના પદાર્થો સેવન કરવાથી તે નાશ પામે છે.

કફશુળ—કફનો પ્રકોપ કરનારા એવા મધુર પદાર્થોનું ઘણું સેવન કરવાથી કફનો ક્ષોભ થઈ તેથી આમાંશ શુળ થાય છે. તેશુળથી લાળ, ઊદ્રસ, અરૂચી, ઝાડા કબજ ઇત્યાદી ઊપદ્રવ થાય છે, તથા એ શુળ સવારમાં તથા શિશિર રૂતુમાં ઘણી પીડા આપે છે, એજ પ્રમાણે બે દાપથી ઉત્પન્ન થયેલા શુળમાં ત્રણેના લક્ષણો થાય છે.

આમશુળ—એ શુળ આમાંશથી થાય છે, તથા આમાંશ અગ્નિ મંદથી થાય છે, તેને અગ્નિ પ્રદીપક તથા આમાંશ નાશક ઓષડો આપવાં.

શુળઊપર—ઘોડાની લાલ પાણીમાં ચોળી ગાળી તેમાં હીંગ નાંખી આપવી. કળથીનો ઉકાળો સુઠં, હીંગ, વડાગરૂં મીઠું એનું ચુર્ણ નાંખી આપવો સુઠં, વજ, હીંગ, મરી, શાહાણરૂં, વચ્છનાગ, ચીત્રકંસુળ એનું ચુર્ણ કરી ભાંગ રાત્રી રસમાં ચણા જેવડી ગોળીઓ કરી એક એક ગોળી આપવી.

શંખવટી—આંમલીના ફેતરાની રાખ ૪ ભાગ, પંચલવણ ૫ ભાગ, શખભસ્મ ૮ ભાગ, હીંગ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, સુઠં ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, પારો ના ભાગ, ગંધક ના ભાગ, એ સર્વ ઓષડોનું ચુર્ણ લીંબુના રસમાં ખલ કરી બોરના ઢળઆ જેવડી ગોળીઓ કરી એક એક ગોળી આપવી. એટલે શુળ, સત્રહણી, અજીર્ણ, અરૂચી, પક્તીશુળ, ક્ષય એ રોગ દૂર થાય છે. મીઠળ કાંજમાં ધસી કુટી ઉપર લેપ કરવો. સુઠં તથા અરડસુળ એનો ઉકાળો સૂચળ, નાંખી આપવો. આમળાનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. હરડેનું ચુર્ણ ગોળ તથા ધીમાં આપવું. મહર ગોમુત્રમાં પકાવી તેમાં ત્રિકૂલાનું ચુર્ણ નાંખી મધ તથા ધીમાં આપવું. ધરાખ તથા અરડસાનો ઉકાળો આપવો. ઘોડાની લાલ તથા હીંગ એનો અર્ક કાઢી આપવો. પારો ૧ ભાગ, ગંધક, ૧ ભાગ, વચ્છનાગ ૧ ભાગ, કોડીની ભસ્મ ૧ ભાગ, સીંધાલોણ ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, સુઠં ૧ ભાગ એ સર્વનો નાગરવેલના રસમાં ખલ કરી બે ચણાડી જેવડી ગોળીઓ કરવી તે એક એક ગોળી આપવી. લોકના થરસનીમાત્રા અતુપાનના સાથે આપવી. હરણું સીંગડ બાળી તે ભસ્મ ધીમાં આપવું.

પરિણામ શુળ—અનાજનો પાક થતો છતાં જે શુળ થાય છે તે અન્નથી

ઊત્પન્ન થયેલું શુળ હરિશા એરસે અનાજ પાચન થયા પહેલા તથા પછી તથા પચ્ચ લીધા પછી પણ શાતી પામતું નથી નિદ્રા આવે એરસે રહે છે

જવરપીત્ત શુળ—તે અમ્લપીત્તથી થાય છે અમ્લપીત્તનો નાશ થાય તો તે શુળ પણ બેસે છે, તેથી અમ્લપીત્ત મરવાના એપડો લેવા

*** પરીણામ શુળ ઉપર**—શુક્ર, તમ્બ, નોળ એકઠા ખાદી ગાજના ફીંમો પકાવી આપવા રાખસરમ ગરમ પાણીમાં આપવી, ઇંદ્રજવની ફાદી બરમ પાણીમાં આપવી અથવા આમલીની છાસની ભરમ ગરમ પાણીમાં આપવી હાંગ, સંધાલોજી એવું ચુર્ણ મધ તથા ધીમા આપવું, રક્ષુખાર હરણના સંજિહાનું ચુર્ણ સોના તથા તાબાની ભરમ એ આદાના રસમાં ખલી પછી શરાવમાં નાખી રૂપકમદી કરી ગળપુર આપવો, પછી કદી ખસ કરવો તેમાંથી એક અથવા બે ચણાહીસાર ભરમ થી તથા મધમાં આપવું

ઉદાવર્તનું કારણ તથા લક્ષણ—જીખ, તરસ, નિદ્રા, સ્વાસ, ઈસરી, જીંક, બમાયુ, એપકાર, શુક્રમાત્ર, મળ, યુત્ર, અધોવાયુ એ દરેકને પ્રાપ્ત થયેલા એ વેગ તેના શેષ કર્યો હોય તો વાયુ ઊર્ધ્વગતી થઈ પહોં મહારની પીડા કરે છે, તે ઉદાવત વાયુ તેમાં મળ, યુત્ર તથા અધોવાયુ શેષ્યો હોય તો શિયા પાર પ્રાણનાશક ઉપદ્રવ થાય છે, તથા તે ઊર્ધ્વવાયુના એરથી મેદાની રાહો મળ પણ પડે છે.

ઉદાવર્તનું અસાધ્ય લક્ષણ—અતીશય, આતી, નબસાવણ, શુળ, વીર્યા યુક્ત ઊસરી એવું હોય તો તે અસાધ્ય જાણવો.

ઉદાવર્ત ઉપર—જવખાર, સાલખાર, પચસવણ, (રક્ષુખાર, લવણ, વદાગર, સંધાલોજી, સખલ) ચીત્રક, અલગી ત્રિકટું, હીમજ, વાવડી, નસોતર, વજ એ સર્વના ચુર્ણને શારના કુપની સાત ભાવના આપી તેની ગાળીયા રાબેરા બેવડી કરવી તે ગાળી આપવાથી ઉદાવર્ત, યુક્ત, જીર એ રોગ નાશ પામે છે જવખાર તથા સાકર એખડું કરી આપવું તેપાયા લાની બી, પારો, બચક, ત્રિકટું, રક્ષુખાર એવું ચુર્ણ ખસમાં ત્રણ દિવસ પુરવું અને તે એક માથાસાર ચુપ થી સાકરમાં આપવું

કુસ્ટરોગ.

કુસ્ટરોગ—વમન, જીભાળ ઈત્યાદી પાચ કરશેમાં કરી જાસ્તી, બીપ્પાવં

* કાઈ એને પગલી (પાતી) પણ પણ કહે છે

ધણું સેવન, મધ્ય, માંસ, ખરાબ પાણી એનું અતી સેવન, ભારે પદાર્થોનું ધણું લક્ષણ, ચાલવાની ધણી મહેનત, ઘણો સતાપ, અતી અજીરું, ધણી મહેનત, દહીં, મીઠું, અડદ, મુળા, મીસ્ટાન્ન એનું ધણું લક્ષણ, દિવસે ઘણો નિંદ્રા, પાપકર્મ, મલમુત્ર, ઉલટી એનો વેગ રોધવો ઇત્યાદી કારણોથી વાયુ વગેરે દ્વાષ કુસ્થ થઇ ત્યજા, માંસ, લોહી અને રસ એને દુષિત કરી અઘાર પ્રકારના કુસ્થો એટલે કોડાને ઊત્પન્ન કરે છે.

સર્વકોસ્થ ઉપર—ગાયનું દૂધ ૫ શેર, ગધક ૧ કીંવા ના તોલો નાંખી પીવું. ઘોળી ગોકર્ણિતુ મુળ તાઢા પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો. પારો, ગધક, મન-સીલ, હરતાળ, મરી, હળદર, આંબાહળદર, સીંદુર, મોરથુત, પુંવાડીયાનાં ખીજ, ખાવચો, જીરૂ, કડવુંજીરૂ એ સર્વનું ચુર્ણ કરી તેમાં લીંબુનો રસ તથા ધી નાંખી લોઢાની કઢઘમાં લોઢાના દસ્તાવડે ૪ પોહોર ખલતું પછી લગાડવું, એટલે કોઢ, ચળ, પામા, વીસર્પ ઇત્યાદી રોગો દુર થાય છે. છ મહિનાએ નસ ખોલવી. દર મહિને જીલાખ તથા દર પખવાડીઆમાં ઉલટી આપવી. આષડોના ઊપાચો પણ ચાલુ રાખવા. પુંવાડીઆનાં ખીજ, આકડાનું દૂધ, નેપાળો, વાવડીંગ, સીંધાલોણ, ખાવાં, હળદર, દારૂહળદર, રીંગણીમુળ, વજનાગ એ સર્વ આષડો વાટી લેપ કરવો એટલે સર્વ તરેહના કોઢ વગેરે દૂર થાય છે. ખેરનાં પાંચ અંગનો ઊકાળો કરી તે ઊકાળાથી નહાવું, તથા તે પીવો. ભોજન, લેપ પણ કરવો, એટલે સર્વ કોઢ જાય છે. ખેરસાલ, ત્રિફલા, કડવા લીંબડાની છાલ, કડવું પડોળ, ગળો, અરકુસો, એનો ઊકાળો આપવો એટલે સર્વ કોઢ, વીસ્ફોટક, મસુરીકા, એ રોગ દુર થાય છે. ખેરની છાલ અથવા કાચો પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો, ખાવચો વાટી છ મહિના સુધી લેપ કરવો.

ખશ.

ખશ ઉપર—પ્રથમ જીલાખ આપવો. પારો, ગધક, જીરૂ, ઉમતું જીરૂ, આંબાહળદર, હળદર, મનસીલ, સીંદુર, મરી એ ધીમાં ઘુટી લેપ કરવો. પારો ગધક, ધતુરાનાં ખીજનો તેલમાં ખલ કરી લેપ કરવો. ગધક કેળામાં ખાવો. એટલે સર્વ ખશ બાહોર પડે છે. પછી સાંજે લેંસનું. જાણુ અંગે લગાડી નહાવું. એટલે સાફ થાય છે. મુખડનું અતર ચોળવું. આંખળાં ખાળી તે તેલમાં ઘુટી લગાડવાં. જે આપડો કોઢ ઉપર કહેલાં છે, તે પણ કરવાં. શોધેલો ગધક એકલા ધીમાં અથવા જાગમાં આપવો.

વીશર્પ, તથા ધાધર ઉપર—પ્રથમ લોહી કાઢવું. એરહીયુ ધીમા આ પવુ હળદર, આંખાહળદર, કોસ્તકોર્સીજન, જડામાસી, જેઠીમધ તતર, એ સચીદાણા, વાળો, ધોળીમુખ એવું ચુર્ચુ ધીમા ખસ કરી લગાડવું એવો અર કસો, ત્રિફળા, ખેરશાલ, ગરમાળાનો ગાળ એના ઉકાળામા એક ટાંક શુભળ નાખી આપવો. વાસી પાણીમા ચીકણી સોપારીનું ચુર્ચુ કરી નાખવું અને તે પાણી નીત્ય લગાડવું વચ્ચનામ, એરકોચલા, અને મોરશુષુ દહીંમા પસી ૧૪ દિવસ લેપ કરવો સો પાણીએ ધોષેલા ધીમા રસ કપુરનો ખસ કરી લગાડવું ખસ ઉપર અને કોઠ ઉપર કહેલા આપડો પવુ કરવા.

વીસ્ફોટક

વીસ્ફોટક ઉપર—પ્રથમ રેથ આપવો એરહીયુ ધીમા આપવું કરી આતુ, કઠ્ક, જેઠીમધ, વાળો, પીત્તપાપડો, અરકસો, મોષ, ત્રિફળા, કુદની છાસ એનો ઉકાળો આપવો. મુખ, નાગકેશર, તાલસો, સીરસની છાસ, બઈના પાન એ આપડો વાટી લેપ કરવો.

વાળો

વાળા ઉપર—આવળતુ બીજ ગ્રામુત્રમા વાટી લેપકરવો. નગોડના પાનનો રસ બે તોલા તથા ગાયત્રી ધી ૨ તોલા એખડું કરી સાત દિવસ આપવું સરખ વાના મુળની છાસ કાઢમા વાટી તેમા સીંધાસોળ નાખી ફરી વાટી લેપ કરવો સરગવાની છાસ ચપાના ફળમા અને લસણ બેમા વાટી તેની ઘેપલી વાળા ઉપર આપવી, તેથી એક દિવસમા વાળો બળી બપ ઇ રક્તજ્વારની ધાળીનો રસ દીવા અરધો તોલો દહીં અને જુવારની ધાળીનો લોટ તેમા મેળવી આપવો સાજ શુધી અપવાસ કરી પછી પચ્ચ રવું કોઈ ફરકડી કુસાવેલી આપે ઇ એ ઉપાયો વીના વાળાનું ટેકાનું બોઈ શરૂ થઈ ફાક કરવી, પછી ઝીળી આડી વડે તે વાળો તાળી કાઢવો. પતુરાના પાન બી ૧મા ખાવા, દીવા પતુરાના પાનનો રસ એક અથવા બે તોલા તથા તેરશુજ ધી તેમાં નાખી

● તેમાં પવુ છત્ર પાળી નથી હતું તથા તેનો ત્યાગ નથી અને તેમાં કુમળાં વગેરે ઘેવાય ઇ એવાજ નદાન તથાત્યાં તેનું પાળી તથા અજાન મરેનું પાળી પીશથી વાળે થાય ઇ

આપણું. એટલે કે જે અઠસે તેનો ઉતાર ખીજે દિવસે દહીંભાત ખાવો આકડાના દુધનો લેપ કરવો.

નેત્રરોગ.

નેત્રરોગનું કારણ—તડકાથી અંગ તપેલું છતાં થંડા પાણી એ નહાવું, છેટે નજર કરી હંમેશાં જોવું, સુવાના વખતે નસુઈ રહેવું. પરશેવો, ધુળ અને ધુમાડો એનો નેત્રોને સ્પર્શ થવો, ઊલટીનો અવરોધ, તથા ઘણી ઊલટી આપવી, પાતળું અનાજ તથા પાણીનું ઘણું સેવન, વાયુ, મળ, મુત્ર એનો અતી અવરોધ કરવો, નીરંતર ક્રોધ, રૂદ્ધ, શોક કરવો, અતી સુરાપાન કરવું, જે રૂતુમાં જે કરવાનું તે ન કરવું, નેત્રનું પાણી રૂંધવું, તથા ઘણા ઝીણા પદાર્થોનું નીરંતર અવલોકન કરવું. જોડાવીના હંમેશાં ચાલવું, તાપ કરનારા પદાર્થો નીરંતર જોવા, ગરમ તેજની તરફ જોવું, ગાંજો તમાકુ એનું અતી સેવન, તીખા પદાર્થોનું અતી લક્ષણ કરવું, હાથ, પગ, કંઠ પદાર્થોની સાથે અતીશે ખઝાડવા, કંદ, ખીત્ત, વાયુ એનો અતી દ્વેષ, એવા કારણોથી નેત્રોને રોગ થાય છે.

નેત્રરોગ ઉપર—શોધેલો એળીઓ સીંધાલોણ એ કપડછાણ કરી પાણીમાં ઝેળવી રાતે સુઈ રહેવા વખતે આંખો ઉપર બાંધવું, એવું ત્રણ દિવસ કરવાથી રાતડ, વેદના, ચુવડું, ખીલ એનો નાશ થઈ આંખો સાફ થાય છે. સરગવાના પાંનનો રસ તથા મધ એખડું કરી અંજન કરવું, એટલે વાયુ વગેરે દોષ જઈ નજર નીરમળ થાય છે. કાલપીની સાકર કપડછાણ કરી નાંખવી. ગાયના છાણનું કપડછાણ પાણી લેઈ તેમાં પીપર ઘસી અંજન કરવું એટલે રતાંધળાપણું મટે છે. પીપર, મધમાં ઘસી અંજન કરવું તેથી આંખોમાંહેનાં કુલં જાય છે. સોનાગરૂ, સુરમો, હીમજ, દારૂહળદર, સીંધાલોણ, એનો લેપ આંખો ઉપર કરવો. પ્રથમ લોહી કાઢવું તથા જીલાળ આપવો. ત્રિફળાના પાણીથી અથવા ઉકાળાથી નેત્રવોતા રહેવું. તથા અદર પણ અંજન કરવું. જેઠીમધ, ગળો, ત્રિફળા એનો ઉકાળો સવારમાં આપવો, તથા નેત્રો ઉપર છાંટવો. ત્રિફળાનું ચુર્ણ રાતે મધ તથા ધીમાં આપવું.

નયનામૃત અંજન—પારો, શીસું સરખે લાગ તથા ખરાસ કપુર ચોથો લાગ એ એકઠાં ખલ કરી શીશીમાં ભરી સુકવું પછી *શીશા નીશળી વડે આંખમાં અંજન કરવું.

* શીસાનો રસ કરી, ત્રિફળાના પાણીમાં અથવા ઉકાળામાં રેડવો એ પ્રમાણે પચીસ વખત અથવા પચાસ વખત કરી, તે શીસાની સળી કરવી તે સળી એકઠી પણ આંખોમાં ફેરવી દેાય તો ગુણુ કારી થાય છે.

આખો દુખવા આવે છે તે ઉપર લેખ—કપુર, હળદર, લોધર, કમ્બી, લીંબુના ઝીંજ, અરીસ, હીરાબોજ એ સર્વનો લીંબુના રસમા ખસ કરી લેખ કરવો. લીંબુના રસમા ઘંતે લગાડવાની મસી, અરીસ એનો તવા ઉપર ખસ કરી તે લેખ કરવો. લોધરનો ચુરો અને મસી એકઠા કરી લીંબુની ચીર ઉપર નાખવા, અને પીળા છુઅમા પાંદડી બાધી તે આખોમા ફેરવતા જવી એરસે જે આખોમા ઠંડુ ફેરે છે તે અને ચળ તથા રાતઠ વગેરે સર્વ વિકાર દૂર થાય છે સફેદ આંધીએ એરસે જરાતનો ખાર પાણીમા આખાળી તેની વહીયા મૂકવી એરસે ખીસ તથા રાતઠ કમલી થાય છે ચીંદૂર । લાગ, જસતના ફૂલ । લાગ, કપુર ન લાગ મોરકુચ ફલાવેલુ ૧ માસે, ધોળા કાષા । લાગ એ આંખડા ગાયના માખજુમા ખસી તે ઉપર લીંબાખાના રસના આશરે ૧ અથવા બાર ટીપા પાડવા તાબાની કારેકમા તાબાના વાસલે કરી કુટ્ટુ, એને વીસ તથા પચીસ પાણીએ ઘોલુ પછી કળીમા લરી કુટ્ટુ તે નીચ રાતે આખમા નાખવું એરસે ખીસ તથા રાતઠ, ચળ, અરકવુ, વગેરે સર્વ વીકાર દૂર થાય છે ખરવાઈ ઉપર ચતા પથરાની જલેને અહીરાએની અંગાઠી કહે છે તે ફેરવી હળદરનો અંખડો ફાળમા મકાવી તેના પાણીમા અંજન કરવું એરસે રતાસ, પરવાળા, ઘોળુ ફૂલુ બાય છે ઠંડુ પથરાના પહાણા ઉપર લોડ મસી તે ચુરો કપડાકા કરવો અને તે ખીસો ઉપર ઘોળવો ઇકાની આખોના ખીસ એવીજ સારા થાય છે

ધુમાડાથી આખોને વીકાર થાય છે તેને—ગાળ અથવા સતી ખાંડ આખોમા નાખવી તેથી પાણી ટપકી આખો સારી થાય છે

આખો મનમસી થઇ પાણી ટપકે તથા બળે છે તેઉપર—હરે, આમળા તથા સાફર ધસીને અંજન કરવું ઠીંવા ત્રિફલાગુ અથવા ત્રિફલા ધસી અંજન મહિનામા બાર થાય વખત હમેશા કરતા જવું એરસે આખોને કઠી પચ વીકાર થતો નથી તથા નજરની ઈંદ્રી સફે રહે છે

એકલી બળતરા થાય છે અથવા તેજ આંધુથયુ હોય તો—સવારે કાળી ગાયત્રી માખજુ, સાફર, એલચીંદણ, બવત્રી, જામના મીઠ એખા કરી ખાવા, એરસે આખોની બળતરા રાતઠ ઘર્ષ તેજ આવે છે, ગુલાબ જળ, આખોમા નાખતા જવું રીશાની સરસ, તથા સાફર, સીના દુધમા મેળવી અંજન કરવું આખો ઉપર સારા એરસે માલીએ ઉતરે છે, તથા કુસો ૫૩ છે તથા ખીસ થાય છે, તે ઉપર જસતના ફૂલ તથા સાફર સરખા લાયે એકઠા કરી તે પાણી પડતા મુધી ખસી તે ઝીલું મુર્ચ રાતે મુઠ રહેવા વખતે આખોમા નાખવું એરસે સર્વ વીકાર દૂર થાય છે નેત્રમાહેના ખીસ ઉપર મોરકુચની

સળી ફેરવવી તેથી ખીલ ખરો જાય છે. કાઢીખાર પાણીમાં ઓગાળી તેનું ટીપું
આંખોમાં પાડવું.

જસતનાં ફૂલની કીયા—સારૂ જસત લેઈ તેનો રસ કરી કીંવા જાડુ પત્ર
લાલ થાય એટલે ગાયત્રી છાશમાં થડું કરવું એ પ્રમાણે સાત ભાવનાઓ આપવી
પછી ત્રિફળાના પાણીમાં કીંવા ઉકાળામાં તેવીજ રીતે સાત ભાવનાઓ આપવી,
આગળ તેજ પ્રમાણે ગોમુત્ર તથા લીંબુના રસમાં સાત સાત ભાવનાઓ આપી
ફરી ત્રિફળાના રસમાં સાત ભાવનાઓ આપવી, પછી કુંવારના ઝીણા કંકડા
કરી ચોળવા તેમાં તે પત્રાનો ભુકો નાંખી તડકામાં સુખવવો પછી તેણી ભસ્મ
કરવી અથવા જસતની ભસ્મને ઊપર કહ્યા પ્રમાણે ભાવનાઓ આપવી, અને
જાડા કપડામાં ગાળી મુકવું.

ધોળું ફૂલું પડે છે તે ઉપર—કણઝીનાં ખીજના ચુર્ણને ખાખરાના પૂલોના
રસની અથવા સુકેલા ફૂલો હોય તો પૂલોના ઊકાળાની અથવા છાલન રસની
સાત ભાવનાઓ આપી ગાળી કરવી તે પાણીમાં ઘસી અંજન કરવું. ગાયના
દહીંમાં સુંઠ ઘસી અંજન કરવું. સાટોડીતું મુળ ધીમાં ઘસી અંજન કરવું.

રાતાં ફૂલો પડે છે તે ઉપર—સમુદ્રકેળુ તથા સાકર, એનું કપડછાણ
ખીણું ચુર્ણ કરી નાખવું લોંચપાથરીના પાનના રસનું અંજન કરવું.

રતાંધળાને—ખીપર ગોમુત્રમાં ઘસી અંજન કરવું.

મુખરોગનું કારણ—એ રોગ સુંવોતેર પ્રકારનો છે તે માંછલાં, પાડા,
કંકર એવું માંસ ઘણું ભક્ષણ કરવાથી, આમળાં, મુળા, અડદની દાળ, દહીં, દૂધ,
મીઠું રાખડીઓ ગોળ એવું વધારે ભક્ષણ, ઊંધા મોઢે મુઘ રહેવું, દાતણ, હુઝપાન
વમન, કોગળા, રગોનો વેધ એ વખતેને વખતે ન કરવાથી મુખરોગ ઊત્પન્ન થાય
છે. એ રોગોમાં ત્રિદોષનો લગવાડ હોય છે પણ કંઈ વધારે હોય છે.

મુખરોગ ઉપર—જાઈનાં પાન, ત્રિફલા, ધમાસો, દારૂહળદર, ગળો, ધરાખ
એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. અરણ્યનસાદડો, વાળો, કડવાં પડોળ, નાગર-
મોથ, હરડેળ, કંક, જેઠીમધ, ગરમાળાનો ગોળ, ચદન એનો ઉકાળો આપવો.
કડવાપિડોળાં, સુઠ, ત્રિફળા, મેંદી, કંક, મોથ, ગળો એનો ઉકાળો મધ નાંખી
આપવો. વડ, ઊંખરો, ખીપર, જાંબુડી, નાંદરૂખી એના પાનનો ઉકાળો કરી તેથી
કોગળા કરવા. છઠ્ઠાં ખાંડી તેના પાણીમાં રતાંજળી ઘસી તેમાં એલચીનો
ભુકો તથા ફરકડી ફુલાવેલી નાંખી કોગળા કરવા. ખાવળ તથા જાંબુડીની

અંતરછાસનો ઉકાળો કરી તેમાં ટુંકાવેલી ફટકડી નાખી ઠોગળા કરવા જાણુ, બાવળ, બોરડી, બોરસલી એની અંતરછાસનું થકુ પાણી લેઈ તેના ઠોગળા કરવા તથા તેના લાકડાનું હુમેશા દાતનું કરવું એટલે ચુખરોગ થતો નથી, તથા દાત મજબૂત થાય છે.

ગળાનો રોગ

ગળાનો રોગ ઉપર—પાદ્મપુષ્પ, અતીવિપનીકળી, દેવદાર, ઈન્દ્રિય કંડ, નાગરોમ્બ એનો ઉકાળો મધ અથવા ગ્રામુત્ર નાખી આપવેલ.

દંતરોગ.

દંતરોગ ઉપર—પ્રથમ લોહી કાઢવું ઉપરની દાળ, ભીંજાખા, અરડુસાંતુ મુળ એ દ્વારસામા નાખી રાખ કરી દાતને લગાડવી. લોખર, સારોમી, ફટકડી ટુંકાવેલી એનું પાણી કરી ઠોગળા કરવા તેમ ગરમ કરી ગ્રામા રાખતું મસી દાંતે લગાડવી બોરડી, બાવળ, બજળ, જાણુ એ સર્વની અંતરછાસનો ઉકાળો કરી ઠોગળા કરવા એટલે દાત મજબૂત થાય છે.

દાંતોને કીડ એટલે ખેરી લાગે છે તેને—કપુર ગ્રામા રાખવું તમાકુ ખાવી અરડુસાના પાન ચાવવા.

દાંત મજબૂત થવાને—પતંગ, લોખર, મછા, દીસાકસી, ફટકડી, ખાચરજ, સોના કુખી એનું મુળ કરી દાંતોને લગાડતા જવું.

દાંતનો રોગ.

દાંતનો રોગ—મરી મથેલો વિહી તેવમા નાખી ગરમ કરી તે તેમ દાંતમા નાખવું.

દાંતના મુળ ઉપર—આકાશના પાકેલા પાનને ધી રંગાદી અગ્નિ ઉપર સેકવા અને તેના રસ કાઢી તે દાંતમા નાખવો અરડુસાળીનો પાકેલો દીરીએ જાળીમા મેડી તેના રસ કાઢી તે દાંતમા નાખવા મુઠ, સીકાળુ, દેવદાર, દર્દિમ, વજ એના

ઉકાળામાં તેલ નાંખી ઊકાળવું એકલું તેલ રહે એટલે ઉતારી ગાળવું, અને તે કાનમાં નાંખવું, એટલે ચસકો બંધ થશે. તથા પર પડતું હોય તો તેપણ બંધ થશે. બકરીના મુત્રમાં સીંધાલોણ નાંખી નવસેકું કરી કાનમાં નાંખવું ટંકણખાર ફુલાવી તેનું ચુર્ણ કાનમાં નાંખવું. બદામનું તેલ નાંખવું, કોહીની ભસ્મ કાનમાં નાંખી ઉપર લીંબડાના રગનું ટીંપુ પાડવું એટલે પર બંધ થાય છે. શીંદુર મધમાં મેળવી કાનમાં નાંખવાથી પર બંધ થાય છે. ફુલાવેલ ફટકડીના પાણીની પીચકારી ખારવી.

નાસારોગ.

નાસારોગ ઉપર—વાવડીંગ, જેઠીમધ, સીંધાલોણ, દેવદાર, ત્રિકટુ એ સર્વનો ઉકાળો કરી તેમાં તેલ નાંખી ફરી ઊકાળવો, ઉકાળો અવરાધ તેલ રહે એટલે તે તેલ ગાળી તેનો નાશ આપવો. માયફલનું ચુર્ણનાકમાં નાંખવું. છાલેલી મુંઠ બે તોલા લઈ તેમાં ના શેર પાણી નાંખી ઉકાળવી, નવટાંક પાણી રહે તે બે વખત આપવું.

શલેખમ ઉપર—ગરમ કપડુંમાંથે બાંધવું. આમળાં તથા ત્રિકટુનું ચુર્ણ ધી તથા ગોળની સાથે આપવું. આદુ અથવા મુંઠ અને તજ તથા સાકરનો ઉકાળો આપવો. દૂધ ગરમ કરી તેમાં સાકર તથા મરીનો ભુકો નાંખી આપવું. ચણાના દાળીઆ મુત્તી વખતે ખાવા ઉપર પાણી પીવું નહીં. જાયફળ દૂધમાં ઘસી જરા ગરમ કરી માંથે ચોપડવું. ગાયના દૂધમાં અરીણ નાંખી જરા ગરમ કરી માંથે ચોપડવું. કોહીન વાટરમાં કપડું પલાળી મુંગવું.

માથાનો રોગ.

માથાના રોગ ઉપર—પહાડમુળ, કક પડવળ, મુંઠ, એરડમુળ, સરગવાની છાલ, વાવડીંગ, કોહીજન એ આપડો ગરમ પાણીમાં વાટી ગરમ કરી માંથે લેપ કરવો. કોહીજનનો ભુકો નાકમાં તાણવો તેથી માથા શુભ બંધ થાય છે. ગળો, કરીઆતું, ત્રિકલા, હળદર દારૂહળદર, આંખાહળદર, કક એનો ઉકાળો કરી તેમાં ગોળ નાંખી આપવો, એટલે આધાસીસી, કાનને ભકુટીનું શુભ, ચસકો, શખશુભ એ રોગ દૂર થાય છે. ચણેડીનું મુળ ઘસી જે પડખાની ભમર દુબે છે તે આંખના ફરતો લેપકરવો, એટલે સુર્યાવર્ત (આંખોની અગળ ચકર આવે છે તે) રતાંધળા પણું, નેત્રાને પડળ આવે છે તે, તથા માથાશુભ એ રોગ દૂર થાય છે. એરડમુળ, મુંઠ, સરગવાનું મુળ, પડવળ, પહાડમુળ, કોહીજન, પુવાડીઆનાં

બીજા એ આપડો કબાન્યામ્લમા વાદી માયાને લેપ કરવો એટલે સર્વ પ્રકારના માયાના રોગ બચે છે. આમળાનું ચુર્ણ સાકર તથા ધીમા મેળવી સવારમા લેવું માથુ દુખવડ રહેશે જઠામ તથા કેશર આવના ધીમા મરશી નાશ લેવો જઠામની ખીર દૂધમા ત્રણ રોજ સવારમા ખાવી સારી બરશી ત્રણ દિવસ સવારમા ખાવી

રક્તપીત્ત,

રક્તપીત્તનું કારણ તથા સ્વરૂપ—તડકો, અગ્નિનો તાપ, મહેનત, શેષ, પથ, મૈથુન, ધ્રુવાદીનું વધારે સેવન કરવાથી, તીષ્ણ, ઉત્તુ, ખાદ્ય, ખાદ્ય એ પદાર્થોનું અતી સેવન કરવાથી પીત્તરોપ પામી, લોહીને દુષિત કરે છે, પછી ઉર્ધ્વ (એ વચેરેના) માર્ગે તથા અધો ગુદના વચેરેના માર્ગે લોહી પડવા લાગે છે, તે રક્તપીત્ત છે.

રક્તપીત્તના ઉપદ્રવ—અનાજ ન પચવું, ઉલ્લસી, તરસ, સ્વાસ, ઉદ્વેગ, નબળાઈ, પહુરોગ, શ્વેદન, કર્ણુ છતાં પણ બળતર, જ્વર, માથું તપવું અતી સાર, સુખાનાશ. ઈલાઈ ઉપદ્રવ થાય છે એટલે લોહી પડે છે, તે સાધ્ય પુડે પડે તે તે કસરસાધ્ય તથા બેજી માર્ગે પડે તો તે અસાધ્ય.

રક્તપીત્ત ઉપર—અરુસાનો રસ તથા મધ સરખા લાગે એકત્ર કરી લેવું અરુસો, ધરાખ, હીમજ એનો ઉકાળો આપવો. બકરીના દૂધમા મધ તથા સાકર નાખી આપવું. ગાયના દૂધમા પાચ મણુ પાણી નાખી ઉકાળવું, તે પાણી બળે એટલે દૂધ પીવું. આમળાનો અથવા દરેરનો મુરબો આપવો. આમળાનું ચુણ સાકર તથા ધીની સાથે આપવું. જેડીમધ, પાણુ, રતાબળી, અરુસો એનો ઉકાળો મધ સાકર નાખી આપવો. એટલે શ્રોત્ર, બળતર, રક્તપીત્તનવર એનો નાશ કરે છે. રાખલરૂ પી તથા સાકરમા આપવું. દૂધની મલાઈ આપવી. ધરાખ, બેદાળા, ધાણા એનો ઉકાળો સાકર નાખી આપવો.

શીતપિત્ત

શીતપિત્ત—શીતળ વાયુના સંલેગથી કરે, તથા વાયુ એ દુરસ્ થય પીત્તને મળી અતરમા રજા વચેરે માનુના વિષે તથા બદેર ત્વચામાં પ્રવેશ કરી મલા ઉત્પન્ન કરે છે, તેમા યજ તથા પીડા તથા બળતર એ ઉપદ્રવ દોષ છે. શીતપીત્ત તથા ઉર્ધ્વ મિમા પચા એ નથી તેથી છુટ્ટ કરવું નથી.

શીતપીત્તનું પુર્વરૂપ—તરસ, અરૂચી, છાતીની પીડા, બળતરા, હાથ પગ ગળી જવા, અંગ ભારે, નેત્ર રાતાં એવાં લક્ષણે કરી પુર્વરૂપ જાણવું.

શીતપીત્ત ઉપર—સાંધાલોણ ધીમાં ઘસી લગાડવું, ત્રિકલાનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. રાધ, હળદર, કોસ્ટ કોલીજન, પુવાડીઆનાં બીજ એનું ચુર્ણ સરશીયા તેલમાં કાલવી લેપ કરવો. મરીનો ભુકો ધીમાં નાંખી ચોળવો. નગોડના પાનના રસમાં ગાયનું ધી નાંખી ત્રણ દીવસ આપવું.

અમ્લપિત્ત.

અમ્લપિત્તનું કારણ—વાયડું, ખરાબ અથવા અંખાએલું કીંવા ઝહેર તથા પિત્તનો પ્રકોપ કરનાર એવા અન્નપાનનું ઘણું શેવન કરવાથી પિત્ત દુસ્થ થઈ, વધીતના દિવસોમાં, જળવીનાનાં આપડાથી બળતરા વગેરે પિત્તના કારણોનો જમાવ થઈ અમ્લપિત્તનો રોગ થાય છે. તે અમ્લપિત્ત વડે આહારને દુસ્થ પાક થાય છે. મહેનત કર્યા વીના મેહનત જણાય. ઉલટીની મોળ આવે છે, અંગ ઉપર ચળની સાથે કુંડાળા ફાટલા આવે છે, ઓડકાર તથા છાતી અને ગળામાં જળજળાટ, તરસ, બળતરા, મુઠા એ સર્વને ઊત્પન્ન કરે છે, અને લીલું, પીળું, રાતુ એવું દુર્ગંધીયુક્ત પાણી મોંની રાહ પડે છે અથવા ગુદદ્વારે પડે છે. અંગને દીમણું પડે છે તથા પીળાપણું આવે છે અને દરરોજ વાસી ઉલટીમાં અનાજ પડે છે.

અમ્લપિત્ત ઉપર—પ્રથમ વમન આપવું. કડવું પડવળ, કડવો લીંબડો, અરડુસો એનો ઉકાળો આપવો. મીઠળ ફળના મગજનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. તેથી ઉલટી થાય છે પછી નસોત્તરનો જીલાબ આપી પછી આપડ આપવું. કરીઆતું, લીંબડાની છાલ, ત્રિકલા, પંડાળ, અરડુસો, ગરમાળાનો ગાળ, પીત્તપાપડો, ભાંગરો એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. ચીત્રકમુળ, ધમાસો, એરડમુળ, જવ એનો ઉકાળો આપવો. ધરાખ, હરડે, સાકર એની ગાળીચો કરી આપવી. આંબળાં વાટી તેમાં સાકર નાંખી આપવાં. કોકમ, એલચીદાણા, સાકર એની ચટની કરી આપવી. કુશમાંડપાક તથા બીજોરોનો પાક આપવો. હાથીના છાણનો સ્વરસ કાઢી તેમાં સેકેલી હીંગ નાંખી તે રસ ગરમ કરી પાવો. મુઠું ચુર્ણ ૬ માસા, ગરૂ ૧ તોલો એનો નાગરવેલના પાનના રસમાં ખલ કરી વટાણા જેવડી ગાળીચો કરવી તે દરરોજ સાંજ સવાર દૂધ અને પતાસાના અનુ પાનમાં આપવી. સુતસેખરની માત્રા અનુપાન ચોળ આપવી. ગોરખઆમલીનો મગજ ૯ તોલા, સરગવાનો રસ ૪ તોલા, ભાંગરાનો રસ ૪ તોલા, કોઠાનો

મમજ ૮ તોસા, આઠનો ૨૪ ૧૮ તોસા એ સવ એકા કરી ખસ કરવો અને તેની બારના હાલી આ જેવડી ગાળીઓ કરવી તેમાંથી નીચ એક એક ગાળી આઠનો ૨૪ તથા સાકરમાં આપવી. અથવા નારીએજના પાણીમાં આપવી પથ્થ બદ્ધ, જવ, ચોખા તથા ખાંચનું દૂધ તથા ધી મગની ડાળ, ટુરાટ શાક વગેરે ખાવું, ચીકું, તીચું તથા તેસાણું ખાઈ એ ખાવું નહીં

તાડપ્પયપીટ્ટીકા

વ્યગ એટલે * વામ તથા તાડપ્પય પીટ્ટીકા ઉપર—કેસ બોસાવવી, સોધર, ધાણ, વજ એનો જ રા પાણીમાં મસી લેપ કરવો ગારોજન, મરી, એનો લેપ કરવો. અરલુન સાકરની હાલ, મલક, અરકસો એ વાડી લેપ કરવો. ખાંચના દૂધમાં ગાકરણીનું મુળ તથા ચીઠી બાવળ એ વાડી લેપ કરવો. વડવાઈના ફળમાં, કોર્લીજન, સોધર, મલક, * સેવરીના પાન, મચુરના લોહ અતીવિપની કળી, મુખક એ બોપડો દૂધમાં વાડી મોટે લેપ કરવો. એટલે પુનમના ચતુર્થાની પેઠે મેઘસે લુનો ખોળ, ફલ્કાની વીરુના એ મોચુરમાં ખસી લેપ કરવો. કોચના, વાળો એતે જ રા પાણીમાં વાડી લેપ કરવો. કારાળી સાવરીના કાંઠા પાણીમાં મસી લેપ કરવો.

કુશ્મ્ભ

કુશ્મ્ભ એટલે ચાઈ—તે ઉપર ચારોળી, જેઠીમધ, કોર્લીજન, કીંધા સોજ, જાંબનાં પાન, કોચર, ચીત્રક, ગરમાળો એ બોપડો તેલમાં પકવ કરી તે તેલ લગાડવું પારેવાની વીરુ પાણીમાં લગાડવી

કેશવરી પડે છે તે ઉપર—સુખા, જેઠીમધ, ત્રિક્ષણ, કાણું કમળ, નવદી વડવાઈના ફળમાં, જરામાંસી એનું મુળું કરી તેમાં ગળોતો ૨૪ તથા તેલ નાંખી તરકામાં તથાવવું અને તે તેલ લગાડવું કેશ નવા આવે છે દ્વાપી હાલની મસી કાશ્મળકરના રક્ષમાં ભાવના આપેલી લગાડવી, તેથી વાળવધે છે તથા કાળાપજ થાય છે. મરુંના ફળા ફળમાં વાડી લગાડવા

વાળકાળા ચવાને—કાણું કમળ તથા દૂધ એખડું કરી અને તે જમીનમાં દાડી પછી કાઢી લગાડવું ચકનારી તેલ, ચકન, જેઠીમધ, મોરવેલ, ત્રિક્ષણ કાણું કમળ, નેવરી, વડવાઈ, ગળો, લોહમુળ, જરામાંસી લીપકસરી, ભાચ

* નખની નાખીય તથા લોહી ન થા નાકાના એ ઉપરોક્ત બો છે તે.

* સમેરવો ખૂબ છે. અમેરીમાં નેવાળી કહે છે

રાતો રસ, તેલ એ એખઠાં કરી મંદાગ્નિ ઉપર પકવી તે લગાડવું. કેશ સારા કાળા આવે છે. લોહચુર્ણ, ભાંગરાનું ચુર્ણ, ત્રિફલા, કાળી મટોડી એનો કલ્ક આપવો.

સ્તન તથા કાન મોટા થવાને—વજ, વાળો, લોધર, ધી, રાળ, ગેર, જેઠીમધ, મીણુ એ સર્વ આપડો ખકરીના દૂધમાં ઘૂંટી લગાડતા જવું તથા એજ આપડ પગે તથા મોંને લગાડવું હોય તો તે સુવાળા થાય છે.

વાલ્મીક.

વાલ્મીક એટલે—રાક્ષો કીંવા કીડયાદું, જે ચણુ ઉપર રોગ થાય છે તે. તે ઉપર લોહી કાઢવું, પછી હાથ આપવા. મનસીલ, હરતાળ, લીલામાં, ઝીણી એલચી, અગર ચદન, લીંબડાની છાલ, જાઈનાં પાન, મુરડાસીંગી એ આપડો કુટી તેલમાં ખદખદાવી તે તેલ લગાડવું. ઘણું જીવું ધી લેઈ તેની દીવેટા તે કીડયારાનાં છીદ્રોમાં મુકવી.

ગુદ ભ્રંશ.

ગુદ ભ્રંશ એટલે—જે આમળ આવે છે તે ઉપર ગાયતું છાણુ ગરમ કરી તેથી સેકવું. પોસરનાં કુણાં પાન સાકરની સાથે ખાવાં. કોખી, ચીત્રક, ચુકો, સુઠ, પાહાડમુળ, જવખાર એ આપડો છાશમાં વાટી આપવાં. છજુદરતુ માંસ પકાવી તેથી સેકવું. કાંટાળા સીંમળાતો ગુદ અને ચીકણી સોપારીનું ચુર્ણ કરી તેની અંદર દાખવું. #૩ખાણુ પાણીમાં ધસી લેપ કરવો.

શેથ.

સોજા ઉપર—સાટોડી, દેવદાર, સુંઠ, વાળો એનો ઉકાળો ગોસુત્ર નાંખી આપવો. પીપર, સુંઠ એનું ચુર્ણ ગોળમાં આપવું. એટલે, સોજો, આમળાળ, અળુખું એ રોગ દૂર થાય છે. ત્રિફળાનું ચુર્ણ ગાયના દૂધમાં અથવા ગોસુત્રમાં આપવું, એટલે શોફાદર નાશ પામે છે. ભાંગરાના રસમાં મરીનો ભુકો નાખી આપવો, તથા અંગે પણ લગાડવો. વજનાગ, સુંઠ, સાટોડીનાં સુળ ગોસુત્રમાં ધસી લેપ કરવો. ઘોળી ઘેટુળી, રાસ્ના, સુંઠ, દેવદાર, લાળળુ એ આપડો

પાણીમા વાઢી રસ કાઢી તેમા ડીંગણાના પાનનો રસ મિલકે નાખી તે સ્વેદ તણના તેલમા નાખી એકઠું તેલ બાકી રહે ત્યાં સુધી ઉકાળવું તે તેલ અમે લગાડવું મુઠ, કક, કરીઆવું એવું ચુર્ણ ગરમ પાણીની સાથે આપવું પાદામ્બુળ, લગ્ગર, ધાવડી, કઠવું છઠ્ઠું, પીપરીમુળ, ચવક, ચીત્રક, મુઠ એ આપડાનું ચુર્ણ ગરમ પાણીની સાથે આપવું કીંવા કઠવી દુબરીના રસમા આપવું એકઠે માટે તેવો સોઝો હોય તો પણ મરે છે મરના પાનના રસમા ગુગળ નાખી ગરમ કરી લગાડવો ગલકાના પાનના રસમા ગોમુત્ર નાખી ગરમ કરી લગાડવું મરના પાનનો રસ માલકાગળીનો રસ, ગલકાના પાનનો રસ, ભાગરાનો રસ એ એકત્ર કરી તેમા બેફેણ નાખી ગરમ કરી લગાડવો.

વાયુરોગ—તળસીનો અંગરસ, થરીનો છુકો અને થી એકઠા કરી ખાધા હોય તો વાચુનો વીકાર દૂર થાય છે વાયુરોગ બાબત જે આપડો કહેલા છે તેમા ના ફેરવાએકનો બહી ઉપયોગ કરવો ગંધક રપાચન અનુપાન યોગ આપવું હેમનર્મની માત્રા બે લહરકા આઠાના રસ માતળસીનો રસ નાખી તેમા ધસી આપવી, રસઈદુરની માત્રા આપવી પેઠા માહેના વાચુને સાલખાર, સંબળ તથા મધ એકઠા કરી તેમા બહુ જેરહી દીઝ નાખી આપવું જેરહીયુ, મુઠના ઉકાળામા આપવું ધામરાજ ગુગળ અનુપાન યોગ આપવો.

પીત્તરોગ ઉપર—માથના દૂધમા જેરહીયુ આપવું ગળોનો રસ તથા સાકર ભેગા કરી આપવા થીમા સાકર નાખી આપવું કૈકમ એલચીદાણા તથા સાકર એની ચરની ખાવી આમળાનો છુકો તેથી ખમણી સાકર તથા તેથી બમણું તાલું થી એ એકઠું કરી આપવું ગાથના દૂધમા થી સાકર નાખી આપવું પાકેલા ફાલમનો રસ કાઢી તેમા સાકર નાખી આપવો. પાકેલું કેલું થીની સાથે ખાવું ખાખજ માહેની છારાનો અસર કાઢી નાખી તેમા સાકર નાખી ખાવું આમળાનો મુરબા ખાવો, પરવાળાની બરમ આમળાના મુરબામા તથા થી સાકરમા આપવી, સુતસેખર રસ આપવો, મૈકિતકબરમ આપવી.

કફ ઉપર—ગળોનો ઉકાળો મધ નાખી આપવો. જેડીમધનો ઉકાળો મધ અથવા સાકર કીંવા ભેગી નાખી આપવો. પીપરવું ચુર્ણ મધ તથા થીમા આપવું બહેલવું ફળ તથા તેથી બમણી સાકર એનો કાવો કરી આપવો. એલચીદાણા, સંધાલોણ થી તથા મધ એકઠું કરી આપવું મુઠ તથા તેથી એકઠું સાકર એનો ઉકાળો કરી આપવો. આઠાના રસમા તેનાથી બમણી સાકર અથવા ગાળ નાખી આપવું કરી આપવું આઠાનો રસ તથા મધ તથા થોડુંક તાલું થી તથા ખાઠ તે મેળવી આપવું ગોમુત્રમા જેડીમધ તથા બહેલું ધસી આપવા આપવું, એકઠું ગોમુત્ર પણ આપવું, કુવારનો ખમજ કાઢી તેમા સંધાલોણ

તથા હુળદર અને મધ નાંખી આપવું. ક્ષયરોગમાં સીતોપલાદિ ચુર્ણ કહેલું છે તે આપવું.

ત્રિદોષ ઉપર—વાત, પીત્ત, કફ એ કોષ પામ્યા છતાં ગળાના નીચે છે ત્યાં સુધી ઉપાયો કરવા. આદાનો રસ તથા તુળસીનો રસ એમાં જે ઠીમધ ધસી તથા ઉપર મધ નાંખી આપવો. ઘણી ગરમીથી ગળું તથા તેનો નીચેનો ભાગ સુકે, થયો હોય તો ગાળ કાઢેલો આદાનો રસ તથા તુળસીનો રસ તથા તેમાં ગાયતું તાળું ધી તથા મધ નાંખી હેમગર્ભની માત્રાના એક એ લસરકા ધસીને નાંખવા અને તે થોડુ થેમ્બુ આપવું. પાકેલા દાડમનો રસ આદાનો રસ, સાકરની ચાસણી તેની સાથે રસ સીંદુરની માત્રા આપવી. અરકુસાનાં પાકેલાં પાન ગરમ કરી તેનો રસ કાઢી તે રસ આદાનો રસ, થોડો તુળસીનો રસ તથા મધમાં જેઠીમધ ધસીને આપવું.

સ્ત્રીરોગ.

પ્રદર.

પ્રદરનું કારણ તથા લક્ષણ—અણધરતો આહાર તથા વીહાર કરવો. તે લાળુ, તીખું, ખાટું ખાવું. ઘણું, મધપાન, અણર્ણુ, ગર્ભપાત, અતીમધ્યુન, અતી વ્યાયામ, ઘણો ભાર ઉપાડવો દિવસે નિદ્રા, રાત્રે ઉળગરો, સંલોગવિષે આતુર છતાં તે ન મળવો, ગરમી, ઘણા અપવાસ કરવા, ઘણી માયાથી તેનો છંદ લાગવો. વાંકું તેડું અંગ કરી સ્વપ્ન ધન્યાદી કારણોથી સ્ત્રીઓના રૂતુ તથા ધાતુ દુષિત થઈ પડવા લાગે છે તેને પ્રદર અથવા પેદર કહે છે. એક રક્તપ્રદર અને બીજો સ્વેતપ્રદર જેને સોમરોગ એમ કહે છે.

પ્રદર ઉપર—અરકુસો, દારૂહળદર, કરીઆતું, લીલામાં, નાગરમોથ, રસાંજન, ખાળખીલુ એના ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. ઊંદરની લીંડીચાતું ત્રણ માસા ચુર્ણ ગાયના દૂધમાં આપવું. હોસના પાનરુ ચુર્ણ ઘીમાં આપવું એટલે શુભચક્રત પ્રદર બંધ થાય છે સાકર તથા જીરાતું ચુર્ણ કરી તે ચોખાના ઘોવણમાં આપવું. ઘોળી ક્યોરની કળીચો ઘીમાં તળી આપવી. દાસડાનાં સુખ ચોખાના ઘોવણમાં વાટી આપવાં. લાલ ધરતું ચુર્ણ મેણમાં ખલ કરી આપવું. કાંટાળા સીમલાની છાલતું ચુર્ણ દૂધમાં આપવું. કથલીચો ગુંદર રાતે પાણીમા પેલાળી બીજે દિવસે સવારમાં ખાંડ નાંખી આપવો. તે ઉપર પચ્ચ દહીંભાત. એ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ આપડ લીધું હોય તો આહું તેવું પડતું લોહી બંધ થાય. છે. આવળની સીંગા, ખાકડી કાંટાળા સીમલાની છાલ અને ગોધણીના બીજતું ચુર્ણ કરી દૂધમાં ૧૪ રોજ આપવું. પચ્ચ મીઠાવીનાતું એ આપડ મોટું અનુલવીએ.

સોમરાગ એટલે ધોળુ પેદર તે ઉપર—પાકેણ કેળુ, આબળાતા રસ તથા ખાદ એકકુ કરી આપવુ આદનો હોય, લેહીમધનું મુલ, લેવકોહોગાનું મુલ એ મધ, ખાદ અને ગાયનુ દૂધ એમકુ કરી તેમા આપવુ તાદળબદ્ધ મુળ તથા રસાબ્જન ચોખાનું ધોવણુ તથા મધમા આપવુ પેપળાતા બી તથા હરણનું સીંઝ ઊરામા મસી મધની સાથે આપવુ માવપાન લેને ધોળી હરતાળ કહે છે, તેની ભસ્મ કરી ત્રણ માસા પાણીમા નાખવી, પાણીનો રંગ દૂધ જેવો થાય એટલે લેવુ અને તેજ પાણી વડે ધોળી ધોવી (એ આપદ મુત્રદુષ્ણ ઉપર પણ આપવું) ગોપીચન્દન ૧ તોલો, ફરકી ૩ માસા એનો એખટો ખસ કરી તેને ગળપુદ આપવો, તેમાથી એક ચલ્લોડીભાર ખાદની સાથે આપવુ, સાત દિવસ તે ઉપર અલોક્ષ પથ્ય કરવુ કામળા સીમલાના લમણ મુલ ખાદમા આપવુ

યોનીરાગ.

યોનીરાગના સાધારણ લક્ષણો—યોનીમા સોથો લોકવા જેવી ખીદ દીઠીથો લાગવા જેવી થાય છે કમળપર્ણ ફેળની સાથે રાતું, કાળુ એવુ થોડ પાણી વહે છે, અને તેના કહેડ તથા પદમા વિષે ખીદ એવા લક્ષણો થાય છે તેને માતકી કહે છે, ઉપરના લક્ષણો છતાં થકા મધ્યુને કરી યોની મુલેલી હોય તેને અતીચરણકહે છે ધળી નહાની ત્રીની સાથે મધ્યુને કર્કુ હોય તે તોની ખીદ, સાથળો તથા પીઠીથો અને યોની, શુદ્ધથેના લાગમા ખીદ થઈ જે યોની દુસ્થ થાય છે, તેને પ્રાકચરણ કહે છે મળમુત્ર વગેરેની બળથી પ્રવૃત્તી કરી છતાં વાતુ દુસ્થ થઈ યોનીને ખીદ કરી ફેળપુકા રૂઢ કરેથી ઊડે છે, તે બાધીને લીદાવૃતા એવુ કહે છે અચરે વાતુ મલો દુસ્થ થઈ મહોદ્ધ તુલસાન કરે છે તેને અમાતમી કહે છે મલું લોચન કરી નમુસ્ત વખતે વાકા મુકા અવધવ કરીમુનારી ત્રીનો વાતુ અજથી લીધે ખીદીત થઈ યોની દારમા રહે છે અને વાકી મુકી ખીદામુકત કરે છે તેને અતરમુખી કહે છે વાવટો અદાર સેવન કરનારી માતાને વાતુ કોષ પામે છે તેથી તેને જે અન્ધા થાય છે તેની યોનીનુ દાર મલુ નહાનુ થાય છે તેને મુચ્છી મુખી કહે છે રૂઢ વખતે વેગ રોધવાથી વાતુ દુષ્ઠ થઈ મળ મુત્રનો ભરાવો કરી યોનીનો યોધ કરે છે, તેને ધળો વેદના થાય છે, તેને શુરકા કહે છે જે ત્રીના મળની કોષગીઆથીજ છે ઈંધા સાત દિવસે વાતુ મુકે ઊડે છે તથા ખીદ કરે છે, તેને વામીની કહે છે ત્રી બર્બના વિષે બીજ રાપે કરી યોની વાત પીડીત થઈ છતાં ત્રી પુરુષ સંગનો દેશ કરે છે તથા તેને સ્તન નથી દતા તે ગદા કહેવી વાતુ દુષ્ઠ થઈ યોનીમુખ અને ગર્ભકોસ્થ સ્તભન કરી વાકી સ્થાન પછાડી માસ ઉપર આવેલી તથા અતીખીદામુકત યોની કરે છે

તેને મહાચોની કહે છે. ચોતાના દુષણે કરી પિત્ત દુષ્ટ થઇ ચોનીમાં જઈ બળતરા, દાહ, રાઇ લગાડ્યા જેવી પીડા, દુર્ગંધ અને જ્વર એવડે ચોનીયુક્ત થાય છે. ઘણી વખત દુર્ગંધયુક્ત તથા લીલું, પીળું, કાળું એવું ખરાબ રક્ત વહે છે તે પૈત્તીકી પીડા જાણવી. લોહી ટપકવું ઘણું થાય એટલે રક્તચોની કહેવી. અભીચ્ચંદી પદાર્થોથી કંદ્ર કોપ પામી ચોની તાઢી, ચળયુક્ત, ચીકણી અને શ્રાવયુક્ત કરે છે તેને શ્લેશ્મીકી પીડા કહેવી. વાતપિત્ત દુષ્ટ થવાથી આર્તવ ક્ષીણ થાય છે અને ચોનીમાં બળતરા તથા રંગનું બદલાવું. દુબળાપણું એથીયુક્ત થાય છે, તેને લોહી તક્ષયા કહે છે. પિત્તયુક્ત ચોનીને પુરુષસંગ થયો છતાં પિત્તવાયુથી ચોની દુષ્ટ થાય છે, સોજો ચઢે છે, હાથ લગાડે તો ખમાતો નથી, લીલું, પીળું, લોહી વહે છે, કેડ તથા આડાસાંધા દુખે છે અને જ્વર આવે છે, તેને પરીપ્લુતા કહે છે. વાત કંદ્ર રોગથી વ્યાપ્ત તથા ઘોળુ અને ચીકણુ લોહી વહેવરાવનારી તેને પરીપ્લુતા કહે છે. મૈથુન થયા પછી ચોની ન ધોવે તો તેમાં કીડા પડી ચળ થાય છે, અને ચળ થવાથી મૈથુનની ઇછા ઘણી થાય છે, તેને વીપ્લુતા કહે છે. અકાલે રક્ત વહેવાથી કંદ્ર, રક્ત દુષ્ટ થઈ વાયુ કુપીત થાય છે, ને ચોનીમાં કરણીકા ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી રક્તનો માર્ગ બંધ થાય છે, તેને કરણીની કહે છે. વાત, પિત્ત, કંદ્ર, એ ત્રણે ચોની તથા ગર્ભાશયમાં રહી પોતે ચોતાના ઉપદ્રવો કરે છે તેને સત્રીપાતકી કહે છે. એ પ્રમાણે જે ચોનીરોગ થાય છે તેથી ચોનીમાં વીર્ય ઠરતું નથી, અને વીર્ય ન ઠરવાથી ગર્ભ ધારણ ન થતાં પ્રદર ચોનીકંદ, ગુદમ ઇત્યાદી ભયકર રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ચોનીરોગ ઉપર—ચોનીરોગ ઘણું કરી વાયુથકી થાય છે, તેથી તે ઉપર ચીકણા તથા પરસેવો આવે એવા ઉપાયો કરવા એટલે સેકવું, સ્થાન ભ્રમ્મ થઇ હોય તો ઠંડાણે બેસારવી. સીવણુમુળ, ત્રિફલા, ધરાખ, કાસદ્રાનું મુળ, આંખાહળદર, હળદર, ગળો, કોરાંટાનું મુળ, શતાવરીનું મુળ, સાટોડી, ફાલસાં એ આપડા તોલો તોલો લઈ તે સર્વ આપડાથી સોળઘણું પાણી નાખવું, આઠમો ભાગ ખાંડી રાખી તેમાં એક શેર ઘી નાંખી, ઘી સિદ્ધ કરવું. તે નીત્ય સેવન કર્યું હોય તો ચોનીસખ ઘી સર્વ વાયુ વીકાર દૂર થાય છે, અને ગર્ભ રહે છે. 'શતાવરીનું લીલું મુળ ૪૦૦ તોલા કુટી રસ કાઢવો, તેના ભારેભાર દૂધ નાખવું. ધી ૪ શેર, જીવનીયગણ, ધરાખ, ચારોળી, ચીકણા, સહદેવી, જેઠીમધ એ એક એક તોલો કુટીને તેમાં નાંખવું અને ઘી સીદ્ધ કરવું, થંડુ થયા પછી મધ અને પીપર ૩૨-૩૨ તોલા નાખવાં ખાંડ ૪૦ તોલા નાંખવી. નીત્ય ૧ તોલો તે ઘી ખાવું એટલે રક્તદોષ ચોનીરોગ અને શુક્રદોષ એ દૂર થાય છે. ઘાતુ વૃદ્ધી તથા ગર્ભ ધારણ થાય છે.

ફલધૃત સર્વચોની રોગોઉપર—મજ્જા, કોસ્ઠ, તગર, ત્રિફલા, સાકર, વજ, આંખાહળદર, હળદર, જેઠીમધ, મેદાલકડી, અજમો, કંડ, શતાવરી, હાંગ.

ઠાવળી, આસન, સોપકોહોણુ એ ઓપડા એક એક તોસા સેઈ આપવા, ૮ શેર પાણીમા ઉઠાવેા કરી એક શેર રાખવો. તેમા ૪ શેર દૂધ તથા ૧ શેર ગાજરૂં થી નાખી થી સીંદ કરવુ. એ થી સર્વ ઘોની કાષા ઉપર લાચક છે. આયુષ્ય વધારનારૂં પૌસ્ત્રીક, ઘુદી આપનારૂં અને ગર્ભાધાનને ધણુ છીતમ છે, એ રૂઢ કાળે આકે દોષ તેા ગર્ભ રહે છે ચુતવધ્યા અને ગર્ભણી એઓને પણ ધણુ ઉપયોગી છે

ચોનીચળ ઉપર—ઈંદરજી માસ તેસમા તળી તેમા કપડું પસાળી તેડુમા ઘોનીમા રાખવો તથા અરરા ઉપર કહેલા ઉપાયો કરવા.

છોકરૂં થવાનો ઉપાય.

ઠોક્રેક મહાપુરૂષે લોકોના ઉપકાર સારૂ એવો ઉપાય કહેલો છે કે છોકરૂં નથી થતુ તે વ્યગત સાત કારણો છે તે નીચે પ્રમાણે.

- ૧ કુસ ફેરે છે તેથી તેમા બીંદુ પડતુ નથી બેરસે ગર્ભ રહેતો નથી
- ૨ કુસમા વાયુ હોય છે તે ગર્ભને કરવા કતો નથી.
- ૩ કુસ ઉપર માસ વધે છે તેથી બીંદુ પેસતુ નથી.
- ૪ કુસ ઉપર જીવ પડે છે તે બીંદુ ખાય છે
- ૫ કુસ ઉપર જાણું મટે તેથી બીંદુનું લોહી ધાય છે
- ૬ કુસ ઉપર થડક હોય તેા બીંદુનું પાણી માય છે
- ૭ ખીસા બીકાદિની ખીસા વડે બીંદુ નાસ માય છે

ઉપરના નુકસાનો મટવાના ઇલાજો.

રૂઢ વખતે સંગ કર્યા પછી સ્ત્રીના શરીરમા કેવી જાવના ધાય છે તે સ્ત્રીને પુછવી તથા તે ઉપરથી કશુ નુકસાન છે તે એવુ

- ૧ સ્ત્રીના સર્વ સાધા કુખતા હોય તેા કુસ ફેરું છે
- ૨ શરીર ફેરડું હોય તેા કુસમા વાયુ છે એવુ જાણવુ
- ૩ ગળુ કુખડું હોય તેા કુસમા માસ મટેલું છે
- ૪ પીંડીયો કુખતી હોય તેા કુસ ઉપર જીવ પડેલા છે
- ૫ સાધજો કુખતી હોય તેા કુસ ઉપર જાણું છે
- ૬ છાતી કુખતી હોય તેા કુસમા થડક છે એવુ સમજવુ
- ૭ કાઈજ કુખડુ ત હોય તેા ખીસાચીકાદિની ખીસા જાણવી

એવા દરએક નુકસાન ઉપર ઉપાયો.

૧. ફૂલ ફરેલુ હોય તો કપાશીઆનો મગજ કુકડાના પીત્તમાં ઘુટી તેમાં ૩ પલાળી તે ચોનીમાં રાખ્યા પછી પુરૂશે સંગ કરવો એ પ્રમાણે ત્રણ રતુસુધી ત્રણ ત્રણ દિવસ કરવું એટલે પુત્ર થસે.
૨. ફૂલમાં વાયુ હોય તો દ્વીપધરાળ તોલા ૨ લઈ તલના તેલમાં ઘુટી ૩ પલાળી ચોનીમાં રાખવુ પછી ઉપરની પેઠે કરવું.
૩. જીવડા હોય તો સાચુતા પાણીમાં સાજીઆર હરડે અને બહેડાં કુટી કપડછાણ કરી નાંખવાં અને ઝીણો છેક ખલ કરી તેમાં લુગડું પલાળવું તે કુચો ચોનીમાં રાખવા આપવો. પછી સગ કરવો.
૪. ફૂલ ઉપર માંસ વધેલો હોય તો જીરૂ તથા હાથીના પાછલા પગના નખ ખાંડી ધીમાં તળવા અને તેમાં ૩ પલાળી ચોનીમાં સુકવું પછી ઉપરની પેઠે કરવું.
૫. ફૂલ ઉપર જાળુ બધાણુ હોય તો ગોળ, કેરીની ખાખડી, અને આદુ એ ત્રણે સરખે ભાગ લઈ કુટવાં અને કપડા એ લગાડી તે કપડુ ચોનીમાં સુકવું અથવા ધાવડીનાં ફૂલ તેલમાં ઘુટી તેમાં ૩ પલાળી તે ચોનીમાં સુકવું પછી સગ કરવો.
૬. ફૂલ ઉપર થડક હોય તો કેસ્ટકોલીંજન, શાહાજીરૂં, જયફળ, ધાવડીનાં ફૂલ એ આષડો કપડછાણ કરી તલના તેલમાં તળવાં તેમાં ૩ પલાળી ચોનીમાં સુકવું.
૭. પીસાચીકાદિની પીડા હોય તો કકુ, કેશર અને કસ્તુરી પાણીમાં ઘુટી તેવડે નીચે લખ્યો છે તે મંત્ર કાગળ ઉપર લખી ચાંબડાના માદળીયામાં નાંખી લોખાન આપી સ્ત્રીના ડાખા હાથે ખાંધવું.

મંત્ર—અલાહેમયાજલમવલકલકદીનબલકીવેરીયાલીયાહાયાલીસદહીયાળ દીધશીઅંશવેહેરહીમાનઆરહીમાનાઆઅસદેઆફરીતયાયાખીચીત્રાઆરખી લાલ હીલાહીઆકરીમાઆદીરહીમાનધીરહીમાન.

સ્ત્રી રજસ્વલા થાય એટલે પોટલી કરી ચોનીમાં સુકવા આપવી. ત્રણ દિવસ ત્રણ પોટલીઓ આપવી. ચોથા દિવસે પોટલી ન સુકતા સાંજ સુધી બનેતો લાઘણુ કરી રાત્રે દૂધભાત ખાવો સગ થયા પછી પુરૂશે સ્ત્રીના પેડુ ઉપર થડુ પાણી છાંટવુ તેહને તાઢ વહાવા જેવુ થાય એટલે સમજવુ કે ગર્ભ રહ્યો એ પ્રમાણે રતુનો વખત છે ત્યાં સુધી કરવું. પોટલી પણ રહેવા દેવી અને સગ પણ ત્યાં સુધી કરવો અને પાણી છાટતા જવું જે દિવસે તાડ વહાય તે દિવસે કામ થયું એમ સમજવું એક વખત નહિ થયું તો ત્રણ વ્યાર વખત ઉપર લખેલી રીત ચલાવવી એટલે ઈશ્વર કૃપા કરસે. પોટલી ફટકડીની કરવી.

ગર્ભવૃદ્ધી ઉપર—એરડમુળનો ઉકાળો કરી તેમાં સાકર નાંખી ૧૪ દિવસ

આપવો. પછી ગાયના ધીમા એક માસા સાર દેશર કુટી ૭ કીંવા ૧૪ દિવસ આપવું અને મૈથુન કરવું નહીં

અર્ધવતીની ચિકિત્સા—અર્ધવતીને લોહી પડે છે તે વાળત અર્ધવતીને જે અદ્ધાર કરવાની ના કહી છે તે કરવાથી અથવા કોઈ રોગથી લોહી વહેતું હોય તો તે ઉપર ઉપાયો આદર બદ્ધાર ચીકાસની તથા ચટકની ચિકિત્સા કરવી વાળો, કમળ, રતાબળી, દૂધેલીની છાસ એ આપડો પાણીમા વાડી તેમા ધી નાખી તેમાં ફટકડી પસાળી ઘેલીમા મુકવી અને થેડ ઉપર પથ્ર મુકવી સો પાણીએ ધોમેલું થી ચરીરે ઘોળવું સાકર, મધ, કાળું કમળ, રાત્ર કમળ, નાચ દેશર એનો ઉકાળો કરી તેમા ધી તથા દૂધ નાખી પાણુ સીંચિયા, કચોરો એની સાપસી કરી આપવી બહુ લો, કમળકદ, કુલોચિબરો દૂધમા પકાવી તે દૂધ આપવું મધ તથા ખાંડની સાથે રાત્રા ઘોખાનો સાત ખાવો.

અર્ધપાત થયો હોય તો—અર્ધાસય સાફ થવા સાર તથા પીડા સુતાવા સાર જિંમુ મધ છરવી સકે તેવું પાણું દાર પીવો ન હોય તો તેના બદલામા લેવું પથ્ર મુળના ઉકાળામા ઘોખાવું આસામણ ધી વીના નાખી આપવું

૧ પેહેલા મહિનામા ગર્ભ કરતો હોય તો, જેઠીમધ, સામણ બીજ, સોંચકોઢોણુ, દેવદાર એવું મુર્ચ દૂધમા આપવું

૨ બીજા મહિનામા ગર્ભ કરતો હોય તો, બીડી કરવાના પાન, કાળા તલ, મછા, રાતાવરી એવું મુર્ચ દૂધમા આપવું

૩ ત્રિજા મહિનામા ગર્ભ કરતો હોય તો, ગળો, સોયકોઢોણુ, અડુ સો, ઉપસસરી એવું મુર્ચ દૂધમા આપવું

૪ ચોથા મહિનામા ગર્ભ કરતો હોય તો, મમાસો, ઉપસસરી, રાત્રા, પદ્મ કાસ, જેઠીમધ એવું મુર્ચ દૂધમા આપવું

૫ પાંચમા મહિનામા ગર્ભ કરતો હોય તો, સોર્સીગળી, રીંમળી, સીવળુમુળ, વડ, પીપળો, જિંબરો કાંચાદી દૂધવાસા આડોની વડવાઈની છાસનો ઉકાળો અથવા મુર્ચ ધીની સાથે લેવું અને ઉપર દૂધ પીવું

૬ છઠ્ઠા મહિનામા ગર્ભ કરતો હોય તો, પીંડવળ, ચીકણા મુળ, સરગજાની જાંઘ, મોખરૂ, જેઠીમધ એવું મુળ દૂધમા આપવું કીંવા ઉકાળો કરી આપવો ઉપર દૂધ પીવું

૭ સાતમા મહિનામા ગર્ભ કરતો હોય તો, સીંચિયા, કમળના રીંડાદિના ધોળા તણ, ધરાખ, કચુરો અને જેઠીમધ એવું મુર્ચ કરી દૂધ તથા સાકરમા સાપસી કરી આપવું.

૮ આઠમા મહિનામા ગર્ભ કરતો હોય તો, કોઈ, કુર્ચ બીજ, સોર્સીગળીનું મુળ, ૩૩

પડવળ, સેરડી, ભારંગમુળ એમાં પાણી તથા ચોથા ભાગનું દૂધ નાંખી ઉકાળો કરવો, તે બાકી દૂધ રહે એટલે પીવું.

૯ નવમા મહિનામાં ગર્ભ ઝરતો હોય તો, ઊપલસરી, ભોંયકોળું, ધમાસો કીંવા કાવળી, અને જેઠીમધ એનેપણ દૂધ તથા પાણી નાંખી ક્ષીરપાકવી ધીથી ઉકાળો કરી બાકીનું રહેલું દૂધ પીવું.

૧૦ દશમા મહિનામાં ગર્ભ ઝરતો હોય તો, એકલા કાવળીના રસમાં કીંવા ઉકાળામાં દૂધ પકાવી પાવું, અથવા જેઠીમધ, સુઠ, દેવદાર એના ઉકાળામાં દૂધ પકાવી આપવું.

ગર્ભધારણ થવાને.

મલીઆગર, કૃષ્ણાગર, કેશર, એનું ચુર્ણ એક માસો, પાસેર ગાયનું દૂધ, જસ-વંદીના ફૂલનો રસ ૩ માસા, સાકરકોળું ૨ માસા એ સર્વ એખઠું કરી આપવું. પથ્થ મધુર અહાર, એ આષડ આપવાના પેહલાં અંગમાંથી બીજી વ્યાધી કહાડી નાંખવી, તેના ઉપાય હરતાળ ભરમ ૭ દિવસ ધીમાં આપવી. સીવલીંગીનું ફૂલ એથે દિવસે ગળવું. નાગકેશરનું ચુર્ણ દૂધમાં આપવું.

ગર્ભધારણનો ઉપાય—કેળુ ૧ તોલો, કપુર ૧ તોલો, વશલોચન ૧ તોલો એ આષડો કેળના પાનમાં વેટી આગલે દિવસે સાંજે તલસીના ઝાડ હેઠે દાટી સુકવાં, બીજે દિવસે સવારે કાઢી ચોથા દિવસથી ત્રણ રોજ આવું અને સંગ કરવો એટલે ગર્ભ રહેશે.

ગર્ભધારણનો અનુભવી ઉપાય—જયફળ ૧ તોલો, લવીંગ ૧ તોલો, કપુર ૧ તોલો, કેશર ૧ તોલો, હીંગળો ૫ તોલા, રૂદ્રવતી ૧ તોલો એ આષડોના દૂધમાં ખલ કરી ગોળીયો ચણ્યા જેવડી બાંધવી, તે એથે દિવસે બાધ ઉપર દૂધ પીવું દૂધભાત પથ્થ, એ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ કરવું દરરોજ સંભોગ કરવો. એવું ત્રણ રૂતુ સુધી કરવાથી વાંઝણી હોય તે પણ પુત્રવંતી થશે.

ચોનીશુળ ઉપર—સીંધાલોણ ૧ તોલો, અશીષુ ૧ તોલો, હીરાબોળ ૧ તોલો, આંખાહળદર ૧ તોલો એ આષડો બાંડી પાણીમાં વાટી ગોળીયો કરવી, તે ચોનીમાં રાખવી. એટલે ચોનીશુળ બંધ પડે છે. કકવા ઘંદ્રાવણાનું મુળ, ગાડરનું ધી અથવા દૂધમાં ઘસી ચોનીની અંદર લગાડવું. બીલીનાં પાન અથવા ફલની કાચરી, કાળીજીરી, અરકસો, ત્રીકટું, એરંડમુળ એ આષડો ગરમ પાણીમાં ઘસી પાવાં. તથા ચોનીમાં પણ લેપ કરવો. અથવા કાળા ધંતુરાનાં પાન બે કીંવા ત્રણ ઝીણાં વાટી સીંધાલુણ તથા ધી નાંખી કપડામાં પોટલી કરી ચોનીમાં રાખવી. તુવખતનું પણ શુળ બંધ પડે છે.

રતુ માત્ર ન થતું હોયતો—તલનો ઉકાળો કરી તેમાં ગ્રાણ નાંખી આપવો
ઠંડવા ઉંદાવણના મુળ ધોનીમાં રાખવાથી રબેર્ડર્ન થાય છે ઠંડવા ઉંદાવણ
માખણની સાથે ખાવા. (એજ ઉપાય ગર્ભપાત ઉપર) ખીપનો તથા આમલીની
છાસ પાણીમાં ધસી ખાવી એટલે રજસ્વલા થાય છે

ભારેવાઈની ગિલટી ઉપર—માણનો ભુકો તથા સાકર સ્વચ્છ ધોખાના
ધોવણ સાથે આપવું.

ભારેવાઈ તથા મુવાવધીને લોહી ઝરે છે તે ઉપર—લીલા અથવા મુકા
ધાણા, નાગરમોચ, વાળે, લાભણુ, ગળે, વાવડીમ, ખીતપાપડો, ધમાસો,
એનો ઉકાળો કરી તે થડો થથ પછી આપવો. લોહી વહેવું, તાવ, અતીસાર
એના નાશ થાય છે

વાયુ વગેરે વીકારથી સ્ત્રીઓના બમડેલા દૂધ ઉપર—કાવળી, પાહાડમુળ,
દેવદાર, કરીઆત, વરીઆળી, કક, બળે, મુક એનો ઉકાળો કરી આપવો

મુવાવડારોમ ઉપર—રાયણનો ઉકાળો કરી તેમાં ખીપરતુ મુર્ચ નાખી આપવો

દેવદાર, વજ, કુસ્તર, ખીપર, મુક, કરીઆત, કાવળી, મોચ, કક, ધાણુ,
હરડે, મજખીપર, રીંમણી, ધમાસો, ગોખરુ, અતીવીસની કળી, ગરોળ, કાકડસીંગી,
ચાહાણુ એનો ઉકાળો કરી તેમાં સીંધાસોણ તથા હાંચ નાખી આપવો. એ પ્રમાણે
તેજ આપડો કરી ઊકાળી સાલે આપવો. વૈષ્ણુ જીવનમાં કહેલો અરકાલી ઉકાળો પણ
આપવો.

સૌભાગ્ય મુઠી—મુક ૩૨ તોલા, થી ૮૦ તોલા, દૂધ ૨૫૬ તોલા, સાકર ૨૦૦
તોલા, મુવા ૪ તોલા, ચાહાણુ ૪ તોલા, ત્રીકટ ૪ તોલા, ત્રીમુગધ (તજ,
તમાલપત્ર, એલચી,) ૪ તોલા, અજગા ૪ તોલા, વરીઆળી ૪ તોલા, અવક ૪ તોલા
ચીત્રકમુળ ૪ તોલા, મોચ ૪ તોલા એ સવળ એકઠું કરી ચાલણુ કરવું નીત્ર એક
અથવા બે તોલા આપવું, એટલે મુવારોમ તથા અભીમ ૬ તથા આમવાત, એ
રોગ દૂર થાય છે અને બળ તથા કાતી એ ઉત્તમ થાય છે

પ્રતાપસંકેરવર—પારો ૧ તોલા, અજક ૧ તોલા, મજક ૧ તોલા, ચીપક ૩
તોલા, લોહકલ્પ ૪ તોલા, રાજકલ્પ ૮ તોલા, અકાચા જાણુ બલ્પ ૧૬ તોલા,
વચ્ચનાગ ૧ તોલા એ એખમ કરી લાગરના રસમાં સારી રીતે ખસ કરી વાલના
પ્રમાણે ગોળીયો કરવી, આઠાના રસમાં અથવા ઊંચું અતુપાન મેળી તેમાં
આપવી બહુ બેઠેલું હોય તે તથા પ્રમુતી વાયુ, વાયુરોગ, રસેરમ રોગ, અર્ધ-
રોગ રાજિપાત તાવ, તથા સર્વ રોગ દૂર થાય છે.

ચોની સકોચ થવા—માથકલ્પ મુર્ચ તથા કુંડાવેલ ફરકરી, એ એખક
કરી ડીણા કપડામાં પોતલી બાંધી અંદર મુકવી

નીરરોમ કુરણુ—હરતાળ ૧ તોલો, રાળ ૨ તોલો, ચુનો ૪ તોલો એમાં પાણી નાંખી જરા ગરમ કરી લેપ કરવો, એટલે વાળ ખરી પડે છે. હરતાળ ૧ તોલો શાખ ચુર્ણ ૫ તોલો ખાખરાની ભસ્મ ૧ તોલો એ એકઠું કરી ચોળવું.

સ્તન રોગને—ઈંદ્રવાદણીનું મુળ ૧ તોલો કુવારનું મુળ ૧ તોલો હળદર ૧ તોલો એનો પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો.

સ્તનોમાં દૂધ આવવા સારૂ—લોંચકોળાનો રસ દૂધ નાંખી આપવો. શતાવરીનો રસ દૂધ નાંખી આપવો.

ખાળકના રોગ ઉપર—પીપર, મજીઠ, કાકડાસીંગી, નાગરમોથ એનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. એટલે તાવ, ઊલટી, અતીસાર, સ્વાસ, કાસ, એ રોગ દુર થાયછે. વાળો ૧ તોલો ધાવરીનાં ફુલ ૧ તોલો ખીલી ૧ તોલો ગજ પીંપર ૧ તોલો એનું ચુર્ણ મધમાં આપવું એટલે અતીસાર દુર થાયછે. એક મહિનાનું છોકરૂં થતાં સુધી એક વાવડીંગનું ચુર્ણ મધમાં આપવું, અને ઉપર દૂધ પાવું. ખીજા મહિનામાં રવાવડીંગનું ચુર્ણ આપવું. એ પ્રમાણે દર મહિને એક એક વાવડીંગ વધારવાથી કદીજ રોગ થવાનો નહિ. નાગરમોથ ૧ ભાગ, હરડે ૧ ભાગ કડવો લીંબડો ૧ ભાગ, પટોળ ૧ ભાગ, જેઠીમધ ૧ ભાગ, એનો ઊકાળો આપવો, એટલે સર્વ પ્રકારના તાવ મટશે. સુંઠ ૧ ભાગ, અતીવીખની કળી ૧ ભાગ, મોથ ૧ ભાગ, વાળો ૧ ભાગ, ઇંદ્રજવ ૧ ભાગ, એનો ઊકાળો અતીસાર ઉપર આપવો. કડુંનું ચુર્ણ મધમાં આપવું એટલે હેડકી મટે છે.

ખાલાર્ક—કલખાપરી પ્રવાળ ભસ્મ, હરણના સીંગડાની ભસ્મ, હીંગળો, ઘોળામરી, કચુરો, કેશર, એ સમાન લઘ પાણીમાં ખલી તેની ગોળીયો વાલ પ્રમાણે કરવી. અને અનુપાન ચોલ ગોળી આપવી. એટલે કીરમ તથા તેથી થયેલા રોગ અને ખીજા પણ રોગ દૂર થાયછે. ખાળક ચુકાતું જાય છે, તેને દીપન અને પાચન થાય એવું આસડ આપવું. તથા માનું દૂધ પાવું નહિ નાગરમોથ, અતીવીખની કળી, કાકડસીંગી એનું ચુર્ણ મધમાં આપવું, એટલે ઊલટી ઉધરસ, તાવ એ રોગ દુર થાયછે. ધાવડી, મજીઠ, ઊપલસરી, લોધર, એનો ઊકાળો કીંવા ઘસરકો ઘસી તેમાં ઠીકરી ઝામી આપવું. મજીઠ, લોધર, નાગકેશર, પીપર, વાળો, એનો ઘસરકો, ઊકાળો અથવા ચુર્ણ, મધમાં આપવું એટલે અતીસાર બંધ થાયછે.

ખાળકના અતીસાર ઉપર દાડમપાક—જવંત્રી ૩ માસા, ખસખસ ૧ તોલો, એલચી ૩ માસા, વરીઆળી ૧ રતોલો, અફેણ ૧ વાલ, સુંઠ ૧ માસો, તથા પીપર ૧ માસો એ આસડોનું ચુર્ણ કરી કાચા દાડમના દાંડામાં ભરી તે ઉપર એરડાનાં લીલાં પાન વેટી ભાઠામાં પકવ કરી, તે દાડમ આસડો સહીત

વાટુ, અને તેની ગાળીયા ચખ્યા જેવડી કરવી, તે ઘાળી છાશમાં અથવા ઘા-
ખાના ધોપણમાં નીચે એક વખત અથવા બે વખત ઘાપવી મરડો થઇ આમ
પરંતે તે ઉપર વરીઆળી, હીમજ, મુઠ, આમળા, યુરધર્સીંગી એ એમણે બીમા
તળી તેવું સુઈ કરી તે સુઈ તથા ધ્રુવવનુ સુઈ એ બેઉ સાકરની સાથે આપવું

અગપૈણી ઉપર ઉપાયો—ખીજાના પાન ગાયના દહીંમાં વાડી લેપ
કરતા જવું ઘાખાની કણ્ઠી, ધરોના રક્ષમાં અતી ઝીણી વાડી લેપ કરતા જવું

માથામાં ઝીણા ફોડા આવે છે તે ઉપર—સુખા, મહીઆમર એમનો
ગુલાબના પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો. ગરુ, રતાજી, શુભેઅરમાની, એનો ઘસ
પાણીમાં અથવા ગુલાબ જળમાં વાડી લેપ કરવો. એ ઉપાય આમ પૈણી ઉ-
પર પણ કરવો

અળાધયો આવેછે તે ઉપર—સુખા, ધાણા, વાળો, એનો ગુલાબજળમાં
લેપ કરવો. આમળા, ધાણા, વાળો, નાગર મોથ, એનો ગુલાબપાણીમાં અથવા
ઘસા પાણીમાં લેપ કરવો અથવાનો આરો ઘસા પાણીમાં મેળવી લેપ કરવો,
અને મુઠાવા કેડું, પછી નહાવું

ઝીણી ફોડકીયો આળ્યા ઉપર—કેઈ ખરાબ વસ્તુ લાગવાથી ફોડા જેવી
ઠોંવા શુભ જેવી ફોડકીઓ થાયછે તે ઉપર ઉપાય, પીપળાની છાલ તથા ધંડ એક
ઠંકાણે ઘસી લેપ કરવો રતાજળી તથા ખડી વાડી ગરમ કરી લેપ કરવો.

ફેર આવેછે તે ઉપર—સાકર તથા બેઠાના સરખે ભાથે સર્ક મોઝ બોર
જેવડી ગાળીયા કરી તેમાંથી એક ઘાળી સર્વોગ નાખીને ફાકમાં રાખવી
તેથી ફેર અને ઊલટી બંધ થાય

પેટ દુખવા ઉપર—એક લીંજુ ચીરી તેની એક ચીર ઉપર દીકમાંથી
ભરી બીજી ચીરીના રક્ષ તેઉપર નીચાવી દીકમાંથી ભરેલી ચીર અગારા
ઉપર મુકી ખજાણાવવી પછી કાઢીને તુસવી એરસે પેશમાં દુખવું બંધ થાયછે,
જરૂરિયાત પ્રમાણે થાયછે ઠોઠો સાફ થાયછે

અલ્હરણુથી કી વાળીજ દુપથથી ઝાડા થાયછે તે ઉપર—એક લીંજુની
બે ચીરો કરવી એક ચીર ઉપર સીંધાસોણ તથા સજળ ભરવો, અને બીજી
ચીર ઉપર સાકર તથા મુઠ ભરવી, પછી બેઉ ચીરીને અગારા ઉપર જુડી જુડી
ખજાણાવવી સારી રીતે ખજાણીયા એરસે કાઢી લેઈ જરા ગરમ ગરમ પેઢેલા
સીંધાસોણની ચીર મુસી, તે પછી મુઠવાળી મુસવી, એથી ઝાડો બંધ ન થાય
તો મુઠસાકર વાળી ચીરમાં બાજરી બરાબર અફેણુ તથા તેરલીજ દહીં નાખી

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરવું. ઝાડો ખંધ થઈ, ભુખ પણ સારી લાગશે. ધાણા, એલ ચીઢાણા, એનો ઊકાળો કરી લેવો. પીપરમીટ ૧ લાગ, કોલનવાટર ૨ લાગ એ એઉ એ પૈસા ભાર પાણીમાં નાંખી આપવાં. ચાર પૈસા ભાર દહીં લઈ તેમાં એક પૈસા ભાર ખસખસ વાટી નાંખી આપવું.

બાળકના રોગ—ઘણું કરી બાળકની તબીયતનો પ્રકાર જોઈ તે પ્રમાણે તજવીજ ન રહેવાથી એ રોગ થાય છે. તથા તેનાં બીજાં પણ કેટલાંક કારણો છે. એકતો તે અવસ્થામાં ઘણી કાળજીથી સલાખ કરવાની તે સ્ત્રીઓના સ્વાધીન હોય છે. અને બાળકને તો બોલવાની શક્તિ નથી હતી એ ખુલું જ છે, ત્યારે તેના રોવા વગેરે કારણો ઉપરથી અટકળ વડે અંતરના રોગ જાણવા જોઈએ, તેમાં વળી એસડોના ઉપાયો જોઈએ, તે આસ્થા રાખી તરત બની સકતા નથી, કારણ અવધક સ્ત્રીઓને બાહુરની તથા નજરની પીડા વગેરે ઉપર જેવી વધારે શ્રદ્ધા બેસી ગયેલી હોય છે તેટલી એસડોના ઉપાયો ઉપર નથી હતી, તેથી ઘણી જરૂરના જે એસડોના ઉપાયો તે કરવા. પહેલાં લખુત, ધુપ, દીપ એ બાબતના ઉપાયો પેહલાંથી કરે છે. આ તરફ બાળક અવસ્થામાં સાત ધાતુનું ઘણું સુવાળાપણ તથા સીંચલપણ હોય છે. તેથી વ્યાધીનું જોર તરત વધી પડે છે, તથા અનાડી વેદાના એસડોથી વિકોપ પણ થાય છે.

બીજું એવું કે કોઈ માતાના દૂધમાં દોષ હોય છે તે ધ્યાનમાં આવતો નથી, કેટલાએક શ્રીમંતોના ઘરોમાં ધવરાવવા સાફ દાઈ રાખે છે. તેનું દૂધ બાળકને માફક આવતું નથી, તથા જેનું માતાનું દૂધ હીતકારી થાય છે તેનું દાઈનું દૂધ સુખાકારી થતું નથી, પછી એક દાઈનું ઠીક ન પડવાથી બીજી રાખવી, તેનું પણ માફક ન આવતાં ત્રીજી, ચોથી એવું ચવાથી બાળકની તબીયત બગડે છે. તે ઠેકાણે આવવી ઘણી કઠણ એમાટે માતાનું દૂધ જોઈએ. ગયેડીનું દૂધ બાળકના હકમાં સાફ છે, કારણ તે દૂધ અગ્ર ઊપરના દૂધની પેઠેજ પાતળુ છતાં તેમાં ક્ષારનો અસર વિશેષ હોય છે, તેથી તે વીકાર કરતું નથી ગાયનું દૂધ પાતું પડે તો એકજ ગાયનું પાતું જતું તે ગાયને પસડી બે પસડી સુવા અને કાચુ મીઠું એક બોભો તથા ટુવરનાં ફેાતરાં ખવરાવવાં. જે ગાયના દૂધ ઉપર માંખણ ઘણું થાયું આવે છે તે ગાયનું દૂધ પાતું.

એવા પીવાના દૂધના નુકસાનથી એવું થાય છે. કે પ્રથમ પેટમાં ઘણું દુખવા લાગે છે. તેથી તે છોકરું અતીશે રોવા માંડે છે, તે ઉપર બરાબર ઉપાય ન થાય તો તે કીરમ દિવસે દિવસ વધારે થઈ કસ્ટરસાધ્ય થાય છે, તથા તે પેટ દુખવાની તેને દેવ લાગુ થાય છે પછી છોકરું રડકણું છે એવું જાણી તેને અફેણ આપે છે. તેથી તે શક્તિ વીનાનો થઈ ઊલટી તથા ઝાડો કબજા એવા અનેક વીકાર તે બાળકને થાય છે.

ધાવણા બાળકને ગાયનું દૂધ પાય છે, તે ઊપરની મલાઈ સારી પેઠે કાઢવી

જોઈએ, એટલે એવુંકે એક વખત મલુ તપાગી તેને નીચિછીતારી તેમજ રહેવા દેવું; પછી તર ઉપર સારી પેઠે બાળી એટલે તે કાઢી ફરી જરા તપાવવું પછી વળી તર આવે તે કાઢી તેમજ રહેવા દેવું, અને બાકી લૂગડાં બેવડા ફરી તે ઉપર બાળીને તે દૂધ પાત્રુ, એ પ્રમાણે યુગથી તજવીજ રાખવી જોઈએ, રોજ રાતે બાળકની માતાએ સુઈ રહેતી વખતે પાનના બીડામાં થોડાક યુવા ખાતા જવું, તથા સવારે પછુ અરધી મુઠી ખાવા એટલે દૂધ વિકાર વીનાનું થાય છે

નહાન પજુમાં બાળકનો જરૂરખિ હુંસકો અને પાતળા પદામજ માત્ર પચા વેછે, તેથી દૂધ ઊપરની મસાઈ ખાતરમની સાથે ચોટી રહેછે. પછી તે ઊપર નવા પુરા બેસી તેથી અનેક રોગ થાયછે, એ પ્રમાણે માતાના ખાવામાં, વાચકુ આબુ હોય તો દૂધ વીકારશુકલ થઈ તેમાંથી બીમાર થાયછે

નહાના છાકરાની તબીયત કઠ્યુકલ હોયછે અને મલુ કરી વાપુ પછુ ઊંધ મતી હોયછે અને જરૂરખિ તો ઉપર કહેવા પ્રમાણે હોયછે તેથી મલુ કરી કઠુ સળધી રોગનો વધારો હોયછે અને ફીરમપણુ હોય છે

પેટ મોંહેનારોગ—વરાહ, આઠઠી, તજુ પ્રકારનો હોય અને કવળુ જોરે પેટમાહેના રોગ હોયછે

વરાહ—એ રોગ ઊપર કહેલા કારણોથી કંકેનુ બાળુ બંધાઈ તે વાપુની મતીને રોકેછે તેથી તે દૂધાએસો વાપુ, કોપ પામી બધા ત્યા વેગથી પ્રવેશ કરવા લાગેછે તો વાપુતો હરએક પ્રકારે પછુ પાતાના જવાનો માર્ગ ખુલ્લો કરવાને ઉપાય કરતા હોયછે પછુ તેના વેગ સચારવડે પેટ માહેનો વળી કફરો એખડો થઈ તે બાળાને આવી મળેછે તેથી તે વાપુનો વધારે રોધ થઈ તે ઊંધગતી વાપુના જોરથી તે બાળુ ઊપર ચડતા ચડતા ઠાળબમા બધાથી પછી કમવરોધ થાયછે

એ સસણી અથવા વરાહ પ્રમાણે બસાઈથી પ્રાણપાતક એવો બીજો રોગ કોણ નથી.

એ રોગ કઠુથીછે તેથી કેટલાક વૈદ્યો એ રોગ ઊપર ગરમ ઊપાયો કરેછે તેથી શુણુ આવવો તો કંકણુ પછુ મલુ કરી અવગુણુ થાય છે, કંમકે ગરમ ઊપા મોથી તે અત્યંત સુવાળા બાળકનું મો અદરથી બળવા બેવું થઈ મળુ મુઠાયછે પછી હરએક બોસક પાત્રુ છતા તે ચમચમે છે તેથી તે બાળક મલુ બાકુળ થાયછે એટલુજ નહીં તો કંકના વિષે બે વાપુ વાહી નાડીઓછે તે મુદાન કોવલાવસેછે, જાતી મુઠાયછે તથા ઊપર કહેલા કઠુ બાળનું પાતળાપણુ કમી થઈ બાકુ થાયછે તેથી વાપુના ઊંધ ગતીને અધીક અવરોધ થઈ રોગ પ્રબળ થાયછે

સસણી (વરાહ)ઉપર—મોટી દરડે, બહેડા, બેઠીમથ, ચહાના પાણીમાં અથવા ગરમ પાણીમાં મમી તેમાં થોડુ સીંધાસોણુ અને મધ નાખો તે ચલાડે, પ્રાણી

માન જોઈ તેમાંજ રેવંચીનો એકાદ લસરકો ધસવો. હરડે, બહેક, અને સાકરકો-
લાનું એક બીજ એ એકઠાં ધસી થોડું પાવું.

ડીકામાળી, રેવંચી અને એળીઓ એનો ઊંઠા પાણીમાં ખરડ કરી પેટ ઉ-
પર ચોપડવો પણ દુડીપર ચોપવો નહીં. નાગરવેલનાં પાકાં પાનને એરંડીયું લગાડી
તે જરા જરા એકી પેઠે ઊપર મુકવાં તથા તેવા પાનથી પેટ શેકતા રહેવું. ડાકતરનું
પડીકું આપી ઉપર એ ચમચા ચહા પાવો, ડાકતરનું પડીકું એ રોગ ઉપર ઉપયોગી છે.
તે બાળકના મુતરમાં હરડે તથા બહેકું ધસી તેમાં થોડાસીંધાલોણ નાંખી થોડું થોડું
પાતા જવું ગોળમાં ચણાની દાળથી ઓછા પાપડખાર નાંખી તેમાં થોડું માતાનું દૂધ
મેળવી પાવું. એથી ઉલટી થસે. એ ઓસડ એ ત્રણ મહિનાના બાળકને આપવું નહીં.

જગરળો—નાગરવેલના પાનનું સોપારી વગેરેની સાથે બીડું કરી તેમાં એક
ચપટી અજમો તથા અરધી ચુંઠી સુવા, અને રંગની હરડે અડધી તથા થોડુંક
સંચળ નાંખી તે બીડું સારી પેઠે ચાવી રસ ખસ થયા પછી તેરસ ચમચામાં
ગાળી તે નહાના એ ત્રણ ચમચા પાવા, એ જગરળો આઠ દસ દિવસે આપવાનો
ચાલ હમેશાં રાખવો, તેથી કફ તથા વાયુથી થનારા વીકાર તથા બીજાં પણ વી-
કારો થઈ સકસે નહીં. આંકડી એટલે ધુણવા જેવું થવું, એ રોગ ગર્ભીથી વાયુકોપ
પામી એકાએક તે ગર્ભી પ્રકોપના સાથ માંચામાં પ્રવેશ કરી સવેગ હોઈ ભરા-
વાની પેઠે થાય છે, તેથી હાય પગ વગેરે અવયવ કપવાં લાગી આંખો ફાટી જાય
છે, એટલામાં જોતે શમાવાનો ઉપાય ન થાય તો તેને પોતાના સ્થાને આવવાને
ધણી મહેનત પડે છે દક્ષિણ વગેરે દેશમાં એ રોગ થયો તો છાકરૂ ધુણે છે તેથી તેને
ભુત વગેરેની બાધા થઇ એવી ખોટી કલ્પનાઓ કરે છે.

એ પ્રમાણે આંકડીનો પ્રકાર થયો તો તેની આંખો ઝિઘાડી ન રાખતાં હાથ
થી હળવેજ પાપણીયો મીચવી. તેમ આંખોની આગળ અંધેરી કીંવા મરગી
અથવા ચકકરો આવવા લાગે તો આંખો મીંચી રાખવાથી તેનું જોર કમતી પડે છે,
તેજ પ્રમાણે આંખો મીંચી રાખી હાય તો આંકડીનો પણ વેગ ઓછો થાય છે.
આંખો ઉઘાડી મુકીએ તો વધારે જોર થાય છે.

આંકડી ઊપર—તેજ વખત ઘોળી ડુંગળી નખથી થોડીક ચીરી નાકની
પાસે રાખવી, અને તેહળ વે સુઘાડવી એટલે તેજ વખત આંકડી ઉતરે છે. ગુ-
લાખ જળ રૂના પુંમડાવડે તાળવા વીના સર્વ માંચાને તથા કાનની પછવાડે તથા
કપાળ ઉપર અને આંખો ઉપર લગાડવું, મોટી હરડે થંડા પાણીમાં ધસી અવા-
ળુને તથા જીલની નીચે તથા થોડું જીલનેપણુ લગાડવું, એટલાથી ન મટે તો

દરરો, આમળા, અને ઘોડીક સાકર ધસી અંજન કરવું, અને કુંગળીના ઊપાચ વચ્ચે આદુ રાખવો, એ રોગ ઉપર કુંગળી ઉસ્તાક છે. કુંગળીના મુખવાળો આકડી ઉતર્યા પછી પણ ઉપર કહેલું અંજન કરવું, તથા દરરો ધસી અંજન લુને લગાડવી, કારણ એ આકડીના ભરોસે નથી ફરીને પણ રહી રહીને ચરે છે એ મારે ઊપર કહ્યા પ્રમાણે ઉપાચો કરવાથી વારવાર થઈ સકતી નથી.

બે બાળકના આધામા ગરમી ધણી હોય છે તેને ધણુ કરી આકડીના રોગ થાય છે

ઉપો—એ રોગ ફૂંકની તર કીંવા તેવી પ્રકારનો પદાર્થ આધામી પેશા મસાઈ જેવો હિ વાદકા જેવો આકાર થઈ આતરણમાં ચોટી રહે છે. પછી દિવસે દિવસ તે ઊપતરની પેઠે પુણ બાહી તે વધતો જાય છે, પછી તેનો આકાર ઢળા જેવો જાય છે તેને નીચે કીંવા બાજુએ અથવા ઉપર ઊંદ્ર હોય છે, તે કસ્ટુરિયા અને અધોમુખ ઊંદ્ર હોય છે, તે ધણુ કરી અસાધ્ય.

એ રોગ ધણુ કરી છ મહિનાની ઊપરની વયવાળા બાળકોને થાય છે

કવલ્લુ—કરીને રોગ છે તે પદાર્થ ઢળા પડખે ઠીકરી જેવો થાય છે તે વખતે એ ગળીને ફેંસાય છે કોઈ વખત તેવાને તેવાજ રહે છે

ડુબા ઉપર—કહવું ઇંદ્રવર્ધ, ભેંસના મુતરતા પકાવી તે મુતર મુખા ખસવું, પછી તે એક વાલ લેઈ એક ચણેલી ભાર પાપડખાર અથવા સંચળની છુટીની સાથે મધમાં આપવું અથવા ઝામુત્રમાં મેળવી આપવું, એ પ્રમાણે નીત્ય સવાર સાંજ, અથવા ક્રમ સવારે આપવું ઝામુત્રમાં સાકર અને મીઠું સરખા ભાગિયાથી તે પાતાજવું બિળીયો, ઠીકામાળી એખડી ધસી પાવી પારેવાની અથવા કજુલ રની વીર્ય મધમાં ચણાવી એક તોસો પાપડખાર તથા એક ગ્રાટ રીંગલુ, કલઈ દીધેલા વાલજીમાં પકાવી તેનો ઝામુત્રમાં ખસ કરી તેમાંથી બે વાલ લઈ ઝાળના પાણીમાં પાતા જવું રીંગલુ અને લોરીંગલુ એના ઉકાળામાં એક તોસો પાપડખાર ખસ કરી તેમાંથી એક નદાનો થમસો ભરી આપવું

બાહેરના ઉપાચો—કુદીના ઉપર ત્રણ આગળ જમ્બો મુઠી તથા લીલા માલ પુતળ કાઢવું, તથા કુદીના બે પડખે કુદીથી બે તમુના છર ઉપર બે કુલીયો કદાવી, તે લીલામુ ઉઠવા સાડ કેળના પાનને ઝેર ટીકુ લગાડી તે ઉપર બાંધવું, પછી તે લીલામાને મક્કમની પદીયા લગાડી વહેતો મુકવો, રીંગલુ ભાગમાં નાખી સેઈ કાઢવું તેમાં સાંજખાર નાખી તે પેઠે ઊપર બાંધતા જવું

કવલ્લુ ઉપર—ઢળા ઊપર બે ઊપાચો કહેલા છે તેજ કવલ્લુ ઊપર પણ કરવા.

બાળગુની—મહોદી દરરો, (સુરવારી દરરો) બદેક, અતીવીખની કળી, નાગરમીય, હદજવનો એક કાણે, વાવર્મિના ત્રણ કાણા, અકલકારો, બેઠીમધ,

વરીયાળી અરધી મુઠ, તથા એક ચ પટી સુવા લઈ અથ કચરા કરી તેનો કાવો કરી તે પાણીમાં ઘસવા પછી તેમા જીવારના દાણા જેટલો સીંધાલોણનો ભુકો નાંખી, મધના સાથે એક નહાનો ચમચો પાંચુ, એપ્રમાણે છોકરૂં એક મહિનાનું થયા પછી નીત્ય ચાલુ રાખવું. એ સર્વ ઓપડોનાં કરતાં હરડે વધારે ઘસવી, તેથી ઉતરતું જેઠીમધ, શરદરતુ અને વસંતરતુમાં ઉપર કહેલા પાણીમાં ઘસેલી ઘુંટી માફક ન આવે તો ગુલકંદના પાણીમાં ઘસવી. બાળક છ મહિનાનું થયા પછી તેને ઘુંટી બે અઢી ચમચા સુધી વધારવી. અને સીંધાલોણ ચણ્યાની દાલ જેટલું નાંખવું. એપ્રમાણે નીત્ય દરતુર ચાલતો છતાં પણ જો તાવ આવે તો એજ ઘુંટીમાં કરીયાતુ ઘસવું, અને રાતે સુતી વખતે સુવાના ઉકાળામા સાકર નાંખી પાવો. ઉધરસ થાય તો તેજ ઘુંટીમાં બદામની છાલ ઘસવી. સુકી ઉધરસ હોય તો જેઠીમધ તથા બદામની છાલ વધારે ઘસી બીજાં ઓગડો ચોડા ઘસવા. પેટ દુખવા લાગે તો જીવારના દાણા જેટલી ડીકામાલી ઘસવી. ઝાડો સાફ ન થતો હોય તો હીમજ ઘસવી. કીંવા ગરમાળાની રીંગ ભાટામાં નાંખી તેનો ગોળ કહાડી તે થોડો તે ઘુંટીમાં નાંખી આપવો, તેથી પણ ઝાડો સાફ ન થાય તો મેઢીયાવળના પાણીમાં ઘુંટી ઘસવી.

ઊલટી થતી હોય તો અફલગરો ઓછો કરી સર્વ કરતાં નાગરભાય વધારે ઘસવી.

ધણું હસવા લાગે તો હરડે તથા બહેડુ ઓછું કરી જયદ્રળના બે લસરખા ઘસવા.

હુડકી ધણી લાગે તો એકલું કડુ ઘસી ચટાડવું. નહાન પણમાં બાળકને ખારેક ઘસી ચટાડે છે પણ તે અણબરતું છે. કેમકે તેથી પેટમાં જાંતું બધાય છે તથા કોઠામાં ગરમી થાય છે, પછી કેટલાક દિવસે લોહી પડવા લાગે છે, તથા સુકી ઉધરસ થાય છે.

કીરમ તથા જંતુ ઉપર ઉપાય—વાવડીંગના દાણા આસરે ૧૬ કીંવા ૧૦, દીવેચી અજમો એક ચપટી, ઈંદ્રજવ દાણા આસરે ૬, મહોટીહરડે, બહેડું ગરમ પાણીમાં ઘસી તેમાં સીંધાલોણ અને મધ નાંખી પાવું. ઝેરંડીયુ ગરમ પાણીમાં આપવું. ચળ કરનારી અળવીનો કદ બાળી તેની રાખ મધમાં કીંવા પાણીમાં આપવી.

કંકચાંનાં પાન આસરે ૭ પીતપાપડીની બીચો બે, દાણા ૧ માસો, વાવડીંગ ૧ માસો, વા ભુભું ૧ માસો એ ઓપડો અધકચરાં કરી રાતે પાણીમાં પલાળવાં, બીજે દિવસે સવારે ચોળી તે પાણીમાં સાકરનો ભુકો નાંખી આપવો. કપુર ગોળમાં આપવું. ધાણાના પાણીમાં સતાપાના પાનના રસનાં ચાર છ ટીપાં નાંખી આપવાં

નહાના બાળકને—પેટમા રોગ થાય છે તેનું કારણ માતાનું દૂધ કુપચ્ચથી

અરણ થાય છે તે છે, ઉપરઉપર દૂધ આપે છે તે સારી રીતે તપાસી થક થયા પછી તેની મસાઈ દ્વારવામાં કસર રહે છે, તથા ગુદી કેવામાં બેપરવાઈ થાય છે તેથી પેટ માંહેના રોગ અનેક પ્રકારના થાય છે

નકાના બાળકના પેટ માંહેના રોગો ઉપર—આપડા મુગી ઉપર, સસલાનુ લોહી કીવા તે લોહીનું કપક બનાવી પાવું

રુબો થાય છે તે ઉપર—કરવા ઉદ્વર્ણના ફળ, લે'સના યુગમાં મસી તે થોડું પાવું કિરતો થાય છે તે ઉપર તથા સસણી વગેરે બીજા અનેક રોગો ઉપર જોરોચન તથા હાલર, નામરવેલના રબીના રસમાં આપવી બીકાની કાથે કંટુ છૂંચી ચાવી તેનો ઓગાળા હાલર નાખી આપવો કારેલાના પાનનો રસ કદાહી તેમાં હળ ર નાખી પાવો એટલે ઉલટી તથા ઝાડા સાફ થઈ પેટ ચોખુ થશે. સતાપાના પાનનો રસ તથા બાળીનો રસ એમનો કરી મધ નાખી પાવો. નાગરવેલના બીકાના રસમાં સોનજાપાના રસમાં હેની કળી, તથા ઘોષેલા સાલખાર નાખી પાવો. થોધારા જારના પાન લાવી સેકીને તેનો રસ કદાહી તેમાં એ લીધો તથા હરડે અજવારેવચીતોસોરે પાસી બકખાવી તાણી કાસે એવો પેટ ઉપર લેપ કરવો, દુદી ઉપર કરવો નકા, જોયુત એક બે વખત ગાળી તેમાં હળર નાખી પાવું તથા રોમન પ્રબળ હોયતો હરડે પજુ તેમાં મસવી બાફળીના બીજ, નામરવેલના રસમાં અથવા દૂધમાં કીવા પાણીમાં મસી પાવા ઝાળમાં ૫ છખાર આપવો, એટલે પેટ માંહેના જરપદા પડી સાફ થશે ઉંચી બાકીના બે બાર દીપા અથવા બાર પાણીમાં નાખી પાવા, મજા ગરમ ઉપાધો થવાથી ગળુ, છાતી, મુકા પડી બાળક દ્વાપથી બધ છે એ મરે શક્તિ વગેરેનો વિચાર કરી તથા રોમનું કારણ જોઈ આપડ આપણુ બારો નથા છાતી મુકા પ થા હોય તો બેઠીમધ તથા વરી થાળી બાકી તેનો ઉકાળો કરી તે પાણીમાં ફરી બેઠીમધ તથા ઘોડા અકકસમ રો મસી તેમાં થોડું મીંધાસોણ તથા મધ અને સાકર નાખી સ્વાદુ ગાવડું વાલું થી તથા મધ, તથા મીંધાસોણ અને તેમાં આદાના રસના એક બે દીપા એવી રીતે લેણુ કરી ચ્વાડવું પજુ પેટમાંહેનો રોગ નહોતો આ થીમાંહેલુ આપડ કરવું

મદાત્ય પાનાત્ય—સુરા તથા ડાઝ પીવાનો વખત તથા પરીમાણુ સવારે ફાતણ વગેરે શરીર શુદ્ધીના કંઠો કરી પોતાની શક્તિ જોઈ આર તોસાથી તે સાત તોસા મુધી મુરા અથવા ડાઝ પીવો બપોરે ચીકણા પદાર્થ બહુ વગેરે મીઠાન તથા માસ વગેરેની સાથે પીવો રાતના પ્રારબ વખતે તેરસોજ અથવા તબીવતને માફક આવે તથા અંતકરણ સારી દ્વાસવમાં રહે એટલે પીવો, એપ્રમાણુ કહેસા વખતે તથા કહેસા પ્રમાણથી નીત્ય સેવન કરું હોય તો તે મધરસાવન રૂપ જા આપુ થની તથા શરીરની વૃદ્ધો કરે છે બળ તથા શુદ્ધીને આપનાર છે, અચુત જેવું શરીરને હીન કરનાર છે, એમાં તફાવત થી રીતથી વધારે, તથા વગર વખતે

શેવન કર્યું હોય તો તેજ મધ ઝહેર જેવું બળતરા વગેરે ઉપદ્રવ કરી મદાત્મય રોગને ઉત્પન્ન કરે છે, મદાત્મય એટલે મદે ફરી પ્રાણહાની, મદાત્મય રોગ ઘણી પ્રકારના છે.

સુરા, તથા, મધ એના ગુણદોષ નીઘટ પ્રકાશમાં ગુણદોષ પ્રકરણમાં મધ પ્રકરણનાં વીશે લખેલો છે, એ સુરા અમૃત જેવી હીતકારી છે, એનો અતુલવ જોયા મેળે સુરા શેવન કરનારા, હિંદુ વગેરે એવો કરતા દ્વીપાંતરવાસીં યૂરોપ-ખંડમાંહેના લોક ગરીરથી સજ્જ્યુત તથા મેહનતુ તથા મહોટી વયના એવા હોય છે. તે દશમાં સુરા એટલી ઉપયોગમાં લીધી તે ઉપર કહેલા ગુણ ઉપરથી તથા થંડી હવાના લીધે એવુ લાગે છે. હવે તે અતીશેવન કરવાથી તુકસાન કરનારી થઇ પડે, એ વાત સ્વતંત્ર છે, અનાજ પણ વધારે ખાધુ હોય તો તુકસાન કરે છે એ ખુદલુ છે તો આપણને દાયદો તથા ખઠતી ઉમર તથા બહાદુરી આપનારો પદાર્થ છે તેનું અતીશેવન કર્યું હોય તો તે થકી નરસુ રૂળ મળે તેમાં મુતવાઇ. ?

એજપ્રમાણે તાડી, માડી, ખજૂરીદારૂ પણ સદરહુપ્રમાણે ખીધો હોય તો હીતકારક છે પણ કેદ્ર કરનારા પદાર્થોમાં એટલી તો વશ કરવાની શક્તિ છે કે માણુ-સોને તે પોતાના તાબે કરીલે છે તેથી માણુસોએ એવા પદાર્થોની સાથે કામ જોડેલો સંબંધ રાખવો,

મદાત્મય રોગ ઉપર—ખીજેરાના માંહેનો મગજ તથા દાડી મદાણા આપવા, ધરાખ, આમળાં, ખજૂર એનો હીમ કરી આપવો. આમળાના રસમાં સાકર નાંખી તેમાં પારો ૧ લાગ, ગધક ૧ લાગ એની કજલી નાંખી આપવો. લીંછુ અને પતાસાનું સરખત આપવું. પાકેલા ખીજેરાનો રસ ખાંડ નાંખી આપવો, આમળાનો સુરખો આપવો. ગુલકદના પાણીમાં થોડો લીંછુનો રસ નાંખી તે આપવું, ધાણાનું પાણી કાઢી તેમા રાકરનો ભુકો નાંખી પ્રવાળ ભસ્મની સાથે આપવું. મધ, ખજૂર, ધરાખ અથવા કાળી ધરાખ, કેકમ, દાડમ તથા ફાલસાનું સરખત આપવું. જુની આમલીમા ખાંડ નાંખી તે લીંછુમાં આપવી.

વાજીકરણ કામોદીપક.

ધાતુપુસ્ટઓસડો—ભોંયકોહોણ વાટી ધીમાં ગોળો કરી ખાવી, ઉપર દૂધ પીવું. ક્વચખીજનું તથા તાલીમખાનાનું ચુર્ણ સાકરની સાથે ખાવું ઉપર શીણ ભરેલું ગાયનું દૂધ પીવું. ગોખરૂ, શતાવરી, એખરાનાં ખીજ, મુદ્રા, અતીબલા એનું ચુર્ણ રાતે દૂધમાં લેવું.

સ્વર્ણમાક્ષીકાદી ચુર્ણ—સ્વર્ણમાક્ષીક, રસર્ણીદર, લોહભસ્મ, હરડેલુ ચુર્ણ

સીસાજીત, વાવડીનું ચુર્ણ એ ઓપડો એખઠા ખસ કરી થીમા આપવા આસ
ધપાક, મહાકુરમાપાક, ગોખરૂપાક, સાતમથીથીપાક એ આપવા. મોચરસ
ચુર્ણ ના તોણા સાકર, ૪ તોણા ગાયનું દૂધ ૨૦ તોણા એ એખડું કરી આપવું
અઘ્નનો ઉકાળો કરી તેમા ગાયનું દૂધ તથા થી તથા સાકર નાખી આપવે.
સાતાવરી, ચીકણાનું બીજ, કવચબીજ, એખરાનું બીજ, ગોખરૂ, તલ, અર્ધ, એનું
ચુર્ણ કરી કઢેલા ગાયના દૂધમા અથવા સાકર નાખી તેમા આપવું એક અથવા
બે ચણેલીસાર થોડું અરીજી ખાંડની સાથે ખાવું, ઊપર કઢેલું દૂધ પીવું.
બેઠીમધનું ચુર્ણ મધ તથા થીની સાથે આપવું ઉપર દૂધ પીવું. આમળા, ગોખરૂ
ચુર્ણ તથા ગળોનું સત્ત એ ત્રણે થી ચાકરની સાથે લેવા એટલે ધરડો હોય તો
પણ અચર અને અમર થાય છે. લોચડોહજાના ચુર્ણને અંચરસની સાત
લાવના આપી તે ચુર્ણ થી તથા મધમા લેવું ઊંઘકારી, ગોખરૂ, કવચબીજ
એનો દૂધમા પાક કરી તે ખાવે. ઊંઘકારીનું ચુર્ણ દૂધમા પકાવી તેમા સાકર
નાખી થોડું હોય તો મધ પુરવાતન આવે છે. ગાયના કઢેલા દૂધમા ગાયનું થી
તથા સાકર નાખી લેતા જડું એ લેવું પચ્ચ તથા તેજનો અને જલનો વૃદ્ધી કર-
નાઈ અને પુરેરીકારક એવું બીજુ ઓસક નથી ચીત્રક ૧ ભાગ, કાવરૂ ૨ ભાગ,
ઠાકડસીંબી ૨ ભાગ, ચીરૂળી ૨ ભાગ, જવત્રી ૨ ભાગ, અજકલરમ ૧ ભાગ,
લોહલરમ ૧ ભાગ તેમા સર્વ ઓસડોથી અઘ્નો ગોળ નાખી બોરના કાંચી
બેવડી યાળીયા કરવી તે ગોળી સાથે ખાઈ ઊપર દૂધ પીવું.

ગુટીકા—લવંગ ૧ ભાગ, જવત્રી ૧ ભાગ, તજ ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ,
અંજૂ ૧ ભાગ, અઠસમર ૧ ભાગ, સમુદ્રચીરાના બીજ ૧ ભાગ એ ઓસડો સરખા
ભાગે લઇ તે સર્વના બેઠી બીની સાકર નાખી વાતના પ્રમાણે ગોળી ત્રણ ધડી દિવસ
રહે એટલે લેવી તેનો ઉતાર લીંજી.

સ્તનનું ગુટીકા—કેસરી ૬ માસ, કેસર ૧ તોણા, દૂધમસ્તલી ૧ તોણા,
લવંગ ૧ તોણા, અયરૂળ ૧ તોણા, અઠસકારે ૧ તોણા, જવત્રી ૧ તોણા, એલચી
૧ તોણા, તજ ૧ તોણા, થોપચીની ૧ તોણા, કઠોલ ૧ તોણા, તેજબળ ૧ તોણા,
મદનમસ્ત ૧ તોણા, પીપરીચું ૧ તોણા, લીંડીગણ બાજ ૧ તોણા, કવચબીજ ૧
તોણા, ગોખરૂ ૧ તોણા, મુઠી ૧ તોણા, માલકાકળી ૧ તોણા, સમુદ્રરૂળ ૧ તોણા,
હાંચળો ૧ તોણા, મોચરસ ૧ તોણા, કિરૂજવ ૧ તોણા, સાતાવરી ૧ તોણા, નાગર
મોચ ૧ તોણા, કાગી મુસળી ૧ તોણા, નામકેસર ૧ તોણા, સોનેરી વરખ ૧ તોણા,
રૂધિરી વરખ ૧ તોણા, પીસ્તાનું મગજ ૧ તોણા, ત્રણ વરસનું ગોળ, છુટ્ટ અંજૂ,
એ સર્વ ઓસડો લેઇ તેની યાળીયા બોર બેવડી કરવી તે બે વખત ખાતા જવી
ખાડું, વેસાણું, તીંચું ખાવું નહીં ગોળી લીધા પછી જમવું નહીં એ ઓસ

સારી ચેઠે વીર્યસ્તંભન, તથા પુસ્ટી કરનાર છે, ઊતારલીંબુ.

બંધેજ—કસ્તુરી ૧ ભાગ, કેશર ૨ ભાગ, જયદ્રઘ ૨ ભાગ, લિલીંગ ૪ ભાગ, અરીજ ૪ ભાગ, ભાંગના દાઝા ૪ ભાગ એ એખડી કરી તેની ગોળી વાલ પ્રમાણે લેવી.

ચૂર્ણ—તાલીમખાના ૧ ભાગ, મુસળી ૧ ભાગ, ગોખર ૧ ભાગ સાકર તથા ગાયના દૂધમાં ૭ દિવસ આપવું.

વીર્ય વૃદ્ધી તથા સ્વપ્ન અવસ્થા ઉપર ચૂર્ણ—સાલમખીસરી ૧ ભાગ, ઘોળી મુસળી ૧ ભાગ, સાદી ૧ ભાગ, તાલીમખાના ૧ ભાગ, ચીકણાનાં પાન ૧ ભાગ, મેંદીનાં પાન ૧ ભાગ, કપાશીયાનો મગજ ૧ ભાગ, મુલતાની માટી ૧ ભાગ, રોહીસ ખાસનાં છોગાં ૮ ભાગ સાકર નાંખી દરરોજ ૩ માસા ચૂર્ણ પાશેર દૂધમાં આપવું એટલે ધાતુપુસ્ટ થઈ સ્વપ્ન અવસ્થા બંધ થાય છે.

ગુટીકા—અરીજ ૩૫ માસા, કેશર ૩૫ માસા, મરી ૭ માસા, જયદ્રઘ ૭ માસા, જવત્રી ૭ માસા, કસ્તુરી ૧૫ માસા, લવીંગ ૧૭ માસા એ એખડાં કરી મધમાં ખલવાં અને ગોળી ૧૫ વાલની કરવી ઊતાર લીંબુ.

વાછકરણ ઉપર ધી—ઘોળી કબૂરનાં મુળ પકકો શેર લાવી તેમાં આઠ શેર પાણી નાંખી ઊકાળો કરવો, ચોથા ભાગનો રહ્યા પછી તેમાં ૨ શેર લેંસનું દૂધ નાંખી પાછું ઊકાળવું, જ્યારે એકલું દૂધ રહે ત્યારે તેમાં સોમલ ૧ તોલો, જયદ્રઘ ૧ તોલો, જવત્રી ૧ તોલો, કેશર ૧ તોલો, લવીંગ ૧ તોલો, સમુદ્રદ્રઘ ૧ તોલો, એ એખડાં વાટી નાંખવાં પછી તે દૂધ મેળવવું. સાડ ચકકાં જેવું દહીં બને એટલે તે રવાયાથી વલોવી તેમાંનું માંખરુ કહાડી લેવું તેનું ધી કરી એક શીશીમાં ભરી મુકવું.

તે ધી આપવાનો પ્રકાર—એક ટીંબુ નાગરવેલના પાનને લગાડી એકલું પાન ખાવું, ઉપર સારી પાનની બીડી ખાવી એટલે સુસ્ત કરવાની ઇચ્છા ઘણી થશે પિત્ત પ્રકૃતિવાળા માણસને એ નુકસાન ઘણું કરે છે એમાટે તબીયત જોઈ ઉપચોગ કરવો. ચોખ્ખા હીંગળોનો કાંકરો ૩ માસા ભાર લેઈ ઠીકરા ઉપર મુકવો તેના ફરતી લવીંગની પાળ કરવી, અને તે ઉપર ઘોળીડું ગળીનો રસ આસરે પાશેર કાઢી ઊપરા ઉપર નાંખી હેઠે તાપ કરવો, તે રસ અઠવાયા પછી તે હીંગળોનો કાંકરો તથા લવીંગનો એખડો ખલ કરી પડીકું કરી મુકવું, તેમાંથી અનુપાનનાસાથે આપવું એ આસડ અનુલવી છે.

ધાતુ પુસ્ટ આસડ—તાલીમખાના ૧ તોલો, એલચીદાણા ૧ તોલો તથા

ધોળામરી ન ગ ઝૂઝ એ એજાઠા કરી તેના ૬ ભાગ કરવા, પછી પાકેલા તર ધાર કેળામા તે ૭ ભાગ આઢેના ૧ ભાગ ભરી રાતે અજવાળીઆમા મુકવેા સવારે ૬ તણુ કર્કા પછી તે કેળુ છાલ કઢાઢી ખાણુ એ પ્રમાણે બે તણુ મ ણ એટલે મહિના મુંધી કરણુ, તેથી ધાતુના ઠેકાણુની ગરમી નારા પાચી ધાતુ પુરુષ થાયછે, તથા માથા માંહેની ગરમી મદી આખોને થઈ આવેછે

ઈસબગોળ બે ભાગ, એલચીદાણા ૧ ભાગ તથા સાકર ૩ ભાગ એ રાતે ધાણીમા પલાળી સવારે ખાવા અથવા તેની ફાદી લેઈ તે ઊપર ગાયત્રુ ૬૫ એક બે પુરા પીણુ

જ્યોતી રમતી—સાકર અને એલચીદાણા સરખે ભાગે એકત્ર ખાડવા પછી ચાર માસા તે ફાદી લેઈ તેમા તેટલુ જ ઠાણુ એરડીયુ અથવા એરડીના ધોળાં મીંજ લઈ સવારે ઠાતણુ કર્કા પછી લેતા જણુ ૭ જમીર એઈ વજન વધારે પણ કરણુ, એ આપઠ ખાવાથી માથાની ગરમી મદી મગજ થડા થઈઆ જમ્હિની ગરમી પણ અથઈ અને આખોમા તેજ આવેછે

બદામ ૧ ભાગ, ઠાણુ રીવેલ અથવા એરડીના મીંજ ૨ ભાગ, એલચીદાણા ૧ ભાગ એ એજાઠા ખાદી તેમા ચાર ભાગ સાકર તથા ચાર ભાગ ગાયત્રુ તાણુ થી એ એમકુ કરી રાતે પુનમના અજવાળીઆમા મુકી સવારે તેમાંથી નીત્ય ચાર માસા રીવા ૭ માસા લેતા જણુ આપા માંહેની ગરમી મદી મસ્તકમા મગજ ભરાયછે, અને નેત્રોમાહેના સર્વ વીકાર દૂર થઈ તેજ આવેછે

જવનોલેહ ૧ યોર, તાણુ થી ૧ યોર, સાકર ૧ યોર, ધોળામરી ૧ તોલા એલચીદાણા ૨ તોલા એના છોકા કરી એ સર્વ એસડા સારી રીતે એજાઠા મેળવી કસખની ધાળીમા નાખી રાત્રે પુનમના અજવાળીઆમા મુકી સવારે ધરમા લાવવા, તેમાંથી નીત્ય ચાર રીવા પાચ તોલા લેણુ ઉપર ગાયના દૂધનો એક પુરડો લેવો.

મધુન્ધ ૧ યોર રવો લેવો તેને ગાયના દૂધનો કુરમા આપી એક પહેાર ફાળી મુકવેા. પછી થીમા સેકવો તથા એરડીના મગજ ૧ યોર લેવો, તે પણ થીમા સેકવો, તથા એક યોર આવો ગાયના દૂધનો તે પણ થીમા સેકવો, પછી સર્વ સામાન એજાઠા કરી તેમા એલચીદાણા ૩ તોલા, ધોળામરી ૬ માસા, દૂધીના બીજનો મગજ ૧ યોર તથા બદામના મીંજ ૧ યોર એ ખાદી તેમા નાખવા પછી સર્વ એકત્ર કરી સાકરના પાકમા નાખી તે કસઈ રીધેલા વાસણમા ફાળી તેનાં ચાસસા પાડવાં, તે માંથી નીત્ય ચાર અથવા પાચ તોલાના આસરે સવારમાં ખાતા જણુ તેથી આપા માંહેની ગરમી મદી મગજ ભરાયછે, આખામાંહેની ગરમી નારા

પાત્રી તેજ વધેછે, ધાતુ પુરુષ થાયછે તથા વાયુ અને પિત્તની શુદ્ધી થઈ લાહી વધે છે.

ગાયત્રી માંખણ ૨ તોલા, સાકર ૨ તોલા, એલચીદાણા ૬ માસા, તેલકુંજ નાગકેશર એ સર્વ એખાં કરી એકવીસ દિવસ સુધી નીત્ય સવારમાં સેવન કરવું.

રપાયન.

ધાતુ, ઊપધાતુ, તથા રસ, ઊપરસ, તથા વિષ, ઊપવિષ,
તથા રત્નો ઊપરત્નો ઇત્યાદીઓનું શોધન તથા મારણ.

સપ્તધાતુની શુદ્ધી—સોઠ ૧, રૂપ ૨, તાંબુ ૩, શીસુ ૪, કલક ૫, લોહ ૬, જસત ૭ એમાંથી જે ધાતુની શુદ્ધી કરવાની હોય તેના ૨ સ કરવો અથવા પત્રાં કરી તપાવી લાલ કરવાં, અને તે તેલ છાગ, ગોમુત્ર, કાંજ એમાં જુદાં જુદાં સાત વખત ઘોળવાં, પછી છેવટ કળથીના ઊકાળામાં તથા ત્રિકાળના ઊકાળામાં એક એક વખત ઓલવવાં અથવા કુંડેળના ગાલાતો રસ કાઢી તેમાં સાત વખત ઓલવવાં, અથવા આકડાના દૂધમાં ત્રણ વખત ઓલાવવાં એટલે શુદ્ધ થાયછે.

સપ્ત ધાતુનું મારણ—ધાતુનાં પત્રાં કરી તેનાથી ચોથા ભાગનું મનસીલ તથા ગંધક લઈ આકડાના દૂધમાં વાટી પત્રાંઓને લેપ કરવો, અને તે શરાવમાં નાંખી કપડ માટી કરી ગજપુટ આપવો એ પ્રમાણે બાર પુટા આપીએ એટલે સર્વ ધાતુની ભસ્મ થાયછે.

ખીજે પ્રકાર—પત્રાંનો ચોથો ભાગ પારો તથા ગંધક એ ભેગાં ઘુંટી લીંબુના તથા કુંવારના રસમાં ખલ કરી પત્રાંઓને લેપ કરી સુકવવાં પછી શરાવમાં નાંખી કપડ માટી કરી ગજપુટ આપવા એટલે ભસ્મ થાયછે.

ત્રિજે પ્રકાર—ગેરૂં, સાણખાર, વડાગરૂં, આકડાનું દૂધ, નવસાગર, કુંવાર, ચણાહી એનું ચુર્ણ તથા ધાતુનાં પત્રાં એખાં થર ઊપર થર કુંડલીમાં નાંખી તે કુંડલી કોયલામાં મુકી તાપ દેવો એટલે ભસ્મ થાયછે.

ઊપધાતુની શુદ્ધી તથા મારણ—સુવર્ણ માક્ષીક એટલે સોનામુખી ત્રણ ભાગ, સીંધાલોણ ૧ ભાગ એનું ચુર્ણ કરી લોઢાની તવીમાં નાંખી ચુલા ઉપર મુકી હેઠે અગ્નિ લગાડવો અને તે ઉપર કાગડી લીંબુનો રસ નાંખવો, અને લોઢાના દસ્તાવરે અથવા કચ્છીથી હલાવવું લાલ થયો પછી ચુર્ણ કાઢી લેવું એટલે શુદ્ધી થાય તે પછી કલથીના ઊકાળામાં અથવા ગોમુત્રમાં કીંવાં તેલમાં ખલ કરી શરાવમાં નાંખી કપડ માટી કરી ગજપુટ આપવો, એટલે ભસ્મ થાયછે, એજ પ્રમાણે

મર્ચ ઉપધાતુની શુદ્ધી કરવી રોધ્ય આશીર્વાદ મુર્ચ કરી કંટોલાં તથા મરચાઈઝી, તથા જળીર, લીંજી, એના રસમા એક એક દિવસ ખસ કરી તાકામા તપાવુ હોય તો શુદ્ધ થાયછે. પછી તેનું મારણ સોનામુખીની પેઠેજ કરવું મારણુના મેષા બાજે પાદેવાંની વીરુધ તથા રઠજીઆર ફરામો લાગ મેળવી શરાવમા નાખી કપડ મારી કરી અઠાયાલાજીના ધીમા તાપ આપવે, પછી ક્લોમા ખસ કરી તેજ પ્રમાણે અગ્નિ આપવે. અથવા મધમાં ખસ કરી અગ્નિ આપવે, એરસે શુદ્ધી થાયછે.

અબ્જકનુ રોધન, તથા મારણ—કાળો અબ્જક સેઈ ઠાવલાના અગ્નિમાં ૫ મણ વડે ટુંકીલાઈ કરી દૂધમા ઓસવે, પછી તેના લુદાં લુદા પત્તા કરી ઘોખાતે રસ તથા લીંજીનો રસ એ બે એકઠા કરી તેમાં તે પત્તા આઠ પહેર મુખી પલાળવાં, તેથી અબ્જક શુદ્ધ થાયછે, પછી તેનું કપડાણ મુર્ચ કરી આઠાના દૂધમા એક પ્રહરમુખી ખસ કરી તેની ચકવી કરવી અને તેના ફરતા આઠાના પાનવીંડી રા શાવ સંપુરમા મુકી કપડ મારી કરી અઠાયાલાજીમા જળપુર આપવું, એ પ્રમાણે આઠાના દૂધમા સાત જળપુરો આપવા, પછી વરવાળના રસમા એક દિવસ ખસ કરી ગજપુર આપવે, એ પ્રમાણે ત્રણ પુરો આપવા એરસે ભસ્મ થાયછે.

બીજો પ્રકાર—અબ્જક કુરી તેમા અરધી રાગર નાખી ભાડ કપડામા બાધી પાણી નામેલા ખાસામા તે પોરલી પલાળી મુકવી, પછી મેળતાં તે ખાસામા અબ્જક પડસે તે ખાન્ધાબ્જક લઈ તેને ચીકણું, નામરોષા, વડતુ દૂધ, અથવા વડવા ધનેરથ, લીલી દળદરનો રસ, એમા લુદો લુદો ખસ કરી લુદો લુદો જળપુર આપવે. એરસે લાઈ ભસ્મ થાયછે.

ત્રિજો પ્રકાર—અબ્જકના જરાજર કલમી સોરો ઘોમુતમા વાડી અબ્જકનું પત્રાંબોને લેપ કરી મુકવના તે સર્વ પત્રાં શરાવ સંપુરમા ઘાલી બલપુર આ પવે, એરસે ધોળી ભસ્મ થાયછે, ચતપુડી તથા હજારપુડી, અબ્જકની ભસ્મ કરવી હોય તો, કુવારના રસમા ખસી શરાવ સંપુરમા ઘાલી કપડ મારી કરી જળપુરો આપવા, એરસે રગદાર ભસ્મ થાયછે.

લોહ કાટોડાની શુદ્ધી તથા મારણ—સો વરસ પહેલાંના પડો લુનો કા ટોરો લઈ, બહેલાના લાકડાના ઠાવલાનો અગ્નિ કરી તેમાં કરિરો લાઈ કરી બેહલ નીકપરોડમા ઘોમુત નાખી તેમા સાત વખત ઓસવવું પછી કુરી મુર્ચ કરવું અને ઘોમુતમા ખસ કરી ગરાવ સંપુરમા નાખી કપડમરી કરી અઠાયા લાજીમાં જળપુર આપવે. એરસે ભસ્મ થાયછે તેને મહુર કહે છે.

બીજો પ્રકાર—ઘોષિલા કરિયાને ત્રિકલાના ઉકાળાના ૨૧ પુરો તથા ઘોમુતના ૨૧ પુરો તથા કુવાર રસના ૨૧ પુરો પચામુતના ૨૧ પુરો એવી રીતે ૮૪ પુરો આપ્યા હોય તો મહુર પડો બીથો થાયછે.

સુરમો, ગેર, હીરાકસી ટંકણુખાર, કોડી, શંખ, છીપ, ફટકડી સુરડાસીંગી એની શુદ્ધી સુરમાનું ચુર્ણ કાગદી લીંબુના રસમાં ખલ કરી આખો દિવસ તડકામાં મુકવું એટલે શુરમો શુદ્ધ થાય છે, એ પ્રમાણે ગેર વગેરેની શુદ્ધી કરવી.

મનશીલનું શોધન—મનશીલના ઝીણા કકડા કરી, કપડામાં ખાંધી પોટલી કરવી, પછી ડાલા ચંત્રમાં બકરીનું મુત્ર નાંખી અગ્નિ લગાડી પકવ કરવી, એટલે શુદ્ધ થાય છે.

હરતાલનું શોધન—હરતાલના ઝીણા ઝીણા કકડા કરી કપડામાં પોટલી ખાંધી ડાલા ચંત્રમાં પકવવી. તે એવી કે કાંજમાં એક પહોર, કહોળાના રસમાં એક પહોર, તલના તેલમાં એક પહોર, ત્રિકુળાના ઊકાળામાં એક પહોર, એમ ચાર પહોર પકવવાથી શુદ્ધ થાય છે, અથવા ચુનાના પાણીમાં પકવવાથી શુદ્ધ થાય છે.

જસતની શુદ્ધી—જસતના કકડા કરી ઘોડાના મુત્રમાં એક મહિના સુધી પલાળવા, પણ રોજના રોજ નવું મુત્ર નાખવું.

ખીજે પ્રકાર—માણસના મુત્રમાં અથવા ગોમુત્રમાં સાત દિવસ પલાળી મુકવા પછી તેમાંથી કાઢીને ઘોવા અને પાણીમાં પકવી ફરી ઘોષ મુકવી ચુર્ણ કરી મુકવું.

પારાની શુદ્ધી—હીંગળોનો કાંકરો લઈ ખલમાં નાંખી વાટવો, પછી લીંબુના રસમાં ૧ પહોર ખલ કરી ડમરૂ ચંત્રમાં નાંખી તેમાંથી પારો કાઢવો તે શુદ્ધ થાય છે.

ખીજે પ્રકાર—પારો લઈ લસણના રસમાં સાત દિવસ ખલ કરવો, પછી ગાળી લેવો.

ત્રિજોપ્રકાર—જમીનમાં ખાડો કરી તેમાં ડાંગરનાં ફેાતરાં નાંખી અગ્નિ લગાડવો અને તે ઉપર ખલ મુકી તેમાં પારો નાંખવો. તથા તેનો આઠમો ભાગ મીઠું નાંખી એક મહિના સુધી ખલવો પછી ઘોષ લેવો.

ચોથો પ્રકાર—પારાથી ચોથા ભાગનો લીંબુનો રસ નાંખી ખલવો રસ સમાઈ જાય એટલે ત્રિકટુ, રાઈ, લવણ ચીત્રક, ચીત્રકમુળ, હીંગ એના ઊકાળામાં ત્રણ દિવસ ખલ કરી ગાળી લેવો એટલે ઉત્તમ પ્રકારનો સુદ્ધ થાય છે.

પારાની ભસ્મ—કડીમાં ગંધક નાંખી તાપથી પાતળો થાય એટલે તેમાં પારો નાંખી ઘુટવો ગંધક બળ્યા પછી તે ભસ્મ કાઢી મુકવું. તે ભસ્મ કરવાના પ્રકારો, પારાના બરાબર ગંધક નાંખી ભસ્મ કરવી. તે રોગોનો નાશ કરે છે. ૨ ત્રણગણો ગંધક તાંખી કરવી તે પુસ્ટીક થાય છે, ૩ ચોગણો ગંધક નાંખી કરવી, તે

તેજને વધારે છે, ૪ પાચમણે ગાંધક નાખી કરવી તે સીધી કરે છે, ૫ ૭ મણે ગાંધક નાંખી કરવી તે મૃત્યુને છતે છે એટલે અપમૃત્યુ કૂર કરે છે

બીજો મુખ્ય પ્રકાર—પારાનો ૮ મો લામ કીંવા ૧૬ મો અથવા ૩૨ મો લામ અદર સોડ નાખી ખસ કરી માખણની પેઠે ઝાળો કરવો, અને ઉપર કહેવા પ્રમાણે ભસ્મ કરવી

ગંધકનું શોધન—લોહાની કાઠમા ગાંધક બેરહું ઘી નાખી સાઈ તપાવી પાતળુ થાપ એટલે તેમા ગાંધકનું મુર્ખું નાખવું તે ગાંધક ધીની સાથે મળે એટલે ગાયના દૂધમા રેડવો એટલે શુધ્ધ થાય છે અથવા ડાહ્યાવંતમા આવડુ દૂધ ગાંધકથી કરા મણુ નાખી હેઠે ઘીમા તાપ લગાડો અથક પકવવો, તે પછી સિતમ થાય છે

હીમળોની શુધ્ધી—હીમળો ખસમા નાખી વાપરના દૂધના ૭ પુરો તથા સીંધુના રસના ૭ પુરો મળી જીંદ દિવસ લાવના આપવી, એટલે શુદ્ધ થાય છે

શીસાછત—મીરમરુમા પસ્વતો ઉપર મહોદી મહોદી સીસાંઝો હોય છે તે તાકાથી તપે છે તેથી તેજીને પરસ્વેક કુદી તે થકી રસ કરીને ભમે છે તેને સિસાછત કહે છે. તે સિસાછત આવના દૂધમા, ત્રિકાના ઉકાળામા ભામરાના રસમા જુદો જુદો એક એક દિવસ ખસ કરી તાકામાં કુદી મુકવવો, એટલે શુદ્ધ થાય છે સિસાછત ન મળે તો તેને ઠંઠાકે મુરે ખાર લેવો

સમુદ્રકીણુ—સીંધુના રસમા ખસ કરી મુકવવું એટલે શુદ્ધ થાય છે

રત્નોનું શોધન તથા મારણુ—હીરાનું શોધન તથા મારણુ—બામીકાં વાદી તેમા હીરો નાખી તેની લૂમમા પારલી બામી ડાહ્યાવંતમાં નાંખી કળધીના ઉકાળામાં ત્રણ દિવસ જુદો જુદો પકવવો એટલે શુદ્ધ થાય છે પછી અગ્નિમાં તપાવી ૨૧ વખત મધમાના મુત્રમા એસવવો પછી માકલોની સાથે હરવાય વાદી તેનો ગાળો કરી તેમા તે હીરો નાંખી તે ઝાળો કુદીમાં કુદીને હોથલામા મુદીને ધમણથી તપાવ્યા પછી તે ઉપર મોઠાનું મુત્ર છાડવું પછી તે હીરો બહાર કહોદી કૂરી માખણ તથા હરવાળ લેગા વાદી મધમાના પેઠે કરવું એવું જ્ઞાત વખત કરીએ એટલે હીરાની ભસ્મ થાય છે

બીજો પ્રકાર—હીંગ તથા સીંધાસોજ તથા કળથી એ ત્રણેનો ઉકાળો કરી તપાવેલા હીરાને ૨૧ વખત એસવવો હોય તો ભસ્મ થાય ॥

વૈકાતનું શોધન તથા મારણુ—મધમ હીરાની પેઠે શોધન કરવું પછી તે મળી તપાવી તપાવી મામાના મુત્રમા ૧૪ વખત એસવવો પછી મરહાસીંઝીની પાચ સીંધા લાવી કુદી તેનો ઝાળો કરી તેમા તેમળી નાખી માદીના સરાવ

સંપુટમાં મુકી કપડમટી કરી અડાયા છાણામાં ગજપુટ આપવો એ પ્રમાણે સાત વખત પુટો દેવાથી ભસ્મ થાય છે. પાંતુ તથા માણેક એનું શોધન હીરાપ્રમાણે કરવું.

સર્વ રત્નનું શોધન તથા મારણ—સુર્યકાંતમણી, મોતી પરવાળાં એએને ડાલાયંત્રમાં નાંખી જાઈના રસમાં ૧ પહોર પકાવ્યાં હોય તો તેનું શોધન થાય છે. હવે તેઓનું મારણ—કુંવાર તથા તાંદુળજનો રસ અને સ્ત્રીનું દૂધ એ ત્રણેમાં તેમણી, મોતી, પરવાળાં તેમજ બીજી પ્રકારનાં રત્નો એ સર્વને તપાવીને એઢેરકમાં ૭ વખત આલવ્યાં હોય તો એક ક્ષણમાં સર્વની ભસ્મ થાય છે.

બીજી પ્રકારનું મારણ—મોતીઓ તથા પરવાળાનું મારણ સોનામુખીના મારણ પ્રમાણે કરવું તથા હીરાનું શોધન અને મારણ કહેલું છે તે પ્રમાણે સર્વ રત્નનું કરવું.

ત્રિજો પ્રકાર—રત્ન તપાવી કળથીના ઉકાળામાં હીંગ તથા સીંધાલોણ નાંખી તેમાં આલવવાં એ પ્રમાણે સાત વખત કરવું એરલે ભસ્મ થાય છે.

બીપ તથા ઉપવીષોની શુદ્ધી—સોમલની શુદ્ધી—તાંદુળજનો રસ ડાલ યંત્રમાં નાંખી સો મલના ઝીણા ઝીણા કકડા કરી પોરલી બાંધી તેમાં પકવવે એરલે શુદ્ધ થાય છે.

વછનાગ વગેરે ઝહેરોની શુદ્ધી—વચ્છનાગના કકડા કરી પોરલી બાંધી ગોમુત્રમાં નાંખી તડકામાં ત્રણ દિવસ મુકવી, ગોમુત્ર નિત્ય નવું નાંખતા જવું અથવા ગાયના દૂધથી ડાલાયંત્રમાં પકાવવો એરલે શુદ્ધ થાય છે કીંવા ગોમુત્રમાં પકાવવો.

નેપાળાના બીજની શુદ્ધી—નેપાળાના બીજ માંહેના ગોળા લઇ તેની કપડામાં પોરલી બાંધી ત્રણ દિવસ લેંસના છાણમાં દાટી મૂકવી એથે દિવસે કહાડી ગરમ પાણીથી ઘોઇ માંહેનો મગજ કાઢી લેવો, અને તે ઝીણો વાટી કોરા હાંડલાને લીધી મુકવું એરલે ચીકાસવીનાનો થાય છે તે કાઢી ચુર્ણ કરી મુકવું પછી લીંબુના રસમાં પાંચ સાત ભાવનાઓ આપવી, એરલે શુદ્ધ થાય છે.

બીજો પ્રકાર—નેપાળાના માંહેના ગોળા પંચગવ્યમાં ૩ દિવસ પલાળી મુકવા પછી કોરા કાઢી અમ્લવર્ગમાં દશ દિવસ મુકવો રસ નીત્ય નવો નાંખવો પછી ક્ષાર વર્ગોમાં ૩ દિવસ મુકવો પછી કુંવારના રસમાં ૩ દિવસ મુકવો પછી છાણાની રાખના પાણીમાં ૩ દિવસ મુકવો એરલે બળતરા, પાંતી, બ્રાંતી ઇત્યાદી દોષ તેના દૂર થાય છે.

કળ લાવી કદ એટલે કાકરાનો વચ્છનામ તેની શુદ્ધી—તેના કમ
કરી આખી શત બામુત્રના રાખવા એટલે શુદ્ધ થાય છે

ઝહેર કાચલાની શુદ્ધી—તેને જરા થી લગાડી કુમાર વીનાના અંભાર
ઉપર ટેકવા એટલે શુદ્ધ થાય છે

ધતુરાના બીજની શુદ્ધી—એ ચાર પહોર ગામુત્રમા પલાળીપછી ગામુ
ત્રમા પકવ કરી અને ઉપરની ઝાલ કાઢી નાખવી એટલે શુદ્ધ થાય છે

અડીલુની શુદ્ધી—અડીલુને આઠાના રસની રા લાવના આપવી અને
મુખવણુ એટલે શુદ્ધ થાય છે

આકડો, કણેર, ઘેર ઇયાદી ઝહેરોની શુદ્ધી—કળ લાવી પ્રભાતે કરવી
ભાગની શુદ્ધી—ભાગ પકવવી અથવા તવીમા એકલીજ ટેકવી અને
પેાલીને હાલસામા પાણી નાખી ધોવી તે પેાલીમાથી નીરમળ પાણી નીકળે
એટલે શુદ્ધ થઈ

મરીની શુદ્ધી—મરીને ખાટી ઝાસમા ત્રણ થડી પલાળી પછી ઉપરના
ફાતરાં કહાડી નાખવા એટલે શુદ્ધ થાય છે

પીપરની શુદ્ધી—પીપર ચિત્રકના ઉકાળાની લાવના આખી તકામા
મુકવવી એટલે સારી શુદ્ધ થાય છે તે રેપાયનમા લેવી

હીંગની શુદ્ધી—કમળના પાનનો રસ કહાડી તેમા હીંગનો કકરો નાખી
એક પ્રહર તકામા મુકવો એટલે રેપાયનમા નાખવાને ઉપયોગી થાય છે

પાપાણુભેદની શુદ્ધી—પાપાણુભેદ ગાલાયત્રથી રૂપમાં ૧ પહોર પલાળવો
એટલે શુદ્ધ થાય છે

એરડાના બીજની શુદ્ધી—એરડાની પેાલી બાંધી નારીયળના પાણીમા
૧ પહોર મુખી ગાલાવત્ર વર પકવવી.

લસણની શુદ્ધી—લસણની કળીઓ એક શત પલાળવાથી તેની રૂઝી
કમી થઈ શુદ્ધ થાય છે

ગુમળની શુદ્ધી—ગિરસાના ઉકાળામાં ગુમળની પેાલી પકવવી એટલે
શુદ્ધ થાય છે

ધાતુઉપ ધાતુ રસ ઉપર રસ વર્ગોની ભસ્મો કરવાને
પુગેઆપવાના તેનો મકાર.

મદાપુટ—એસે બેબે દાખ મારે ગુગુ સરમા તથા તેરસો જડેડા એવો

ખાડા ખોદી અડાયાછાણથી તે અરધો ખાડા ભરી તે ઉપર કપડ મટી કરેલો શરાવ સંપુટ અથવા કુલડી મુકી ઉપર બીજાં છાણાંનાંખી પુટ આપવો તે મહાપુટ.

ગજપુટ તથા માહિષપુટ—એટલે દહોડ હાથ ચારે ખૂણે તથા તેટલોજ ઊંડા ખાડા ખોદી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પુટ આપવો.

વરાહપુટ એટલે—એકેક હાથ પ્રમાણે તેવોજ ધન ખાડા કરી તેમાં પુટ આપવો.

કુકકુટપુટ—એટલે એક વેંત ચારે ખૂણે સરખો તથા તેટલોજ ઊંડા ખાડા કરી તેમાં પુટ આપવો.

કપોતપુટ—એટલે વેંત ભરના ધન ખાડામાં ૭ અથવા ૮ છાણાંમુકી પુટ આપવો.

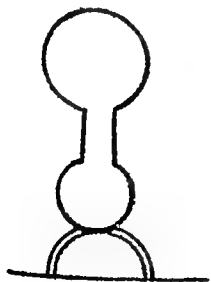
છાણાનો પુટ—એટલે જમીન ઉપર છાણાનો ગાર અડધો પાયરી તે ઉપર શરાવ વગેરે મુકી તેની ઉપર બીજો ગાર નાંખી દાખલું અને અગ્રી લગાડી પુટ આપવો.

જે પુટમાં ખાડાનું તથા છાણાનું પ્રમાણ નથી ત્યાં નરમ કીંવા કઠણ જેવી જણસ હોય તે પ્રમાણે ૧૦૦ અથવા ૬૦ કીંવા ૩૦ અડાયાં છાણાંનો પુટ આપવો.

કુલપુટી—એટલે માટીની ગાગર લઈ તેને ટચલી આંગળીના પ્રમાણે ૪૦-૫૦ છિદ્રે પાડી તેમાં અડધેમુઘી કોયલા ભરી તે ઉપર કપડ માટી કરેલો શરાવ સંપુટ અથવા કુલડી મુકી તે ઉપર બીજા કોયલા નાંખી સળગાવવા અને તે ગાગર ચૂલા ઉપર અથવા ઘંટ ઉપર મુકવી તે માંહેનો અગ્નિ ત્રિજે દિવસે થંડા થયા પછી માંહેનું આપડ કહાડી લેવું તેને કુલપુટ કહે છે.

હવે યત્રો કેટલાં તથા કેવાં તે કહું છું.

ડમરૂ યંત્ર—હેઠળનું હાંડલું નહાતું અને ઉપરનું બમણું મહોડું એવાં બે-હાડલાં લાવી તેની અદર તથા બહાર બીડી અથવા ગોપીચન્દનનો સારો લેપ કરી સુકાવા દેવાં. પછી નહાના હાંડલામાં કહ્યા પ્રમાણે બનાવેલો હીંગળો નાંખી તે ઉપર મહોડું હાંડલું ઉઠુ વાળવું, અને બનેના મહોના સાંધાને ચુનો ૧ લાગ તથા આટો ૨ લાગ એકઠાં કરી મજબૂત થાય એવું લગાડવું તેને ડમરૂ યંત્ર કહે છે. તે યંત્ર ચુલા ઉપર મુકી હેઠે અગ્નિ આપવો તથા ઉપરના હાંડલા ઉપર પલાળેલા લુગડાની ધડી મુકી. તેઉપર પાણી વારવાર નાંખતા જવું કપડાને સુકાવા દેવું નહીં, એટલે હીંગળો માંહેનો

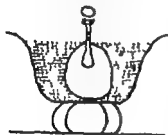
પારો નીકળી જીપરના મહોડા હાંસલામા તળીયે બર્ફ સામેલ, તે વાળા કુખીવડે
કાઢી લેવો એમમાલે નહાણ વગર કરી કપુરના ટૂંક કાઢવા પછુ હેડે ધીમા પસાળેલો
કાઠડો લગાડી મુકવો એસે ટૂંક ચારા નીકળેલ

ગરબ નક્કીકા યત્ર—એક તપેલું લાવી તેમા જળસ નાખી તેના માં જીપર

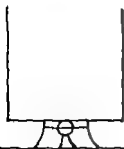
કળાએવુ કાઠણ દે એના વધે અગુમા એવુ બીડ
માડેલુ હોય તેવુ કાંઈક મજબૂત બેસાડી તે
તપેલું ચૂસાઉપર મુકી નીચે તાપ કરવેલ અને તે
નળીના સામેના મહોડા નીચે એક વાસણ મુકવુ.
એસે તે નળીની શહે તે વાસણમા બર્ફ પડેલ તે
બર્ફ ઉપર તેલ આવેલ તેને આગર કહેલ.

વાલુકા યત્ર—મોળ અગ્નિની સીસી લાવી તે ઉપર કપડાં માડી સાત વ
ખત કરવી પછી પહેળામાત્રુ માડીનુ હાંસલુ લાગતેના તળીયે દાબણ વડે બિંદુ પા

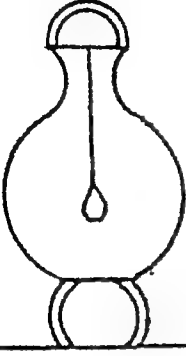
ડવા અને જે રૂપાયન કરવાનુ હોય તેની કચલી તે
અગ્નિની સીસીમા નાખી તે સીસીને હાંસલામા
બીડ ઉપર બરાબર લેલી મુકી તેના થડમા પાણી
થી મળવેલી મટાડી અથવા મહુના હોડવડે તે
હાસે નહીં એવી રીતે બેસાડવી પછી સીસીના
ફરતી મીઠા પાણી માહેની રેતી સીસીના ગળા
મુખી લાગવી અને હાંસલુ ચૂસાઉપર મુકી એવો
અગ્નિ કહેલો હોય તેવો તે વગેરેના નીચે આપવેલ.

મુધર યત્ર—સવા હાથ ચારે ખુલ્લે સરખો ખાડો કરી તેના વધે એક વે

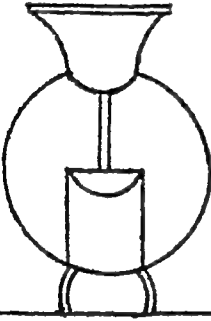
તની ચારે ખુલ્લે સરખી એવી નહાની ખાડ કરી
તેમા બોસડો નાખેલો શરણ સંપુર મુકી બે અ
થવા ત્રણ આગળ માડીઉપર નાખી તેઉપર કહેલો
મમાલે જાણા નાખી અગ્નિ આપવો

દોહાયત્ર—ઊકાળા વગરેની જણસો કહેલી મહોરા હાંડલામાં નાંખી અને

જે ઓસડો શોધવાનાં હોય તેની પોટલા કરી હાંડલાના મોંઉપર સળી મુકી તેને તે પોટલી ખાંધી હાંડલામાંની જણસોમાં જરા કુખે એવી લટકતી રાખવી અને અગ્નિ લગાડવો એટલે પોટલી માંહેનાં ઓસડો પકવ થઈ શુદ્ધ થાયછે.

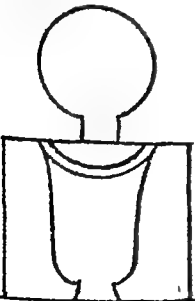
ગર્ભયંત્ર—અર્ધ કાઠવાનોછે તે એક વાસણમાં ઇંટ મુકી તેઉપર વાટકી મુ-

કવી. અને વાસણમાં વાટકીના ફરતી જણસો નાંખી તે વાસણના મોં ઉપર બીજી પાણીના ઘડી યાળ જેવી પાતળી વાટકી મુકવી. અને માટી લગાડી સાંધા બંધ કરવો તે વાટકીમાં પાણી નાંખી યંત્રના નીચે ધીમો તાપ કરવો, પછી ઉપરની વાટકી માંહેનું પાણી ગરમ થાય એટલે તે કહાડી બીજી પાણી નાંખતા જવું, એ પ્રમાણે કરવાથી ઊપરની વાટકીના તળીયે બાફનમી યંત્ર

માંહેની વાટકીમાં અર્ધ અથવા તેલ પડેછે.

પાતાલયંત્ર—એક હાથ પહોળો તથા તેટલો ઊંડો એવો ખાડો કરી

તેમાં એક વાસણ મુકવું અને બીજા હાંડલામાં જોઈએ તે ઓસડ નાંખી તેનાં મોં ઉપર છિદ્ર પાડવું ગરાવ મુકી તે હાંડલુ શરાવસહીત ખાડા માંહેના વાસણ ઉપર ઊંધું મુકી ચુનો તથા લોટવડે તેના સાંધા બંધ કરી મજબૂત કરવું પછી ઉપરના હાંડલાના થડ સુધી માટી ભરવીને હાંડલા ઉપર અગ્નિ કરવો એટલે અંદરના ઓસડનું તેલ નીકળી

શરાવના છિદ્રની વાટે નીચેના વાસણમાં પડશે.

તેજોયત્ર-૧૦૬-એક તપેલું ઈલાગળાનું સઘ તેમા આઠધે મુઠ્ઠી જજીરો નાખી તેમા કહેવા પ્રમાણે પાણી નાખી તેના માં ઉપર બે નળીઓનું સળક મુઠ્ઠી પછી તેના ચાંધાએ સોઢ તથા મુનો મેળવી સગાડવો પછી ચલા ઉપર મુઠ્ઠી હેઠે ધીમા તાપ સમાડવો ઉપરના સળકમા પાણી ગરમ થાય છે એટલે ઉપરની નળીથી તે પાણી કાઢી બીજું તાકુ પાણી નાખતા જવું અને હેઠલી નલી હેઠે મહેરા મોનો સીસો

મુઠ્ઠી તેમા આઠ પડે તે સેવે, આયત્રને સળક એવું કહે છે, કોઈ નલીકા ૧૨ એમ પણ કહે છે

મુવર્ણ મીનસી વસત—સોનાઈ મુર્ણ અથવા વરખ ૧ તોસો, માલીવ મુર્ણ ૨ તોસો, હીંમળો ૩ તોસો, ધોળા મરી ૪ તોસો, જસત ૮ તોસો, એ સર્વેનો એક ટેકાવે ખસ કરી તેમા ગાયત્રી માખણ ૨૫ તોસો નાંખી ૧ રોજ ખસ કરી પછી સી જુનો રસ નાખી ૮ દિવસ ખસ કરે. હોય તે એ વસત મણી ઉત્તમ થાય છે, એ એક ચણાડી અથવા બે ચણાડી લાર મધ અને પીપરમા આપવી, તેથી પુસ્તી થાય છે, અને છર્ણુજવર, કાચ, કાસ, સ્વાચ, સરદી, ગુલામથ વાણ, ગુદમ, એ રોમ દુર થાય છે, અને થાણ બતજવર, રક્ત વિકાર, કુબળા પણ, આળસના રોમ, વૃદ્ધના રોગ, લારે વાઈના રોમ, મુલીકા રોગ, એ પણ દુર થાય છે, ૫૫૫ દૂધ તથા ભાવ

સધુ માલીની વસત—જસત ૧ શેર, ધોળા મરી ૧૧ શેર, એનો એમટો ખસ કરી તેમા આથના દૂધ ઉપરની મલાઈ ૧ શેર નાખી એક દિવસ ખસ કરવો, પછી સી જુનો રસમા ૪ દિવસ ખસ કરવો, પછી ગોળીયા કરી મુઠ્ઠી એની માત્રા ૧ વાસ મધ તથા પીપરમા આપવી તેથી છર્ણુ જવર, વીશમજવર, રક્ત બલી સાર, પ્રકર, નેતરોગ પીત્તરોમ, બલજહ રોગ, એ દુર થાય છે

અસ્વીની કુમાર—વજનામ ૧ તોસો, મરી ૧ તોસો, મુઠ્ઠી ૧ તોસો, ત્રીફળ ૩ તોસો, પીપરી મુળ ૧ તોસો, પીપર ૧ તોસો, અદીજ ૧ તોસો નેપાળો ૧ તોસો, હરતાલ ૧ તોસો, કંકણખાર ૧ તોસો, લર્ચીંગ ૧ તોસો, એ બિસગાવ મુર્ણ કરી પારો ૧ તોસો, અમક ૧ તોસો એ સેગા મેળવી ખસ કરવો, પછી આથના ૧૧ શેર દૂધમા ખસ કરવો મુઠ્ઠી થાય એટલે ૧૧ શેર ગોમુત્ર નાખી ફરી ખસ કરવો, એ પ્રમાણે પાછી લાગરાના રસની લાવના આપવી, પછી અથવા જ્યેવડી માળીયા કરવી એ રધાવન અનુયાન મોલ સર્વ રોમ ઊપર આપવું

વિરવતાપ હરણુ—હીમજ, પીપર, તાબાની લારમ, બદિર કોચલાં, નેપાળો,

કુંડ, પારો શોધેલો, તેડ, ગંધક શુદ્ધ કરેલો, એ સરખા ભાગે લઇ પ્રથમ પારો અને ગંધક એ ભેગાં ધુંટી પછી તેમાં બાકીનાં ઓસડો કપડછાણ કરી નાખવાં, અને ધંતુરાના રસમાં એક દિવસ સુધી ખલ કરવો, પછી બે બે વાલ વજનની ગોળીયો કરવી તે આદાના રસમાં નીત્ય બે વખત આપતા જવી, એટલે નવજવર દુર થાયછે. પથ્થ મગનુ ઓસામણ તથા ભાત.

શીતારી રસ—તામ્રલસ્મ, ગંધક, ટંકણખાર, કુલાવેલો વચ્છનાગ, મોર-થુથુ, પારાની લસ્મ, જસત, હરનાલ લસ્મ, એ ઓસડો શુદ્ધ લઇ કારેલાના પાનના રસમાં એકઘડી ખલ કરવો. પછી તેની ચણેાડીના પ્રમાણે ગોળીઓ કરવી, તે છઠ્ઠ તથા સાકરની સાથે આપવી. એટલે એકાંતરે તાવ શાંત થાયછે, એ માત્રાનું નામ સીવલએ શીતારી એવું મુકેલુછે.

ઘોડાયોળી રસ—પારો ૧ તોલો, વચ્છનાગ ૧ તોલો, ગંધક ૧ તોલો, હરતાળ ૧ તોલો, ત્રીકક્ટ ચુર્ણ ૩ તોલા, ત્રીકળા ચુર્ણ ૩ તોલા, ટંકણખાર ૧ તોલો, નેપાળાનાં બીજ ૧ તોલો, એ ઓસડોના ભાંગરાના રસમા ૨૧ દિવસ ખલ કરવો. પછી ૨ ચણેાડી પ્રમાણે ગોળીયો કરી મુકવીને મુકવી, અનુપાન પ્રકર્ણ માંહેલું અનુપાન થોણ સર્વ રોગ ઉપર આપવી.

પુર્ણ પ્રતિજ્ઞા રસ—પારો ૧ તોલો, ગંધક ૧ તોલો, તાલક ૧ તોલો, મનસીલ ૧ તોલો તામ્ર ૧ તોલો, હીંગળો ૧ તોલો, જસત ૬ તોલા એની કળદી કરી આદુ તથા નજોડના રસની ભાવનાઓ આપવી માત્રા ૧ ચણેાડી ભાર ચીત્રકના ઊકાળામાં આપવી તેથી ૮ પ્રકારના જવર દૂર થાયછે. શક્તિપાત જવર, છર્ણુ જવર, સીતજવર, વગેરે ઉપર અનુપાન તથા રોગ જોઈ થોજવી.

બ્રહ્મ સુવર્ણ માલીની વસત—સોલ ભાસા ૫, હીંગળો ભાસો ૧, કસ્તુરી ભાસો ૧, વચ્છનાગ લસ્મ ભાસો ૧, જસત ભાસો ૧, પ્રવાળ લસ્મ ભાસા ૬, મરી ભાસા ૧૬, ગોરોચન ભાસો ૧, બંગલ રમ ભાસો ૧, પીપર ભાસો ૧, એ સર્વ ઓસડો ખલ કરી તેમાં માંખણ આસરે ત્રણ ભાસા નાંખી ૫૦ લીધુના રસની ભાવના આપવી. મુકાયા પછી ગોળીયો વાલ વાલની બાંધવી, છર્ણુ જવર, લોહી, પ્રમેહ, પાંડુરોગ, ક્ષય, શૂળ, સ્વાસ, કાસ, ઇત્યાદી રોગો ઉપર અનુપાન થોણ આપવી.

શીતારી બીજો —મોરથુથ ૩ ભાગ, શ ખ લસ્મ ૫ ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, એનો કુંવારના રસમાં ખલ કરી શરાવમાં નાંખી કુકક્ટ પુટ આપવો, એની માત્રા એક ચણેાડી ભાર પ્રમાણે ખાંડની સાથે આપવી, બિલદી થાય તો દૂધ પાવું પથ્થ પણ દૂધભાત એક મહીનો ગોળ ખાવો નહીં.

શક્તિપાત ચિતામણી રસ—પારો ૧ તોલો, ગંધક ૧ તોલો, અબ્રક લસ્મ,

૧ તોસો, તામ્ર ભસ્મ ૧ તોસો, સુક ૧ તોસો, મરી ૧ તોસો, પીપર ૧ તોસો અને ભાવના ત્રિકાળાની છીકાળાની તથા દ્રોણપુરથીના રસની, એવી ત્રણ ભાવનાઓ આપવી અને તે માત્રા એક ચલોઠી ભાર સર્પ આઠ પ્રકારના તાવ, શૂળ, અલ્પ, હસીમક, ધત્યારી રોગો છીપર અનુપાન પ્રમાણે યોજના કરવી.

બાલ સૂર્યોદય રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, વચનામ ૨ ભાગ, તામ્ર ૨ ભાગ, લોહ ૪ ભાગ, કોઠીભસ્મ ૫ ભાગ, અભક્ ભસ્મ ૧ ભાગ, મરી હર્દિના પાણીમાં ખસ કરી માત્રા બાધવી એ રાત્રિપાત જ્વર, કાસ, સાસ, લેલડી, પાકરોમ, પ્લીહ, પ્રમેહ, પ્રદર, સુત્રક્રમ્હ, એરલા રોગો ઉપર છીપયાત્રી છે.

કાળકુટરસ—વચનામ ૧૧ ભાગ, પારો ૩ ભાગ, ગંધક ૫ ભાગ, મન સ્ત્રીક ૬ ભાગ, તામ્ર ૪ ભાગ, રક્ષ ૬ ભાગ, હરતાળ ૬ ભાગ, ચીત્રક ૯ ભાગ, ત્રીકટુ ૧૨ ભાગ, ત્રીકળા ૧૦ ભાગ, હર્દિ ૧ ભાગ, વજ ૧ ભાગ એ સર્વ એસડો એમા પુરી તેને ભાવના એવી આપવી કે આદાના રસની ૧, ચીત્રકના છીકાળાની ૧, હર્દિનુના રસની ૧, લસણના રસની ૧, ભારંગમુળના રસની ૧, આકાના મુળના રસની ૧, કળસાવીના રસની ૧, ધતુરાના મુળના રસની ૧, નાચ રવેલના પાનના રસની ૧, સરમવાની બાલના રસની ૧, પંચકોસના ઉકાળા નીચ અને પંચમુળના ઉકાળાની ૧ સફરફુ બાર પ્રકારના ઉકાળા તથા રસ કાઢી છુદી છુદી ભાવનાઓ આપવી યોગી ગુજ પ્રમાણે બાધવી અનુપાન આદાનો રસને મધ સર્વજ્વર ઉપર તથા મોટા રાત્રિપાત જ્વર ઉપર યોજવી. જ્વરમાં પાનવ બીડુ ખાવુ નહાવુ, ચકન અંગે લગાડવું, હર્દિસાત ખાવે, એવું એ કોળકુટર પરાક્રમ છે.

ચદ્રશેખર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, રક્ષખાર ૧ ભાગ, સાકર ૪ ભાગ ભાવના માછલાના પીતની, યોગી વાલના પ્રમાણે અનુપાન આદાનો રસ તાક પાણી છાસ વગેરે ત્યાગવા જગતથાની સાથે જે જ્વર હોય તે ઉપર છીપયાત્રી છે.

પ્રમદાનદરસ—પીપર ૧ ભાગ, હર્દિગો ૧ ભાગ, કોઠી ૧ ભાગ, હેમબીજ ૧ ભાગ, અવધન ૧ ભાગ, રક્ષખાર ૧ ભાગ, વચનામ ૧ ભાગ, સુક ૧ ભાગ ભાવના હર્દિનુના રસને ધતુરાનો રસ ભાગનો રસ એમા એકેક વખત ખસ કરી યોગી વાલ જેવડી બાધવી અનુપાન પ્રમાણે જ્વર, મદુબી, કફ, શળ એ ઉપર આપવી અને તેથી વાલકરજ પજ છે.

વધધ્યુવી રસ—હર્દિગો ૧ ભાગ, કક ૧ ભાગ, વચનામ ૧ ભાગ

૫૪૧ લાગ, મુંઠ ૧ લાગ, મરી ૧ લાગ, પીપર ૧ લાગ એ સર્વનો ચીત્રકન ઉકાળામાં ખલ કરી તેની ઝાળીયો વટાણા જેવડો ખાંધવી. જવર તાઢીયો તાવ પાણુ એ ઉપર મધ તથા આદાના રસમાં આપવી.

મહાજરોંકુશ—પારો ૧ લાગ, વચ્છનાગ ૧ લાગ, મુંઠ ૪ લાગ, મરી ૪ લાગ, પીપર ૪ લાગ, ધતુરાનાં બીજ ૩ લાગ, ગંધક ૧ લાગ એ સર્વ એસ, ડોનો લીંબુના તથા આદાના રસમાં ખલ કરી ભુકો કરવો એ માત્રામાંથી એક ચણોડીભાર આદાના રસને મધમાં આપવી. એટલે જવર, વીશમજવર, એકાહી એકાંત્રો અને ચોથીત્રો તાવ હોય તો પણ શાંત થાય છે.

હીંગુળેસ્વર—પીપર ૧ લાગ, હીંગળો ૧ લાગ, વચ્છનાગ ૧ લાગ, એ એખડાં કરી તેનો ખલ કરી મુકવો. મધમાં બે ચણોડીભાર આપતા જવુ એટલે પાત જવર શાંત થશે.

શીતારી—ત્રીજો—પારો ૧ લાગ, ટંકણખાર ૧ લાગ, ગંધક ૧ લાગ, નેપાળો ૨ લાગ, સીંધાલોણ ૧ લાગ, મરી ૧ લાગ, આંબલીનાં ફેતરાંની રાખ ૧ લાગ, સાકર ૧ લાગ એ સર્વનો લીંબુના રસમાં ખલ કરવો. બે ભાર ચણોડી ગરમ પાણીના સાથે આપવું એટલે તાઢીયો તાવ દૂર થાય છે.

જવરરાજ રસ—પારો ૧ લાગ, મુવર્ણુમાક્ષીક ૧ લાગ, મનસીલ ૨ લાગ, ગંધક ૩ લાગ, મુસળી ૧૦ લાગ, તામ્ર ૫ લાગ, લીલામાં ૩ લાગ, એ સર્વનો એક ઠેકાણે ખલ કરી ચોરના રસમાં પલાળી શરાવમાં મુકી મુદ્રા કરી ચાર પો-હોર અગ્નિ આપવો, સારી પેઠે થંડુ થયા પછી ખલ કરવો તેમાંથી ચાર ચણોડી ભાર નાગરવેલના પાનમાં આપવું. તેથી આઠ પ્રકારના તાવ શાંત થાયછે, સવારે એસડ લઈ તે ઉપર પથ્થ છાશ ભાત ખાવો. એજ ઉપરના એસડમાં એક ભાગનો મોરશુકુ નાંખી તૈયાર કર્યું હોય તો ચોથીયા તાવ ઉપર ઉપચોગી પડેછે.

પ્રાણેશ્વર રસ—પારો ૧ લાગ, ગંધક ૧ લાગ, વચ્છનાગ ૧ લાગ, અભ્રક ૧ લાગ એ એસડો ઘોળી મુસળીના ઉકાળામાં ખલ કરી કપડ મટી કરેલી સીસી-માં નાંખી મુદ્રા કરી મુકાયા પછી પુટ આપવો. થંડુ થયા પછી સીસીમાંથી કાઢી એક દિવસ ખલ કરવો પછી જીર, ચીત્રક, હીંગ, સાણખાર, ટંકણ, ગુગળ, ૫ ચ-લવણ, ધાવડીનો સાર, મરી, પીપર એ સર્વ પારા જેટલાં લઈ તેના ઉકાળાવડે જુદી જુદી સાત ભાવનાઓ આપવી. એ એસડ પાંચ ચણોડી ભાર નાગરવે-લના પાનમાં વસમા નવ જવર ઉપર આપવું. તે ઉપર ગરમ પાણી પીવું, શનિ-પાત જવર, દાહ પુર્વ જવર, ગુદમશુળ, એ ઉપર આપવું ઈલામાં આવે તે ભોજન દેવું.

નવજરેભ સિંહ રસ—પારો, ગંધક, લોહું, તામ્ર ભસ્મ, મરી, પીપર,

મુઠ, એ સર્વ સરખા ભાગે, તથા વચ્ચનાગ આઘા ભાગ નાખી આઠાના રસમા એ દિવસ ખલ કરવો, એ માત્રા એ ચણેલી ભાર આઠાના રસમા આપવી, એસે મદ્યોષાર નવજવર તથા સમઢણી મરેછે

મૂતસલ્લવન રસ—તામ્ર ૪ ભાગ, નેપાળો ૩ ભાગ, ટંકજાર ભાગ વચ્ચનાગ એ સર્વની મુદ્દમ કજલી કરી મુઠવી, તેમાંથી એ માસા માત્રા આઠાના રસમા અથવા ત્રીકુંડ, અને રીંધાણુ એનીસાથે આપવી, કપુર, અને ચક્ર એ શરીરે ચોપડવા પર્યં જાણાતા, એકુન કરવુ નહી. શક્તિપાત જવર, વીરામ જવર, આમવાત, વાતશુળ, શુદ્ધ, કપીદા, જસોદર, સીત પૂર્વ, કાઢપૂવ, વીરામ જવર, તથા અભિમદ, ઈત્યાદી રોગો ઉપર એ માત્રા ચોપવી.

ભસ્મેરવર—આઘા જાણાની ભસ્મ તોણા ૪, મરી માસા ૬, વચ્ચનાગ માસા ૩ એવુ એમકુ ભુજું કરી મુઠવુ તેમાંથી પાચ ચણેલી ભાર આઠાના રસમા આપવુ, એસે શક્તિપાત જવરનો નાશ થાયછે

સક્ષા પ્રબોધ પ્રધમન—વજ, લસણ, કંક, રીંધાણુ, ભેરંગિણી, દ્રાક્ષ, મીણ, ચમુદ્રક એ આસગે સરખે ભાગે સેષ આઠાના રૂપમા ભાવના આપવી, પછી મોરના પીતની ત્રણ ભાવનાઓ આપી ભુજું કરવુ શક્તિપાત, કંક વૃષ્ઠી, વાણ, અપસ્માર, હલીમક, માધાનો રોગ, કાનનો રોગ, એ ઉપર એ ભુજું નસકોરીયામા મુઠવુ એસે સાચા થાયછે

ત્રિભુવન કીર્તી રસ—હીંગો, વચ્ચનાગ, મુઠ, મરી, પીપરી, ટંકજાર, પીપરી મુળ, એ સર્વ સરખા ભાગે ભુજું એકકું કરી તેને ઘુળસીનો રસ, મદ્ય રાનો રસ, એ ત્રણ ભાવનાઓ આપી એક ચણેલી જેવડા ગોળીયા કરી આ ઠાના રસમા આપવી, એસે અનેક પ્રકારના જવર તથા ૧૨ શક્તિપાતને દુર કરેછે

સંધીમ સન્નિપાતારી રસ—પારો ૧ ભાગ, ગાંધક ૨ ભાગ એની કજલી અજક ભસ્મ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, જવજાર ૧ ભાગ, સાંજીખાર ૧ ભાગ, ટંકજાર ૧ ભાગ, શાહાજીર ૧ ભાગ, ત્રીકુંડ ૩ ભાગ, ત્રીધાર ૩ ભાગ, રીંધાણુ ૧ ભાગ એ સર્વ એકઠા કરી ખલ કરવો, તેને ચીત્રક મુળના ઊંઠાણાની ભાવના ૧ દિવસ આપી ૫ ચણેલી પ્રમાણે ગોળીયા કરી, મધ તથા પીપરમા અથવા ગરમ પાણીના સાથે આપવી

મૂત સલ્લવની રસ—પારો ૧ ભાગ, ગાંધક ૨ ભાગ એની અજક ભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્રભસ્મ ૧ ભાગ, વચ્ચનાગ ૧ ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, કુચ, ૧ ભાગ, મનસીસ ૧ ભાગ, હીંગો ૧ ભાગ, ચીત્રક ૧ ભાગ, અતીવીખની કળી ૧ ભાગ, ત્રીકુંડ ૧ ભાગ,

અષ્ટક ૪૫ ભાગ તથા હરતાળ ૪૫ ભાગ, એકઠા કરી ખરસ કરવો, તે ચુર્ચ સોઢાના શરાવમા અરકુ હેઠે નાખી, તે ઉપર દોસાપત્રમા બનાવેલુ એસડ મુકવુ કરી તે ઉપર બધક તથા હરતાળનું રહેલું ચુર્ચ ઢાળી ઉપર બીજુ સોઢાનુ શરાવઢાઠી, ૬૫૬ માટી કરી માટીના વાસણમા હેઠે ઉપર મીઠુ નાખી વધે તે શરાવ સંપુર મુકી વજ દિવસમુધી ધીમા તાપથી પકવવુ છેક થકુ થયા પછી ઠાઠી ખરસ કરી મુકવું તે મરમ ૪ મથોઢી ભાર આઢાના રસમા આપવી અથવા આઢાના મુળના ઊકાળામા મરીનો ભુઢો નાખી આપવી, ઢીવા ૬૨ મુળના ઊકાળામા આપવી, એઢે ૭૬ મુજ શન્તિપાત દુર થાયછે

આન હોરવી રસ—વજનામ ૧ ભાગ, ત્રીકટુ ૩ ભાગ, દુસાવેલ ૮૬ મથો ૧ ભાગ, તામ્રમરમ ૧ ભાગ, ધતુરાના બીજ ૧ ભાગ, હીંગળો ૧ ભાગ, નથક ૧ ભાગ, એ સર્વ એસડો એકઠા ખરસ કરી પછી ભાગ, તથા આઢાના રસમા એક દિવસ ભાવના આપવી, પછી અણુ એવડી ગોળીઆ કરવી, અને આઢાના ઢુળના ઊકાળામા ત્રીકટુનો ભુઢો નાખી તેમા એક ગોળી ધસી આપવી, એઢે ૭૬ શીયાન શન્તિપાત દુર થાયછે

અમ્બવટી—પારો ૧ ભાગ, નથક ૨ ભાગ, વજનામ ૧ ભાગ, અજક મરમ, ૧ ભાગ, સોહમરમ ૧ ભાગ, એ સર્વ ખરસમા એકઠા મુકી પછી ત્રીકટુના ઊકાળામા તથા આદુના રસમા એક એક દિવસ ખરસ કરવો, પછી ચાહાલર, અજમાઢ, ઔરકુ, અજમેઢ, આમ્બી, ભાગરો, ભાગ, ઠંવો લીંબડો, ગોમરણી, સસ્ત્રવો, ઇંદ્રવાણી, રવેતવીખુઢાતા, અકુરસો, અીત્રક, એના રસમા ભુરી ભુરી એકેક ભાવના આપી બીરના ઢસીયા એવડી બોળીયા કરવી અને આઢાના રસમા મરીનો ભુઢો નાખી તેમા તે ગોળી આપવી એઢે તમસ રોગ મરેછે

મુતોપ્રયાપન રસ—પારો ૧ ભાગ, નથક ૧ ભાગ, મનસીસ ૧ ભાગ, વજનામ ૧ ભાગ, હીંગળો ૧ ભાગ, અજક મરમ ૧ ભાગ, તામ્રમરમ ૧ ભાગ, સોહ મરમ ૧ ભાગ, મુવર્કમાઢીક મરમ ૧ ભાગ, હરતાળ મરમ ૧ ભાગ, એ સર્વેનુ એકઠો ખસ કરી અમસવેતસ ૧ ભાગ, લીંબુ ૧ ભાગ, ચાથેરી ૧ ભાગ, મુઢો ૧ ભાગ, નગ્રા ૧ ભાગ, ઇંદ્રવાણી ૧ ભાગ, એના રસમા એ દિવસ ખસ કરી, શરાવમા નાખી ૬૫૬ માટી કરવી અને ભુઢર ધત્રમા ૪ પહોરપથન કરવુ પછી ઠાઠી અીત્રકના ઊકાળામા એ પહોર ખસ કરી અઢઢ અઢઢ એવડી બોળી કરવી અને ત્રીકટુ ૩ ભાગ, અીત્રક મુજ ૧ ભાગ, હીંગ ૧ ભાગ, એવ મુજ આઢાના રસમા નાખી તેમા બોળી આપવી એઢે પ્રસાપ મરેછે, તથા અવાયક મરેછે

રકતધીવીહરસ—પારો ૧ ભાગ, નથક ૧ ભાગ, એનીકન્ઢસી કરી અીત્રકના

અંધક ૪૫ ભાગ તથા હરતાળ ૪૫ ભાગ, એકઠા કરી ખરણ કરવે, તે સુધ્ધ લોહાના ચરાવમા અરકુ હેઠે નાખી, તે ઉપર દોઢાચ ત્રમા બનાવેલુ ઓસડ મુકવુ ફરી તે ઉપર અંધક તથા હરતાળનું રહેલું સુવે કાળી ઉપર બીજુ લોહાનું ચરાવ ઘસી, કપડ માલી કરી માલીના વાસણમા હેઠે ઉપર મીઠુ નાખી વધે તે ચરાવ સ પુર મુકી ત્રણ દિવસ સુધી થીમા તાપથી પકવણુ છેક થકુ થવા પછી કાઢી ખરણ કરી મુકવું તે ભરમ ૪ ચણેલી ભાર આઘના રસમા આપવી અથવા આકાના મુળના ઊકાળામા મરોના સુકો નાખી આપવી, ઠીંવા દસ મુળના ઊકાળામા આપવી, એરણે કંક કુબ્જ શન્નિપાત દુર થાયછે

આનંદભૈરવી રસ—વજનામ ૧ ભાગ, ત્રીકટુ ૩ ભાગ, કુસાવેલ ૨૬૫ ભાર ૧ ભાગ, તામ્રભરમ ૧ ભાગ મતુરાના બીજ ૧ ભાગ, હાંચળો ૧ ભાગ, અંધક ૧ ભાગ, એ સર્વ ઓસડો એકઠા ખરણ કરી પછી ભાગ, તથા આઘાના રસમા એક દિવસ ભાવના આપવી, પછી ચણા લેવડી ગાળીએ કરવી, અને આકાના મુળના ઊકાળામા ત્રીકટુને સુકો નાખી તેમા એક ગાળી ધસી આપવી, એરણે શીતામ સન્નિપાત દુર થાયછે

અમ્બવટી—પારો ૧ ભાગ, અંધક ૨ ભાગ, વજનામ ૧ ભાગ, અંધક ભરમ, ૧ ભાગ, લોહભરમ ૧ ભાગ, એ સર્વ ખરણમા એકઠા મુદી પછી ત્રીકટુના ઊકાળામા તથા આઘના રસમા એક એક દિવસ ખરણ કરવે, પછી શાહાણ, અલ્પમાઠ, ચૈરણ, અલ્પમા, પ્રામ્હી, ભામરો, ભાગ, કંઠવો લીંબડો, ગાંધરણી, સરખવો, ઈંદ્રવારણી, રવેતવીજીકાતા, અકુરસો, ચીત્રક, એના રસમા જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી બોરના ઠલીયા લેવડી ગાળીયા કરવી અને આઘાના રસમા મરીતો સુકો નાખી તેમા લે ગાળી આપવી એરણે તમસ રોમ મરેછે

મુતોત્યાપન રસ—પારો ૧ ભાગ, અંધક ૧ ભાગ, મનસીલ ૧ ભાગ, વજનામ ૧ ભાગ, હાંચળો ૧ ભાગ, અંધક ભરમ ૧ ભાગ, તામ્રભરમ ૧ ભાગ, લોહ ભરમ ૧ ભાગ, મુષર્જીમાઢીક ભરમ ૧ ભાગ, હરતાળ ભરમ ૧ ભાગ, એ સર્વનું એકઠો ખણ કરી અમ્બવેતસ ૧ ભાગ, લીંજુ ૧ ભાગ, ચાંચેરી ૧ ભાગ, મુકો ૧ ભાગ, નમોઠ ૧ ભાગ, ઈંદ્રવારણી ૧ ભાગ, એના રસમા બે દિવસ ખણ કરી, ચરાવમા નાખી કપડ માલી કરવી અને સુકર વત્રમા ૪ પહેરપચન કરવુ પછી કાઢી ચીત્રકના ઉકાળામા બે પહેર ખણ કરી આઘ આઘ લેવડી ગાળી કરવી અને ત્રીકટુ ઉમાગ, ચીત્રક મુળ ૧ ભાગ, હાંચ ૧ ભાગ, એનુ સુખ આઘાના રસમા નાખી તેમા મોળી આપવી એરણે પ્રસાપ મરેછે, તથા અવાચક મરેછે

રકતખીવીહર રસ—પારો ૧ ભાગ, અંધક ૧ ભાગ, એનીકબ્જલી કરી ચીત્રકના

નૈષ્ઠક ૪૫ ભાગ તથા હરતાળ ૪૫ ભાગ, એકઠા કરી ખરણ કરવે, તે ચુર્ણ સોઢાના શરાવમાં અશુદ્ધ હોય નાખી, તે ઉપર રોશાય તમા બનાવેલું એકાદ મુઠ્ઠું ફરી તે ઉપર નૈષ્ઠક તથા હરતાળનું રહેલું ચુર્ણ ફાળી ઉપર બીજી સોઢાનું શરાવ ઢાકી, કપડાં મારી કરી માટીના વાસણમાં હોય ઉપર મીઠું નાખી વચે તે શરાવ સુર મુઠ્ઠી ત્રણ દિવસ સુધી પીમા તાપથી પકવવું છેક થકુ થયા પછી કાઢી ખરણ કરી મુઠ્ઠું તે ભરત્રય ટચણાઈ ભાર આઢાના રસમાં આપવી અથવા આકાશના મુળના ઊઠાળામાં મરોનો છુદો નાખી આપવી, કીંચા ફરા મુળના ઊઠાળામાં આપવી, એકલે કો કુબ્જ સન્નિપાત કુર થાયછે.

આનંદભૈરવી રસ—વજનામ ૧ ભાગ, ત્રીકટુ ૩ ભાગ, કુસાવેલ ૮ મુઠ્ઠાખાર ૧ ભાગ, તામ્રભરત્ર ૧ ભાગ, ધતુરાના પીચ ૧ ભાગ, હીંગળો ૧ ભાગ, નૈષ્ઠક ૧ ભાગ, એ સર્વ એકસાથે એકઠા ખરણ કરી પછી ભાગ, તથા આઢાના રસમાં એક દિવસ ભાવના આપવી, પછી ચણા જેવડી ગાળીએ કરવી, અને આકાશના મુળના ઊઠાળામાં ત્રીકટુનો છુદો નાખી તેમાં એક ગાળી થસી આપવી, એકલે શીત્તન સન્નિપાત કુર થાયછે.

અમ્ભવટી—પારો ૧ ભાગ, નૈષ્ઠક ૨ ભાગ, વજનામ ૧ ભાગ, અમ્ભક ભરત્ર, ૧ ભાગ, લોહભરત્ર ૧ ભાગ, એ સર્વ ખરણમાં એકઠા મુઠ્ઠી પછી ત્રીકટુના ઊઠાળામાં તથા આઢાના રસમાં એક એક દિવસ ખરણ કરવે, પછી શાદાણ, અજમાક, એરણ, અજમા, આમ્બી, ભાનરો, ભાગ, કહેવો લીંબડો, ગાંધરી, સરખો, ઇંદવાણી, રવેતવીષ્ણુકાયા, અકુરસો, ચીત્રક, એના રસમાં છુટી છુટી એકેક ભાવના આપી ઘીરના ઢાંચા જેવડી ઘોળીયા કરવી અને આઢાના રસમાં મરોનો છુદો નાખી તેમાં તે ગાળી આપવી એકલે તમસ રાત્ર મરેછે.

મૃતોત્થાપન રસ—પારો ૧ ભાગ, નૈષ્ઠક ૧ ભાગ, મનસીસ ૧ ભાગ, વજનામ ૧ ભાગ, હીંગળો ૧ ભાગ, અમ્ભક ભરત્ર ૧ ભાગ, તામ્રભરત્ર ૧ ભાગ, લોહ ભરત્ર ૧ ભાગ, મુવર્ણમાફીક ભરત્ર ૧ ભાગ, હરતાળ ભરત્ર ૧ ભાગ, એ સર્વનું એકઠો ખસ કરી અમ્ભવેતસ ૧ ભાગ, હીંગ ૧ ભાગ, આંચી ૧ ભાગ, મુઠો ૧ ભાગ, નગ્રોડ ૧ ભાગ, ઇંદવાણી ૧ ભાગ, એના રસમાં બે દિવસ ખસ કરી, શરાવમાં નાખી કપડાં મારી કરવી અને છુદર પત્રમાં ટપકોરપચન કરવું પછી કાઢી ચીત્રકના ઊઠાળામાં બે પકોર ખસ કરી આઢા આઢા જેવડી ઘોળી કરવી અને ત્રીકટુ ૩ ભાગ, ચીત્રક મુળ ૧ ભાગ, હીંગ ૧ ભાગ, એનું ચુર્ણ આઢાના રસમાં નાખી તેમાં ઘોળી આપવી એકલે પ્રણાવ મરેછે, તથા અવાજક મરેછે.

રક્તપીવીર રસ—પારો ૧ ભાગ, નૈષ્ઠક ૧ ભાગ, એની કબજી કરી ચીત્રકના

અષ્ટક ૪૫ ભાગ તથા હરતાળ ૪૫ ભાગ, એકઠા કરી ખરણ કરવો, તે સુધ્ધ લોહના શરાવમા અરજુ હેઠે નાખી, તે ઉપર ડાહ્યાય ત્રમાં બનાવેલુ એકસઠ મુકવુ ફરી તે ઉપર અષ્ટક તથા હરતાળનું રહેલું સુધ્ધ ફાળી ઉપર બીજુ લોહાનુ શરાવઢાકી, ૪૫૪ માઢી કરી માઢીના વાસણમા હેઠે ઉપર મીઠુ નાખી વથે તે શરાવ સ પુરુ મુઢી તથા દિવસમુધી ધીમા તાપથી પકવવુ ઉઠ જુઢુ થયા પછી ઢાકી ખરણ કરી મુકવું તે બરમ ૪ અણોઢી ભાર આઢાના રસમાં આપવી અથવા આઢાના મુળના ઊઢાળામા મરોના સુઢો નાખી આપવી, ઢીંવા ફરા મુળના ઊઢાળામા આપવી, એઢલે ૪૬ મુઢુજ સન્નિપાત દુર થાયઢે

આનહૃદૈરવી રસ—વઢનામ ૧ ભાગ, ત્રીકઢુ ૩ ભાગ, મુસાવેલ ૬ મુઢુખાર ૧ ભાગ, તાઢ્રમરમ ૧ ભાગ, ધતુરાના બીજ ૧ ભાગ, હીંમળો ૧ ભાગ, અષ્ટક ૧ ભાગ, એ સર્વ એકસઢો એકઢા ખરણ કરી પછી ભાગ, તથા આઢાના રસમા એક દિવસ ભાવના આપવી, પછી અણુ લેવડી ઝાળીઢ્રો કરવી, અને આઢાના મુળના ઊઢાળામાં ત્રીકઢુનો સુઢો નાખી તેમા એક ઝાળી ધસી આપવી, એઢલે રીઢાગ સન્નિપાત દુર થાયઢે

અન્ઢવટી—પારો ૧ ભાગ, અષ્ટક ૨ ભાગ, વઢનામ ૧ ભાગ, અઢકે બરમ, ૧ ભાગ, લોહમરમ ૧ ભાગ, એ સર્વ ખરણમા એકઢા પુઢી પછી ત્રીકઢુના ઊઢાળામા તથા આઢુના રસમા એક એક દિવસ ખરણ કરવો, પછી ચાહાણુ, અજમોઢ, ઝેરણ, અજમોઢ, આન્ઢી, ભાગરો, ભાગ, ૬૬વો લીંબઢ, ઝાઢરણી, સરસવો, ઇંઢવારણી, રવેતવીજુઢાતા, અકુરસો, ચીત્રક, એના રસમા લુઢી લુઢી એકેક ભાવના આપી ઘેરના ઢલીયા લેવડી ઘાળીપો કરવી અને આઢાના રસમાં મરીના સુઢો નાખી તેમા તે ઝાળી આપવી એઢલે તમસ રોમ મરેઢે

મૂતોત્થાપન રસ—પારો ૧ ભાગ, અષ્ટક ૧ ભાગ, મનસીલ ૧ ભાગ, વઢનામ ૧ ભાગ, હીંમળો ૧ ભાગ, અઢકે બરમ ૧ ભાગ, તાઢ્રમરમ ૧ ભાગ, લોહ બરમ ૧ ભાગ, મુપર્લમાઢીકે બરમ ૧ ભાગ, હરતાળ બરમ ૧ ભાગ, એ સર્વતુ એકઢો ખણ કરી અઢલેવેતસ ૧ ભાગ, લીંજુ ૧ ભાગ, ચાંમેરી ૧ ભાગ, મુઢો ૧ ભાગ, નઝીઢ ૧ ભાગ, ઇંઢવારણી ૧ ભાગ, એના રસમા બે દિવસ ખણ કરી, શરાવમા નાખી ૪૫૪ માઢી કરવી અને સુઢર વત્રમા ૪ પઢોરપથન કરવુ પછી ઢાકી ચીત્રકના ઊઢાળામાં બે પઢોર ખણ કરી આઢ આઢ લેવડી ઘાળી કરવી અને ત્રીકઢુ ડમાગ, ચીત્રક મુળ ૧ ભાગ, હીંમ ૧ ભાગ, એતુ સુધ્ધ આઢાના રસમા નાખી તેમા માળી આપવી. એઢલે પ્રસાપ મરેઢે, તથા અવાજક મરેઢે.

રકતધીવીહરરસ—પારો ૧ ભાગ, અષ્ટક ૧ ભાગ, એનીઢલજી કરી ચીત્રકના

રસમાં ઘુટવી. પછી લોહલસમ ૧, તામ્રલસમ ૧, માક્ષીક લસમ ૧, એ સરખા ભાગે લેઈ ઘુટવુ અને ઘતુરો, ત્રીકલા, કુંવાર, ધાણા, આદુ, કડવો લીંબડો, બ્રાહ્મી, નગોડ માંગરો, ચીત્રક, કાવળી, પાંગારો* એરડો, એ સર્વનો રસ ચાર ચાર તોલા લેઈ તેમાં ભુદી ભુદી ભાવનાઓ આપવી. પછી તેમાં ત્રીકટુ* ચુર્ણ પાસા જેટલુ નાંખી ચણ્યા જેવડી ગોળીયો કરવી, તેમાંથી ત્રણ ગોળીયો છરાના ઊંકાળામાં આપવી, પથ્ય દહીંભાત તથા થંડુ પાણી આપવું.

પૃથ્વવત્ક રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, વજનાગ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, ટંકણુખાર ૧ ભાગ, એતુ એકટું ચુર્ણ કરી ઘતુરાના પાનના રસમાં ૧ દીવસ ખસ કરી પછી તેની એ ચણેલી પ્રમાણે ગોળીયો કરવી, તે ગોળી આકડાના મુળના ઊંકાળામાં ૧ ગોળી આપવી, પથ્ય મગનુ ઓસામણ આપવું, એટલે ભુક્ષનેત્ર શન્નિપાત દુર થાયછે.

જયમંગલ રસ—પારાતુ લસમ ૧ ભાગ, તામ્ર લસમ ૧ ભાગ, કાંત લસમ ૧ ભાગ, ગજવેલ લસમ ૧ ભાગ, પીતળની લસમ ૧ ભાગ, લોહ લસમ ૧ ભાગ, હરતાલ ૧ ભાગ, માક્ષીક ૧ ભાગ, એતું એકટું ખસ કરી તેમાં ત્રીકટુ ૩ ભાગ, વજનાગ ૧ ભાગ, ટંકણુખાર ૧ ભાગ, ચીત્રક ૧ ભાગ, એતુ ચુર્ણ કપડછાણ કરી નાખવું. પછી અરડસો, નગોડ, બીલીનાં પાન, એના રસની ભાવના એકેક દિવસ આપી શરાવ સંપુટ કરી ભુદર યત્રમાં ચાર પહોર અગ્નિ આપવો, છેક થડુ પડ્યા પછી કાઢવું, અને દસ મુળના ઊંકાળામાં ૨ અથવા ૪ ચણેલી ભાર આપવું, એટલે અભીન્યાસ સારો થાયછે.

બીરભદ્ર રસ—પારો ૧ ભાગ, અબ્રક લસમ ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, ત્રીકટુ ૩ ભાગ, પંચલવજ્ર ૫ ભાગ, વરીયાળી ૧ ભાગ, છર ૧ ભાગ, શાહાછર ૧ ભાગ, એ સર્વને આદાના રસની એક દિવસ ભાવના આપી અહ પ્રમાણે ગોળીયો કરવી, અને ચીત્રક, આદુ, તથા સીંધાલોણ, એના અનુપાનમાં ગોળી આપવી, તે ઉપર પથ્ય ડુંચ ચોખા, એટલે છંદુક સારો થાયછે.

મહોદધી રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, વજનાગ ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, તજ ૧ ભાગ, વંગ ૧ ભાગ, અબ્રક ૧ ભાગ, ત્રીકટુ ૩ ભાગ, તમાલ પત્ર ૨ ભાગ, નાગરનોથ ૨ ભાગ, વાવડીગ ૨ ભાગ, નાગકેશર ૨ ભાગ, રેણુ બીજ ૨ ભાગ, પીપરી મુળ ૨ ભાગ, એ સર્વ એકઠાં કરી જળ પીપરના રસની ત્રણ ભાવનાઓ આપવી તેની ગોળીયો ચણ્યા જેવડી બાંધવી. સ્વાસ, બિદ્રસ, હરસ, ભગદર, છાતીનું શૂળ, પાર્શ્વશૂળ, કાનનો રોગ, સમહણી, બિદરરોગ (જલોદર), પ્રમેહ, તથા પથરી એ સર્વ રોગો ઉપર તે ગોળી આપવી. પથ્ય વગેરે કાંઈ કરવું નહીં.

* નરંગીના પાગારા કહે છે તે.

કનકમુદર રસ—મરી, ગંધક, હાંગિજો, વજનામ, પીપર, રહુમાર, પ-
ત્રુપના બીજ, એ સર્વ આસડા યોધેલા લેવા, પછી ઝીણા કરી ભાજના ઊંઠા
ળાની ભાવના આપવી, અને ચલેલી લેવડી ઝાળીયા બાધવી પછી તબીબત
તથા રોગનો વિચાર કરી અનુપાનની સાથે સમઢળી, જવર, અતીસાર, અગ્નિ
મંદ, વગેરે રોગ ઊપર આપવી એટલે તે રોગ દુર થશે.

હીનેશ ભૈરવ—જવરી, તજ, લર્ચીંગ, અક્કલગરો, પીપર, મુક, હાંગિજો,
વજનામ, એ સર્વનું સરખે ભાગે ચુર્ણ કરી નામરવેલના રસમાં એક દિવસ તથા
આઠાના રસમાં એક દિવસ ખસ કરવું, પછી ચલેલી લેવડી ઝાળીયા કરી તે
માંથી એક ઝાળી અનુપાનની યોજના કરી આપવી એટલે અતીસાર વગેરે મરે.

ચદ્રમલાવટી—પારો, સુવર્ણ ભસ્મ, તામ્રભસ્મ, ખેરસાર, મેચરસ એ
સર્વ સરખા ભાગ એખા કરી હાથના સીમલાના મુળના રસમાં એ પહોર પુરવા
પછી તેની ચક્કા લેવડી ઝાળીયા કરવી તે એક ઝાળી તજ ભસ્મ, છપના સુ
ર્ણમાં આપવી, એટલે ત્રિદોષથી થયેલા, અતીસાર તથા તાવ જાય.

અતીસારેખર્સીહ રસ—પારો ૧ ભાગ, હાંગિજો ૧ ભાગ, અક્ક ૧ ભાગ,
વજનામ ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, એ એકઠાં વાટી પહાડમુળ, ચીત્રક મુળ, બા
ળબીહુ, મુક, એના ઊંઠાળામાં જુદી જુદી ભાવનાઓ આપવી, તે માત્રા
ચલેલી ભાર મધમાં આપવાથી સર્વ અતીસાર દુર થાય.

ચીત્રાખર રસ—પારો, અક્ક, તથા ગંધક, એ સરખે ભાગ લેઈ થાક પી
નાખી લેવાના વાસજમાં પકવવા, અને લેવાનીજ કહડી વગેરેથી દુધાવવું, પછી
હેઠે ઉતારી છરાના ઊંઠાળામાં તજ ભાવનાઓ આપી. એ માત્રા એક આઠ
લેટલી અનુપાનના સાથે આપવી એટલે સમઢળી, રક્ત, આમશુળ, પ્રવાહીકા,
એ શાવ થાય.

પચામૃત પરપટ્ટી—લોહ ભસ્મ ૧ ભાગ, અક્ક ભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્ર
ભસ્મ ૧ ભાગ, પારક ભસ્મ ૧ ભાગ, અને શુદ્ધ કરેલો ગંધક ૮ તોલા એ સવને એક
કેકાળે ખસ કરવો, પછી લહેવાની કઠાઈમાં નાખી હેઠે બારડીનાં લાકડાંના પીંચો
તપ આપવો, તેનો રસ થવા પછી માવના જાણ ઉપર કેળતુ પાન પાણી તેઉપર
તે રસ રેડવો અને તે ઉપર તરત બીજુ પાન બેસાડવું, થક થવા પછી તેના
ચોસડા કઢાડી લેવા એ માત્રાને પચામૃત પરપટ્ટી કહે. એ મઢળી, અતીસાર
દાય, તાવ, સીરોગ, પાકરોગ, તથા જકરીય વિપચન્ય વીકાર, અગ્નિપીત, હરસ,

અગ્નિમંદ ઇત્યાદી રોગ ઊપર આપ્યું હોય તો તેનો નાશ કરેછે. ગ્રહણી ઊપર આપી હોય તો હીંગ, સીંધાલોણ, જીરું, એના ચુર્ણની સાથે આપવી. પાંડુ રોગ તથા પિત્તથી થયેલા વીકાર ઊપર એકલા જીરુંની સાથે આપવી, બીજા રોગો ઊપર નજર પોચાડીને આપવી.

લોકનાથ રસ—પારો ૨ લાગ, ગંધક ૨ લાગ, એની એકઠી કળલી કરી પારાથી ચારઘણી કોડીયા લેઈ તેમાં તે કળલી ભરવી. પછી ટંકણખાર ૧ લાગ લેઈ ગાયના દૂધમાં વાટી તે કોડીયાના મોહોડે તેની મુદ્રા આપવી, પછી શંખના કકડા ૮ તોલા લેઈ તેમાં માંહેના અડધા કકડા શરાવમાં નાખી તે ઉપર કોડીયા મુકી તે ઉપર બીજા કકડા નાખી ઉપર બીજી શરાવ એસાડી કપડ મટ્ટી કરી ગજપુટ આપવો. પોતાની મેળે થંડુ થયા પછી કહાડી ખલ કરી સીસીમાં ભરી મુકવું, એનાં અનુપાનો અનુપાન પ્રકરણમાં લખેલાં છે તે પ્રમાણે યોજના કરવી.

ક્ષારતામ્ર રસ—શંખભસ્મ, તામ્રમસ્મ, કોડીભસ્મ, લોહભસ્મ, મહુર-ભસ્મ, ટંકણખાર, જવખાર, ત્રીકટું, સીંધાલોણ, એ સર્વને ભાંગરો, અડુરસો અને આડુ એના રસોની ભાવના આપી તેની ચણ્યા જેવડી ગાળીયા કરવી તે અનુપાનની યોજના કરી આપવાથી અતીસાર ગ્રહણી, અગ્નિમંદ, શૂળ, ઇત્યાદી દૂર થાયછે.

ગ્રહણી ગજકેશરી—પારો, ગંધક, અબ્રક, લોહ, હીંગળો, ખાળ બીલું, વછનાગ, ત્રિકટું, ભાંગ, નાગરમોચ, દાડમની છાલ, ઇંદ્રજવ, જયફળ, મોચરસ, અતીવીખની કળી, ધાવરીનાં ફળ, કોઠ, અજમો, ચીત્રક, ટંકણખાર, કૌચાનાં મીઝ, અફેણુ, એ સર્વ એસડો સરખા ભાગે લેઈ તેને ઘંતુરાના રસની ભાવના આપી ગાળીયા તુવર જેવડી ખાંધવી, તેથી અતીસાર, ગ્રહણી, અગ્નિમંદ, શૂળ, પાંડુરોગ, ઇત્યાદી રોગ સારા થાયછે. અનુપાન, છાશ અથવા દહીંમાં.

ગ્રહણી કપાટ રસ—સુક, મરી, પીપર, ગંધક, ટંકણખાર, પારો, કોડીની ભસ્મ, વછનાગ, એ સરખે ભાગે લેઈ. લીંછુના રસમાં ખલ કરવો, તે માત્રા અડધ જેટલી, ઘી, મરી તથા સાકર એકઠાં કરી તેમાં આપવી.

ગ્રહણી વજર કપાટ રસ—૧ માક્ષીક, ૧ મૌકતીક, ૧ સુવર્ણ ભસ્મ, ૨ ગંધક, ૩ પારો, એના કોઠાના રસમાં ખલ કરવો, પછી તે એસડ હરણના સીંગમાં ભરી મધ્યમ પુટ આપવો પછી તેમાંથી કાઢી ચીકણના રસમાં સાત ભાવનાઓ આપવી. અઘાડાના રસની ત્રણ ભાવનાઓ, લોધર, અતીવીખની કળી, નાગર-મોચ, ધાવરીનાં ફૂલ, ઇંદ્રજવ, એ દરેકની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપવી, એની એક અડધ જેટલી માત્રા મરીનો ભુકો અને મધમાં આપવી. તેથી સર્વ પ્રકારનો અતીસાર અને ગ્રહણી બંધ થઈ અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાયછે.

ત્રીવિક્રમ રસ—હીંગળો, અરીષ્ઠ, હીરાભોજ એનો એખટો કરી ખસ કરવો બે ચલોડી બાર મધમા આપવો એટલે રક્ત અતીસાર તથા આમશૂળ દુર થાય.

અમ્બિકુમાર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, ઠંકુ ૧ ભાગ, વચનાગ ૧ ભાગ, કોટીભસ્મ ૨ ભાગ, મરી ૮ ભાગ એ એસડો એખા કરી લીંબુના રસમા ખસ કરી ગોળીયા ચલોડી લેવડી બાધવી અલરજી, અગ્નિમંદ, શૂળ, સરસી, વગેરે ઉપર આપવો, અનુપાત આઠનો રસ, મધ, અથવા નામ રવેલમા આપવો.

કૃત્યાદ રસ—પારો ૪ ભાગ, ગંધક ૮ ભાગ, વાઙ ૨ ભાગ, લોહ ૨ ભાગ એનો એખટો ખસ કરી કહ્મકમા નાખી મુઠા ઉપર મૂકવું પાણી થાય એટલે એરડીયાના પાત ઉપર ઠાળવું, ઈંચા પછી ખસ કરી લીંબુની ભાવના આપવી, પછી પચ કોલની ભાવના આપવી, પછી ઠંકુખાર, વસાગર, મરી, એ તોલો તોલો નાખી અજ્યાના કારની સાત ભાવનાઓ આપવી, ગોળીયા બે બે માસાની બાધવી, તેમાંથી એક ગોળી સીંધાલોલુ તથા હાથમાં આપવી, તેથી ચાહે તેવું લાઈ અનાજ ખાકુ લોચ તોય આર થીમા પચી જાય.

અમ્બિકુડાવટી—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, અલમોડ ૧ ભાગ, ત્રિફલા ૩ ભાગ, સાલમાર ૧ ભાગ, જવખાર ૧ ભાગ, સીંધાલોલુ ૧ ભાગ, લડ ૧ ભાગ, અંધળીક ૧ ભાગ, વસાગર ૧ ભાગ, વાવડીચ ૧ ભાગ, મીઠું ૧ ભાગ, મુઠ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, જેર કોચલા ૧૭ મુદ કરી મુર્ચ કરવું અને એ સર્વનો ખસ લીંબુના રસમા કરવો, તેની ગોળી મરી લેવડી કરવી, તે અગ્નિમંદ તથા અલરજી ઉપર આપવી.

મહેાદધી રસ—વચનાગ ૧ તોલો, પારો ૧ તોલો, અંધળીક ૧ તોલો, ઠંકુ ખાર ૧ તોલો, પીપર ૩ તોલો, મુઠ ૧ તોલો, કોટીભસ્મ ૧ તોલો, સર્વિચ ૩ માસા એ સર્વનો ખસ લીંબુના રસમા ગોળીયા કરવી, એ ગોળી અગ્નિમંદ ઉપર લેપવાગી છે.

ચીતામણી રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, વાઙ ૧ ભાગ, અલમોડ ૧ ભાગ, ત્રિફલા ૩ ભાગ, મુઠ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, નેપાળો ૧ ભાગ લેખને લોલુ પુખીના રસમા ભાવના આપી ઝીણી કજલી કરવી એ એ સા અલરજી, તાવ, શળ, એ ઉપર ચલોડી અથવા અરધી ચલોડી બાર આપવું, વાતરત ઉપર મજા લેપવાગી છે.

અર્શકુહાર રસ—વાઙ ભસ્મ ૩ મપલ, લોહભસ્મ ૩ પલ, મુઠ ૨ પલ,

મરી ૨ પલ, પીપર ૨ પલ, કળલાવી ૨ પલ, દંતી ૨ પલ, ચીત્રક ૨ પલ, પી-
લુડીનાં બીજ ૨ પલ, જવખાર ૫ પલ, ટંકણ ખાર ૫ પલ, સીંધાલોણ ૫ પલ ગોમુત્ર
૩૨ પલ, ચોરનું દૂધ ૩૨ પલ, એ સર્વ એક ઠેકાણે કરી ગોળો થાય ત્યાંસુધી
ધીમા તાપે પકવવાં, તે એસડ એ મહિનાસુધી ભક્ષણ કરવું એટલે અર્ચા વીકાર
દૂર થાયછે.

નીત્યોદિત રસ—પારો ૧ ભાગ, અબ્રક ૧ ભાગ, લોહ ભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્ર
૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, લીલામાં ૫ ભાગ, એ સર્વ એકઠાં વાટી સુરણના રસમાં
ત્રણ દિવસ ખલ કરવો, તે માત્રા એક માસો ધીમાં આપવી એટલે ચાહે તેવો
હરસ હોય તોય મટેછે. તથા સોજે ઊતરેછે.

રસ શીંદુર—પારો ૧૦ ભાગ, ગંધક ૧૦ ભાગ, નવસાગર ૫ ભાગ લઈ
એની કળલી કરી ચીત્રકના મુળના રસમાં તથા ધતુના પાનના રસમાં તથા
કંવારના રસમાં એકેક દિવસ ખલ કરી સીસીમાં ભરી વાલુકા ચંત્રમાં ચાર પહોર
અગ્નિ આપવો, પોતાની મેળે થંડુ થયા પછી તે રધાયન સીસીમાંથી કાઢી મુકવું,
એ રસશીંદુર અનુપાન ચોથ સર્વ રોગ ઉપર આપવું.

સીસીને લેપ કરવાનો પ્રકાર એવો કે રાફડાની માટી અથવા ઘોળી ખડી અરધો શેર
વાટી ઝીણી કરવી લોઠાનો કટોડાનું કપડછાણ ચુર્ણ અરધો શેર તથા આટો નવટાંક
એનો એક દિવસ ખલ કરી પછી કપડાને તે માટી લગાડી કુપીને ભપેટી મુકવવી એમ
માણે ૭ કપડ મટી કરી પછી સીસીમાં એસડ ભરી વાલુકા ચંત્રમાં મુકી પકવવું.

કનકસુંદર રસ—ગંધક ૧ ભાગ, અબ્રક ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ,
મોતી ૧ ભાગ, વછનાગ ૧ ભાગ, પ્રવાળ ભસ્મ ૧ ભાગ, સોનું ૮ ભાગ, એ
સર્વ એસડનો ખલ હંસપદ્મીના રસમાં ત્રણ દિવસ કરવો પછી તે એસડ કાચની
સીસીમાં ભરી લવણ ચંત્રમાં ૩ દિવસ અગ્નિ આપવો. પોતાના મેળે થંડુ થયા
પછી કાઢી લેવો તે અનુપાન પ્રમાણે ઊદ્રસ, ગુદમ, ગ્રહણી, પાંડુ, રાજ્યક્ષમા
રક્તપિત્ત, શ્વાસ, ધત્યાદી રોગો ઉપર યોગ્ય.

શન્નિપાત ભૈરવ રસ—હરતાલ ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ,
વછનાગ ૩ ભાગ, મનસીલ ૪ ભાગ, ટંકણખાર ૪ ભાગ, હીંગળો ૧૪ ભાગ, એ
સર્વ લીંબુના રસમાં ૩ દિવસ તથા આદાના રસમાં ૩ દિવસ ખલ કરી તેની ગોળી
યો અડદ જેવડી કરવી, તે શન્નિપાત જવર, અતીસાર, કફ, પાંડુરોગ, અરોચક
કુક્ષીરોગ, બિદાવર્ત, ધત્યાદી રોગો ઉપર અનુપાન ચોથ આપવો.

આનંદભૈરવ—હીંગળો, વછનાગ, સુંઠ, મરી, પીપર, ગંધક, ટંકણખાર,
એ સર્વનો લીંબુના રસમાં ચાર પહોર ખલ કરવો પછી તેની ગોળીયો વટાપા.

બેવડી બાધવી તે સ્વાચ કાસ, અતીસાર, અછરણ, પ્રમેહ, સાપત્ત ઝહેર, વી'જી
ત ઝહેર એ સર્વ મરેછે

સરવાગ મુઠર રસ—સોણ ૧ ભાગ, અજક ૩ ભાગ, પારો ૫ ભાગ, અ'ધક
૧ ભાગ, ૬ ઠણ ૨ ભાગ, રૂપ ૩ ભાગ, તામ્ર ૪ ભાગ, એનો લીંછુના રસમાં ખસ
કરી નહાનો પુર આપવો પછી ચુર્ણ કરી તેડલીજ માતીની ભરમ નાખવી, એ
એસડ એક ચણાડી ભાર થી સાકરની સાથે આપવું, તેથી મેહ, તાવ, અરુચી, કષ્ઠ,
કાસ, પાક, જમ, દાહ, શુળ, વગેરે રોગ દુર થાયછે

રાજ્યડેરવર રસ—પારો ૧ ભાગ, અ'ધક ૧ ભાગ, વજનામ ૧ ભાગ, હાં
ગમે ૨ ભાગ એને એખકા કરી નગોદ અને આદાના રસની ભવના આપવી, તે
માત્રા ચણાડી ભાર આદાનો રસ તથા મધ એખકા કરી તેમાં આપવી અને તેહ
લનાપવું, નહાવું, તરસ લાગે તે જાણ પીવી, અગતે જલન થોપવું તેમજ
પાનતું બીક ખાવું, સિરદી, કેળા કેરીની ઠંદી ખાવી તેથી શાજ અંતરને પથ
જઈ તરત જવર નાશ પામેછે

મૃત્યુ જયરસ—માફીક ૧ ભાગ, તાળક ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, વજનામ
૧ ભાગ, મનસીલ ૧ ભાગ, નેપાળો ૧ ભાગ, અ'ધક ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, એનો
પોળી મુસળીના રસમાં ખસ કરી કુકુર પુર આપવો તે માત્રા ચણાડી ભાર નાચર
વેલના પાનમાં આપવી, પથ્થ દહી થોખા તેથી નવજવર, શક્તિપાત જવર,
તરત મરેછે

બાલજવરસરસૈદ્રોખર—અજક ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, મકર ૧ ભાગ
રસ કીકુર ૧ ભાગ, ૬ ઠણ ખાર ૧ ભાગ, ઝરોજન ૧ ભાગ, એવું લુણ કરી મોઠ
રણીના રસમાં એક પહોર ખસ કરવો, અને તેની અડક બેવડી ઝાળીમાં બાધવી
તે લેવાથી અનેક પ્રકારના જવર, બાલજવર, દુર થાયછે

કુસુમાકર રસ—સોણ ૧ ભાગ, અજક ૧ ભાગ, રૂપ ૧ ભાગ, પરવળા
૧ ભાગ, માતી ૧ ભાગ, માફીક ૨ ભાગ, રસર્શીદુર ૭ ભાગ, એનો ખસ કરી આ
વના રસની ભવના બે દિવસ તથા બાગરાના રસની ભવના ૨ દિવસ આપી
માત્રા બાધી મુકવી, તેમાંથી બે વાલ અનુપાત મોટ આપવી, એટલે અનેક પ્રકાર
ના પ્રમેહ, મજ, ભગદર, અનેક પ્રકારના જવર, મુતકૃમ્મ, ૮ પ્રકારના વાતુરોમ
દુર થશે આ રસ કરપપ રૂપીએ કહેલો છે

સોદ્ધમણેશ્વર રસ—પારો ૧ ભાગ, અ'ધક ૨ ભાગ, અજક ૩ ભાગ, એને
ખસ કરી કાળા મતરે, જાન, ત્રીકટું એની સાત સાત ભાવનાઓ આપવી, તે
માત્રા એક વાલ મધ ને પીપરમાં આપવી, એટલે નવજવર, એકાંત્રિ, તરીપા,
લેલડી, એ રોગ મરેછે

પાસુપતાન્ત્ર રસ—પારો રસસીંદુર કાંતલોહ સોતું અબ્રક રૂપ સુરદા-
ડસીંગી શંખ છીપ પરવાળ તાલક માક્ષીક મોતી સુરમે રસાંજન
નાગમસ્મ બગ કોડીમસ્મ એ ઓસડો સરખા ભાગે લેઈ દેવ દારૂના ઊકા-
ળામાં ૧ મહિના ખલવો. પછી તે માત્રા બે ચણોડી ભાર સાકર તથા મધની
સાથે આપવી. ૧ વરસ અથવા ૬ મહિના સેવન કરવાથી પ્રણુ, મેહપ્રણુ,
વીસર્પ, હરસ, સન્નિપાત, વગેરે મટેછ. એ ઓસડ પ્રણુ ઊપર ધણું ઊપયોગી છે.

પાતગળાંકુશ—પારો ૮ ભાગ, હાહરકોચલાં ૮ ભાગ, ગંધક ૮ ભાગ, ત્રીક-
ક ૧૨ ભાગ, એ માત્રા એક ચણોડી ભાર અનુપાન ચોળ આપવી એટલે ત્રણ પ્રકા-
રના વાયુ, ઊરસ્તંભ એ રોગ દૂર થાયછે.

રેશેરમવીકંવંસન રસ—પારો ૧ ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, તામ્રલસમ ૧ ભાગ
ગંધક ૩ ભાગ એનો કારેલાના રસમાં ખલ કરવો, પછી ગોળીચો વાળી સીસીમાં
ભરવી, અને સીસીને કપડમટી કરી મો બધ કરી વાળુકાયંત્રમાં ૩ પોહોર
આંચ આપવી, પોતાની મેળે થકુ થયે પછી તેમાં તેટલુંજ મરીતું ચુર્ણ, અને ૮
ભાગ વછનાગ નાંખી ભાંગરાના રસમાં સારીપેકે ખલ કરવો, પછી તે માત્રા અનુ-
પાન ચોળકંક, કાસ, સ્વાસ, વાયુરોગ, શુળ, વીશુચીકા, અગ્નિમંદ, તાવ, રાજ્ય
ફેમા, થહણી, અતીસાર એ રોગો ઊપર આપવો.

મેહાંતક રસ—સોત ૧ ભાગ, સીસામસ્મ ૨ ભાગ, લવીંગ ૩ ભાગ હીંગ
જો ૬ ભાગ એ સર્વનો ખજૂરના રસમાં ૩ દિવસ ખલ કરવો અનુપાન ચોળ
આપવો એટલે સર્વ પ્રમેહ દૂર થાયછે.

માલીનીપ્રાગવસંત-સોત, મોતી, પ્રવાળ, રુપુ, જસ્ત, હીંગજો ગંધક, પારો,
નીલમસ્મ, તારમાક્ષીક, સ્વર્ણમાક્ષીક, બગ, વીશ, નાગ, વૈકાંત, લોહ, એ ઓસ-
ડોનો સરખા ભાગે ખલ કરી ગુલાબજલ, કાંઠાળા સીમલાનો રસ, સેરડીનો રસ, દૂધ,
નાગરમોથનો ઊકાળો, એ દરેકની સાત સાત ભાવનાઓ આપવી, પછી કપુરની
ભાવના આપી ગોળીચો બાંધવી, અને અનુપાન ચોળ આપવાથી પીત્ત પ્રમેહ,
ઊત્રજવર, બહુમુત્રપણુ, પયરી, ઊલટી, તરસ, સુત્રાધાત, સવ પ્રમેહ એ રોગ દૂર
થઈ. વીર્ય, પુષ્ટી, દ્રષ્ટી, કંતી, એ સર્વને તેજ આવેછે.

શરભેસ્વર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ વત્સનાભ ૧ ભાગ, હીંગજો

૧ ભાગ, ૬ ઠંજીખાર ૧ ભાગ, એ ઓસડોને ચીત્રકના ઊંઠાળાની ભાવના આપવી
શુકાયા પછી, શરાવમા નાખી વાણુકાયત્રમા સુકી, ૨ પદાર અમી આપવે,
પછી સુર્વ કરી ત્રિકટુની ભાવના આપવી, એ માત્રા આવાથી વાયુ, પીત્ત, કફ
એથી લીપ્ત થએલો જ્વર, ચન્નીપાત જ્વર રામેછે

મેઢાતક રધાયત્ન—ખન ૧ ભાગ, નાગ ૧ ભાગ, અશ્વક ૧ ભાગ, લોહ ૧
ભાગ, કાત લોહ ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, ચલ્લેલ ૧ ભાગ, હોંઝળો ૧
ભાગ, ગાંધક ૧ ભાગ, ૬ ઠંજી ૧ ભાગ, જસ્ત ૧ ભાગ એ ઓસડોને ખસ કરી
લીલુના રસની ભાવના આપવી, પછી ચાનકી કરી શરાવમા નાંખી પુર આપવે.
પેતાની મેજે થક થયા પછી તેમા કપુર, કેસર, તજ તમાલપત્ર, એલચીદાણ, નાગકેસર, સુન્દ, જાવફળ, જાવત્રી, એ સર્વ લીપરના ઓસડોના લેહ લેઈ,
હોંઝળાની અતરછાલના રસમા ૩ દિવસ ખસ કરવે. ફરી તેની ગાળીષો કરી
જાયામા સુકવવી તે સાકર અને માખણમા આપવી, એટલે વીસ પ્રકારના પ્રમેહ
દૂર થઈ સર્વ રોગ દૂર થાયછે શરીર પુરુષી થાયછે જલવધેછે શરીરની કાતી
હીમ થાયછે ૧૦ ઔષધોને લોગવવાની શક્તિ આપેછે

પુષ્પધન્વા રસ—પારો કોંવા રસઈદુર ૧ ભાગ, નાગ ભસ્મ ૧ ભાગ,
લોહ ૧ ભાગ, અશ્વક ભસ્મ ૧ ભાગ, ૬ દુરાના બીજ ૩ ભાગ એ ખસમા નાખી
લેહીમધ તથા કાંઠાળા સીમલાના ઊંઠાળાના ભાવનાએ આપવી પછી સેરડીના રસની
ને દૂધની ભાવના આપી વાસપ્રમાણે ગાળીષો કરવી, તેથી સાકર, અને મધમાં
આપવી, તથા લીપર દૂધ પીવું એટલે અનેક સ્ત્રીસ લોગની શક્તિ આવેછે શરીર
કાતી સારી થાયછે

મહાપુર્ણ્ય દ્રોષ્ય માત્રા—ગાંધક, વાંછ, પારો, ૬ ઠંજી, નાગભસ્મ, સુવર્ણ
ભસ્મ, વાર માક્ષીક, સુવર્ણ માક્ષીક, માતી કાત, ખન, અશ્વક કસ્તુરી, પેશાહની
ભસ્મ, કેસર, ચંદન, કપુર, એ સર્વ સરખા ભાગે લેઈ માલતીના રસમા એક ૧
દાર ખસ કરવે, પછી આઠાના રસમા એક વાડ લેવડી માત્રા આપવી, એટલે
કાસ, સ્વાસ, મેહ, કુષ્ઠ, રક્તરોપ રાજ્યક્રમા, એ રોગ દૂર થઈ થાઉ વૃદ્ધિ થાયછે.

દિરણ્યમર્જ રસ—સુવર્ણભસ્મ, રૌપ્યભસ્મ, તામ્રભસ્મ, પ્રવાળભસ્મ,
પારભસ્મ, ૧ ધક, મનસીક, દરતાળ, કડ, એ ઓસડો સરખે ભાગે લેઈ બકરી
ના દૂધમા ખસ કરવે, અને ગાળવાની કુવડીમા નાખી જળપુર કરવે પેતાની મેજે
થક થયા પછી કીકુ કરી ચુકવું આતપાન લેઈ કરી જે વાડ આપવું એટલે વા
ચુલ્લવર વગેરે દ્રવ્યવર ત્રિદોષજ્વર શાત થસે પથ્ય પ્રીમતની પેઠે કરવું એ
લે સારી રીતે ખાવું પીવું

સીંદુરભુષણ રસ—અબ્રક, રસસીંદુર, ગંધક, ટંકણખાર એ સરખા ભાગે લેઈ ધંતુરાના રસમાં ખલવાં. અડદ જેવડી ગોળી મધમાં લેવી એટલે ૧૮ પ્રકા રના કોડ, વાયુરોગ, શૂળ, પ્રમેહ, મહાવ્યાધી, દૂર થાયછે. એ ગોળી ભારેવાઈ સ્ત્રીનેપણુ ઊપયોગી છે.

સીંધલક્ષ્મીવીલાંસ રસ—સુવર્ણભસ્મ ૧ ભાગ, રૌપ્યભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્ર ભસ્મ ૨ ભાગ, કાંત ૩ ભાગ, ગજવેલ ભસ્મ ૪ ભાગ, મંડુર ૫ ભાગ, અબ્રક ૬ ભાગ, ખગ ૭ ભાગ, નાગ ૮ ભાગ, મોતી ૧૦ ભાગ, પરવાળાં ૧૧ ભાગ, અને એ સર્વની બરાબર રસસીંદુર નાંખી જાયપત્રી, ત્રીકટું, ત્રિક્ષ્ણ, ચતુરજાત કેશર, અને કસ્તુરી, એની સાત સાત જુદી જુદી ભાવનાઓ આપવી, એ માત્રા અડદ જેટલી સાકર અને મધના સાથે આપવી, એટલે ક્ષયરોગ, પાંડુ, કાસ, રવા સ, જીર્ણવર, ગુદમ, પ્રમેહ, ઈત્યાદી રોગ દૂર થઈ શરીર પુષ્ટ થાયછે.

સીંધસરવેશ્વર રસ—સુવર્ણભક્ષીક ૧ ભાગ, માક્ષીક ૧ ભાગ, જસ્ત ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, તામ્ર ૨ ભાગ, ટંકણ ૨ ભાગ, સોનું ૨ ભાગ, રૂપ ૨ ભાગ, પરવાળાં ૨ ભાગ, મોતી ૨ ભાગ, હીંગળો ૨ ભાગ, ખગ ૩ ભાગ, લોહ ૩ ભાગ, નાગ ૩ ભાગ, રસસીંદુર ૩ ભાગ, અબ્રક ૩ ભાગ, રત્નમણી ૩ ભાગ, કાંત ૩ ભાગ, એ સર્વ ઓસડોને જેઠીમધ, તજ, પત્રજ, એલચી, અને ચીત્રકએ દરેકના ઊકાળાની સાત સાત ભાવનાઓ આપવી, પછી નાગરમોચ, વાળો, ત્રિક્ષ્ણ, અરકુસો ગળો, કચોરો, કુંવાર, લોચકહોળુ, દુધેલી ગાયતું દૂધ ઘોળી મુસળી, સેરડીનો રસ, એની ભાવના આપી તે ગોળી શરાવમાં નાખી મૃગાંક જેવો પુટ આપવો પછી ફરી કસ્તુરીની બે ભાવનાઓ આપવી, એ માત્રા મધ, તથા પીપરની સાથે બે વાલ આપવી, એટલે મેહ, અર્શ, ગ્રહણી, જલોદર, વાતવીકાર, તાવ, કમળો પાંડુ, કોડ, ભગંદર, ઘાતુક્ષય, અસંતાનપણુ તથા જરા એ સર્વ દૂર થાયછે. કાંતી, ખળને વીધેની પુષ્ટી થાયછે.

લઘુમૃગાંક રસ—પારો ૧ ભાગ, સોનું ૧ ભાગ, મોતી ૨ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, ચોયા ભાગનો ટંકણ એ સર્વનો કાંચમાં એક દિવસ ખલ કરવો, શરાવમાં નાખી મીઠાથી ભરેલા વાસણમાં નાખી પકાવતું પોતાની મેળે થંડુ થયા પછી ખલ કરી મુકવું તે ધી તથા પીપર અથવા મધ પીપરમાં એક વાલ આપવું. એ પાલુ ક્ષય વગેરે ઊપર ઊપયોગી છે.

ત્રૈલોક્યચિંતામણી રસ—પારો, હીરાનું ભસ્મ, સોનું, રૌપ્ય ભસ્મ, કાંત, અબ્રક, ગંધક, મોતી, શખ, પ્રવાળ, હરતાળ, મનસીલ, એ સર્વ ઓસડો શોધેલાં અને સરખા ભાગે લેઈ ચીત્રકમુળના ઊકાળામાં માત્ર દિવસ સારીરીતે ખલ કરવો.

પછી આકાશના રૂપમાં ત્રણ દિવસ ખલ કરવો અને પીળી કોડીયા સેઈ તેમાં તે ઓસક ભરતું પછી આકાશના રૂપમાં ૬૪૭ કુટી તે કોડીયાના મહેલા લીપવાં પછી તે સરાવમાં મુઠ્ઠી ગજપુર આપવો. પોતાની મેળે થકુ થયા પછી તે કોડીયાસહીત ખલ કરી સુર્જ કરવું તે સુર્જની સાથે રસસીંદુર અને રસસીંદુરનો થોથો ભાગ વેઠા ત મણીની ભસ્મ નાખી સરખવાના મુળના રસની સાત ભાવનાઓ આપવી, પછી ચીત્રક મુળના ઊકાળા વડે એકવીસ ભાવના ઓ આપવી પછી આકાશના રસ ની સાત ભાવનાઓ આપવી અને તેની ઝીણી કબજલી કરી તેનો થોથો ભાગ ૬૪૭ને ૬૪૭નો થોથો ભાગ વછનાગ નાખવો, તથા મરીપણ વચ્ચનાય બેઠા નાખવા પછી લવીન, મુઠ્ઠીમજ, પીપર, બલકુળ, એકરેક ઓસક વછનાગથી થોથા ભાગવું નાખવું અને તે સર્વઓસક ળીબેરાના, તથા આકાશના રસમાં ખલવું, તે માત્રા ચાર ચલેલી ભાર ખાવી, તેપર મધપીપર ચાલવી, ઓલે સવ રોગ મરેછે આત્મ પ્રવીસ થાવછે બળ વધેછે કાતી વધેછે, ધાતુની વૃદ્ધી થાવછે વીરકોષ મરેછે, વાયુ, વીરધી, પાકુ, રૂન, મદર, રક્તઅતીસાર, મિદા, પ્તીહા, જલેકર, અરમરી, સોજે, હસીમક, બિદર, મુવકલ, ભમકર, તાવ હરસ, કોમ, કત્યાદી સાથે અથવા અસાથે રોગને મહલોક ચીતામણી દુર કરેછે.

રાજ મુખાક રસ—થોથા સોનાની ભસ્મ ૧ ભાગ, રસસીંદુર ૧૧ ભાગ, તામ્ર ભસ્મ ના ભાગ, લોહ ૧૧ ભાગ, જમ ભસ્મ ૧૧ ભાગ, અલક ના ભાગ નામ ભસ્મ ૧૧ ભાગ, મેતી ભસ્મ ૨ ભાગ, પરવાળા ૨ ભાગ, હીરાની ભસ્મ ૨ ભાગ, એ સર્વની એકઠી કબજલી કરી રસસીંદુરના થોથા ભાગનો ૬૪૭ નાંખી કાચની સીસીમાં ભરી તે સીસીને કપડ મટી કરી પછી એક મહલાઈ ચીકુ મરી તેમાં તે સીસી મુકવી, અને બે પહેાર મુખી ખેરના લાકાનો પીચ તાપ આપવો. પોતાની મેળે થકુ થયા પછી ઝીણુ કરી ચારા કલામાં અથવા સીસીમાં નાખી તેની પુલા કરવી, અતુપાત થી તથા મધ અને ત્રિકટુ સુર્જ નાખી બે ચલેલી ભાર માત્રા આપવી, ઊદ્રસ, સ્વાસ, મદાશી, સોકુ, પાકુરોમ, કંદ, કાષ રોગ, વગેરે ઉપર આપવી.

માહારાજ મુખાક—શાસ્ત્રમાં કહેલી રીતથી બધેક મારવો, પછી હીરાની ભસ્મ કરવી, અને રસ સીંદુર તથાવા કરવો, તે રસસીંદુર વડે સોનાની ભસ્મ કરવી, તેજ પ્રમાણે રૂપાની ભસ્મ કરવી, તામ્ર, કાત, નામ, જમ, તથા અલક, એ સરખા ભાગે સેવા પછી મેતીની ભસ્મ સર્વના બેઠલી લેવી, અને રસસીંદુરથી જમણા અથક અને ૬૪૭ થોથા ભાગનો નાખી જવની કાલ કરી. તેમાં ત્રણ દિવસ ખલવું, તેનો થોથો કરી કાંચમાં મુકવવો, તે સીંકા શરાવમાં નાંખી ચાર પહેાર આત્મ આપવો, પછી પોતાની મેળે થકુ થાય એટલે ઝીંકા કરી મુકવો.

બ્રહ્મદેવ, વીજ્ઞ, શીવ, યોગીની, ભૈરવ, ઇત્યાદી દેવતાઓને નીવેદ આપવો અને ધીનો હવન કરવો, તે ઓસડ સોનાના કીંવા રૂપાના વાસણમાં મુકવું અને તેની પુજા કરવી, અને ક્ષયરોગનો નાશ થવા સારૂ એ ઓસડ રાઈ જેટલું આપવું. અનુપાન મધ કીંવા ઘી અને પીપર, સુઠ, તથા મરી એના ચુર્ણની સાથે આપવું. તે ઉપર તાજી દોહલું ગાયતું દૂધ આપવું. કીંવા બકરીનું દૂધ આપવું. પથ્ય સારી રીતે કરવું, એ પ્રમાણે ખાર દિવસ સેવન કરું હોય તો ક્ષયરોગ શાંત પાવે, અને અનેક પ્રકારના સારા ગુણ થાય છે.

રત્ન ગર્ભ પોટલી રસ—રસસીંદુર હીરાની ભસ્મ સુવર્ણ ભસ્મ રૌપ્ય ભસ્મ લોહભસ્મ તામ્રભસ્મ મરીનું ચૂર્ણ મોતીની ભસ્મ, માક્ષીક ભસ્મ, પ્રવાળ ભસ્મ શંખ ભસ્મ એ સર્વ સરખે ભાગે લેઈ ચીત્રકના ઊકાળામાં સાત દિવસ ખલવી, પછી મૃગાંકની કોડીયામાં ભરી ટકણ વડે મોઢાં બંધ કરવાં, અને શંખમાં નાંખી ગજપુટ આપવો. પછી તે ઓસડને નગોડના રસની સાત ભાવનાઓ આપવી. આદાના રસની ૭ અને ચીત્રકની ૨૧ ભાવના આપવી, એ ઓસડ ઘી અને ત્રીકટુના ચુર્ણમાં આપવું એટલે રાજ્યક્ષમા, બવર, પાંડુ, રંકત અતીસાર દુર થાય છે, આ રત્નગર્ભ પોટલી રસ યોગવાહી એટલે જેવું અનુપાન યોજાયે તેવો ગુણ કરે છે.

વસંત કુસુમાકર રસ—સુવર્ણ ૨ ભાગ, રૂપ ૨ ભાગ, બંગ ૩ ભાગ, શીસુ ૩ ભાગ, કાંત ૩ ભાગ, રસસીંદુર ૪ ભાગ, અભ્રક ૪ ભાગ, પ્રવાળ ૪ ભાગ, મોતી ૪ ભાગ, એનો એબઠો ખલ કરી ગાયતું દૂધ, અરકુસો, કમળકદ, ઘેળો વાળો કાળો વાળો, કેળનો કાંદો, એની જુદી જુદી સાત સાત ભાવનાઓ આપવી. શેવ-લીના ફુલની સાત ભાવનાઓ આપવી. મોગરાના ફુલની ૭ ભાવના આપવી પછી કસ્તુરીની ભાવના આપી માત્રા તઈયાર કરવી, તે સાકર તથા મધમાં એ ચણેલી ભાર આપવી. યુદ્ધિ, કામ અને સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે પ્રમેહ ઊપર ઊપયોગી છે, અને ધાતુવર્ધક પણ છે. ક્ષય, કાસ, ઊન્માદ, સર્પવીપ, શુક્રદોષ, પાંડુરોગ, રૂળ, મુ-ત્રાધાત, અરમરી, એ રોગ દુર થાય છે. એ ઊપર મીષાન્ન ભક્ષણ કરવું, એટલે અત્યંત કામવૃદ્ધિ થાય છે. સો સ્ત્રી ભોગવવાની શક્તિ આવે છે.

ચાંદ્રકલા રસ—પારો, ગંધક, અભ્રક, હીંગળો, કંડુ, ગળોતુ સત્ત્વ પીતપાપડો, પીપર, સુખડનો જુકો, કાવળી, વાળો, ધરાખ, એની ઝીણી કાળળી કરી નાગરમોથ દાડીમ, રોહીડાનો માંહેનો ગરભ, દૂધ, સહદેવી, કુંવાર, પીતપાપડો, સખજ તથા શતાવરી એના સારીરીતે રસ તથા ઊકાળા કરી, ભાવનાઓ આપવી. પછી માત્રા બાંધી. જરૂર, સાકર, તથા દૂધ, એમાંથી

રોમ તથા અવરુધા બોઈ અનુપાનના સાથે આપવી એટલે નવબ્બર, બજતર, વીરામબ્બર, પ્રદર, મેહ, ભમ, ઉલદી વગેરે રોમોની સાતી થાયછે

અસ્ટમુર્તી રસ—પારો ૧ ભાગ, હીંગળો ૧ ભાગ, મનસીસ ૧ ભાગ, સો, મલ ૧ ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, ચુરદાની ચીંગી ૧ ભાગ, ફરકી ૧ ભાગ, સોલ ૫ ભાગ, રૂપ ૫ ભાગ રસકપુર ૬ ભાગ, ગંધક ૬ ભાગ, એ સવની એકે-કાલે કાળળી કરી એટલે થલુ ઝીલુ કુદી કપડામાં કરેલી સીસીમાં નાખી વા-લુકા વગ્રમાં પકવવું અમી સોલ પહેાર આપવો, પ્રથમ મઠાનો અમી ૪ પાહર, અને ધીમા ૮ પાહર અને બાકી ૪ પાહર, પછી પાતાની મેળે થકુ થયા પછી રીશીના મળા જીપર રસાવન વળજે છે તે લેઈ મુકવું, વાતરોમ, રાત્રીપાત, વાકુ અને કંધી જીતપત્ર એટલે કાસ તથા સ્વાસ, ઉત્પાદી રોમો જીપર આપવું

નારસીન્હ રસ—વજનામ ૪ ભાગ, બગ ૩ ભાગ, પારો ૧૪ ભાગ, ગંધક ૧૫ ભાગ, એનો મામરાના રસમાં ખસ કરવો પછી ચીત્રકના જિકાળામાં ૧ દિવસ મુકવું તથા આકાની ૧ ભાવના આપવી તેનો લોહા કરી રાચવમાં મુદી બે પહેાર આથ આપવી, થકુ થયા પછી ફરી ૪ તોલા વજનામ નાખી ઝાળીયા આપવી, એની માત્રા બે વાલ રોજની, એટલે રાજ્યક્ષમા, ધલો પેશાબ, વીદ્રધી, રવાસ, કાસ, વીરામબ્બર, મુવારોમ, મુળ, મેહ, યોક, પાકુ રોમ, તથા મળાનો રોમ એ સર્વ મઠાવીયો આ નારસીન્હ રસ ધલો જીપયાગી છે

વાતીને મટાડનારો રસ—લોહ, શંખમરમ, બંધક, પારો, એસરમાં માત્રે લેઈ કુંવાર, ધતુરો, તથા મુકો, એના રસમાં ખલ કરવો, પછી લોહા કરી તે જીપર સાત કપડામાં કરી પુક આપવો, પછી ખલ કરી મુકવું બે વાલ એસર અજમે તથા વાવર્ગીના મુર્ક સાથે મધ નાખી આપવું તે જીપર પીપળાના ખારલ પાણી પીવું, એટલે કમી જીલદી જલ થાયછે

સ્વછદ્ભૈરવ રસ—પારો ૧ ભાગ, વજનામ ૧ ભાગ, બંધક ૧ ભાગ, બ મુકળ ના બામ એકું કરી તેનામી અકુ પીપરલ મુર્ક નાખવું અને ખલ કરવો, પછી અનુપાન પાલતાદીયા તાવ, સન્નિપાત બ્બર, વીશુબીકા, વીપમબ્બર, છર્વ બ્બર, મ ધામી મધાનો રોમ, વગેરે જીપર આ સ્વછદ્ભૈરવ આપવો.

અરવક મુકી રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, આમળા ૧ ભાગ, પીપરી મુળ ૧ ભાગ, નીરવીખી ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, મરાદી ૧ ભાગ, વા-વર્ગી ૧ ભાગ, પત્રી ૧ ભાગ, લર્વાં ૧ ભાગ, હળદર ૧ ભાગ, કાર હળદર ૧ ભાગ, વજ ૧ ભાગ, દીનેથી અજમે ૧ ભાગ, અજમે ૧ ભાગ, આકાનો રસ ૧

ભાગ, કુંવારનો ગરબ ૧ ભાગ, માલકાં કણી ૧ ભાગ, ગળોતુ સત્વ ૧ ભાગ, જમાલ ગોટા ૨ ભાગ, મનસીલ ૧ ભાગ, ઘોળી મુખડ ૧ ભાગ, કવચખીજનો મગજ ૧ ભાગ, લસણ ૧ ભાગ, જેઠી મધ ૧ ભાગ, એવી રીતે ઝાસડો ખાંડી કપડછાણ કરી બકરીના દુધમાં પલાલવાં નગોડના ૩ પુટ આપી ગોળીયો મરીપ્રમાણે બાંધવી અનુપાન તથા ગુણુ ઘોડા યોળીના પ્રકરણમાં જોવા.

કામબોધ રસ—કાળા ધંતુરાનાં બીજ ૪ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ તથા અરીણ ૧ ભાગ, એ ભેગાં વાટી ધંતુરાના રસની ત્રણ ભાવનાઓ આપવી તેની વાલ જેવડી ગોળી મધમાં આપવી ઊતાર લીંબુ, અથવા આદાનો રસ.

સન્નિપાતભૈરવ રસ—વછનાગ ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, સોમલ ૧ ભાગ, પારાની કજ્જલી* કરી નગોડ અને તુલસીના રસની ભાવના આપવી. આ માત્રા તલની બરાબર આદાના રસમાં આપવી એટલે સન્નિપાત વગેરે દુર થાયછે.

રામબાણ રસ—ગંધક, પત્રીહરતાળ, સોમલ, મનસીલ, વંશલોચન, કાથો, હીંગળો, પીપર એ ઝાસડો સરખા ભાગે લેઈ તેનો નાગરવેલના પાનના રસમાં પાંચ પહોર ખલ કરવો તેની ગોળી અડદ જેવડી બાંધવી તે ઘડુ નો લોટ તથા ધીમાં આપવી સાત દિવસ સુધી ખાડુ, ખારૂં, તેલાણુ, ખાણુ નહીં-તાડું પાણી પીવું નહીં, તેથી પીત્ત, કફ, ભગદર, હરસ, ગંડમાળ, શ્વાસ, છાતીનું ક્ષત, ગુખડ, એ રોગ દુર થાયછે.

વાત વીકવંશન રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, શીસાની ભસ્મ ૧ ભાગ, વંગ ભસ્મ ૧ ભાગ, લોહ ભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્ર ભસ્મ ૧ ભાગ, અભ્રકનીશ્વંદ્ર ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, ટંકણ ૧ ભાગ, સુઠ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, વછનાગ ૪૧ ભાગ, એ ઝાસડો એકઠાં કરી તેને સુઠ, મરી, પીપર, એના ઊકાળાની ત્રણ ભાવનાઓ આપવી, ત્રીફલાની ત્રણ ભાવના, તથા ચીત્રક, ભાંગરો, આદુ, નગોડ આકડાનું મુળ, અડકલગરો, ભોંયઆમળાં, લીંબુ, એ દરએકની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપવી, તે માત્રા બે ચણોડી ભાર રોગ પ્રમાણે અનુપાનની સાથે આપવી, એ, ટલે વાયુ, શુળ, કફરોગ, સંગ્રહણી, સન્નિપાત, અપરમાર, સીતપીત્ત, પ્લીહાદર સુતીકાના વાયુરોગ, એ સર્વ દુર થાયછે.

ત્રિપુર ભૈરવ—ખાંડળી ૪ ભાગ, સુઠ ૪ ભાગ, મરી ૪ ભાગ, ટંકણ ૪ ભાગ, વછનાગ ૧ ભાગ એ સર્વનું એકઠું ઝીણું ચુર્ણ કરી મુકવું તે વાયુઉપર આપવું.

વાતારી રસ—અરીણ તથા ઊંચુ જેહેર કોચલું તથા મરી એ ઝા

સરો, તથા તથા સરખે ભાગે લેઈ ઝીલ્યા કરવા, ગાળીયા ઝીલ્લી બાધી તેમજ ઘી
ઠીંવાપાળીના સાથે આપવી, તે ઊપર પાનનું ઊંચું ખાતું એટલે ખાચાપણ, લગ-
ન પણ, મધસી વાયુ, આમવાયુ શૂન, કંઈ મીઠીત વાયુ, સોલો, કંપ વાયુ, પ્રત્યક્
ક વાયુ, વીશુમીકા, અરુચી, અપરમાર, તથા મદુલી, એસર્વ રોગોઊપર આપવો.

નરસીઠ્ઠવડવાનળ રસ—પીપરી યુગ, મુક, મરી, પીપર, ચીત્રક, લસણ,
સાલખાર, જવખાર, પાપાખાર, ત્રિફલા, અજગેશ, અકુરસો, અજગેશ, કોસ
જિનાળી, પાહાક યુગ, મીઠું સુરણ, ખાંડ સુરણ, કાલેલ, કંઈઆદ, દેવાચીની
લૂઈ, સાહાલૂઈ, લેડી પીપર, એ સર્વ સરખા ભાગે અને દાવી યુગ, સર્વની
ખરાખર તથા પચ લવણ, લેક, દિવ્યલ, એ સર્વ સરખા ભાગે નાખીને તેપાળે
સર્વની ખરાખર અને ગોળ સર્વથી બમણે નાખી ગાળીયા બોરનાળીયા જેવડી
બાધવી, ફરેજ એક એક માળો ભરમ પાળીની સાથે આપવી, એટલે આ પ્રકાર-
ના લીદરોગ પાચ પ્રકારના યુદ્ધ, પાક રોગ, સોલો, કમળો, ત્રણસે શૂન, એથી
વાયુના રોગ આદર કોઈ, વીસ પ્રમેહ, અરુચી લીલાવર્ત, સુતકંઠ, હરસ, અંતરમળ
અલ્પ, તાવ, કીરમ વીકાર, વીરામજ્વર, એટલા રોગ દુર થાય છે

વાતરાક્ષસ રસ—પારાખા મારેણ સોલ ૧ ભાગ, રસસીંદુર ૧ ભાગ, મધક ૧
ભાગ, કાવ ૧ ભાગ, અજક ૧ ભાગ, સાંડ શુદ્ધ કરી મારેણ તાલુ ૧ ભાગ, એ એકા
કરી સારોડી મળે, ચીત્રક, નગોઠ અરુસો, એના રસમાં ત્રણ ત્રણ દિવસ ખસ
કરી શરાવમાં નાખી ૭ ઠીંવા ૮ આપા બાણાંનો દહાકો પુર આપવો થકુ થયા પછી
ચુલ્લ કરી ચુકવું, એ આસર ચણેડી ભાર બદલ અતુપાનથી આપવું તેથી વાયુ
રોગ, જીરૂત્વ લ, વાતરક, માનમન, મંતુર વાયુ, પક્ષપાત, કંઈવાયુ, સંધીમત વાયુ
મુત તથા બેહરાપણ, શૂન, જીનમાઠ, એ રોગ દુર થાય છે

લઘુવાત વીકલ—પારો, ગંધક પારાથી થોથા ભાગ, વહનાગ ભાગ
૧૬ ભાગ એના ખસ કરો, ચીત્રક યુગના જીઝાજાની ભાવના આપવી, એ માત્રા ૧
વાલ આપવી આક્ષામાલ, આમવાયુ, દાતબેરી મધણ, સવ શરીર તાક પડેણ બધા
લે રોગો મરે

કંઈપતર રસ—રૌપ્ય ભસ્મ ૧, પારો ૧, માણીક ૧, કંઈખાર ૧, દીંબળો ૧,
મતરીંગ ૧, ગંધક શુદ્ધ ૨, તાંબે ૨, સોલ ૨, એ સર્વ આસરો એકા કરી તેને લીંબુ
ના રસમાં ખન કરવો અને મુદ્ધપુર આપવા, અને ત્રણ ગણા કબાબચીનીના મુદ્ધ
મંદિક ચણેડી ભાર માથા આપવી, અતુપાન જીન્દુ પાળી, એથી મળી પ્રકારના
કોઈ, જી દુમર કોઈ, બપે તથા ફાળજ્વર, પાતુમત જ્વર, એ ઉપર મધ પીપરના
સાથ આપવી, અને યુગ, આમવાયુ, મુતીકાવાયુ, જી માઠ, પાકરોગ, એ ઉપર
દુર અને ગોળ, એમા આપવી એવીના બીજ રોગ ઉપર આદાના રસમાં આપવી.

લક્ષ્મીવિલાસ રસ—પારો ૧ લોહ ૧ અભ્ર ૧ ગંધક ૧ મનશીલ ન

સોત્ર ન એ એકઠાં ખલ કરી ત્રીફલા, ક્ષીરવીદારી, એના રસ વડે ખલ કરવો તેમજ જેઠીમધ, સાવરીની છાલ, એના ઊકાળાની લાવના આપી લોંટા કરવો, તે એરડાના પાનમાં વેટી ત્રણ દીવસ ચોખાના ઢગલામાં દાઢી મુકવો ચોથે દિવસે કાઢી લેવો તેની માત્રા ચાર ચણી બાર, મધ તથા ત્રીફલા કીંવા મધ અને પીપરમાં આપવી એટલે ક્ષય, કાસ, પાંડુ, હેડકી, ત્રણ, રાજ્યક્ષમા, હેડીમક, અપસ્માર, ઇત્યાદી રોગ દૂર થાયછે.

મહાલક્ષ્મી વીલાસ—સોત્ર ૧ રૂપ ૧ અભ્ર ૧ તામ્ર ૧ મકુર ૧ વગ ૧ કાંત ૧ લોહ ૧ નાગ ૧ મૌતીક ૧ એ સરવે જેટલુ રસલક્ષ્મ કીંવા રસસીંદુર સદરહુ એસડોની એક ઠેકાણે કાજળી કરી મધ નાંખી ખલ કરવો, પછી તેના ગાળા કરી ત્રણ દીવસ આકરા તડકામાં મુકવો અને શરાવમાં મુકી પુટ આપવું, પછી ચીત્રકના ઊકાળા વડે આઠ પહોર ખલ કરવો એટલે રસ તૈયાર થયો, તેથી ત્રીદાપથી ઊત્પન્ન થયેલો ક્ષય, પાંડુરોગ, કમળો, સર્વ પ્રકારના વાયુ, શોફ, પ્રમેહ, ધાતુક્ષીણપણુ, શુળ, કેડ, અગ્નિમદ, તાવ, સ્વાસ, કાસ એટલા રોગો દૂર થઈ તરૂણપણુ પ્રાપ્ત થાયછે.

પ્રમેહ દરપહારી રસ—રસસીંદુર ૧ રૌપ્ય ભસ્મ ૧ વંગ ભસ્મ ૧ કાંતભસ્મ ૧ અભ્ર ૧ એ સર્વ એસડો ખલમાં નાંખી નાગરમોય તથા ત્રીફલાના ઊકાળામાં ખલ કરવો, સર્વ પ્રકારના પ્રમેહ ઉપર એ માત્રા એ વાલ સાકર અને મધમાં આપવી.

પૂર્ણચંદ્રોદય રસ—પુતળીયાના સોનાનો છાલ તોલા ૪ પારો તોલા ૩૨ ગંધક તોલા ૬૪ એની કાજલી કરી રાતા કપાસના ફુલના રસમાં ખલ કરવો, પછી કુવારના રસમાં ખલવુ, પછી કપડમટી કરેલી સીસી લેઈ તેમાં તે કાજળી શીરીમાં અરધી સીસી મુઘી ભરવી, પછી વાલુકા યત્રના વીશે મુકી ત્રણ દિવસ અગ્નિ આપવો, પોતાની મેળે થકુ થયા પછી સીસીના ગળાએ જે રાતા-વર્ણો રસ લાગેછે તે કાઢી લેવો પછી પૂર્ણ ચંદ્રોદય તોલા ૪ લીમસેની કપુર તોલા ૧ જયદ્રજ, મુંઠ, મરી, પીપર, લવીંગ, કસ્તુરી એ ત્રણ ત્રણ માસા નાંખી નાગરવેલના પાનના રસમાં અડદ જેવડી ગાળીયો બાંધવી, તે ખાવાનું શાસ્ત્રમાં કહેલુ પાનનુ બીકુ તૈયાર કરી તેમાં નીત્ય એક ગોળી ખાતા જવી, એટલે ચાહુ તેવી મદાન્મસ્ત સ્ત્રી હોય તો તેને સમયેવીના પણુ શીથીલ કરી શકેછે, ગોળી ખાદા પછી ઉપર કહેલુ દુધ પીવુ આંસ લક્ષણુ કરવુ, માઠા ખાના, નડી અનાજ તથા મીઠાન્ન લક્ષણુ કરવુ.

શખદ્રવ રસ—ગીંધાલોણ ૫, સચળ ૫, વડાગરૂ ૫, લવણ ૫, સાવરી-

મીઠું ૫, મીઠું ૧૮, મોરચુડ ન પાચેર, ફરકડી તોણા છ તથા નવસાચર ૪૫, હીરા કચી ૨૫, ઢંઢુ ૨૫, તોણા, સાણખાર ૧૬, સોરો ન પાવશેર એ સર્વ એકઠું કરી ક્ષિદ નળીકા થત્ર વડે ચરક કાઢવો, તે શખદ્રવ, ગુલમ, જીર, શુળ, આ રમરી, સુત્રફળ, અભિમઠ, મહણી ઇત્યાદી ઉપર આપવો, એમાં માત્રીસ નાચક શુદ્ધાઈ આગ પાણી અને આ એકજથ્થે

દ્વીતીય શખદ્રાવ—સોરો ૧ પારો ૨ ફરકડી નઈકાક, અને મીઠું ૪૫ શેર ત્રણે એસરો હાલસામા નાખી તેણે મેઠાકી ચરક કાઢવો, અથવા ૧ સીસીમા ભરી તેને બીજી સીસી બોધવી, અને આઠાવડે બેસી સીસીના મો સાધવા, અગ્નિ ૧ પહેર આપવો, તત્કાલ બોધવા સાથે, એટલે મુલા જીપરથી કિતારણુ તેના શુદ્ધ પેઢેલા કદા પ્રમાણે બાણવા એ એસક રણુ પડે તો મુઠના મુઠમા કીંવા પાણીમા આપવું

પ્રતાપ લંકેશ્વર રસ—પારો ૧ ભાગ, અબક ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, મીઠક ૧ ભાગ, લોહ ભસ્મ ૧ ભાગ, શખભસ્મ ૪ ભાગ, અઘવા કાણુડ મસ્મ ૮ ભાગ, વજનામ એકઠા કરી, માંભરાના રસમાં ખસ કરી એક વાસ પ્રમાણે મોળીયા કરવી, અને આઠાના રસમાં અથવા બીજા અનુપાત યોગ્ય આપવી, એટલે જગજ બેરો બધાં તે, તથા પ્રસૂતીવાયુ તથા વાયુરોગ, રસેખરોગ, આર્પરોગ ચન્નિપાત, વાત એ સર્વ રોગ દૂર થાય છે

શુતશેખર રસ—પારો ૧ સોડ ૧૨ ઢંઢુ ૧ વજનામ ૧ મુઠ ૧ મરી ૧ પીપર ૧ મતુરાના બી ૧ ગંધક ૧ તામ્ર ભસ્મ ૧ તજ ૧ તમાલપત્ર ૧ એલચીદાણા ૧ નાચ કેસર ૧ શખ ભસ્મ ૧ લેલકાચરી ૧ કપોરો ૧ એ એસરો સરખા માત્રે બીણા કરી ભાગરાના રસમાં એકવીસ રીવસ ખસ કરવો, પછી તેની ગાળીયા મલોડી પ્રમાણે બાધવી, અનુપાત થી તથા મધ કીંવા દુધ પલાસ, યોગ્યવા, તેથી અગ્રપીત, જિલ્દી, શુળ, ગુલમ, કાસ, મહણી, અલીસાર, હેઠકી, કાચ, પીત્તરોગ દૂર થાય છે

અગ્નિસુત રસ—કોડી ભસ્મ ૧ ભાગ, શખભસ્મ ૨ ભાગ, પારો તથા ગંધકની કાળળી ૧ ભાગ, મરી ૩ ભાગ, એ એસરો સીંધુના રસમાં ખસ કરી ગાળીયા વાસ લેવડી બાધવી, તેથી અભિમઠ, મહણી, શુળ, અછરણ, તથા પ્રમેહ, એટપર ઘાસમાં આપવી, ક્ષયને સાકર તથા ધીમા આપવી, મધ પીપરના સાથ આપી દોષ તો સ મહણી વીકાર દૂર થાય છે

ત્રીપુર જૈરવ—ગંધક તોણા ૩૦ પારો તોણા ૧૦ હીંગો ૧૦ નવસાચર ૧૦ રસકપુર ૧ તોણા ફરકડી ૬ એ સર્વ એસરોની કાળળી કરી પૂર્ણ અદ્ધિામની પેઠે બડી લમાડી રસાયણ તયાર કરણુ તેને અગ્નિ ૧૬ પહેર પક્ષપાત, વગેરે વાયુ, ઉપદ્રવ, જીપર અનુપાતની યોગ્યતા કરી આપવું

સમીરપન્નગ—પારો ૧૦ ભાગ, ગંધક ૧૦ ભાગ, સોમલ ૧૦ ભાગ, હર-
તાળ ૧૦ ભાગ, એ ઓસડોની કળ્કલી કરી વાળુકા ચંત્રમાં અગ્નિ આપવો, આ
રસ રવાસ, કાસ, વગેરે ઉપર ઘણા ઉપયોગી છે.

પીયુષાદિવટી—વજનાગ ૧ ભાગ, કેશર ૧ ભાગ, જયફલ ૧ ભાગ, મરી ૧
ભાગ, જવંત્રી ૧ ભાગ, લવીંગ ૧ ભાગ, અકલકારો ૧ ભાગ, તેલીયો ટંકણખાર ૧
ભાગ, કસ્તુરી ૧ માસો એ સર્વ આદાના રસમાં ખલ કરી વટાણાજેવડી ગોળીયો
ખાંધવી, સરદી, ઊદ્રસ, અજીરણ, વગેરે ઉપર નાગરવેલના ઘીડામાં આપવી
જેને તાઢા પાણીએ નાહાઈ સહન નથાતું હોય તેને આ ગોળી ઘણી ઉપ-
યોગી થશે.

આશવનીકુમાર માત્રા—વજનાગ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, સુઠં ૧ ભાગ,
ત્રીફલા ૩ ભાગ, પીપરીમુલ ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, અંદ્રેણુ ૧ ભાગ, નેપાળાના ઘી ૧
ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, ટંકણખાર ૧ ભાગ, લવીંગ ૧ ભાગ એ ઓસડતુ ચુર્ણ કરી તેમાં
પારો ૧ ભાગ તથા ગંધક ૧ ભાગ એની કાળજી મેળવી ખલ કરવો, પછી ગાયના
આરધા શેર દુધમાં ઘોટણુ સુકુ થાયે એટલે તેમાં અરધો શેર ગોમુત્ર નાંખી ફરી
ખલ કરવો, એ પ્રમાણે ભાંગરાના રસની ભાવના આપી તેની ચણ્યાજેવડી ગોળીયો
કરવી, એ રસાયણ અતુપાન થોજી સર્વ રોગોપર આપવું.

ગંધક રસાયણ—શુદ્ધ ગંધક લેઈ તેને ગાયના દુધની ૧ ભાવના તથા આતુર
જાતનો ઊકાળો ૧ ભાગ તથા ભાંગરાનો રસ ૧ ભાગ એની ભાવનાયો જુદી જુદી
એક એક આપવી, શેવટે આદાના રસની એક ભાવના આપી એક માસાજેવડી
ગોળીયો કરી સુકવવી, તેમાંથી એક ગોળી સાકરની સાથે આપવી એટલે મંદઅગ્નિ
ચળ, ખસ, વીશદાષ, પાંડુરોગ, અંતરગળ, (વધાવળ) જીરણજવર, સર્વપ્રમેહ, આમ-
વાયુ, ધાતુક્ષય, શુળ, કોષ્ટગત રોગ, અઢારકોડ, ક્ષય એ રોગ દૂર થઈ ધાતુની વૃદ્ધિ
થાયછે. તથા ખલની પ્રાપ્તિ થાયછે.

વડવાનળ રસ—ચોખો હરતાળ ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, શીશાનુ ભસ્મ
૨ ભાગ, ચોખો ગંધક ૨ ભાગ, મરી ૧૬ ભાગ, એતુ ચુર્ણ કરી તે નીત્ય એક ચણાડી
ભાર ધીમાં આપવી એટલે વીશુચી સર્વ પ્રકારના શુળ, પેલીહ, ઊદર, શુદ્ધ, સ અ-
હણી, રવાસ, ઊદ્રસ, કંક, વાયુ, અગ્નિમદ ઇત્યાદી સર્વ રોગ દૂર થાયછે.

આસકુઠાર—પારો, વજનાગ, મરી, ટંકણ, મનસીળ, ગંધક એ ઓસડો
સરખા ભાગે અને મરી આઠ ભાગ, સરવ એકડુ કરી, ૬ ભાગ સુઠં, મરી, પીપર એતુ
ચુર્ણ નાંખી એક પહોર ખલ કરવો, પછી શરાવમાં નાંખી નાહાનુંશું પુઠ

કાંતભસ્મ ૧ ભાગ, ગજવેલભસ્મ ૧ ભાગ, અભ્રક ૧ ભાગ, મંડુર ૧ ભાગ, વગભસ્મ ૧ ભાગ, હીંગળો ૧ ભાગ, હરતાળભસ્મ ૧ ભાગ, કોડીભસ્મ ૧ ભાગ, ટંકણખાર ૧ ભાગ, પીપરતું ચુર્ણ ૨ ભાગ, એ ઓસડોનો કાઠાસાવરીના ઊકાળામાં ખસ કરી પછી લીંબુના રસમાં સાત દિવસ ખસ કરવો. નાગરમોથ તથા દેવદાર એના ઊકાળામાં ત્રણ દિવસ ખસ કરવો. પછી અડદ જેવડી ગોળી સાકર તથા મધ ધી એમાં આપવી, એટલે રાજ્યક્ષમા, ક્ષય, પાંડુ, કમળો, મધુમેહ, ઇંદુમેહ, વાયુમેહ, ઉદર, કાસ, શ્વાસ, રક્તપ્રદર, ગુદમશુળ, ઇત્યાદી, રોગ દુર થાયછે.

અતુરમુખ રસ—પારો ૧ ભાગ, ગધક ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, અભ્રક ૧ ભાગ, સેતુ ન તોલા, સર્વ ઓસડો ખસમાં નાંખી કુંવારના રસમાં ખસ કરવેદ પછી તેની ગોળી બાંધી એરડાના પાનમાં વેટી ત્રણ દિવસ અનાજના ઢગલામાં દાદી મુકવો, પછી કાઠી સર્વ રોગોગિપર તેનો ઊપયોગ કરવો. અતુપાન ત્રીફલા મધ, કીંવા બીજી ઉત્તમ પ્રકારનું ચોખ્ખું, અગ્યાર પ્રકારના ક્ષય, પાંચ પ્રકારના કાસ, કોહ, પાંડુરોગ, પ્રમેહ, શુળ, શ્વાસ, મેહારોગ, મદાગ્ની, હેડકી, અમ્લપીત્ત, પ્રણ એટલાં રોગ સારા થઈ શરીરની પુસ્ટી તથા પુત્રની પ્રાપ્તિ થાયછે.

પ્રમેહ ગજકેસરી રસ—કાંતભસ્મ ૧ ભાગ, નાગભસ્મ ૧ ભાગ, વંગભસ્મ ૧ ભાગ, અભ્રક ભસ્મ ૪ ભાગ, શીલાજીત ૫ ભાગ, તરવડાના દુલોતુ કેશર ૬ ભાગ, એ સર્વ એખઠા કરી લીંબુના રસમાં ઘોટવા અને તે માત્રા અડદ ખરાખર સાકર ધી તથા મધ એનીસાથે આપવી એટલે પ્રમેહ, અગ બળતરા, મુત્રકૃષ્ણ, અશ્મરી, સાંદ્રમેહ, લાલામેહ, પીતમેહ, ઇત્યાદી મુત્ર વીકાર બંધ થાયછે.

પ્રળય કાળાગ્રી રસ—હીંગળામાં એલો પારો ૧ ભાગ, શુદ્ધ ગધક ૧ ભાગ, અભ્રક ૨૫ ભાગ, ગોદંતી હરતાળ ૨૫ ભાગ, મનશીળ ૩ ભાગ, ટંકણ ૨ ભાગ, કળખાપેરી ૬ ભાગ, નેપાળો ૧ ભાગ, વચનાગ ૨ ભાગ, હીંગળો ૨ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, એ સર્વ ઓસડો આકડાના દુધમાં ખસની અદર ઘોટવા પછી નગોડ, ચીત્રક, કોસ્ટ, લીંબુ, કારેલી, એના ઊકાળામાં જુદી જુદી એક એક ભાવના આપવી, પછી તે ઓસડોનો લોદો કરી તાંબાનાં ડબ્બામાં નાંખી કપડમઠી કરી વાળુકા યત્રમાં મુકવું, અને એ પહેાર આંચ આપવી થકુ થયા પછી ઝીણું કરી તેમાં ગધક, હરતાલ, વચનાગ તથા હીંગળો એ એક એક ભાગ નાંખી પચકોલના ઊકાળા વડે એ પહેાર ઘોટવું પછી દશમુળોના ઊકાળામાં ત્રણ દિવસ ઘોટવું તેની ગોળી વાલ ખરાખર કરવી. તે વીશમજ્વર ગિપર ખારેકના બીમાં, તથા સામાન્યે જ્વર ગિપર આદાના રસમાં તથા બીજા જ્વરગિપર અતુપાનની ચોખ્ખા કરી આપવી, બળતરા ઘણી થાયે તો, દુધભાત ખાવો. દહીભાત તથા દાશભાત ખાવો, પાનનું બીક ખાવું, અંદન ચોપડવું, કુંવા તથા તળાવમાં નહાવું,

આપણુ તે ઓસઁ થળોડી ભાર નાગવેલના પાનનીસાથે આપણુ એસે રવાસ, કાસ, અગ્નિમંદ, કફરો, સન્નિપાત, અપસમાર વગેરે દુર થાયછે.

ત્રિદયભાસ્કર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૨ ભાગ, તામ્રમરમ ૮ ભાગ, મનમીલ ભસ્મ ૨ ભા, ૧૨તાળ ભસ્મ ૩ ભા, મરી ૬ ભા, થોખો વજનાગ ૨ ભા, એ ઓસડો ખરમા નાંખી, નગોડ, આદુ, માનરડ, તથા જનલી તળસી, એ દરએકના રસમા સાત સાત દિવસ ખસ કરી ઓળીયા અડઢ લેવી વ્યાધવી તે અનુપાન થોછ સવ રોગોનીપર આપવી

ગરભપાત્ર રસ—મુક ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, તજ ૧ ભાગ, તમાસ ૧૧ ૧ ભા, એલચી દાણા ૧ ભા, ધાણા ૧ ભા, છડ ૧ ભા, શહાછડ ૧ ભા, ગવક ૧ ભા, રાખ ૧ ભાગ, કેનાર ૧ ભા, શીસા ભસ્મ ૧ ભા, વચ્ચમરમ ૧ ભા, હાંડાના થોખો ૧ ભા, લોહ ભસ્મ ૧ ભા, એ સર્વ ઓસડો એકઠા કરી વીણુકાતના રસમા સાત દિવસ ઘેલવા પછી માત્ર થળોડી ભાર દરાખના ઊઠાગાનુ અનુપાન થોછ ભારવાઈ જીતે પેહેલા મદિનાથી તે નવ મદિનાશુધી આપવી એરહે રમવ તીનુ સવ રો. દુર થઈ

બાવમુર્યોદય રસ—પારો ૧ ભા, હાંડાના ૨ ભા, ગંધક ૩ ભા, કસ આપરી ૮ ભા, નામભસ્મ ૨ ભા, અજકમરમ ૬ ભા, એ ઓસડો ખસમાં નાંખી કુવારના સો રૂઠો આપવો અને અધાના રસનીપણુ તેરલીજ ભાવનાઓ આપવી અડઢ લેવી ઓળીયા કરવી, તે કુધ થી મધ એમા આપવી એરહે સન્નિ પાતલવર, છરણુ, મર, પાક, જીલડી, અન્યાર નકારના સવ, મજ દર, હરસ, વાઈ, જિનમાદ, કનળો ઇત્યાદી સર્વ રોગ દુર થાયછે

લોકનાથ રસ—ઠોંગીમરમ ૧ ભા, મકર ૧ ભા, ગજવેલ ના ભા, પારો ૧ ભા, ગંધક ના ભા, એ ઓસડોની ત્રણ દિવસ કાજળી કરી સરોડીના રસમા ખસ કરવો પછી કા લેલીના રસની ભાવનાઓ આપવી પછી આદુસી, સાતવળી, સીવકમુળ એની ભાવના આપી લોચા કરી તે કામા મુકવવો સાથે શરા વમા મુઠી કુકર કુક આપણુ થકુ થયા પછી ફરી ખલ કરી તે લેરણુ જ મરીનું મુર્લ તેમા નાખજો પછી નાગવેલના પાન, આદુ, માનરો, નગોડ, સરખવાનુ મુળ, નીકલા એની એક એક ભાવના આ પી ઊપામા મુકવવુ એ ઓસડ એક ભારો લેખ મધમા આપવો એરસે કાવવાનુ, પીતથી ઊત્પન્ન થએલી વ્યાધી, રવાસ, કાસ, મદળી, પાક, હાસીમક એ રોગ દુર થઈ અગ્નિ પ્રતીસ થાયછે, વીર્ય વૃદ્ધિ થાયછે

કામકુકાર—પારો ૧ ભા, ગંધક ૧ ભા, તામ્રમરમ ૧ ભા, લોહ ૧ ભા,

સુતીકા ભરણુ રસ—સોતું, રૂપુ, તાંબુ, પરવાળ, એના ભસ્મે, પારો, ગંધક, અભ્રક ભસ્મ, હરતાલ, મનશીલ, સુંઠ, મરી, પીપર, હરડે એ સરખા ભાગે લેઈ આકડાના દુધમા ખલ કરવો, અને ચીત્રક મુળના ઉકાળાની ભાવના ૧ તથા સાટોડીના રસની ૧ ભાવના આપી ભુધર ચંત્રમાં ગજપુઠ આપવું પોતાની મેળે થકુ થયા પછી કાઢી લેવું તેમાંથી અરધી ચણોડી ભાર ઘટારત અનુપાનની સાથે આપવું એટલે ચાહું તેવો સુવારોગ તથા ઘણું કરી ધનુરવાત તેમજ ત્રીકાપથી થયેલી વ્યાધીનો નાશ કરેછે, તે ઉપર પથ્થ ઇચ્છા પ્રમાણે લોજન કરવું.

પ્રતાપ અગ્નિકુમાર રસ—પારો, તામ્ર, ગંધક, વછનાગ, મરી, સુંઠ, ત્રણ ખાર, પંચલવણુ, એનો આદાના રસમાં ખલ કરી કાંચની શીશીમાં ભરવું. અને પાલુકા ચંત્રમાં ધીમા તાપે એક દીવસ પકવવું, પોતાની મેલે થકુ થયા પછી તેમાં દસમા ભાગનો વછનાગ નાંખી ખલ કરવો, તેમાંથી એક ચણોડી પ્રમાણે માત્રા આદાના રસમાં શન્નિપાત ઉપર આપવી તેથી સર્વ વાયુ વીકાર દૂર થશે.

લક્ષ્મી નારાયણુ રસ—શુદ્ધ કરેલો ગંધક, ટકણુ, વછનાગ, હીંગળો, હરડો, અતીવીખની કળી, કાળોકુડો, અભ્રક, સીંધાલોણુ, એ એસડો સરખે ભાગે લેઈ ખલમાં ઝીણા કરવા, અને દાંતીના મુળનાં ઉકાળામાં તથા ત્રીકાળાના ઉકાળામાં ત્રણ દીવસ ખલ કરવો, તેમાંથી બે વાલ માત્રા આદાના રસમાં આપવી એટલે તાવ, શન્નિપાત, આચકી, વીશમજ્વર, અતીસાર, ગ્રહણી, આમ, રક્ત, પ્રમેહ, શુળ, તથા સુતીકા વાયુ, એ સવેનો નાશ કરેછે, પથ્થ મીષ્ટાન્ન ભક્ષણુ કરવું તેલ લગાડી નહાવું. કપુર લગાડેલું પાણી પીવું. ફુલ, પીલાચદનનો ઉપલોગ લેવો. નારીએળતુ પાણી પીવું. સ્ત્રીનું સંગ પણ ઇચ્છા પ્રમાણે કર્યો છતાં પણ ગુણુ કરેછે.

કામેશ્વર રસ—જાયફલ, અક્લકરો, કાળાધતુરાના ખી, જાઈતુ ફુલ, અરીણુ, વછનાગ, હીંગળો, એ એસડો, સરખા ભાગે લેઈ ઝીણા કરવા અને ખસખસના ઉકાળામાં ખલ કરવો, તેની એક ચણોડી પ્રમાણે ગાળી કરી સાકરમાં આપવી, એટલે સો સ્ત્રીઓની સાથે રતી કરવાને શક્તી આવેછે.

કામદેવ રસ—રૂપુ ૧ હીરો ૨ સોતું ૩ તાંબુ ૪ પારો ૫ અભ્રક ૬ ગંધક ૭ લોહ ૮ એ એસડો એકથી એક ચઢીયાતો લઈ કુંવારના રસમાં ખલ કરી કાંચની શીસીમાં ભરી મીઠું ભરેલાં વાસણમાં મુકી તેનીએ ધીમે ધીમે અગ્નિ આપવો; એક દિવસ પકવ થયા પછી પોતાની મેળે થકુ થયા એટલે લેઈ આકડાના દુધની ભાવના આપવી, પછી અસગંધ, કાવળી, કુચલી, ઘોળી, મુસળી, તાલીમખાનુ એના રસોની ત્રણ ત્રણ ભાવનાએ

મઈન કામેશ્વર રસ—પારો ૧ ભાગ, બપેક ૧ ભાગ, અરીજ ૧ ભાગ, એ
જલમાં નાખી નાગરવેલના રસમાં એક પહોર ખસ કરવો અને વાલ જેવી થા
ળીથા કરવી, તેમાંથી એક ઘાળી સાથે સાકરની સાથે ખાવી તેઉપર બમણ
નહી ભેરાવ દુધ માત્ર ખીણુ ઊતાર લીંછુદ રાખત ખીણુ

ઈંછાબેદી રસ—પારો ૧ ભાગ, ટકણ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ બપેક ૧ ભાગ
મુઠ ૧ ભાગ, તેપાળો શુદ્ધ કરેલા ૧ ભાગ, એ સર્વનો લીંછુના રસમાં ખસ કરી
માત્રા કરી મુઠવી તેમાંથી વાલ બેઠલી આપવી, અને તે ઉપર બેઠલા ડોઝલા
લેસે તેરલા બુલાખ થયે, આ રેબક તાવ વગેરે ઉપર બધુ સાફ

શખવટી—આમળીના ફાતરાની રાખ તેલા ૪ પંચલવણુ સર્વ મળી
તેલા ૪ એ ખરલમાં નાખી લીંછુના રસમાં પલાળવા પછી શખવટા કંઠા તેલા
૪ લેઈ તે એવા તપાવવા કે હાથથી તેનો ચુરો થાય, તે લીંછુના રસમાં વેલાવવા,
પછી સર્વનો એકઠો ખસ કરી તેમાં હાંગ ૧, મરી ૧, મુઠ ૧, પીપર ૧, વળનાગ
માસા ૩, પારો માસા ૩, બપેક માસા ૩ નાખી ઝીલો ખસ કરવો, તે તેલની ઘા
રના ણીયા જેવી ઝાળીથા કરવી, તે ઘાળી લીધાથી અગ્નિમંદ થકે ઉત્પન્ન થયેલા
ફાગો એક કણમાં દૂર થાય તેમજ શુળ, ફયે, ઈંવાલી રોગો પણ નાશ થયા
હીએ શખવટી પાતાના ઊપકાર વડે હંમેશા લોકોત્તર કર્યાજી કરે છે

મદર રીપુ રસ—પારો ૧ ભાગ, બપેક ૧ ભાગ, નાગલસ ૧, રસાબન ૩
ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, એ સર્વ અરુચાના પાનના રસમાં ખસ કરી તેની બે વાલ
મમાલુ ઘાળી મધમાં આપવી, એટલે મધ્વા દીવસદ કલસાખ મદર હોય તે મધ
આરામ થાય

બોલખંધરસ—જોતુ સત્વ ૧ ભાગ, બપેક ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, હીર-
બોળકમાગ, એકઠા સાવરીના ઊઠાળામાં ઘાટી તેની ત્રણ ત્રણ માસાની ઝાળીથા બા
ધવી તે મધમાં આપવી એટલે પ્રયેહ, પ્રદર, સ્તનક્રુષ્, પાણુવી ઈત્યાદિ રોગો મરે

મલ્લ સીદુર રસ—પારો ૬ ભાગ, રસકપુર ૬ ભાગ, સોમલ ૪ ભાગ,
બપેક ૫ ભાગ, એ સર્વ ઝોસડો ખરલમાં એકઠા ઝીલ્યા કરી કપડમટી કરેલી
રીરીમાં ભરી વાલુકા યત્રમાં ૧૬ પહોર અગ્નિ આપવો, પાતાની મેળે થક થવા
પછી રસ ઠાલી લેવો, એ રસ ધરાવત મમાલુ આલપાન વડે રોવન કરવો હોય તે
સર્વ વાણુ તથા શસ્ત્રિપાત વગેરે મમાડે

આપવી, અને શતાવરીના ઊંઠાણાની એક લાવના આપવી, પછી કસ્તૂરી, મરી, ઠપુર, કંકેળ, એલચી, સર્વોંગ, એ આસડો પેહેલાના આસડથી આપમે ભાગ નાખી સવ આસડો એકલી સાકર નાખી, ત્રણ માસા આસડ આઠ તોસા નાખના કુપમા પકવવુ અને બે તોસા-ગાયના કુપની સાથે આપવું અને મહુર આદાર સેવન કરવો એટલે ચુદ્દપણુ, બસ, તેજ, એ વધેછ અને અનેક તરુણ શ્રીધાતીપાસે ગમન કરવુ જતાપણુ દુઃશાન થવાનુ નથી.

અર્ધનારીનટેરવર—પારો, ગખેક, વજનાગ, શુદ્ધ ૨ કણ, એ સર્વ એકઠા ઝીણા કરી સરખના મોમા નાખી તેજીપર કપડમઠી કરી માટીના વામણમા તેસાથ મુકવો હેઠેછીપર મીઠુ નાખી વાસણનુ મો બંદ કરી ચાર પહોર મુખી આકરો તાપ આપવો પેતાની મેળે થકુ થયા પછી ખસ કરવો તેમાથી એક જલોડી માર આસડનો નાસ લેવોજે નામુરીમા નાસ કીધો હોય તે તરુણા અરધા આગનો જવર જસે એ કવણુક સાથે વધેકે રજી

વ્યાધીહરણુ—પારો ૯ ભાગ, રસકપુર ૮ ભાગ, ગખેક ૪૫ ભાગ, એ ત્રણેને એકઠા ઝીણા કરી સીસીમા બરી વાણુકા વત્રના વીસે ૧૬ પહોર અગ્નિ આપવો, પછી ઠાઠી લેવુ એ રસ ઊપક શ ઈલાદી શેમોજીપર બલોજી ઊપચોગી છે

દરદરીદુર—શુદ્ધ પારો ૯ ભાગ, રસકપુર ૮ ભાગ, દર ૪૫ ભાગ, શુદ્ધ ગખેક ૪૫ ભાગ, એ સરવ એકઠા ઘોટી કાણના સીસીમા બરી તવાણુકાવત્રમા મુદી ચકતા અઝીધી ૧૬ પહોર પકવ કરવુ પછી પેતાની મેળે થકુ થાય એટલે ઠાઠી તેમાથી વાયુરોગજીપર હાશવ નવુખાન મોજી માત્રા આપવી, એટલે જવર, સન્નિપાત, વગેરે રોગ શાતી થાયછે

તાતકેરવર રસ—હરતાળ ૪ ભાગ, માદીક ૪ ભાગ, મનડીસ ૪ ભાગ, પારો ૪ ભાગ, ૨ કણ ૪ ભાગ, ગખેક ૮ ભાગ, તામ્ર ૮ ભાગ, એ સરવ એક ઠેકાણુ ઘોટી ૬ દિવસ મુખી લીંબુના રસની લાવના આપવી પછી જુપરવત્રમાં ૬ પુર્ત આપવા પછી ૧૬ તોસા લોહમરમ નાખી તે સરવનો તીરામો ભાગ, વજનામ નાખી કરી લીંબુના રસમા ખસ કરવો એ માના બે આઠ એકલી બેસના ધીમા આપવી ઈલા બાબગોનું મુર્તિ તોણુ ૧ તથા ધી તથા મપ એકઠા કરી તેમા ઝીણાક આપવુ તથી સરવ પ્રકારના દોઢ દુર થાયછે

ગનતકુપ્દારો રસ—પારો, ગખેક, તામ્રબરમ, લોહબરમ, શુ જ, થ ત્રક ગીજાટત, જલેર કોચસા, નીફતા એ સરખા ભાગ, અગ્નિબરમ, કરજની બીવા, એ બે આસડો ચાર ચાર ભાગ અપમાણુ આસડો લે, ઝીણા કરી ખ ત્રમાં નાખી મપની લાવના ૧, તથા ધીની લાવના ૧ આપી ધીના રીઠા વાસણમા બરી મુકવુ

સુતીકા ભરણુ રસ—સોનું, રૂપુ, તાંબુ, પરવાળ, એના ભસ્મે, પારો, ગંધક, અભ્રક ભસ્મ, હરતાલ, મનશીલ, સુંઠ, મરી, પીપર, હરડે એ સરખા ભાગે લેઈ આકડાના દુધમાં ખલ કરવો, અને ચીત્રડ સુળના ઉકાળાની ભાવના ૧ તથા સાટોડીના રસની ૧ ભાવના આપી ભુધર યંત્રમાં ગળપુઠ આપવું પોતાની મેળે થકુ થયા પછી કાઢી લેવું તેમાંથી અરધી ચણોડી ભાર ઘટારત અનુપાનની સાથે આપવું એટલે ચાહે તેવો સુવારોગ તથા ઘણુ કરી ધનુરવાત તેમજ ત્રીદોષથી થયેલી વ્યાધીનો નાશ કરેછે, તે ઉપર પથ્ય ઇચ્છા પ્રમાણે લોજન કરવું.

પ્રતાપ અગ્નિકુમાર રસ—પારો, તામ્ર, ગંધક, વછનાગ, મરી, સુંઠ, ત્રણ ખાર, પચલવણુ, એનો આદાના રસમાં ખલ કરી કાંચની શીશીમાં ભરવું. અને પાલુકા યંત્રમાં ધીમા તાપે એક દીવસ પકવવું, પોતાની મેલે થકુ થયા પછી તેમાં દસમા ભાગનો વછનાગ નાંખી ખલ કરવો, તેમાંથી એક ચણોડી પ્રમાણે માત્રા આદાના રસમાં શન્નિપાત ઉપર આપવી તેથી સર્વ વાયુ વીકાર દૂર થશે.

લક્ષ્મી નારાયણુ રસ—શુદ્ધ કરેલો ગંધક, ટકણુ, વછનાગ, હીંગળો, હરડો, અતીવીખની કળી, કાળોકુડો, અભ્રક, સીંધાલોણુ, એ એસડો સરખે ભાગે લેઈ ખલમાં ઝીણા કરવા, અને દાતીના સુળનાં ઉકાળામાં તથા ત્રીફળાના ઉકાળામાં ત્રણ દીવસ ખલ કરવો, તેમાંથી બે વાલ માત્રા આદાના રસમાં આપવી એટલે તાવ, શન્નિપાત, આચકી, વીશમજવર, અતીસાર, ગ્રહણી, આમ, રક્ત, પ્રમેહ, શુળ, તથા સુતીકા વાયુ, એ સર્વેનો નાશ કરેછે, પથ્ય મીષ્ટાન્ન ભક્ષણુ કરવું તેલ લગાડી નહાવું. કપુર લગાડેલું પાણી પીવું. ફુલ, પીલાચ દનનો ઉપલોગ લેવો. નારીએળવું પાણી પીવું. સ્ત્રીનું સંગ પણ ઇચ્છા પ્રમાણે કર્યો છતા પણ શુભુ કરેછે.

કામેશ્વર રસ—જયફલ, અકલકરો, કાળાધતુરાના ખી, જાઈનું ફુલ, અરીણુ, વછનાગ, હીંગળો, એ એસડો, સરખા ભાગે લેઈ ઝીણા કરવા અને ખસખસના ઉકાળામાં ખલ કરવો, તેની એક ચણોડી પ્રમાણે ગોળી કરી સાકરમાં આપવી, એટલે સો સ્ત્રીઓની સાથે રતી કરવાને શક્તી આવેછે.

કામદેવ રસ—રૂપ ૧ હીરો ૨ સોનું ૩ તાંબુ ૪ પારો ૫ અભ્રક ૬ ગંધક ૭ લોહ ૮ એ એસડો એકથી એક ચઢીયાતો લઈ કુંવારના રસમાં ખલ કરી કાંચની સીસીમાં ભરી મીકું ભરેલાં વાસણમાં ચુકી તેનીએ ધીમે ધીમે અગ્નિ આપવો; એક દિવસ પકવ થયા પછી પોતાની મેળે થકુ થયા એટલે લેઈ આકડાના દુધની ભાવના આપવી, પછી અસગંધ, કાવળી, કુચલી, ઘોળી, મુસળી, તાલીમખાતુ એના રસોની ત્રણ ત્રણ ભાવનાઓ

કાકાએન ગુટીકા—અબમે ૧ છૂં ૨ પાણી ૩ મરી ૪ વિષ્ણુકાતા ૫
અબમે ૬ ૭ કોણ ૮ એ ઓસડો એક એક તોણ તથા હાંમ સેકેસો ૯ તંપા અબમા
૧ સાણખાર ૨ સીંધાસોણ ૩ સચળ ૪ વાગર મીઠું ૫ ખોડાનું મીઠું ૬ અમીરખર
નીસોતર ૮ એ ઓસડો બે બે તોણાપ્રમાણે, ઘાતીયુગ ૧ ક્યોરો ૨ પુસ્કરસુગ ૩ વાવ
દીંગ ૪ કાલીબજાસ ૫ હીમજ ૬ ચીત્રક ૭ અબસવેતસ ૮ મુક ૯ એ નવ ઓસડો
બાર બાર તોણાપ્રમાણે લેવા પછી એ સર્વ ઓસડો સુઈ કરી બીજોશના રસમાં
તેની ઝાળીયા કરવી, અને કાકાએન ગુટીકા કેહે છે એ યોગી ધી અથવા આવના
કુખમાં અથવા ખાડામઘમાં અથવા ઊંચા પાણીમાં ગુલમરોન મરવાવીએ અપવી,
એ ઝાળી મઘમાં લીધીજતા વાતગુલમ દૂર થાય છે, માયતા કુખમાં લીધી હોયતો
પીતગુલમ દૂર થાય છે તથા આયુરમાં લીધી હોયતો કફગુલમ મટે છે તથા દસસુગોના
ઊંઠાળામાં લીધી હોયતો ત્રીદાસગુલમ નાશ પામે છે લીંડનજા કુખમાં લીધી હોયતો
શિથોને રક્તગુલમ થાય છે તે દૂર થાય છે તથા જાતીના રોગ, સ મહલ્લી, યુગ, કીરમ
વીકાર, તથા હરસ એ રોગ દૂર થાય છે

ચોખરાજ ગુગુળ—મુક ૧ પીપર ૨ ચવક ૩ પીપરીયુગ ૪ ચીત્રક ૫ યી
કેસો હાંમ ૬ અબમે ૭ ચારશા ૮ છૂં ૯ ચણાબાર ૧૦ રેણુક બીજ ૧૧ કંદવર
૧૨ પાણીયુગ ૧૩ વાવદીંગ ૧૪ સેદી પીપર ૧૫ કંકુ ૧૬ અતીવીજની કળી ૧૭
ભારંગ કાસ ૧૮ વેખ ૧૯ મારવેલ ૨૦ એ વીસ ઓસડો ત્રણ ત્રણ માસા પ્રમાણે
લેવા તથા એ ઓસડાથી બમણી ત્રીજા લેવી, પછી એ સર્વ ઓસડો કૂદી સુઈ
કરી તેની બરાબર ગુલમ કરેસો યુગલ સેઈ શીલો વાડી ઝાળના પાક જેવો પાતળો
કરી તેમાં તે સુઈ નાખજી પછી વમલરસ, શેખમરસ, નાગમરસ, લોહમરસ,
અબકભરસ, મકુર ભરસ, તથા રસશીંદુર એ સાત ભરમે બાર બાર તોણા
પ્રમાણે તે યુગળમાં નાખી સવનો એક સોટા કરી તેની ઝાળીયા ત્રણ ત્રણ માસા
પ્રમાણે બાધી ધીના રીંદા હાડલામાં ઘુસવી એને ચોગરાજ યુગલ કેહે છે એયુગ
લીધો હોય તો ત્રીદાસ દૂર કરે છે, તથા એ રસાયન છે તથા એ ઉપર ઐશુન,
બાણી, પીપુ, અને નીસેધ નથી, ખમ્મ કરવાવીના ગુલુ આવે છે, તથા એજકે સવ
વાયુના રોગ, કૈલ, હરસ, સ મહલ્લી તથા પરમે, વાતરક્ત, નાશીનો યુગ, લગ
જ, ઊંઠાવત વાયુ, કષરોગ, ગુલમ, વાઈ, સીરોમહ, અમિમ ક, સ્વાસ, કાસ, અશ્મી,
એરોગ દૂર થાય છે, તથા આ ચોખરાજ યુગલ પુરુષના પાતળો વીકાર દૂર કરે છે તથા
સીધાના રજસ્વલપણાનો કોષ દૂર કરે છે તથા પુરુષને પાતળ બધારી પુત્ર આપ
જોરો થાય છે, તથા બાંકણીયાને પુત્ર આપે છે, તથા રાસનારી ઊંઠાળામાં લીધુ
હોય તો અનેક પ્રકારના વાયુ દૂર થાય છે કાકોલ્પાઈ તથા ઊંઠાળામાં લીધો
તો પીતરોગ દૂર થાય છે, તથા આરમવધારી ઊંઠાળામાં લીધો હોય તો કફ રસ થાય
છે કાંઈ દુળદરના ઊંઠાળામાં પરમા દૂર થાય છે આયુરમાં લીધો હોય તો પાડરોગ

જાય છે. શરીરમાં મેઢ પુટ્ટી થઈ શરીર વધુ હોય તો મધમા આપવો. કુસ્ટ રોગને લીંબડાના ઊકાળામાં આપવો, રક્તવાયુ ઉપર ગલોના ઊકાળામાં આપવો, શૂળ તથા સેન ઉપર પીપરના ઊકાળામાં આપવો; ઊંદરના જેહર ઉપર પાડળીના ઊકાળામાં આપવો, આખોના રોગ ઉપર ત્રીફલાના ઊકાળામાં આપવો, સાઠોડી વગેરેના ઊકાળામાં સર્વ ઉદર રોગ ઉપર આપવો, એ પ્રમાણે અનુપાનો જાણવા.

ગોક્ષુરાદી ગુગળ—ગોખરૂ ૧૯ તોલા લાવી થોડાક કુટી તેમાં પાણી છગણુ નાંખી અરધ પાણી રેહુ તાહાસુધી ઊકાળો કરવો પછી શુદ્ધ કરેલો ગુગળ ૨૮ તોલા લેઈ સારો વાટી તે ઊકાળામાં નાંખી ફરી ગાળના પાક જેવો જાડો થાય તહાં સુધી પાક કરવો, તેમાં સુઠ, મરી, પીપર, હરડે, બેહુડા, આમળા, નાગરમેથા, એ સાત ઓસડો ચાર ચાર તોલા પ્રમાણે લેઈ ચુર્ણ કરી તે પાકમાં મેળવી એક લોંઘા કરી પછી તેની ગાળીયા બાંધવી અને આપવી. તેથી પરમે, મુત્રક્રમ, સ્ત્રીયાને પ્રદર વગેરેથી લોહી વહેછ તે, મુત્રધાત, વાતરક્ત, વાયુનો રોગ, ધાતુવીકાર, પાણી, એરોગ દૂર થાય છે.

કૈશોર ગુગળ—હરડે ૧ બેહુડા ૨ આમળા ૩ ગળો ૪ એ ચાર ઓસડો ૬૪ તોલા લેઈ આખા ભાંગા ખાંડી લોડાની કઢઈમાં ૧૫૩૬ તોલા પાણી નાંખી તેમાં તે ઓસડો નાંખી અરધ પાણી રેહુ તાહાસુધી ઊકાળો કરી ગાળી લેવો, પછી શુદ્ધ કરેલો ગુગળ ૬૪ તોલા પ્રમાણ લઈ ઝીણું વાંટી તે ઊકાળામાં મેળવી ફરી લોંઘાની કઢઈમાં નાંખી લોંઘાની કડચીવડે વારંવાર હલાવવું ગાળના પાક જેવો જાડો થાય તહાં સુધી પાક કરવો તેમાં ખીજા ઓસડો નાંખવાના તે એવા કે હરડે, બેહુડે, આમળા એ ત્રણ બે બે તોલા, તથા ગળો ચાર તોલા, તથા સુઠ, મરી, પીપર એ પ્રમાણે ઓસડો છ છ તોલા તથા વાવડીંગ બે તોલા, દાતીનુ મુળ એક તોલા, નશોતર ૧ તોલુ એ સર્વ ઓસડોનું ચુર્ણ કરી તે પાકમાં મેળવી પછી તેની ત્રણ ત્રણ માસા પ્રમાણે ગાળીયા બાંધવી અને ધીના રીઠા હાંડલામાં તે મુકવી. એને કૈશોર ગુગળ કહેછે. એ ગુગળ નવ સેકા પાણીમાં અથવા દુધમાં અથવા મંછરુદાદી ઊકાળામાં લેવો, તથા વધે એ ગાળીયા રોગીના શક્તી વગેરેનો વીચાર કરી તથા રોગની પરીક્ષા કરી પછી અનુપાન ચોજી આપવી, તેથી સર્વ કોડ, તથા ત્રીદાષથી થયેલાં જેવાતરક્ત તે સર્વ પ્રણ, શુદ્ધ, પ્રમેહ, પીટીકા, પરમા, ઉદરી અગ્નિમંદ, કાસ, સોજો, એ રોગ દૂર થાય છે, તથા એ કૈશોર ગુગળ કાંતી કરણારો છે, તથા વાસકાદી ઊકાળામાં લીધો હોય તો નેત્રોના રોગ દૂર થાય છે તથા વરૂણાદી ઊકાળામાં લીધો હોય તો શુદ્ધ વગેરે રોગ દૂર થાય છે. ખદીરાદી ઊકાળામાં લીધો હોય તો પ્રણરોગ, કુસ્ટ રોગ, એ રોગ દૂર થાય છે. તથા ખાદુ તીષ્ણ અજીર્ણ તથા સ્ત્રીપાસે જાવું, તથા મેહનત કરવી, તડકો લેવો, તથા દારૂ પીવી, તથા ક્રોધ કરવો, એ સર્વનો ત્યાગ કરવાથી માણસ વગર રોગનો રહી સારા ગુણે આવે છે.

સજીવની ગુટીકા—વાવડીમ ૧ સુઠ ૨ પીપર ૩ હીમજ ૪ આમળા ૫ બેરોડા ૬ વજ ૭ બળા ૮ લીલામા ૯ વજનામ સારો મુદ્દ કરેલો ૧૦ એ દશ એસડો સરખે બાએ લઈ બાજુરમા વાટી તેના ગાળી ચનોઠી બરાબર કરી પછી આઠાના રસમા અજીરજી તથા ગુદમરોગ ઉપર એક એક ગાળી આપવી મોઢશીને બે ગાળી, શન્નિ પાત ઉપર ચાર માળીયા આપવી એ બોળી માણસને જીવવું કરે છે તેથી એને સજીવની ગુટીકા કહે છે

મરીયાદી ગુટીકા—મરી ૧ તોણ, પીપર ૧, જવખાર ના, દાઢમની ઢાલ ૨ તોણ, એ ચાર એસડોનું સુર્ણ કરી ૮ તોણ ગાળમા તે સુર્ણ નાખી ગાળીયા ત્રણ માસા પ્રમાણે કરી આપવી તેથી સવ ઠાસ દુર થાય છે એમા સ રાજ નથી.

બૃહત સુરજાદી વટીકા—સુરજ ૧૬ ભાગ, વરખારા ૧૬ ભાગ, પાણી ૩ સલી-૮ ભાગ, તથા હરેડે, બેહુડે, અમળા, વાવડીમ, સુઠ, પીપર, લીલામા, પીપરી મુળ, વાલીસપતર, એ નવ એસડો ચાર ચાર ભાગ તથા તજ, એલચી, મરી એ ત્રણ એસડો બે બે ભાગ લેવા પછી સર્વ એસડો ખાદી તેથી બમણા તેમા ગાળ નાખી ગાળીયા કરી આપવી, તેથી આઠી પ્રતિષ્ઠિ થાય છે, તથા દુરસ અને વાણુ કફથી ઉત્પન્ન થયેલી બે સમઢણી તે તથા રવાસ, ઠાસ, પેશમા ઢામા પકે કવણુ રોગ થાય છે તે રહીમરોગ સોબો, હેઠકી, પશમી, ભગદર તથા બેથી પાજાવાળ થાય છે તે પલીવરોગ એ સરવ રોગ દુર થાય છે તથા એ બોળીયા ઝીનો સમ કરવાની ઈજા ઉત્પન્ન કરે છે તથા જુધી આપે છે તથા શરીરની જરા દુર કરે છે

દ્રાક્ષાદી ગુટીકા—મોઢી દશબે અરપો ભર, સોનામુખી ૪ તોણ, મોઢે હરેડે ૬ ભાગ ૪ તોણ, સાકર ૪ તોણ, જવ ત્રી ૬ માસા, કેશર ૩ માસા, એ એસ ડોનું સુર્ણ કરી દ્વાખના લીલાસવરે એક તોણ પ્રમાણે ગાળી બાધવી, એ પકે મલમુદી તથા મલામીત વાણુ, અગ્નિપીત, પીત વાણુ, હોલદીલવાણુ, વગેરે સારા થાય છે

બાહુશાલમુર—કવણુ ૬ દ્રાવણુ ૧ નામરમાથ ૨ સુઠ ૩ દાતીમુળ ૪ હીમજ ૫ નહોતર ૬ કથોરો ૭ વાવડીમ ૮ મોખર ૯ ચીત્રક ૧૦ તેજબળ ૧૧ એ અખાર એસડો બે બે તોણ લેવા તથા સુરજ ૪૨ તોણ તથા વીધારા ૧૬ તથા લીલામા ૧૬ તોણ લેવા પછી એ સર્વ એસડો ચાઢાસા ખાદી તેમા ૩ ૪૮ તોણ ખાણી નાખી થોથા ભાગવ બાણી રહેતા સુધી ઊઠાળો કરી સર્વ એસડોથી ત્રણે માળ નાખી ફરી વાપ ઉપર સુઠી પાક કરવે, તેમા ચીત્રક, નહોતર, દાતીમુળ, એ ત્રણ એસડો ચાર ચાર તોણ લેવા તથા સુઠ, મરી, પીપર, એલચી આમલકા તજ, એ ૭ એસડો ચાર ચાર તોણ લેવા, પછી એ સર્વ એસડોનું સુર્ણ તે પાકમાં નાખવું તથા તે થક થયા પછી તેમા ૬૪ તોણ મધ નાખી પાકમા મેલવી. આ બાહુશાલથી હરસ નાશ પામે છે

ચુરણ.

શુદ્ધરશન ચુર્ણ જવર વગેરે ઉપર—હરડે ૧ બેહુડા ૨ આમળા ૩ દારૂહ-
ળદ ૪ રીંગણી ૫ ભોરીગણી ૬ કચોરા ૭ સુંઠ ૮ મરી ૯ પીપર ૧૦ પીપરીમુળ ૧૧
મોરવેલ ૧૨ ગળો ૧૩ ધમાસો ૧૪ કડુ ૧૫ પીતપાપડો ૧૬ નાગરમોથ ૧૭ ત્રાયમાણ
૧૮ નેતરવાલો ૧૯ કડવો લીંબડા ૨૦ પુસ્કર મુળ ૨૧ જેઠીમધ ૨૨ કુડાતુ મુળ ૨૩
અજમોદ ૨૪ ઈંદ્રજવ ૨૫ ભારગ મુળ ૨૬ સરગવાના ળી ૨૭ મેટ અથવા કુલાવેલ
ફેરકંઠી ૨૮ વજ ૨૯ તજ ૩૦ પદ્મકાસ્ટ ૩૧ વાળો ૩૨ ધોળી સુકડ ૩૩ અતીવીખની
કળી ૩૪ ચીકણા મુળ ૩૫ જગલી ગાંજો ૩૬ જગલી ભાલ ૩૭ વાવડીંગ ૩૮ તગર
૩૯ ચીત્રક ૪૦ દેવદાર ૪૧ ચવક ૪૨ પટ્ટોળ પત્ર ૪૩ જીવક કપલક એ બે મલતા
નથી તેથી તેના બદલામાં વીદારીકંદ ૪૫ લવીંગ ૪૬ વશલોચન ૪૭ ધોળુ કમળ
૪૮ કાંકોળી મળતી નથી તેથી તેના ઠેકાણે જેઠીમધ ૪૯ તમાલ પત્ર ૫૦ જવત્રી
૫૧ તાલીસ પત્ર ૫૨ એ બાવન ઓસડો સરખા ભાગે લેવા તથા સર્વ ઓસ-
ડોથી અરધુ કરીયાતુ લેઈ તે સર્વતુ એકતુ ચુર્ણ કરવું. તેને શુદ્ધરશન ચુર્ણ કહે છે. એ
ચુર્ણ થકા પાણીમાં લેવો એથી વાત, પીત્ત, કફ, તથા સર્વ જીર્ણજવર દૂર થાયછે,
એ બાબત સંશય ન રાખવો. વાતજવર, પીત્તજવર, વાતકફજવર, પીત્તકફજવર,
અગાંતુકજવર, ધાતુગત જવર, વીશમ જવર, સન્નિપાત જવર, માનસ જવર, તથા
એકાંત્રો તાવ, વગેરે દૂર થાયછે. મોહ, આખોમાં દોન હોય છે તે, બ્રમ, તરસ, સ્વાસ,
કાસ, પંડુરોગ, છાતીનો રોગ, તથા કમળો એ રોગ દૂર થાયછે, પીંઠતુ કળતર તથા
શુળ, કેડ, ઢેચણ, પડખા, એનો શુળ દુર થાયછે. જેમ દાનવોનું નાશ કરણાડ સુદ-
રશન ચક્ર છે તેમ એ સર્વ જવરનું નાશ કરણાડ આ ચુર્ણ છે એવું જાણવું.

લઘુગંગાધર ચુર્ણ—(સર્વ અતીસાર ઉપર) નાગરમોથ ૧ ઈંદ્રજવ ૨ કુ-
ણ્ણીલુ ૩ લોદર ૪ મોચરસ ૫ ધાવરીના ફુલ ૬ એ છ ઓસડો સરખા ભાગે લઈ
તેનું ચુર્ણ કરી તે છાસમાં ગોળ મેળવી તેમાં તે ચુર્ણ નાંખી લેવું. તેથી સર્વ અ-
તીસાર દૂર થાયછે. તથા પ્રવાહીકા એટલે પાતળો ભસભસાટ ચુકત ઝાડો જતો
હોય તે પણ બંદ થાયછે એ ચુર્ણને લઘુ ગંગાધર ચુર્ણ એવું કહે છે એ ચુર્ણ અતી-
સારને બંદ કરણાડ છે, એવું જાણવું.

વૃધ ગંગાધર ચુર્ણ—(સર્વ અતીસાર ઉપર) નાગરમોથ ૧ ટેક ૨ સુંઠ ૩
ધાવરીના ફુલ ૪ લોદર ૫ વાળો ૬ કુણ્ણીલુ ૭ મોચરસ ૮ પહાડ મુળ ૯ ઈંદ્રજવ
૧૦ કુડાની છાલ ૧૧ આંખાની ગોટલીનો ગરભ ૧૨ અતીવીખની કલી ૧૩ લાજરી
૧૪ એ ચઉદ ઓસડોનું ચુરણ ચોખ્ખાના ધુવહામાં મધ મેળવી તેમાં પીડુ તેથી પ્ર-
વાહીકા એટલે પાતળા ઝાડા થાય છે તે મટેછે, તથા સર્વ અતીસાર તથા સંત્ર-

હણી પછુ જલદીથી દુર થાયછે એ ચુરણને વૃથે અગાધર ચુરણ એવુ કહે છે એ ચુરણ નહીના વેગ જેવો અતીસારનો વેગ હોય તે એ બદ કહે છે

મહાસવીમાઠી ચુર્ણ—સર્વાંગ તોષા ૨ કસ્તુરી માસા ૧ મારોચન માસા ૧
અદન ના તોષા અવત્રી ૨ અવકૃષ્ણ ૨ એકચી ૨ તમાસ પતર ના ધાણા ૨ વાળો
૨ ભારમ મુળ ૧ નામકેશ ૧ સુક ૧ મરી ૧ ધમાસો ૧ કાળો વાળો ૧ કોસ્ત ૧ સોઠાણુ
૬ ધોળી મુસળી ૧ કમળ ૬૬૧ મુવર્ણ માલીણી વસત ના હોદ્દાત ના વગ ૧૧
અમ્મક ૧૧ મકુર ના ધોએલ સાકર ૮૦ તોષા એ આસરો એકદા કરી તેનુ મુર્ચની
૭ માસા પાસેર દુધમા બે વખત લેતા જાવુ છરણુ અવર, કૃષ અપરમાર, જમ,
ધાતુકીકપણુ, વગેરે સર્વ રોગ મટે છે

સવણુ ત્રીતિયાઠી ચુર્ણ—સીંધાસોણુ ૧ સમજ ૨ વામઃ ૩ સાલખાર ૪
જવખાર ૫ વરખાળી ૬ મુવા ૭ વજ ૮ અજમોદ ૯ જમલી તળસ ૧૦ સોરણુ ૧૧
છાઈ ૧૨ સાહાણુ ૧૩ મરી ૧૪ પીપરીમુળ ૧૫ પીપર ૧૬ જમલીપર ૧૭
સેકેસો દ્વિંગ ૧૮ વાપુવા ૧૯ કસ્તુરો ૨૦ પહાડમુળ ૨૧ કલુજ ૨૨ ચીતક ૨૩ અવક
૨૪ વાવરીઅ ૨૫ અમ્મલ વેતસ ૨૬ આમલીની છાજ ૨૭ નહોતર ૨૮ કટી મુળ ૨૯
શાયાવરી ૩૦ કાંઠી ઈદ્રાવણુ ૩૧ ભારમ મુળ ૩૨ કેવદાર ૩૩ અજમોદ ૩૪ ધાણા
૩૫ વજ ૩૬ પુસ્કર મુળ ૩૭ ભાર ૩૮ હીમજ ૩૯ એવા આમણુ ચાળીસ આસરો
સરખે ભાગે લેઈ મુર્ચ કરવુ પછી તે મુર્ચને આઘના રસત તથા બીલોરાના રસનુ
એવા બે પુઠો જુદા જુદા આપવા અને મુઠવી મુઠવુ પછી એ મુર્ચ ધીમા અથવા
જુના મધમા અથવા જીન્નપાણીમા ઠીવા બોરડીના ઉકાળામા અથવા આમના
છરામા ઠીવા જીંદણીના દુધમા અથવા હાડીના નીતારમા નાખી આપવુ, એ પ્ર
માણે એ અનુપાનનો એ રોગને ઊપયોગ પડે તે અનુપાનની યોજના કરી આપવુ
તેથી ધીમા જમણા પડખે વકતરોગ થાયછે તથા કાળા પડખે કવણુનો રોગ થાય
છે તે તથા ઠેકનુ શુળ, ગુદરોગ, પડખા શુળ, છાતીનો રોગ, દુરસ, મળનો અવ
રોધ, અગ્નિમંદ, ગુદમ, તથા અહીસા એવા નામનો વાયુનોરોગ થાયછે તે, તથા ઉદર
રોગ, હેડકી, પેટ ફુલકી, સ્વાસ, કાસ, એ રોગ દુર થાયછે એ આસરોનો ઉકાળો
કરી તેમા ધી નાખી ફરી ધી રહેતા મુખી ઉકાળી માળી લેએ તે ધી લીધુ હોય તે
ઉપર કહેલા એ રોગ તે એથી દુર થાયછે

હીમવાઠી ચુરણ—સેકેસો દ્વિંગ ૧ પાહાડમુળ ૨ હીમજ ૩ ધાણા ૪ શમનીછાજ
૫ ચીતક ૬ કસ્તુરો ૭ અજમોદ ૮ સુક ૯ મરી ૧ પીપર ૧૧ સોરણી ૧૨ અમલવેતસ
૧૩ જમલી તળસ ૧૪ આમલીની છાજ ૧૫ છાઈ ૧૬ પુસ્કરમુળ ૧૭ વજ ૧૮
અવક ૧૯ સાલખાર ૨ જવખાર ૨૧ સીંધાસોણુ ૨૨ સમજ ૨૩ વામઃ ૨૪ ખાપાટ
મીઠુ ૨૫ જમલીખાર ૨૬ એવા જવીસ આસરોનુ મુર્ચ કરી તે બોજનના પદેલા

અથવા ભોજનના વચે લેવું અથવા દિવસનું મધ તેમાં અથવા ગાયના છાશમાં અથવા ઊંઘા પાણીમાં લેઉ, તેથી વાયુ તથા કફ થકે ઊક્ષત થયેલો જે ગુદમ તે તથા છાતીનો રોગ તથા અસ્ત્રીલા નામનો પેટમાં જે વાયુનો રોગ થાયછે તે, છાતી પેડું, તથા પાસળીયામાં શુળ થાતું હોય તે, તથા ચોની શુળ, મુત્રકૃષ્ણ, ઝાડાકબળ, પાંડુ-રોગ, અરૂચી, હેડકી, જમનાપડળે પેટમાં યતકૃત રોગ થાયછે તે રવાસ, કાસ, કંઠ-રોગ, સંગ્રહણી, તથા હરસ એ સર્વ રોગ દુર થાયછે. અથવા આ ચુર્ણને બીજોરોનો રસ કાઢી સાત પુઠો આપી ગોળીયા કરવી, તે ગોળી લીધી હોયતો વાયુકફ થકે ઊક્ષત થયેલો જે રોગ તે રોગ દુર થાયછે.

ચંદનાદી ચુર્ણ—અગર ઊંચુ ૧ વંશલોચન ૧ ચદન ઊંચુ ૧ વાલો ૧ એ સર્વ ઓસડો સરખાં ભાગ તથા તે સર્વજેટલી સાકર એ સર્વનું ચુર્ણ કરી ત્રણ માસા નીત્ય બે વખત દુધમાં આપવું એટલે બળતરા, પીત્ત, મુત્રકૃષ્ણ વગેરે રોગ મટેછે.

નારાચ ચુર્ણ—પીપર તોલો ૧ નસોતર ૪ તથા સાકર ૪ એ સર્વનું ચુર્ણ કરી તેમાંથી એક તોલું ચુર્ણ મધમાં લીધી હોયતો પેટનો આફરો મટેછે, તથા ઝાડાકબળ, ઊદરરોગ, તથા કફ તથા પીત્તશુળ દુર થાયછે.

રાજવલ્લભ ચુર્ણ—શુદ્ધ કરેલો ગંધક તોલો ૪ શુઠ ૯ હરડે ૪ ચીત્રક ૧ શહા-શુદ્ધ ૨ સીંધાલો ૪ એ ઓસડો લીંબડાના રસમાં ખલ કરી બે માસાની ગોળી બાંધવી તે બદકોસ્ત, વાયુ, પીત્ત, વગેરેઉપર ચોજવી.

સિતોપલા ચુર્ણ—સાકર ૧૬ તોલો વંશલોચન ૮ પીપર ૪ એલચીદાણા ૨ તજ ૧ તોલું એ સર્વ ઓસડોનું ચુર્ણ કરવું એ ચુર્ણને શીતોપલાદી ચુર્ણ ચેઊં કહુછે, જે ચુર્ણ મધ તથા ઘી એકઠું કરી તેમાં લીધું હોયતો રવાસ, કાસ, ક્ષય, તથા હાથે પગે બળતરા થાયછે તે, અગ્નિમદ, તથા જીભ સુની પડેછે તે, પેટનું શુળ, અરૂચી, તથા તાવ, માથાં વગેરેમાં રક્તવીકાર થાયછે તે તથા પીત્તવીકાર જે રોગ દુર થાયછે.

તાલીસાદી ચુર્ણ—તાલીસપત્ર તોલું ૧ મરી ૨ સુઠ ૩ પીપર ૪ તોલું વંશ-લોચન ૫ તોલું ચેલચી તથા તજ જે એ અરધ અરધ તોલું તથા સાકર ૩૨ તોલો એ સર્વનું એકઠું ચુર્ણ કરી લીધું હોયતો મોઢે રૂચી આવેછે. તથા અત્રપાચન થાયછે, કાસ, રવાસ, જવર, ઊલટી, અતીસાર, સોસ, પેટનો આફરો, પેટમાયલી ડાખા પડખાની ગાંઠ, સંગ્રહણી, તથા પાંડુરોગ એવા સર્વ રોગ દુર થાયછે, અથવા સાકરનો પાક કરી તેમાં એ ચુર્ણ નાખી ગોળીયા કરી લીધી હોયતો ચુર્ણની ચેઊં જીભ શુભ કરેછે.

નારાયણ ચુર્ણ—ચીત્રક ૧ હરડે ૨ બેહડા ૩ આમળા ૪ સુઠ ૫ મરી ૬ પીપર ૭ શુદ્ધ ૮ સેરણી ૯ વજ ૧૦ અજમોદ ૧૧ પીપરીમુળ ૧૨ વરીયાળી ૧૩ જગ

હી તળસ ૧૪ અબજો ૧૫ ઠમુરો ૧૬ માણા ૧૭ વાવડીંગ ૧૮ કણુજ ૧૯ ચોક ૨૦ પુરક
 ૨મુળ ૨૧ સાજામાર ૨૨ જવખાર ૨૩ સંધિલોણ ૨૪ સંજળ ૨૫ વદામર ૨૬ સમુદ-
 મીકું ૨૭ બગડીખાર ૨૮ કોરક ૨૯ એ બેગીણુત્રીસ એસડો સરખા ભાગે તથા બે
 ભાગ ઠવડળમુળ, ૩ ભાગ નસોતર તથા ૪ ભાગ કતીનુમુળ તથા ૫ ભાગ પીળાપો
 ૬મુળ તે ન બીજો તો તેના બહસામા ઘોર લેણી, અને એ સર્વ એસડું મુજ
 ઠવડ, પછી તે મુજ બે રોગીનો કોઠો પાચનથી તથા તેલ વડે પદાર્થથી
 ચીકણે થયાં છે તેવા રોગીને જીભાજ ધારા સાડ આપવું તેથી જાતીનો રોગ,
 પડરોગ, સ્વાસ, કાસ, લગર, અગ્નિમંદ, તાવ, કોમ, સમહણી, નસમહ એ સર્વ
 રોગ ઉપર અતુપાનની યોજના કરી એ સુખં આપવું, પેઠ કુસવા ઉપર મલ
 મા આપવું શુદ્ધરોગ ઉપર બોરડીના ઊંઘળામા આપવું, મળ બંધને ફહીના
 પાણીમા આપવું, અછરજીને જીન્દા પાણીમા આપવું, શુદ્ધાવીરો કાતરવાલેવી
 પીઠા થાયછે તેને અમલીના ઝાલના ઊંઘળામા, તથા ઊંદરોગને જીંદળના દુધમા
 અથવા ગાળના ઝસમા, વાધુરોગને મધનીસાથે, હરસને દાઢમના પાણીમા આપવું
 તેથી જે સર્વ રોગ દુર થાયછે તથા જે સુખં હીકું હોય તો થાવરવીર, જંજમવીર,
 એ બેજી પ્રકારના વીર દુર થાયછે જે સુખંને નારાયણ સુખં કીવું કહેછે એ સુખં થઈ
 સરવ દુધ રોગ દુર થાયછે

નંદપડી ચુર્ણ—કાળીજીરી ૧ રીકામાળી ૧ કામનાબીજ ૧ સંજળ ૧
 અબાહળર ૧ કુંડ ૧ સંધિલોણ ૧ એ સરવ એસડો સરખા ભાગે લેઈ સુખં ઠવડ
 તેમાથી સુખં જીન્દા પાણીના સાથ આપવું એસે સરવ પ્રકારના જવરદુર થાયછે

પાચક ચુર્ણ—ચીરકમુળ ૧ તોહું, સંધિલોહીંગ ૧૫, પીપરીમુળ ૧, એબમોઢ
 ૧, સાજામાર ના, સંધિલોણ ૧૫, મેકું ૧ પીપરી ૧ મરી ૧ જવક ૧ જવખાર ૧ સંજ
 ળ ન સાવરી મીકું ના તોહું જે સરવ એસડો મુજ કરી પેદેલાથી બીજેરના
 રસની એક માવના આપવી, પછી દાઢમના રસર્થ એકપુઠ આપવું, તે સુખં અછરજ
 તથા અગ્નિમંદીપર આપતાજવું

મળશુધીનું ચુર્ણ—મોઠી હરડેલ ૬ળ તોલા ૨, સોનાણી તોલા ૨, રેવાચીની ના
 અરખા તોહું, મરી ના સુક ૧ સંજળ ૧ સંધિલોણ ૧ એવું મુજ કરી શવ જી હા
 પાણીનીસાથે ત્રણ માસા લેતા જવું એસે મલશુધી સારી થશે

ચોપચીની ચુર્ણ—ચોપચીની ૧ શેરસાફર, તોલા ૪, પીપરી ૧ તોહું પીપરી
 મુળ ૧ મરી ૧ લવીંગ ૧ અહલકારો ૧ રીવેચી અબમોઢ ૧ સુક ૧ વાવડીંગ ૧ તથ
 ૧ એ સરવ એસડોનું સુખં પ્રમેહ તથા જીપકશ તથા તદુમેદ, અરામપણ
 તથા જીપકશથી સાધા ઝંઝાણા હોયતો તેજીપર એવા સરવ રોગજીપર જીન્દા પાણી-
 માં આપવું

આમળાની થેપલીયો—રસદાર આમળાં શેર ૧ લાવી જરા બાફ આપવી અને તેમાથી ઠળીયા કાઢાડી નાખી તે વાટવા, તેમાં હીંગ, જીરું, મરી, પીપર, સુંઠ, ઘાણા, તજ, સીંધાલોણ, સચળ, હરડે, એનો ભુકો કરી નાખવો, અને તેની થેપલીયો કીંવા ગોળીયો કરી મુકવી મુકવી, તે ઘણી રૂચી કરણારી તથા પાચન કરણારી છે.

પાક.

અસંધ પાક—આસઘના ભુકો તોલા ૪૦ સુંઠ ૨૦ પીપર ૧૦ મરી ૪ તજ ૪ એલચીદાણા ૪ તમાલપત્ર ૪ લવીંગ ૪ ગાયતું દૂધ ૨૦૦ મધ ૧૦૦ ગાયતું ઘી ૫૦ પીપરી મુળ -૧૧ જીરું -૧૧ તમાલપત્ર -૧૧ લવીંગ -૧૧ અગર -૧૧ વાળો -૧૧ ચીત્રક મુળ -૧૧ ઘોળી મુખડ -૧૧ ટોપર -૧૧ કમળ -૧૧ રૂમીમસ્તકી -૧૧ વંશલોચન -૧૧ આમળાં -૧૧ ખેરસાલ -૧૧ કપુર -૧૧ ધમાસો -૧૧ સાંઠાડી -૧૧ અજગંધા -૧૧ ચિત્રક -૧૧ શતાવરી -૧૧ એનુ કપડં છાન ચુર્ણ કરી મુકવું. પાકની રીતી—આસંધ, સુંઠ, પીપર, તથા મરી એનુ ચુર્ણ દુધમાં નાંખી હલાવી ધીમા તાપ ઉપર તેનો માવો કરવો, પછી ઘી નાંખી ગાઢુના રવાની પેઠે થાય તહાં મુધી સેકવો, પછી ૧૨ શેર સાકરની આસણી કરી તેમાં તયાર કરેલો માવો તથા સર્વ આસડોનુ ચુર્ણ એકઠું કરી નાખવું પછી હલાવી થાળીને ઘી ચોપડી તેમાં સરખું રેડે તેના ચોશલાં પાડવા.

ગોખરૂ પાક—ગોખરૂનુ ચુર્ણ ૬૪ તોલા, ગાયતુ દુધ ૨૫૬ તોલા, અંદ્રેણુ ૧ તોલું, ઘોએલ સાકર કચા ૧૬ શેર, ભોંકાણુ ૪ તોલા, કચુરો ૪ સુરણુ ૪ લાળળુ ૪ ઘોળી મુસળી ૪ નાગરમોથ ૪ લદ્રમોથ ૪ ગતાવરી ૪ નીવળીની બીયો ૪ લા-રંગમુળ ૪ તોલા, રાસ્ત્રા ૪ જીરું ૪ શહાજીરું ૪ કાંકડીનુ બી ૪ ગોખરૂનુમુળ ૪ દાઠમના દાણા ૪ તોલા, બીલીનુ મુળ ૪ અરજળુ ત્રક્ષની છાલ ૪ ઘોડીની છાલ ૪ સાલફળા ૪ બદામનુ મગજ ૪ કિસમિસ ૪ અસંધ ૪ કવચ બીજ ૪ કેશર ૪ બળબીજ ૪ સાકર ૪ દરાખ ૪ કાળી દરાખ ૪ કમળકાંકડી માયલાં ગોળા ૪ જલ પીપલો ૪ તજ ૪ અકુરસો ૪ મોચરસ ૪ સાંઠાડી ૪ જંગ-લીઅડદ ૪ એલચીદાણા ૪ તોલા તથા કપુર ખરાસ ૪ માસા ઘોળી મુખડ ૪ તોલા, કાળો વાળો ૪ તોલા, સાલમ મીસરી ૪ ચોપચીની ૪ અજમો ૪ અંકોલ ૪ તાલીમ-ખાતું ૪ પુસ્કર મુળ ૪ કપુરકાચરી ૪ દેવદાર ૪ ચીત્રકમુળ ૪ તમાલપત્ર ૪ નાગ કેશર ૪ ગળો ૪ ત્રીકટું ૧૨ ત્રીકળા ૧૨ પીપરી મુળ ૪ ચવક ૪ અકડાનુમુળ ૪ વાવડીંગ ૪ ચારોળી ૪ તોલા, કસ્તુરી ૪ માસા, વરયાળી ૪ તોલા, જેદીમત્ર ૪ પદ્મ કાસ્ટ ૪ કેળનો ગાસો ૪ ગુલાબના ફુલ ૧૬ ગરગવાની છાલ ૪ અંકોલ ૪ લવીંગ ૪ લોદર ૪ કંકોળ ૪ તાલીમપત્ર ૪ રૂમી મસ્તકી ૪ સીંગોડા ૪ તવકીર ૪ સુરણસીંગ ૪ લીલામાંમા-યલોં મગજ ૪ કાન્થકળી ૪ રેણુકળીજ ૪ મંજીરું ૪ ટોપર ૪ અસખસ ૪ મોરવેલ ૪

અગર ૪ વંશસોજન ૪ કાકડસીંગી ૪ મુંદી ૪ કોસીંગ ૪ અસેલીયા ૪ ખીએરા ૪ લોહ
 ભસ્મ ૪ રસસીંદુર ૪ વગભસ્મ ૪ હાંગળો ૪ અભક્ ભસ્મ ૪ માહીક ભસ્મ ૪ હેમ-
 ગર્ભ ૪ વસત ૪ મુગાક ૪ એ એસડોનુ સુર્ણ પાકના નાખવું, પછી મુગ બી પદાર્થો
 ચોસલા કરવાના પેહેલા નાખવાના તે એવા કે ચાર તોલા કેશરનુ પાણી કરી સાક-
 રની ચાસણીમા નાખવું ચાતુરભત ૧૬ તોલા, સર્વિંગ ૪ અવકુશ ૪ એલચીસણ ૪
 જવત્રી ૪ એનુ સુર્ણ ચોસલા કરવાના પેહેલા નાખવું, એ પાકની રીત એવી કે
 દુધમા ગોખડનુ સુર્ણ નાખી આવે કરવે બાકી પ્રથમ કહેલા પાકની રીત
 પ્રમાણે કરવું

મહાકુરમાડ પાક—પાકેલા કાંજ સુરા કોહલાનો મગજ ૪૦૦ તોલા લઈ
 કંઈક રીધેલા વાસજમા નાખી તેને બાફ આપવી, પછી પાણી નીચોઈ ગાવતા
 થીમા તે મગજ તળેલો અને ત્રીજા ૩ તોલા, ચતાવરી ૧ તોલા, કપુરો ૧ વરી
 માળી ૧ ધોળી મુખ ૧ વશસોજન ૧ ચીકણાનુ મુળ ૧ વાવડીંગ ૬ ધાણા ૧ મોજ
 ૧ શકકં ૬ તાલીમખાનુ ૧ આસખ ૧ વાળો, અવમોદ ૧ નસોતર ૧ કોસ્ત ૧ કાથકે
 ળ ૧ ધોળી મુસલી ૧ લીંદી પીપર ૧ તાલીસપત્ર ૧ છૂ ૧ ચદાછૂ ૧ દરાખ ૧
 ગોખડ ૧ વરધારા ૧ ચીત્રકમુળ ૧ જેડીમધ ૧ સર્વિંગ ૧ કાળા વાળો ૧ કાકડસીંચી
 ૧ પીત્તપાપટો ૧ કવચ બીજ ૧ કમળકાકડી આવલા ગોળા ૧ ખારેક ૧ લીલામા
 માએલો મગજ ૧ કંઠોળ ૧ ચેરણી ૧ લોહોળુ ૧ ચાતુરભત ૧ જવત્રી ૧ સુવર્ણ
 માહીક ભસ્મ ૧ દોખમાહીક ૧ સંગિયા ૧ સાવરીની છાલ ૧ એનુ સુર્ણ ૬૫૦૦
 કરી અભક્ ભસ્મ ૪ તામ્રભસ્મ ૨ લોહભસ્મ ૨ ધોમેલ સાકર ૪૦૦, કેશર ૨, એનો
 પાક કરવો તે એવો કે સર્વ એસડોનુ સુર્ણ તથા ભસ્મો તળેલા કોહલાનો મગજમા
 ભેળવ્યા પછી સાકરની ચાસણીમા કેશરનુ પાણી નાખી ચાસણી ધાવ એટલે તેમા
 તે કોળાનુ મગજ નાખી હલાવી ચાલમા કાલઈ, અને તેના ચોસલા પાડવા, પછી
 તેમાથી શક્તિ બેઈ બે અથવા ત્રણ તોલા સુધી નીત્ય આપવો તે બીપર પાનનુ
 બીકુ ખાઈ એ પાક જુરા તથા શુક્રમાત્ર અને રજસ્વલાપણુ એની શુધી કરનારો
 તથા ધાતુબધક એવો છે, તથા વાત, પીત્ત, કફ, ક્ષય, છર્ણબવર, લીસડી, પ્રમેહ,
 રક્તપીત્ત, અમ્લપીત્ત, રક્તદોશ, પ્રદર, પકરોગ, મુતીકા રોગ, અગ્નિમંદ, મસ્તક
 રોગ, વસી, પસીત, નેત્રરોગ, બળતણ, વાતરક્ત, મુત્રક્રંત, સર્વ અંત્રની પીડા એ
 રોગ દુર કરે છે

કવચ પાક—કોથસીના બી માએલા ગોળા ૧૨૮ તોલા, ગાજનુ દુધ ૨૫૬ તોલા,
 ગાજનુ પી ૧૨૮ તોલા, અમર ૨ જવત્રી ૨ જવકુળ ૨ મુંક ૨ સર્વિંગ ૧ અલકાદારો ૨
 છૂ ૧ પીપર ૧ ત્રીજત ૬ કેશર ૨ તોલા, કપુર માસા ૨ કંઠોળ ૨ તોલા, સયુદ્ધસો
 સના બીજ ૨ તોલા, લીલામાનામાવલો મગજ ૨ કેશર ૨ ખુશાલીખવચો ૨

પછનાગ ર,તાલીમખાતુ એરલે એખરાતુ બી ર,રસ સીંદુર ર,નાગભસ્મ ર, વંગભસ્મ ર મુસળીકંદ ર અજમોદ ર અશીણુ ર હરડે ર મધ ૧૬ તોલા,સાકર ૧૦ શેર,તેનો પાક એવો કરવો કે કોચલીના બી ખાયલા ગાળા ઊંનહા પાણીથી ઘોઘ મુકવવા પછી ચુર્ણ કરી દુધમાં નાંખી તેનો આવો કરવો, પછી ગાયત્રી દુધ અરધુ તેમાં નાંખી મેકવો, તેરતાસ ઊપર રવાની પેઠે થાય તેવો કરવો, પછી તેમાં ચોસડોતુ ચુર્ણ તથા ભસ્મો નાંખી ચેળવવો અને સાકરની ચાસની કરવા વખતે તેમાં કેશરતું પાણી તથા ઘી નાંખી ઘોરઊં અથવા હલાવણું પાકની તાંતો આવવા લાગે એટલે તેમાં ચુરણ નાંખી હલાવી થાળામાં ઢાળી તેના ચોસલા કરવા, અને એક એક ચોસલું ખાતું તેથી કામ તથા મેઘા તથા ધાતુ તથા કાંતી તથા બલ, એની વૃદ્ધી કરી સ્વાસ પહુરોગ, રાજ્યદમા, કાસ, હેડકી, સોળેમેઠ, વાયુરોગ, ધાતુક્ષય, ખંજ, ઘણુમુત્ર એ રોગ દૂર કરેછે.

સાલમમીશ્રી પાક—સાલમમીશ્રી ના અરધો શેર, ઘોળી મુસળી ૯ નવટાંક, સાઠીચો ૪ તોલા, ચાસ ૬ ર તાલીમખાતુ ર શતાવરી ર અજમોદ ર કેશર ૧ જાય-ફળ ૧ જાવ ત્રી ૧ લવીંગ ૧ કંદોલ ૧ વ શલોચન ૧ તજ ૧ તમાલપત્ર ૧ નાગકેશર ૧ બેદાણા ના અરધો શેર, પીસ્તા ન શેર,બદામ ન શેર ચારોળી ૯ નવટાંક એ ચોસડોતો દસ્તુરખમાણે પાક કરવો.

મુસલી પાક—મુસલી કંદલું ચુરણ ના શેર,દુધ ૧ શેર સાકર ના શેર, મુંઠ ૧ તોલુ, મરી ૧ પીપર ૧ તજ ૧ તમાલપત્ર ૧ નાગકેસર ૧ શેરણી ૧ વરીઆળી ૧ શતાવરી ૧ જીરૂ ૧ અજમો ૧ જાવ ત્રી ૧ અજમોદ ૧ પીપરીમુળ ૧ આમળા ૧ કચ્છરો ૧ ગોખરૂ ૧ ઘાણા ૧ ચાસ ૬ ૧ હીમજ ૧ મોથ ૧ સમુદ્રશોફ ૧ લવીંગ ૧ સાવરીનો ગુંદ ૧ સીંગોડા ૧ કમળ કાકડી ૧ તવકીર ૧ અકલકારો ૧ વાળો ૧ ચંદન ૧ ફેતર કાટલાતળ ન શેર, શૈખ્યભસ્મ ૧ તોલુ, અબ્જક ર લોહુ ર એ સરવથી બમણી સાકર નાંખી પાક કરી તેમાથી ચાર તોલા નીત્ય સવારમાં ખાવો ઊપર પાશેર દુધ પીતાજવું, તેથી મદ્યમ્નિ ગુદમ મેદ, અરશરોગ, સ્વાસ, કાસ, ઘણુ, ક્ષય, કમળો, પાંડુરોગ, શુક્રદાશ, વગેરે દુર થાયછે.

બદામ પાક—બદામના બીજ ના શેર, આવો ન શેર, બેદાણા ૪૫ તોલા, લવીંગ ના તોલા, જાયફળ ના તોલા,જાવ ત્રી ના તોલા,કેશર ના,વ શલોચન ૧ કમળ કાંકડી ૧ એલચીદાણા ૧ તજ ૧ તમાલપત્ર ૧ નાગકેશર ૧ અબ્જકભસ્મ ન તોલુ, વગભસ્મ ન તોલુ, આક્ષીકભસ્મ ના, તોલા, પ્રવાળભસ્મ ના તોલા, સાકર ૨૫૫ શેર, ઘી ના શેર, એ ચોસડોતુ સારે રીતે ચુરણ કરી બદામ તથા આવો ઘીમાં તળવો, પછી સાકરની ચાસણી કરી તેમાં સરવ ચોસડો નાખી ચોસલા કરવા, અને તે નીત્ય ખાતું તેથી વીર્ય વૃદ્ધિ તથા ગરીર પુષ્ટ થાયછે. વાયુરોગ દુર થાયછે, તાવ-

માથી તરત જીઠેસાને આપવાથી તેના આગમ શક્તિ આવેછે, તેથી યે પાક મળે
જીપયોગી છે

કુમારી પાક—ક વારનો ગરમ ૧ ચૌર, સાકર ૨ ચૌર, કુધ ૪ ચૌર, રાતી ગાખ
ધી ના ચૌર, એલચીદાણા ૧ તોણ, લવંગ ૧ ચીનાઈ છુદ્દ ૧ મુઠ ૧ સમુદ્રસોરાના
ળી ૧ અવકળ ૧ વશસોચન ૧ કેશર ૧ સાલમગીચી ૧ અકલમરો ૧ ખારેક ૧
બદામ ૬ નવદાક, હીવેચી આજમો ૧, પુનાગ ૧ તોણ, કસ્તૂરી ૩ માસા, એ સર્વ
એસડોનો જીપર કઠોપ્રમાણે પાક કરી તેમાંથી એક ચોસડુ નીચ ખાઈ, તેથી
ધાતુવૃદ્ધિ તથા પુષ્ટપણ થાયછે, અમ્લચીત્તદુર થાયછે

કદરૂપ પાક—ધોળા કાંઠા ૧૧ ચૌર, કુધ ૨ ચૌર, ધી ન ચૌર, મધ તોણ ૬, સાકર ૨ ચૌર
તથા ૧ તોણ અવકળ ૧ તોણ, લવંગ ના તોણ કેશર ના તોણ, અવત્રી ૧૧ તોણા આવો
તોણા ૬, કોમલીના ળી ૪૦ તોણા, તામ્બુલરૂપ ના તોણા, એ પાક આપાથી શક
હોયતોએ સારી રીતે પુર્રાતનમા આવેછે

કંચુસ પાક—પાકેવા કેળુસ માવલી ખીરીયા ના અરધો ચૌર, સાકર ૨ ચૌર, ધી ન
ચૌર, લવંગ ૧ તોણ, તથા ૧, અવકળ ૧ તોણ, સીસાલરૂપ ના અરધા તોણા, એ
પાકથી ધાતુપુટી મળી થાયછે

પકવામ પાક—જીમ્મા પાકેલા આળાનો રસ ચૌર ૪, સાકર ૧૧ ચૌર, ધી ૧
ચૌર, મુઠ તોણા ૪, મરી ૧ ખીપર ૨ ખીપરીમુળ ૨ નામરધોષ ૨ ચવક ૨ ધાણા ૨
છ઼ ૨ એલચીદાણા ૨ નામકેશર ૨ તથા ૨ તાલીસપત્ર ૨ એ એસડો કપડઅણ
કરી આળાના રસનો આવો કરી તેમાં તે એસડો મેલવી, પછી સાકરના પાકમાં
ચોસડા બાધવા તેમાંથી ૪ તોણા નીચ જમવાના પેહેલો આવો, તેથી અરોચક,
સ્વાસ, કાસ, ક્ષય, ખીનસ, સળેખમ, પ્લીહા, જીવ, ઈલાહી રોગોનો નાશ થાયછે
એવા એ પાકના ગુણ પાકાવળીમા લખેલા છે

હુકુરમાડ પાક—સોઠોળાના કઠકા કરી કાણમાં તે સાફ ચાવાસાફ નાખવા
પછી પાણીએ ધોઈ એક ચૌર કુધના પકાવી પાણા ધીમા તળવા, પીળા જથ્થા પછી
સાકરનો પાક કરી તેમાં એસડો એવા નાખવા કે, ખીપર તોણા, ૪ મુઠ ૨ મરી ૨
છ઼ ૨ આમગા ૨ તથા ૨ એલચી દાણા ૧ પત્રક ૧ સીંગાડા ૨ કચુરો ૨ ખીપરીમુળ
૨ ચવક ૨ ચીત્રક ૨ ચારોળી ૪ યુસળી ૪ લવંગ ૧ એવુ સુરણ કરી પાકમાં નાખી
તેની વડીયા કરવી, તે ધીનીસાધે ખાવી તેથી રક્તપીત્ત, જ્વર, કાસ, કમળો, તમક-
સ્વાસ, જમ, ઊલટી, તરસ, પાકરોગ, ક્ષતક્ષય, અપરમાર, માધાનો રોગ, પોની
મુળ, પોનીની માદે સોહીનો પ્રવાહ ચાલેછે તે, અગ્નિમંદ એસડા રોગ નાશ પામી
વીયની વૃદ્ધિ તથા પુટી થાયછે

નારીકેલ પાક—લીલા નારીચેળ નંગ પકેડીને પાણી લઈ જીરું મુકવું અને નારીચેલ ખમણી ધીમાં શેકવો. તે નારીચેલના પાણીમાં સાકર સાડાચાર ચોર નાખી પાક કરવો, તેમાં ઓસડો નાખવાના તે ઓવા કે, આસધ ૧ તોલુ, જયફળ ૧ તજ ૧ એલચી ૧ પત્રજ ૧ નાગકેશર ૧ વંશલોચન ૧ કેશર ૧ ઇલાયચી દાણા ૧ કોચલી-ના ખી માયલા ગોળા ૮ બદામ ૮ મુંઠ ૧ જીરું ૧ વાવડીંગ ૧ ચારોળી ૧ જાવંત્રી ૧ એ ઓસડો તેમાં નાખી પાક કરવો, એ પાક સેવન કરવાથી અમ્લ પીત્ત, ક્ષય, પંકુ, અશ્મિદ, રક્તપીત્ત, વીશ, વાતરક્ત, ગ્રંથ્રસી, નેત્રરોગ એનો નાશ કરેછે, તથા એ વાજકરણ છે, બલ વૈર્ય કરનારો મુકવર્ધક ઇત્યાદી ગુણ છે.

ખરજુરપુરણ પાક—ખારેકો પકો ચોર લેઈ તે માંએલાં ઠલીયા કાઢાડવ અને તેમાં તાલીમખાનાતુ બી દુધમાં વાટી ભરવુ ઊપર મુતર વેટી પછી ૪ ચોર દુધ લેઈ તેમાં તે ખારેકો ધીમાં તાપથી પકવીયો. દુધ થવા વખતે વાશણના મો ઊપર લુગડું ખાંધી તેઊપર ૧ તોલુ અફેણુ ઝીણુ કરી વેરતે તે ઊપર બીજી લુગડું ખાંધી ઊપર ઢાકણુ મુકતે દુધના ખાફથી તે અફેણુ દ્રવીતે થઈ તે દુધમાં ઊતરેછે, પછી તે દુધ અવટાવી માવો કરવો, અને પકકા બે ચોર સાકરનો પાક કરી તે પાક થયા પછી તેમાં એવા ઓસડો નાખવા કે જયફળ તોલુ ૧ જાવંત્રી ૧ લવીંગ ૧ ગોખર ૧ તજ ૧ તમાલપત્ર ૧ નાગકેશર ૧ એલચીદાડા ૧ સમુદ્ર સોશ ૧ ખુરાશની અજમો ૧ અજમો ૧ ઘોળી મુસળી ૧ કાળી મુસળી ૧ કપુર ૧ સાલંમીશ્રી ૧ કંકોળ અજમો ૧ અજમો ૧ ઘોળી મુસળી ૧ અસખસ ૧ લોદર ૧ ત્રીફલા ૧ ભોકોળું ૧ બદામ ૧ આસંદ ૧ ઘોળી ચણાદી ૧ એ ઓસડો પાકમાં નાખી પાક તયાર કરવો, તે ખાવાથી ધાતુક્ષય, ધાતુઆત, બીંદુઆવ, ગંડપણું, અલ્પવીર્યપણું, ઇત્યાદી રોગ મટેછે.

લસણ પાક—પાશેર લસણ છાલી રાતે છાસમાં પલાળજી એટલે તેની દુર-ગંધી જાયછે, સવારે પાણીથી ઘોષ પછી વાટી લોંઘા કરવો અને એ પાણીમાં ઊકા-ળવો, પછી ધીમાં શેકી તેમાં એવા ઓસડો નાખવા કે રાસ્ણા, શતાવરી, ગળોતુ સંત્વ, કચુરો, મુંઠ, દેવદાર, ભેસવેલ, અજમો, ચીત્રક, વરીયાળી, સાટોડી, ત્રીફળા, પીપર, વાવડીંગ, એ ઓસડો એક એક તોલો લેઈ તેના ભુકો કરી નાખવો, થંકુ થયા પછી તેમાં પાશેર મધ નાખવી, સાકરનો પાક કરી તેમાં ઊપરના ઓસડો નાખી ચાટણુ કરવું તેમાંથી ચાર તોલા નીત્ય ખાજી તેથી, મુઠવાયુ, અયુગ્મલ, અક્ષ-પક, કેડ, સાથળો, તથા સરવ આંગના સાંધાગત વાયુ એ દુર થાયછે. તથા વાન સારો કરેછે, અવરદા વધારેછે, પુષ્ટી તથા બળને આપેછે.

અમૃતલીલાતક પાક—ઝાડીપરથી પવન વડે ખરી પડેલા લીલામાઝ ચોર લાવી ઇતના ભુકાવડે ખડખડાવવા, પછી ઘોષ પવનમાં મુકવવા. અને તેના દકડા કરો તેથી ચોગણા પાણીમાં ઊકાળવા, ચોથે લાગરહ્યા પછી તેટલુંદુધ નાખી માવે

કરવો તે થીમા શ્રેષ્ઠી તેનો" લોરો કરવો પછી સાકરનો પાક કરી તેમા મુઠ, મરી, પીપર, હરડ, બેદમ, અમળા, કપુર, જ્યામાસી, તજ, જાવત્રી, એલચી, ખેરસાલ ગળે, મુખક, વાળે, કળાળચીની, લવંગ, ધોળી મુસળી, મારવેલ, અજમે, અજ મોઢ, તમર, મહા, લેડીપીપર, મોઢોળુ, અવરુળ, રમીમસ્તલે, છર, સમુદ્રસોલ, મેઠાસકરી, લોહ, રસેદ્ર, જાગ, કેશર, એ સરવ આસડો એક એક તોણે લઈ પાકમા નાખી પાક કરવો, તેમાથી બે તોણા પાક નીત્ય સવારમા ખાવો, તેથી આપર પ્રકારના દોઢ, પ્રસ્, અભિમદ, કતવીકાર, સરવ વાણુવીકાર દુર થઈ સુદ્ધિ, મેધા, અવરુ, પુષ્ટી સારા થાય છે

એરડ પાક—પેરડી ૧ થેર લેઈ સેકવી, અને છીપરના ફેવરા કાઢી તેમા થલી અતર લઈ કાઢી મગ જે રેહવે વાલવો પછી ૪ થેર દુધમા નાખી તેનો આવો કરવો અને થીમા તળવો, તે પકકા બે થેર સાકરનો પાકમા, નાખવો તથા તેમા બીજા આસડો એવા કે મુઠ, મરી, પીપર, તજ, તમાલપત્ર, નામકેશર, એલચી પીપરીમુળ, બીત્રક, અવક, ગળોલુ સત્વ, કચોરો, અજમે, અજમેઢ, હળસ્, કાર હળસ્, આસડ, વીકિજો, પહાકમુળ, ઠેરજી વાવર્ગીમ, ગોખર, કુશની જાલ, કેવડાર વૃદ્ધકાર, મોઢોળુ એ એક એક તોણે લેઈ તેવુ ગુરુ કરી નાખી, પછી પાક અવધાંવી, તેના થોસલા વાસણમા ભરી મુકવા, તેમાથી એક થોસલુ નીત્ય ખાજી તેથી વાણુની વ્યાધી, મુળ, શોષ, અરુદ્ધિ, છીસ્, પેદુસનુ, મુકમ, અમવાત, કેંડ ઝંઝાવે તે, દેહકી, સ્વાસ, કાસ, પક્ષાઘાત, પશુપણુ, અરુદીતાઈ વાણુરોગ, અરુમરી, આરીરોગ નારા પામી બલ વીર્યપુષ્ટી થાય છે

છરા પાક—એક થેર છર, ૪ થેર દુધમા પકવી તેનો આવો 'કરવો તે થીમા સેકવો, પછી બે થેર સાકરનો પાક કરી તેમા તજ, જાવત્રી, એલચી, નામકેશર, પીપર, મુઠ, છર, નામરમાથ, વાળે, દાઢબની જાલ, રસાજન, થાણા, હળસ્, સાલ મગીચી, વરાસોજન, તવલીર, એ દરએક આસડ બે બે તોણા ખાડી નાખી આ છરાપાક કીવા છરા અવસેહ, પ્રસ્, રક્તપીત્ત, મુખરોગ, પ્રમેહ, અરમરી, છરુ જવર, દાહ, પીનસ, અરુરોગ, એની થાતી કરે છે

સેવતી પાક—કાઠાવાલી સેવતીના ૧૦ રૂલ લાખે થીમા તલગુ પછી ખડી સાકર ૨ થેર લાખે તેનો પાક કરી તેમા તજ, લેલચીલણા જાવત્રી તથ નામકેશર આર આર તોળા, અને મનુકા અરધ થેર, મધ તોળા ૪, મુળવેલુ સત્વ ૮ પલ, આ પ્રમાણે છણુસ લઈ તેનો પાક કરવો તેવુ સેવન કરવાથી છરુજવર, ઉપરસ, ખાસી, તેમજ, છાતીમા ફાટ પડવાથી થએલી ખાંસી, પ્રસ્, રક્તોપ, અરુશ, નેત્રરોગ બાય છે

મેથી પાક—અરપો થેર મેથી, પાથેર મુઠ આ બેઉનુ ગુરુ કરી દુધમા

પકવણું તેનો ગોળો બનાવી તે થોડીક ધીમાં તળી કાહાડવું અને સાકરનો પાક કરી તેમાં કાળામરી, સુઠ, પીપર, પીપરમુળ, ચિત્રકમુળ, અજમેદા, જીરું, ધણી આફળી, વરીઆળી, જાયફળ, કચોરા, દાલચિની, તમાલપત્ર મોથા આ જીણસ એકેક પણ લઈ તેમાં સુઠનું ચુર્ણ તોલા ૬ મરીનું ચુર્ણ ફતોલા મેળવી પાક કરવો તે દરરોજ એક પણ પ્રમાણે ખાધાથી આમવાત તેમજ બધા વાત સંબંધી રોગ, વિશમજ્વર, પાંડુરોગ, કામલા સર્વે જાતનો પ્રમેહ જશે.

કુટબવલેહ—કુડાની છાલ એક ૪૦૦ તોલા લઈને તેનો જરાક ભુકો કરવો અને તેમાં પાણી એકદ્રોણ ૧૦૨૪ તોલા નાંખીને તેનો ઉકાળો ચોથા ભાગ રેહે તહાંસુધી કરવો અને કપડામાંથી ગાળી લેધને તેમાં ગાડત્રણ પણ સુકી પછી ચુલા ઉપર રાખીને તેનો પાક કરવો અને તેમાં રસાંજન, મોચરસ, સુઠ, મરી, પીપર, હરણ, બેહડા, આમળ, લાજરી, ચીત્રક, પહાડમુળ, નાહનું એલફળ, ઈંદ્રજવ વચ, લીલામો, અતીવીષ, વાવડીંગ, વાળો, એવી ૧૧ ઓસડો દરેક વજન ૧ પણ પ્રમાણે લઈ તેનું ચુર્ણ કરી પાકમાં નાંખવું અને ધી ૧૬ તોલા સુકી તે પાક થંડો કરવો પછી મધ ૧૬ તોલા મેળવવો એવી રીતે અવલેહ તૈયાર થાયછે આ અવલેહ બકરીના દુધમાં, અથવા તાકમાં, અથવા દહીમાં, અથવા ધીમાં, અથવા પાણીસાથે લેવો પણ તે ખાધેલું અન્ન પચન થયા પછી લેવો અને પથ્થ સાફ કરવું તેથી સર્વે જાતની મુળવ્યાધી (હરશરોગ) મટી જાયછે તેમજ દુષ્ટ નામવાલા જે લગદરાદી રોગ, અતિસાર, અવઢણું, સગ્રહણી, પાંડુરોગ રક્તપીત, કામળા, આમ્લપીત, સોજા, કૃશતા અને પ્રવાહકા (અતીસારનો ભેદ) એવા એવા રોગ દૂર થાયછે.

કંટકાર્યવલેહ—રીંગણી વજન ૪૦૦ તોલા લઈને તે જરાક કુટવી અને તેમાં પાણી દ્રોણ ૧ સુકી તેનો ચોથા ભાગ રેહે તહાંસુધી ઉકાળો કરવો અને કપડામાંથી છાણી લઈ તે ઉકાળામાં ગળો, ચિત્રક, ચવક, મોથ, કાકડસીંગી, સુઠ, મરી પીપર, ધમાસા, ભારગની સાલ, રાસ્ના કચોરા એવી ૧૨ ઓસડો દરેક પણ પ્રમાણથી લઈ તેનું ચુર્ણ કરી તેમાં મુકવું પછી સાકર પણ ૨૦, ધી ૮ પણ શીરસેલ ૮ પણ એવી જીણસો તેમાં સુકી ફરીથી તે ગરમ કરીને તેનો લેહ કરવો તે થંડો થયા પછી તેમાં મધ પણ ૮ સુકી પછી વંશલોચન પણ ૪, પીપળી પણ ૪, એનું ચુર્ણ કરી તે ચુર્ણ લેહમાં મુકવું પછી તે લેહ મટોડીનું મજબુદ વાસન લઈ તેમાં રાખવો તે દરરોજ થોડો થોડો ખાધાથી ઉચકી, સ્વાસ, સર્વે જાતની ખાંસી એવા રોગ મટી જાયછે.

આવળાનો મુરબો—આવળા સારા ઉંચા એક સેર લઈ તેને કાંટાથી ટોચી ટોચી નરમ કરવા અને દાળી રાખવા. તેનું પાણી નીકળી ગયા પછી તેનો

ફક્કડીના પાણીમા મધ્યમ પ્રકારે પકાવવા અને નીચાઈ લેવા પછી ચાલુતેર ચાલુ રેનો પાક કરી તેનો મેલ કાઢી નાખવો, અને તે આમળા પાકમાં નીચી જર પકવો દેવો પછી નીચાઈ લેઈ બીજે ચાર ફેર સાકરનો પાક કરી તેનો મેલ કાઢી તે પાક થાય એટલે તેમા તે આમળા નાખવા તથા ફેરાર તેમા ના નીચણુ એટલે મુરબા થયો, એ પીત મરમવાને બહો ઉપયોગી છે તથા પોષીક છે.

આખાનો મુરબો—આખા સારા બરાબેલા કાચા લેઈ તેની કાઢી કાઢી મુકવા, પાણી નીચળી બધે એટલે તેહને બેઝા બાફ આપવી તેમા જીર-ગાની પેઠે થપણુ મુરબા કરવો, એ મુરબા બહો રૂચી આપણારો છે.

નારીયળનો સીરકો—નારીયળ નગ ૫૦ ફુલા લેઈ તેનું પાણી મૂકી તાલુકામા નાખજી અને ઘીમા તાવથી રાજ જેવું બાફ થયે તાહાંમુખી કીમળા પછી તેમાં ફેરાર ના તોલુ તથા સર્વોગ્રહ મુરબુ ૧ તોલુ નાખી બીજાની સેવિ. એ સીરકો સારી રીતે રક્તની વૃદ્ધિ કરણારો છે તથા બીજા એસેડના અવુધનમાં બીજા યોગી ૫૨૭ તથા પુખી આપે.

દાડમનો સીરકો—દાડમ નગ ૨૦ સારા પાકેલા રસદાર કીવા લેઈ તેનો રસ કાઢી ક્ષણ રીધેલા વાસણમા ઉમળણુ તેમા સાકર ૧ થોર નાખવી રાજ બાર થવા પછી ૫ તોલુ ફેરાર, ૧ તોલુ એલચીનો છુરો નાખી સીસામાં મુકવો. પીતજીપર તથા કીદ્રસકીપર બહો ઉપયોગી છે લીંબુનો રસ એજ પ્રમાણે કરવો.

આદાનો સીરકો—આદાનો રસ કાઢી તેમા પાણી નાખજી પછી સાકર નાખી પાક કરવો તેમા ફેરાર, એલચી, બવફળ, બવત્રી, સર્વોગ્રહ, એ નાખી જુવી મુકવો, એ સ્વાસ, કાસ, અગ્નિમદ, આરતી, એજીપર ઉપયોગી છે.

કેકમનો સીરકો—કેકમના પાકેલા ફળ લેઈ તેનો રસ કાઢવો તેમાં સાકર નાખી થાસળી કરવી એ પીતજીપર ઉપયોગી છે.

અરકુસા અવલેહ—અરકુસાના પાનાને બાફ આપી તે હાતવડે ગોળી તેને રસ કાઢાવો, તેમા સાકર નાખી મધ જેવા પાક કરવો પછી તેમા બેહુડા તથા હજીરનુ મુરબુ નાખી મુકવો, અને તે વાર વાર મારતા રેહતી તેથી ઉદ્રસ, કાંધ, કાંધ, રક્તપીત સ્વાસ, એ જ થઈ.

ગુલકદ—ગીંધા ગુલાબના ફુલો લેઈ તેની પાખડીયા કાઢવી, તેથી બમળી અથવા આંજળી સાકર લેઈ લાખસોશમા કીવા જરૂનીમા એક થર પાખડીના તેજીપર સાકરનો એવી રીતે થર જીથર થર આપવા અને તેનું શાક નાખી તાકામાં કાઢી કાઢી, એટલે પાખડીયા તથા સાકરનું બિંતવપણુ થઈ ગુલકદ થાય છે.

કંદેપભુપાણ અવલેહ—ધોળા કાંઠા સારા લેઈ તેને આમળાની પેઠે ભોંકવા પછી જગ બાફ આપી લુગડાચી પુછવા, અને તે મધમાં નાખવા, પછી તે વામણુ મો બાંધી સુતાડીપર રાંચી મુકડી ચાર મહીના થયા પછી કાઢી તેમાંયેલો એક એક કાંઠો મવારે ખાના જઈ પચ્ય મધુર આહાર કરવો ચલિદ દિવસ એવી રીતે ખાવું તેથી વીર્યવૃદ્ધિ સારી થાયછે, શરીર પુષ્ટ થાયછે.

દ્રાક્ષાઅવલેહ—દરાખ દુધમાં વાટી ધીમાં તળવી, પછી સાકરના પાકમાં નાખી દુધમાં અવલેહમાં જે ઓસડો કઠ્ઠા છે તે નાખી બરછીમાં ભરી મુકવો, એ ખાવાથી અરુચીત્ત, રક્તચીત્ત, ક્ષય, પાંડુ, કમળો, અગાધપણું એ દુર થઈ શરીર પુષ્ટ થાયછે. તથા અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાયછે.

કુષ્માંદ અવલેહ—પાકેલું કોહાણુ ખમણી તે ખમણુ પાણી કપડાથી કાઢી નાંખી, પછી મુકવી ધીમાં રતાસડીપર આવે તહાંચુધી સેકવું પછી હેટે ઊતારી તેમાં બાફમ તળીને નાખવા, આવો સેડી નાખવો અને જયફળ, લવ્હીંગ, જનુચી, એલચીદાડા, વશલોચન, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેશર, કમળકાકડી, એ ઓગડો ઝીણા કરી નાખવા, સરવ ઓસડથી ખમણી સાકર લેઈ કોહણના પાણીમાં પાક કરવો, તેમાં કેશર નાખી ચાસણી કરવી. અને સરવ ઓસડો નાખી હલાવી મુકવું, એ ઓસડમાંથી નીત્ય બે બે તોલા ખાવું તેથી અરુચીત્ત, અતગ, ભ્રમ, સોસ, નખળાપણ, અગ્નિમદ, દુર થઈ પુષ્ટી થાયછે.

આદા અવલેહ—પાશેર આદાની છાલ કાઢાડી ખમણુ, પછી ધીમાં સેકવું. ૧ શેર ગોળ અથવા સાકર નાખી પાક કરવો, તેમાં આદાનું ખમણું નાંખી તેમાં તજ તોલા ૨ એલચી ૨ જવચી ૨ નાગકેશર ૨ તવીંગ ૨ હીમજ ૨ ભાર-ગયુળ ૨ અરકુસો ૨ લીંબડાની સાલ ૨ દેવદાર ૨ આસદ ૨ જયફળ ૨ અગર ૨ દરાખ ૨ એ ઓસડો નાખી વાસણમાં ભરી મુકવું. એ ખાવાથી કાસ, શ્વાસ, ક્ષય, મદાગની, છાતીના રોગ એની શાંતી થાયછે.

બીહીનો મુરબો—બીહીના ફળો કાંપી તેહની ચીરો બાફવી પછી સાકરનો પાક કરી તેમાં કેશર વગેરે મસાલો નાંખી તે ચીરો તેમાં નાંખી. એ મુરબો પીત્તડીપર ઘણા સારો છે.

બીજેરાનો મુરબો—એ મુરબો ઊપરની રીતપ્રમાણે કરવો, એપણુ પીત્તડીપર ઘણા ઊપયોગી છે.

ચાકુતી—લાંગના પાન ના શેર લેઈ લુગડામાં નાખી સારી રીતે ધોવા, પછી તેની ઘોટલી બાંધી ચાર શેર દુધમાં નાખવી, અને તે દુધ સારી રીતે કઢી મેળવવું અને તે કઢી વહોવી માખણ કાઢી ધી કરવું પછી તે ધીમાં બદામ ના શેર,
૨૧

પીસ્તા ના સેર, આવો ૧ સેર, ખીસખીસ ૫ સેર, ચાણી ના સેર, વગેરે તળી
 ૫૫ સેર સારના પાકમા તે જણસો નાખી તેમા અલગુણ તોણુ ૧ અવત્રી ૧ એલ
 ખીસાણા ૧ સમુદ્રસોસણુ બી ૧ અરેણુ ૧ કેસર ૧ કમામસ્તહી ૧ કકોલ ૧ સાલમ
 મીમી ૨ ધોળી મુસળી ૧ કાળી મુસળી ૨ આસક ૨ શતાવરી ૨ કવચબી ૨
 ગામર ૨ તાલીમખાનુ ૧ અલકલકો ૧ મુક ૧ મરી ૧ પીપરીમુળ ૧ એ આસડો
 બીજા કરી નાખવા અને રહેલા ભાગના ખીમા નાખી બરછીમા તે ચાકુતી મરી
 મુકવી એ ચાકુતી અવલેહ જેવી આવામાં આવે એવી બેઠપે, એ ખાવાથી
 માદુરુ સ્વમન, માદુની વૃદ્ધિ થવી થાયછે એ ચાકુતીમાં કેદની શક્તિ વધારીછે
 એજીપર બરખા સેર ૬૫ પીપુ જેને કેદની ટેવ નથી તેણે એ ખાવી નહી કલક
 ખાવી હોય તો મળી થાડી ખાવી, તેના જીતાર લીંણુ તથા ઓસલાત.

ધૃતો.

કલ્યાણુ ધૃત—ત્રીફલા ૩ હળદર ૪ ફાફળદર ૫ રેણુકબીજ ૬ કાળી જીપલ
 સરી ૭ ધોળી જીપલસળી ૮ વાધાડીના મુળ ૯ જમલી બાલ્બો ૧ જમલી બાલ
 ૧૧ કેવડાર ૧૨ એલવાણુક ૧૩ તમર ૧૪ કાવળમુળ ૧૫ કતીમુળ ૧૬ ડાંગળી
 જાલ ૧૭ નામકેશર ૧૮ કાણુ કમળ ૧૯ એલચી ૨૦ મલમલ ૨૧ વાવળી ૨૨
 કોરક ૨૩ પલકાષ્ઠ ૨૪ નર્મના ફૂલ ૨૫ ધોળી મુખક ૨૬ તાલીસપત્ર ૨૭ રીંચબી
 ૨૮ એ આવીસ આસડો એક એક તોણે છેડે તેના કલક કરી તેથી ઓમળા પાણી
 મા તે કલક તથા ખી આસડો તોણા નાખી એકલું ખી બાદી રહે તદ્દા મુધી પાક કરી
 મળી તે ખી બાળી મુકવુ તે સેવન કરવાથી વાઈ, કાષરોગ, તાવ, ઉંઘાડો, વાત
 રક્ત, ઉદ્રસ, અભિમદ, મળેખમ, કેલુ મુળ, તરીપો તાવ, ઘોષીપો તાવ, મુત્રજી, બરજે
 પડે થાયછે તે, જળ, પાકરોગ, સાપ વગેરેના બેદરો વીકાર, વજનાગ વગેરે
 વીશનો વીકાર, પ્રમદ, એ રોગ દુર થાયછે તથા એ ખી વાસણી સીને ઓકર
 આપેછે, તથા એ ધીધી છુતમામા દુર થાયછે

ત્રીફલાધૃત—હરડ ૧ બેલેહા ૧ આમળા ૧ એ ત્રણનો અબરસ છુરો છુરો
 આસડો તોણા લેવો અબરસ ન મળે તો તેના આઠગુણપાણી નાખી ઘોષા લાવવું
 પાણી રહે તદ્દામુખી લીકાળો કરવો, તેને અબરસ એવું નામછે તે રસ ઘોસક
 ઘોસક તોણા લેવો. તથા અરકુસાનો રસ તોણા ૬૪ લાંગરાનો રસ ૬૪ બકરીનું
 દુધ ૬૪ એ સર્વ રસ તથા દુધ એકત્રી કરી તેમા ધી ઘોસક તોણા નાખઈ તથા
 તેમાં કલક કરી નાખવાના જે આસડો તે એવા કે હરડ ૧ બેલેહાર આમળા ૩
 પીપર ૪ હરામ ૫ ધોળી મુખક ૬ સીંધાસોણુ ૭ ચીંકણામુળ ૮ કકોલી ૯
 હીરકકોલી એ બેજી ન મળે તો તેના બદલામાં આસડો લેવો જેમમ ૧૦

મરી ૧૧ સુઠ ૧૨ સાકર ૧૩ ઘોળું કમળ ૧૪ કમળ ૧૫ સાટોડી ૧૬ હળદ ૧૭ દાડ-
હળદ ૧૮ જેઠીમધ ૧૯ એ ઓગણીસ ઓસડો એક એક તોલુ લેખ તેના કલક કરી
ધીમાં નાંખવો, એકલુ ધી રહે તહાંસુધી પાક કરી ધી ગાળી લેલો એને ત્રીફળા
ધત કહેછે, એ ધી પેટમાં લીધુ હોય તો રાતઅંધાપણુ તથા નોળીયાની પેઠે આખો
ચમચકાર ફરી ઝાળવા આગળ આવેછે તે રોગ તથા આખોની ચળ તથા આખોનો
રોગ જેપીણ તથા આખોમાંથી પાણી પડેછે તે રોગ તથા આખોમાં પડળ
આવેછે તે રોગ તથા આંખોમાં તમરા આવેછે તે તથા મોતીઆ ઊતરેછે તે, તથા
આજક નામનો નેત્રરોગ તે; એવા સર્વ રોગ દુર થાયછે, એવીના બીજા નહાના
મોઠા રહેલાં જે આંખોના રોગ તે પણ દુર થાયછે, તથા એ ધી નાકમાં પણ ના-
ખવાના ઉપયોગી આવેછે.

કામદેવ ધૃત—આસંધ ૧ તુલા (એટલે ૪૦૦ તોલા) તથા તેના અરધ ગોખરૂ
લેઈ તથા ચીકણુમુળ ૧ ગળો ૨ જંગલી ગાંજો ૩ વીદારીકંદ ૪ શતાવરી ૫ સા-
ટોડી ૬ પીપરીમુળ ૭ સુઠ ૮ શીવણુતુફળ ૯ કમળબીજ ૧૦ અડદ ૧૧ એ
અચાર ઓસડો આળીસ આળીસ તોલા પ્રમાણે લેઈ એને કચરા કરી એખઠા
કરવો, અને તેમાં પાણી ચાર દ્રોણ (એટલે ૪૦૮૬ તોલા) નાંખી તેના ચોથા
ભાગતુ પાણી રહે તહાંસુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો, તેમાં કલક કરી નાખવાના
ઓસડો એવા કે-જેઠીમધ ૧ વીદારીકંદ ૨ આસંધ ૩ હરણુવેલ ૪ જેઠીમધ ૫
જંગલીમગ ૬ જંગલી અડદ ૭ એ વધકમાં જીવણીચેગણુ કહેલો છે તેના
ઓસડો જણવા કોસ્ટ ૮ પદમકોસ્ટ ૯ રતાંજલી ૧૦ તમાલપત્ર ૧૧ પીપર
૧૨ દરાખ ૧૩ કવચ બીજ ૧૪ કાળુ કમળ ૧૫ નાગકેશર ૧૬ કાળી ઉપર-
મળી ૧૭ ઘોળી ઉપલસરી ૧૮ નાગબલા ૧૯ એ ઓગણીસ ઓસડો એક એક તોલુ
લેઈ તેનો કલક કરી ઉકાળામાં નાંખવો, સાકર ૮ તોલા નાંખવી તથા ઘોળી સે-
રડીનો રસ તથા ધી એ દરએક ૨૨૬ તોલા પ્રમાણે લેવા તે ઉકાળામાં ધીમાં તાપથી
એકલુ ધી બાકી રહે તહાંસુધી તે પાક કરી પછી તે ધી ગાળી લેઈ તે લીધુ હોય
તો તેથી રક્તપીત્ત તથા ઊરક્ષત રોગ તથા પંડુરોગના પેટા માયલો હુલીમક રોગ
તથા પડુરોગ નાશ પામેછે તથા શરીરનો વાન ફરી જાયછે તે રોગ તથા સ્વરક્ષય
તથા વાતરક્ત, મુત્રકંઠ તથા પીઠતુ શુળ તથા આંખોમા કમળો થાયછે તે, તથા
ધાતુક્ષય છાતીમાં બળતરા થાયછે તે શરીરને દુબળાપણું શરીરના તેજનો ક્ષય એવા
સર્વ રોગ દુર થાયછે. તથા આ ધી જે સ્ત્રીચોને છોકરું ન થાતુ હોય તેવાને પણ
છોકરાની પ્રાપ્તી કરેછે. પુરૂષને ધાતુ ઉત્પન્ન કરેછે દૈવ્યને હિતાકારી થાયછે. બલ આ-
પેછે, એ ધી રસાયણછે, એને કામદેવ ધૃત એલો કહેછે.

કાસીસાધી ધૃત—હીરાકસ ૧ હળદર ૨ દાડ હળદર ૩ નાગરમોથ ૪ હરતાળ
૫ મનસીલ ૬ કપીલો ૭ ગંધક ૮ વાવડીગ ૯ શુગળ ૧૦ મીણ ૧૧ મરી ૧૨ કોસ્ટ

૧૩ મોરચુત ૧૪ ધોળીસરસી ૧૫ રસાજન ૧૬ સીંદુર ૧૭ બધીસાબેરોએ ૧૮ રતાંજલી ૧૯ ખેરજા ૨૦ કઠવા લીંબાના પાન ૨૧ કંરજ બીજ ૨૨ કિષકસરી ૨૩ વજ ૨૪ મજ ૨૫ જેડીમજ ૨૬ જડામાસી ૨૭ સીંદુર ૨૮ લોહર ૨૯ પદમકાસ ૩ હીમજ ૩૧ કુવાડીયાનુ બીજ ૩૨ એ બતરીસ ઓસડા એક એક તોલુ સેઈતેલુ સુઈ કરી ૨૨૦ તોલા થી તાંબાના વાસજમા નાખી તેમા તે સુઈ મેળવી સાત દિ-
વસ તદ્દમમા મુકવુ, પછી તે થો આગે લગાડી, તેથી સવેદા, બળતરા, ખસ, તથા પપેતોડ થાયછે તે વીચરચીકા રોગ, તથા ઇંદ્રીને મુકરોગ, થાયછે તે વીસપિરોગ વાતરકત થકે વીરજોડક રોગ થાયછે તે આથાના બુમદા, કૃષકરોગ, જેહને ગરમી કહેછે તે, નાડીના વીથે જે દુષ્ટ પ્રજા થાયછે તે, સોબે, ભગમર એ રોગ દુર થાયછે તથા એ થી પ્રજા વગેરેનું સોધન કરેછે, તથા પ્રજા વગેરે ભરી લાવેછે અને જેવી પ્રથમની કાતી હોય તેવી કરેછે

વાજકરણુ ધૃત—ધોળી કન્દેરના મુળ બે શેર લાવી તેનો આઠ ઠેર પાણી માં ઉકાળો કરવો, તેનો ચોષાભાગ રાખી તેમાં બે શેર દુધ નાખી તેમા બે તોલા સોમલ, બવકસ ૨, જવ ત્રી ૨, કેચાર, કસ્તુરી ૧, નાખી દુધ કઠવુ પછી તેને મેળવી ફી કરવુ, તે વલોઈ માખણ કાઢી તેનું થી કરી મુકજી, તે થી નાગરબેલના પાનને એક ટી પુ લગાડી તે પાનનું બીજ આજી, તેથી આજમા હુશારી આવી મદ વીર્ય પ્રૃથક હોય તો સવેજ થાયછે, અને બમિજ થાયછે એ થી અવલવી છે

તેલો

નારાયણુ તેલ—આસ ૫ ૧ ચીકણામુળ ૨ બીલીમુલ ૩ પદ્મામુળ ૪ રીં મણી ૫ કોરંબણી ૬ મોખર ૭ અતીવલ ૮ કરવો લીંબો ૯ રૂ ૧૦ સારોડી ૧૧ આદવેલ ૧૨ અધરજ ૧૩ એ તેર ઓસડો માળીસ માળીસ તોલા સેઈ અથ ક-
ચરા કરી તેમા પાણી ૪૦૯૬ તોલા નાખી તેના ચોષા ભાગનું પાણી રહે તદ્દામુખી ઉકાળો કરી માળીસેલો તેમા તલનું તેલ ૨૫૬ તોલા નાખજી તથા ચતાવરીનો અ-
ગરસ ૨૫૬ તોલા, ગાયનું દુધ ૧૦૨૪ તોલા એ પ્રમાણે તેલમા નાખી પછી તેમા કસક કરી નાખવાના ઓસડો ભેવા કે, કેસર ૧ એલબી ૨ ધોળી મુખર ૩ મોરવેલ ૪ વજ ૫ જડામાસી ૬ સીંધાસોજ ૭ આસ ૮ ચીકણામુળ ૯ રાસજ ૧૦ વરીવાજી ૧૧ રૂવ દાર ૧૨ જગલી આબે ૧૩ જગલી બાલ ૧૪ જગલી મગ ૧૫ જગલી આદ ૧૬ તમર ૧૭ એ સતરા ઓસડો આદ આદ તોલા સેઈ તેનો કસક કરી તે તેલમા નાખવો અને ધીમા તાપે એકઠુ તેલ બાકી રહે તાદ્દામુખી પાક કરી તેલ માળી સેઈ અને નારાએનું તેલ કહેછે એ તેલ નાકમા થાસવા વીર તથા પીવાવીય તથા પેડ વગે-
રેના દરૂ વીથે મોજવુ, એથકે પક્ષપાત એડસે આરખામ વાણુ, હંદુસ્ત ભ, મન્થા

સ્તલ, ગલગ્રહવાયુ, સાયલો તથા પીંડીયો તથા પગ વગેરે ઠંડાણે ખલી એવા નામનો વાયુ (એટલે ખાલી ચઢે છે તે) જે વાયુથી મુનપણુ આવે છે તે વાયુ, ગતીલ ગવાયુ, કટીગ્રહ તથા હાત, પગ વગેરે ગાત્રોનું ગોરા ન કરનારો વાયુ, આંખ વગેરે હંદ્રીયોનો નાશ કરનારો વાયુ, રક્તવીકાર, ધાતુક્ષય, તાવ, ક્ષયરોગ. અંતર-વૃદ્ધી તથા કુરંટ એટલે જેથી વૃથાણુ મોટા થાય છે તે વાયુ, દંતરોગ, માથાનો વાયુ પાહાગુળ, જેથી પાંગળાપણુ આવે છે તે વાયુ, બુધીભ્રંગ, કેડ થકે તે પગ સુધી અધ્રસી નામનો વાયુ થાય છે તે, તથા એ સર્વ વાયુ દૂર થાય છે. એવીના બીજા વીગમવાયુ નાહાના મોટા સર્વ અંગના વીશે જે હોય તે પણ દૂર થાય છે. એ તેલના પ્રભાવે કરી વાંઝણી સ્ત્રીઓને છાકરા થાય છે. એ તેલ અંગે લગાડુ છતાં માણસનો મુખ થાય છે તથા હાથી અને ઘોડાવના અંગે લગાડયું હોય તો તેઓનેપણુ મુખ થાય છે. એ બાબત દૃષ્ટાંત જેમ નારાયણ દેવ દુસ્ટ દેવોનો નાશ કરે છે તેમજ આ તેલ સર્વ વાયુનો નાશ કરે છે.

માહામુગધી તેલ—કપુર ૧ તોલું અગર ૧ તજ ૧ બોળ ૧ ગુળછણુ ૧ લાખ ૧ કપુરકાચરી ૧ કચુરો ૧ ધાતકી પુસ્પ ૧ શાંતવીણ ૧ એલવાલુક ૧ તળ-સીની મંજીરીયો ૧ પથરકુલ ૧ જટામાંસી ૧ નાગરમોથ ૧ ચેલચી ૧ કેશર ૧ ગોરોચન ૧ દવણી ૧ વીશેપધુપ ૧ જયફળ ૧ કકોલ ૧ સોપારી ૧ કસ્તુરી ૧ તેલીયો દેવદાર ૧ રેણુકખીજ ૧ લવીગ ૧ કોસ્ટ ૧ વાળો ૨ જઘના ફુલ ૧ ગદોના ૧ નખલા ૧ જળાંત્રી ૧ કાંકડસીંગી ૧ કમળ ૧ પાચતુ છોગુ ૧ કીંડુ અથવા કુંદના ફુલ ૧ મંજીસ્ટ ૧ લોદર ૧ એ ઓસડો ખાંડી તેમાં પાણી તથા તેલ નાંખી ધીમાં તાપથી પકાવી સીધ કરવું, તે તેલ લગાડીયુ હોય તો જરા ઝેરલે વૃદ્ધપણુ દૂર થાય છે, તેજ વધે છે, બળની પ્રાપ્તિ થાય છે, કામ વૃદ્ધી થાય છે, વાંઝણીને ગર્ભ રહે છે, અને ચળ, પરસેવો, વીચરચીકા, મેલદુરગધી, કોડ, ચે રોગ દૂર થાય છે.

પ્રસારીણી તેલ—ચાંદવેલ ૪૦૦ તોલા લેધ તેમાં પાણી ૧૦૨૪ તોલા નાંખી તેનો ચોથો ભાગ રહે તાંહા મુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો, તેમાં તેલ, દહી, તથા કાંજ ઉકાળાના સરખા ભાગે નાંખી તેમાં ચોગુણુ ગાયત્રુ દુધ નાખવું તેમાં કલક કરી નાખવાના ઓસડો એવા કે, જેડીમધ, પીપરીમુળ, ચીત્રક, સીંધાલુણુ, વજ, ચાંદવેલ, દેવદાર, રાસણા, લેડીપીપર, લીલામા, વરીયાળી, જટામાસી એબાર ઓસડો તેલના આઠમા ભાગે લેધ કલક કરી તેલમાં નાખવો, તેલ બાકી રહે તહાંમુધી પાક કરી પછી તેલ ગાળી લેવું, તે અંગે લગાડયું તેથી વાત સ્લેખમજન્યે વીકાર મા-ણસ જેથી કુમકુ થાય છે તે વાયુ, ખંજવાયુ, જેથી પાંગળો થાય છે તે વાયુ અધ્રસીવાયુ, અરદીતવાયુ, હંતુ, પીઠ, માથુ ત્રીવા તથા કેડ એ ઝલાય છે એવા સર્વ વાયુ દૂર થાય છે, એવીના બીજા વીગમવાયુ નાહાના મોટા જે હોય તે પણ આ તેલથી દૂર થાય છે.

બ્રહ્માતેય—ચીકણામુળ (૫૧૨ તોલા) લઈ તેમા પાણી થાપણ નાંખી થાપે:

ભાગ રેહે તાદામુખી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો તથા દશમુળના ઓસડો ૬૨૫ છે તે સર્વ મળી ૫૧૨ તોલા લેઈ તેમા પાણી તેથી થાગણ નાખી થાપા ભાગનું રેહે તાદામુખી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો, કળથી, જવ, તથા બોરનાડળીયા એ ત્રણ ઓસડો છુદા છુદા ૫૧૨ તોલા લેઈ તેથી થાગણ પાણી નાખી થાપા ભાગનું પાણી રેહે તાદામુખી ૬૨ એકનો ઉકાળો છુદો કરી છુદો છુદો ગાળી લેવો પછી તે થાપે ઉકાળો એકઠા કરી તેમા ભાગનું ૬૫૫ ૫૧૨ તોલા તથા તલનું તેલ ૬૪ તોલા નાખી તેમા બીજા ઓસડો નાખવાના તે એવા કે, જીવનીય ગણના ઓસડો ૭, ચતાવરી ૮ રેવડાર ૯ મજા ૧૦ કોસ્ત ૧૧ પથરકુસ ૧૨ તમર ૧૩ અગાર ૧૪ સીંધાસોળ ૧૫ વજ ૧૬ સારોરી ૧૭ જરામાસી ૧૮ ઘોળી ઉપરસરી ૧૯ કાળી ઉપરસરી ૨૦ તમાલપત્ર ૨૧ વરીયાળી ૨૨ આસખ ૨૩ ચેલચી ૨૪ એ થાવીસ ઓસડો તેલના થાપા ભાગના લેઈ તેનો કલક કરી તે તેલમા નાખી એકઠું તેલ બાકી રેહે તદ્દા મુખી ઉકાળી તેલ બાળી લેવું, એને બ્રહ્માતેય કહે છે એ તેલ જે સીધાને અર્ચની ધાત્તો દેવા તેઓના અંગે લગાડવું તથા જે પુરુશને માત્ર હીજ છે તેને, તથા વ્યાયામ વગેરે મેદનતથી હીજ થયેલા છે ગાત્રો જે પુરુશના તેને તથા મુલાવડી બ્રહ્માને થાજવું એ તેલ પછી કરી રાખીએ તે તથા મુખીયા માણસને થાપ છે, એ થકે સર્વ વાચવીકાર ૬૨ થાય છે.

સાક્ષાદી તેલ—બીરડીની અથવા કુદાની લાખ ૨૫૬ એસો ૭૫૫ તોલા લઈ તેમા પાણી તેથી થાગણ નાખી તેમા થાપા ભાગ રેહે તાદા મુખી થાપા તાપ લગારી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો તેમા તળનું તેલ ૬૪ તોલા તથા ગાળના કહીલ નીતરેલું પાણી ૨૫૬ તોલા, વરીયાળી ૧ આસખ ૧ દળદર ૧ રેવડાર ૧ કક ૧ રેલકબીજ ૧ મારવેલ ૧ બેરીમથ ૧ કોસ્ત ૧ ઘોળી મુખડ ૧ નાગરમાથ ૧ રાસ્ના ૧ એનું મુર્જ નાખી થીમા તાપથી એકઠું તેલ બાકી રેહે તાદા મુખી ઉકાળી પછી તેલ ગાળી લેઈ અંગે લગાડવું તેથી, સવ વીરામભવર ૬૨ થાય છે તથા રવાસ, કાસ, સળેખમ, કેડ તથા પીડનું મુળ તથા વાચુમકોપ તથા પીતકોપ, મીરગી, લી માફ વાચુ, કાસ, તાલસખીયા મળ, અંગને કુરગથી આવે છે તે તથા મુળ, ચરીરમા વેડના થાપ છે તે એવા સર્વ રોગ દૂર થાય છે તથા ભારે વાઇ રીન્ધ અંગને લગાડવું દેવા તે અર્ચની પુરેલી થાય છે

શતાવરી તેલ—શતાવરી ૧ ચીકણામુળ ૨ ચકભેડીનું મુળ ૩ જગસી બાલે ૪ જગસી નાજ ૫ એરડમુળ ૬ આસખ ૭ ગોખર ૮ બીમીમુળ ૯ કસઈ ૧૦ કોરરો ૧૧ એ અન્ધાર ઓસડો ૨૨૨ ૨૨૨ તોલામમાનું લેઈ તેમા પાણી થાપણ નાંખી થાપા ભાગનું પાણી રેહે તાદા મુખી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો તેમાં તળનું તેલ ૬૪ તાદા ગાળનું ૬૫૬ ૬૬, ચતાવરીનો રસ ૬૪, પાણી ૬૪, એ તે તેલમાં નાખી

તેમાં કલ્ક નાખવાના ઓસડો એવા કે શતાવરી ૧ દેવદાર ૨ જટામાસી ૩ તગર ૪ ઘેળીમુખડ ૫ વરીયાળી ૬ ચીકણમુળ ૭ કોસ્ટ ૮ ચેલચી ૯ પચરકુલ ૧૦ કમળ ૧૧ વારાઈકંદ ૧૨ મેદા અથવા જેઠીમધ ૧૩ મહુડાની છાલ ૧૪ કોકોળની બદલે આસંધ ૧૫ જીવક અથવા વારાઈકંદ ૧૬ એ સોળ ઓસડે એક એક તોલો લેઈ તેના કલ્ક કરી તે તેલમાં નાંખી ગાયના છાણના છાણા વડે અગ્ની આપવો તે તેલ બાકી રહે તાંહા સુધી પાક કરી તેલ ગાળી લેવું, અને શતાવરી તેલ કહે છે. એ તેલ કૃસ્નાત્રેયશીચે કહેલું છે પુરૂષે અંગે લગાડયું હોય તો તે પુરૂષ સ્ત્રીચાને નીત્ય પ્રીતીથી ભોગવે છે. સ્ત્રીચાને અંગે લગાડયું હોય તો તેવોને છાકરા થાય છે. યોનીશુળ, અંગશુળ, મસ્તકશુળ અને આંખોમાં કમળાનો રોગ થાય છે તે પંડુરોગ, વીગબાધા, ચંદ્રસીંવાયુ, પેટમાં ડાખે પડખે પ્લીહારોગ થાય છે તે, સોસ પરમે, દંડની પેઠે માણસને નમાડે છે તે દહાપતાનકવાયુ, બલતરાયુક્ત વાતરક્ત તથા વાયુથી ઉત્પન્ન થયેલી ધુપણી એટલે પ્રદર સ્ત્રીચાને લાગે છે તે, પેટ ફુલવું, તથા રક્તપીત એ સર્વ રોગ દૂર થાય છે.

હવે જંગલમાંથી શતાવરી લાવવાનો પ્રકાર એવો કે નારાયણી એણે બોલી નમસ્કાર કરી ઉત્તરની તરફ જો કરવું અને ખેરના લાંકડાથી સતાવરી બોદવી તથા સર્વ વ્યાધીસાધની એવું બોલવું આડવી, કુમારજીવની એવું બોલી નમસ્કાર કરી લાવી પાક કરવો.

લવીંગાદી તેલ—લવીંગ ૫ તોલા, નાગરમોથ ૫ શુગળ ૫ વાળો ૫ ચીત્રક-મુળ ૫ મુખડ ૫ ગહુલો ૫ કચુરો ૫ વજનાગ ૫ પેપળાની લાખ, ૫ મંજીષ્ઠ ૫ જેહીર-કોંચલા ૫, તેલ પાંદું ૧ શેર પાણી ૮ શેર અને મસ્તુ ૧ શેર નાંખા ધીમાં તાપે બે ત્રણ દીવસ પકવવો ત્યાર થાય એટલે સીસીમાં ભરી મુકવું એ વાયુ જીર્ણવર, ક્ષય, પડુરોગ એ ઉપર સાઈ છે.

શીંગારકક તેલ—આદાનો રસ -૧ શેર શરગવાનો રસ -૧ શેર બકરીનું દૂધ -૧ શેર પાણી ૧ શેર એકઠા કરી તેમાં તેલ -૧ શેર નાંખી ઉકાળવું પાણી બળી તેલ રહે એટલે ગાળી મુકવું તે તેલ વાયુઉપર ધણુ ઉપચોગી છે.

માશતેલ—અડદ ૧ જવ ૨ આળસીના બી ૩ રીંગણી ૪ કવચબી ૫ કેરાડા ૬ ગોખરૂ ૭ દેટુ ૮ એ આઠ ઓસડો ૨૮૨૮ તોલા લઈ તેમાં પાણી સર્વ ઓસડોથી ચોગણુ નાખી તે પાણી ચોથા ભાગનું રહે તાંહા સુધી ઉકાળો કરી ગાળો લેવો તથા કપાશીયા ૧ બોરનાઠળીયા ૨ તાગના બી ૩ કળથી ૪ એ ચાર ઓસડો ૫૬ તોલા લઈ તેમાં ચોગણુ પાણી નાંખી ચોથા ભાગનું પાણી રહે તાંહાસુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો તથા બોકડાનું માસ ૬૪ તોલા લઈ તેમાં પાણી ચોગણુ નાંખી ચોથા ભાગ રહે તાંહાં સુધી ઉકાળો કરી ગાળવો પછી તળનું તેલ ૬૪ તોલા લઈ તેમાં સર્વ ઉકાળા મળવવા, તેમાં કલ્ક નાંખવાના ઓસડો એવા કે ગળો ૧ મુદ્દ કોસ્ટ ૩ રાસ્ના ૪ સાટોરી ૫ એર ડમુળ ૬ પીપર ૭ વરીયાળી ૮ ચીકણમુળ ૯ ચાંદવેલ ૧૦

જ્યામાંથી ૧૧ ઠડ ૧૨ એ ઓસડા જે બે તોડા સેઇ તેનો કલક કરી તેકમા નાખી
ધીમા તાપથી એકછ તેક બાકી રહે તાહા મુધી કાપી ગાળી તેને એ તેક અપ
લગાવાથી જીવાસ્ત થ, અપબાહુક, અરખાન, અસેપકાદીવાયુ નારા પામેછ

અનુપાન પ્રકરણ.

સર્વ સાધારણ અનુપાનો—શાંતિપાતને આદાનો રસ ૧, કાસરસેરમ વી
કારને અરકસાનો રસ, તથા ત્રીકટુનું મુર્ચ ૨, જવરને તથા વીશમજવરને મધ તથા
પીપર ૩, ફરીધી આવેલા તાવને કરીયાવુ તથા નાગરમાથ તથા પીતપાપડા ૪,
સમદણી ઉપર છાસ ૫, હર્લુજવર ઉપર મધ તથા પીપર ૬, ફીશને વાવડીંગ ૭,
હરસને ચીત્રક તથા બીસામા ૮, પાકુરોમને મકુર ૯, ફાધને સીસાલત ૧, રવાસને
બારગમુળ તથા મુઠ ૧૧, પ્રમેહને આમળા તથા હળદર તથા શરકરા ગુલ ત્રીફળા
૧૨, તરસને સોડુ તપાડી ત પાણીમા ઓસવેલુ પાણી ૧૩, જવરને તથા તરસને લોક
વપાવી પાણીમા ઓસવેલે તે પાણી ૧૪, ત્રીશાન ઉપર આદાનો રસ તથા મધ ૧૫, શુળને
હીંત તથા ધી ૧૬, આમવાતને કરલપુ મોમુવ એરદીયુ ૧૭, પીહાને ત્રીફળા તથા
પીપર ૧૮, વીશને રીશસ પુલ તથા સોડુ ૧૯, કાસને રીંબણી તથા ત્રીકટુ ૨, વાગુ
વ્યાધીને ગુમળ તથા સસળુ તથા ધી ૨૧, રક્તપીતને અરકસો ૨૨, ફેફર તથા વાગુર્ધ
આવેલે તથા બોબ્બુ બોસેલે તેને વજ તથા આકસકારા તથા મધ ૨૩, જીદરને રેખન ૨૪,
વાતરક્તને ગળો તથા એરદીયુ ૨૫, અરદીવ વાયુને અદાનાવડા તથા માખણ ૨૬,
મેદા રોગને મધ તથા પાણી એખડુ કરી ૨૭, પ્રસને સોદર ૨૮, અરચીને બીએર
અથવા કાકમ ૨૯, મળને ત્રીફળા તથા ગુમળ ૩, રોમને મધ ૩૧, અરકસપીતને દશાખ
૩૨, મુત્રકૃત્તને શતાવરી તથા કોહસાવુ પાણી ૩૩, તેવરોમને ત્રીફળા ૩૪, ઉ માંને
લુનુ ધી ૩૫, નીટાનો નારા થયા હોયતો ભેગવુ દુધ ૩૬, કોમને બેરની અ તર છા
સવુ પાણી ૩૭, પીંગી કોમને બાપથા બને બેખાસ ૩૮, અહરજને નીકા તથા હરે
બને સાપળ ૩૯, બીસડીને માણી ૪૦, જતારથકે જીપર એડલા રોગ થાયછ તેને તોફળ
ઓસડાનો તાસ ૪૧, પાદાશુળને પુસ્કરમુળ ૪૨, મુરછારોગને થડા જીપાપો ૪૩, શરીર
દુબળુ થયુ હોયતો માસરસ ૪૪, પથરી અથવા પાણવી જીપર શીંગાલત ૪૫, મુત્ર
બદ થવા જીપર કુળા મુળાના પાન નો રસ તથા મોરોખાર એકોઠા કરી ૪૬, ચુ-
દમરોગને વાયવરળની ડાસ ૪૭, વીદ્રધી રોગને સોહી કદાવલિ ૪૮, હેડીને સાખના
રસનો નાસ અથવા નવસાગર તથા શુનો તથા નીંજુનો રસ એકોઠા કરી બાસ
સેવો, અથવા ૧ માસો પાણીનીસાપે પેશમા આપવુ ૪૯, બજતરને થડાડપાના
૫, બગેદરને કુતરાવુ દાઢકુ ગધેડાના સોહીમા થરી શાંખપુસ્કીના રસમાં મેગધી
સયાવુ ૫૧, સાદ અથવા સ્વર સારા થવા સારુ પુસ્કરમુળ મધમા આપવુ ૫૨, સરદી
તથા સીતામ ઉપર નામરવેડના પાન તથા મરી ૫૩

અમ્લક ભસ્મ—એક ચણાડી અથવા ૪ ચાર ચણાડી ભાર ભસ્મ મધ તથા પીપરમાં આપવું એટલે સાસ, કાસ, વીશરોગ, કોઠ, વાયુ, પીત્ત, કંફ, કંફક્ષય, સંઘ્રહણી, પાંડુરોગ, ભ્રમ, કમલો, ગુદમ, એ રોગ દુર થાયછે ૧ વાવડીંગ, સુઠ, મરી, પીપર, એના ચુર્ણમાં ૧ વાલ આપવું એટલે ક્ષય, પાંડુ, સંઘ્રહણી, શુળ, આમ, કોઠ, સ્વાસ, પ્રમેહ, અરૂચી, કાસ, અગ્નિમદ, ઉદર સંબંધની વ્યથા, એ રોગ દુર થાયછે, અને છુદ્ધી સારી થાયછે. તથા શુક્ર ધાતુની વૃદ્ધી થાયછે. ૨ વીસ પ્રકારના પ્રમેહને—મધ, પીપર, સીલાજીત, એમાં આપવું, ૩ ક્ષયરોગને—સોનાના વરખની સાથે આપવું. ૪ ધાતુ વૃદ્ધીને સોના તથા રૂપાના વરખસાથે આપવું. અથવા તેહેના ભસ્મનીસાથે આપવું. ૫ રક્તપીત્તને—હરડે, ગોળ, અથવા એલચી-દાણા, સાકર, એનીસાથે આપવું. ૬ ક્ષય, પાંડુ, હરસ, એને—ત્રીકટું, ત્રીફળા, ચાતુરજાત, સાકર, મધ, એનીસાથે આપવું. ૭ પ્રમેહ તથા સુત્રકૃછ, એને—એલચી દાણા, ગોખરૂ, લોચઆમળા, સાકર, ગાયત્રી દુધ, એનીસાથે આપવું. ૮ ફેરી પ્રમેહને—ગજોતું સત્વ અને સાકરની સાથે આપવું. ૯ જીરણ્જવરને—મધ તથા પીપરમાં. ૧૦ નેત્રરોગને તથા ધાતુપુષ્ટીને—ત્રીફળા ચુર્ણ તથા ધી તથા મધમાં આપવું. ૧૧ પ્રણુ રોગને—ભારવેલીતુ સત્વ અને ત્રીકટું ચુર્ણ એમાં આપવું. ૧૨ ખલવૃદ્ધીને—ગાયત્રી દુધ અને ક્ષીરકંદ, એમાં આપવું. ૧૩ હરસને—લીલામામાં આપવું. ૧૪ વાયુરોગને—સુઠ પુસ્કરજી, ભારગમુળ, મધ, આસંધ, એના ચુર્ણમાં આપવું. ૧૫ શ્લેસ્મરોગને—કાચફળ, પીપર, મધ, એમાં આપવું. ૧૬ જઠરાગ્ની પ્રદીપ્ત થવાને—તથા સુત્રાધાત તથા સુત્રકૃછ, તથા પથરી, એ ઉપર સર્વ આરોગી સાથે આપવું. ૧૭ ધાતુસ્તભનને—ભાંગમાં. ૧૮ ધાતુવૃદ્ધીને—લ વીંગ તથા મધમાં ૧૯ પીત્તને ગાયત્રી દુધ તથા સાકરમાં ૨૦ એવીના બીજ રોગ રહ્યા તેઓને ચુક્તીથી ૨૧ પીત્તને ગાયત્રી દુધ તથા સાકરમાં ૨૨ એઉપર પથ્ય—ખાડ, ખાડ, દાળ, કાકડી, કારેલું, અનુપાન ચોખ્ખા આપવું. ૨૩ એઉપર પથ્ય—ખાડ, ખાડ, દાળ, કાકડી, કારેલું, રીંગણું તરબુજ, તેલ, એ પદાર્થો ઘણું કરી ખાવા નહીં.

અશ્વીનીની કુમારની માત્રા—એની ગાળીયો ચણ્યા જેવડી ઠરવી તણખીયા પરમા ઉપર—અજમાની સાથે આપવી. ૧ પીળા પરમાને—હળદરમાં. ૨ પુરુષાતન આવવા સાડ—મધમાં. ૩ જવરને—સુંઠનીસાથે ૪ પ્રમેહને—તુળસીના રસમાં. ૫ પીત્ત વાયુઉપર—પાનહું બીડું અને પીપરમાં આપવી. ૬ તાલીયા તાવને—કપાસના પાનના રસમાં. ૭ વાયુને તથા સરદીને—પીપરીમુળની સાથે. ૮ માથાશુળને—લીંધુના રસમાં આપવી, અને માથાને લેપ કરવો. ૯ એકાંત્રા તાવને—સુંઠ, સાકર, અને તુળસીના રસમાં આપવી. ૧૦ તરીયા તાવને—જૂં, મરી, તથા તુળસીના રસમાં. ૧૧ ચોથીયા તાવને—ભાંગરાના રસમાં. ૧૨ પીહા ઉપર તથા બિદર સમંધો રોગ ઉપર—ઈંદ્રિવારૂણીના રસમાં અથવા તેના પાકેલા ફલમાંએલા મગનામાં. ૧૩ જીરણ્જવરને—સાકરમાં. ૧૪ સતાપ થયો હોય તે—પાણીમાં લેપ કરવો. ૧૫ કાસ રોગને—સીંદાલોણનીસાથે ૧૬ સુખ દુરગંધીને તજમાં. ૧૭ બગલની દુરગંધ

ધીને-આવળના રસમા ૧૮ છુલી વધવાને-અમ્લીના રસમા ૧૯ રક્તઅતીસાર તથા
આમ અતીસારને-અથકળના ઊઠાળાના સાથે ૨૦ શરીર પુષ્ટ થવા સાડ-બદામના
મીઠામા. ૨૧ બેહેરબાજ રોગને-લીંબડાના પાનના રસમા ૨૨ સુતીઠા રોગને-
હળાર તથા હીરાબોળ તથા ધીમા આપવી ૨૩ સ્વર સારો થવા સાડ-ભાનની
સાથે ૨૪ અસ્તીગતબવરને-સાકરની સાથે. ૨૫ પેદશુળને કેસના કંઠના રસમા
૨૬ નેત્રને વધારે તેજ આવવા સાડ-અથકળની સાથે. ૨૭ બી કુકુશાદ રોગને-રેવા
મીનીમા ૨૮ પાણીપુને-મીઠકની સાથે. ૨૯ હરસને-રક્તપ્રારમા ૩૦ તખ્ત
રોગને-ધરોના રસમા ૩૧ ભુતપીડાને-તે યોળીને લોખાત આપી બળામા આપવી
૩૨ શુદ્ધ, ઉઠાસો, હીમ સ્વરસ, ઈસાદી અનુપાનો બે રોગને બે યોગ્ય હોય તે ઉપર
તેની યોજના કરવી

અંધક-શુદ્ધ કરી તેણે શુદ્ધ ૧ માસાથી તે ૧૦ માસા શુદ્ધ આપવું
મસ્તકમા મજા ઉપર તથા મસ્તકશુળ ઉપર-જવના કાજમા લેપ કરવો ૧ નાસા
રસા ઉપર-તેના અરક લગાડવો. ૨ નેત્રરોગને-ત્રીફળામા આપવો. ૩ આંખોમા અંધતા
કુસને-મધ અથવા ધી ઠીંવા કેળના કંઠનારસમા ધારી અથવા કરવું ૪ કાસ રોગને-
ગાવતુ ધી તથા મરી અથવા પીપરમા આપવા. ૫ સ્વાસને-રૂંઝણીના ફૂલો તથા
ધીમા ૬ સ્વરભંગને-મધ તથા પીપરમા લેવું ૭ છાતીના શુળ ઉપર-નામરવેલના
રસમા. ૮ મોઢસી ઉપર-કાગરી લીંબુના રસમા ૯ અલ્પશુને-આમળાના શુદ્ધમાં
૧૦ સમહુણી ઉપર-મુઠ અને ધીમા ૧૧ ખસ વગેરેને-તેલમા. ૧૨ મિહને-જોળમા
૧૩ કુસ્તરોગને-લીંબડાની પાથ આમળીસાથે. ૧૪ મજૂને-ધીમા ૧૬ જ્વરને-આપ
આના ઊઠાળામા ૧૬ વાયુને-તળસીનો રસ તથા ધીમા ૧૭ પીત્તને-આમળા ધીમા
૧૮ કંઠને-જોળ અને મુઠમા ૧૯ અજર અમર થવાને-એક રાકથી એક તોલાશુધ્ધી
એક વરસ ધોડાતુ મુત્ર, બકરીતુ મુત્ર, મુઠ, બાયલુ દૂધ, ધી એમા આપવું ૨૦
૨૧ રૂતુ ન આવવો હોય તો-તે સીને કોરકંટુ શુળ તથા ધીમા આપવો ૨૨
સ્વાસને-કાસવર્ધિના રસ અથવા આદાનો રસ તથા મધ એમા આપવો.
વૃંધપણુ આવવાને-હરડે, બિહડે, આમળા, ભામરો, એનુ શુર્ણ, શરણા ભાડો કરી
તેમા એક વરસ આપવો ૨૩ માદા રોગને-એક મહીના આપવું ૨૪ સર્વ રો
ગને ૭ મહીના આપવું ૨૫ બે ૧૮ અઘાર કોઠ તથા બેહર વીકાર ઉપર-અંધક,
પારો, નમોડના રસમા ધોડી લગાડવો ૨૬ ગળત કુસ્તરને-અંધક તેલ લગાડવું ૨૭
ત્રીવીધ બેહેર ઉપર-સાદાદીમા ૨૮ નેત્ર રોગને-ત્રીફળા, ભાંખરો, મધ તથા ધીમાં
૨૯ શુદ્ધ અંધક તોલા ૨૦ લાગરાના રસ તોલા ૨ એમદા ધોડી મુખવવા. તેથી
અરધ હરડેતુ શુદ્ધ તેમાં નાખી એમક કરી મુઠવું, તે શુદ્ધ મધ ધીમા બે મહીના
આપવું, વૃંધપણુ દુર થઈ શક્તિવાન થશે ૩૦ કોઠ ઉપર-તેલમા આપવું અગ
ઉપર થક પાણી લાડતા જી ૩૧ અંધક ૧૬ તોળા ત્રીકક ૩ શુદ્ધ કરી લગાડ ઉપર
પાપરી તેનો કાઠો કરી તેલમા એક પહોર પડાળી મુકવો. ૫થી તે કાઠો

ઓપીયાથી ઊંઘેા ઝાલી સળગાવવો તેનું તેલ પડે તે મુકતું, તેમાથી તેલ ત્રણટીપા તથા મુઢ પારે ૧ વાલ એકઠાં ઘાટી ગોળી કરવી તે આપી હોય તો કાસ, સ્વાસ, અરંગરોગ, અંત્રહૃણી, આમ એવોને દુર કરેછે. ૩૨ પ્રથમ પમન તથા રેચ વગેરે પાંચ ઉપાયો કરી ગરીર શુદ્ધે થયા પછી, ગંધકનું ચુરણ, એરંડીચુ, તથા ત્રીફળા, તથા ગોળમાં અથવા પારાનું ભસ્મ ૧ માસાનીસાથે આપવું તેનો શુણ અરશ, ભગ દર, દત્તરોગ, મંદદૃષ્ટી તથા ધાતુક્ષય ચે રોગ દુર થઈ જવાની પ્રાપ્તી થાયછે, તથા દોષ્ય દૃષ્ટી થસે, તથા દાંત મજબુત થસે. એક તોલા ખંડીત થયાવીના લીધેા હોયતો લેખારાના મુતરથી તાંબાનું સોનું થસે ૩૩ સરવરોગને-આકાનું દુધ ૫ તુહી ક્ષીર તેમાં લુગડું પલાળવુ પછી ગંધકનું ચુરણ માખણમાં ઘાટી તે લુગડાને લેપ કરી કાકડો કરવા પછી કાકડો દીવાઉપર સળગાવી ખાલામાં ઊંઘેા રાખવો જે ધી-હિંદે પડે તે અનુપાનની યોજના કરી આપવું ૩૪ કોડ વગેરે રોગોઉપર-ગરમાળાના મુળના રસમાં ગંધક ઘસી લેપ કરવો અથવા ૧ તોલા ગંધકનું ચુરણ તેલમાં પીવું અને મરી તથા તેલ તથા આધારાનો રમ એકઠા હલાવી અંગે ચોળી તરકે બેસઊં બપોરે તથા રાતે છાસભાત ખાવો, જાગરણ કરવું, સવારે ભેસનું છાણ લગાડી થંડ પાણીચે નાહાઉં.

ઘોડાચોળીની માત્રા—વાતશુળ, કાસ, સ્વાસ, રાજ્યક્ષમા, એટલે ક્ષય એઊપર-૧ ગોળી-આદાનો રસ તથા પીપર તથા મધમાં આપવી, અથવા મુળાના પાનના રસમાં ૧ વલી પલીતરોગને-મધમાં રજવર તથા શુળને-સરગવાના મુળના રસમાં તથા ગાયના ધીમાં ૩ અજીરણને-દહીંના નીતરેલાં પાણીમાં અથવા નગોડના રસમાં ૪ તાલીયા તાવઊપર-કમળના પાનના રસમાં અથવા કમળળીમાં ૫ પાંડુરોગને સાટાડીમાં ૬ નેત્ર રોગને-તીલપરણીને રસમાં અંજન કરવું ૭ પીત જવરને-જીરું તથા સાકરમાં ૮ વીશને-ચોખાની ઘોવણમાં ૯ અસ્તીગતવાયુને વજ તથા દેવદાર તથા કોસ્થ એનાઊકાળામાં ૧૦ પુરશાતણ આવવ સાંઝ-ગોમુત્રમાં ૧૧ વીરેચનને-આદાના રસમાં ૧૨ હરસને જાયફળમાં ૧૩ છાકરૂ થાવાને-પુત્રજીવીના રસમાં ૧૪ સાપના વીશને-સીરસવૃક્ષના રસમાં-અથવા ગાયના ધીમાં કીંવા તાંદુળના રસમાં અથવા લીંબુના રસમાં લેપ કરવો. ૧૫ વાયુથી કેડ ઝલાણી હોયતો તેહને-વજ તથા અજમામાં આપવી ૧૬ સ્વાસ કાસને-અરકસાના રસ તથા મધમાં ૧૭ જવરને તળસીના રસમાં અંજન કરવું ૧૮ નીત્ય જવરને-કુવારના રસમાં ૧૯ રાતઅધાને સ્ત્રીના દુધમાં અંજન કરવું. ૨૦ અજીરણ જવરને-ભાંગરાના રસમાં ૨૧ ખીજ તાવને-આમળાનીસાથે ૨૨ પીતજવરને-જીરાનીસાથે, ૨૩ દાહાયુક્ત પીતજવરને-આમળાની સાથે ૨૪ વાતશુળને ત્રીકટુના ચુરણમાં ૨૫ સરવ શુળને-સરગવાનો રસ તથા મધ તથા ધીમાં આપવી. અથવા કાંગર તથા શરપુ ખાનો રસ અથવા મુવા તથા ધીમાં આપવી. ૨૬ મોટી વ્યાધીને પીપરના ચુરણમાં ૨૭ કાસને થંડા પાણીનીસાથે ૨૮ પીનસ તથા કર્ણુ રોગ તથા માયાનો રોગ તથા અરધ

સીસી એ ફરદાજીપર-અવજનની સાથે આપવી ૨૯ દાંતની બેરીછીપર-વાવડીંગાના
 મુશ્કમાં ગાળી વાડી ફરી ગાળી ફરી દાંતના હેરે રાખવી ૩૦ પ્રસુતી વાચુને-દુલ
 સીના રસ તથા મધ તથા કુ વારના રસમાં અથવા ઘીલુ અનુપાન થાણ આપવી
 ૩૧ સમહુલ્લીને-અવજન અથવા લેસડ મુશ્ક અથવા ઘાસડ નીતરેલું પાણી તેમાં
 આપવી ૩૨ અતીસારને-મોમુમમાં અથવા દહીંમાં ૩૩ બીસડી થવાને એરડી
 થાના બીજનીસાથે ૩૪ બેલેરને પીપર અથવા અલસકારામાં ૩૫ મદામીને-૨ ઇંચ
 ખાર અથવા મસરવીધાના રસમાં ૩૬ ઊર્ધ્વરવાસને-ત્રીફલામાં ૩૭ છુધીસારીય
 થાને-આમ્લીના રસમાં ૩૮ રોગ નધાય એવી ઈંછા છે તેને નીત્ય ખાવી ૩૯ વલી
 પળીત રોગને-કુપેલીના રસમાં અથવા મધમાં ૪૦ કાતીવધવાને-પાનના બીડામાં
 ૪૧ માધાની પીડાને ઘીકું અથવા જવખારમાં ૪૨ તાઢીયા ઠાવને-ધતુરાના બી
 અથવા છરાની સાથે ૪૩ શનીપાતને અજમાનીસાથે ૪૪ પંચમુલમાં-મોઢી કુધીના
 રસમાં અથવા નમોદના રસમાં અથવા ચુનામાં ૪૫ વાચુને-ધીમા અથવા બઢરીના
 કુધમાં ૪૬ મુખરોગને-કોશાની સાથે ૪૭ સરવ વાચુને-ત્રીફલામાં અથવા ભામરાના
 રસમાં અથવા આસથ તથા મધમાં અથવા અજમોદ તથા ભામનીસાથે ૪૮ ધતુર
 વાચુને-કોશલીના મુળમાં ૪૯ પ્રમેહને-આપના દહીંમાં અથવા કોકોલોળાના રસમાં
 ૫૦ ધાતુવીકારને-મોમુમમાં ૫૧ ધાતુવુદિને-ધીમા પર પડવાળા પરમાને નગો
 દના રસમાં અથવા બઢરીના મુત્રમાં ૫૨ તણબીયા પરમાલે-સોપારીના રસમાં ૫૩
 સુબઠાને-ગ્રાસમાં ૫૪ રેશ્મથવાને એરડીયામાં ૫૫ વીલીના બેલરને-આદાના રસમાં લેપ
 કરવો ૫૬ પરશોવો મલો આવવો કોપવેવો-ભામરાના રસમાં ૫૮ ખર એસે ધોળી
 ઘાસ એવી પેશાઅઆવતી કોપવેવો-બઢરીના કુધમાં ૫૯ જુવનાવળમારજીપર-
 લીંછુના રસમાં, અથવા નમોદના રસમાં અજન કરવું ૬૦ પીતને-આમળા તથા
 સાકરમાં ૬૧ ઊંચરને-ત્રીફલાત મુશ્ક તથા એરડીયામાં ૬૨ જવરને તથા ઈંદિમાં
 બળવરા થાવે તેલેને-ચિટાડીના રસમાં ૬૩ સોબને કાંકાને-રસમાં અથવા ભામ
 રાના રસમાં અથવા સાવરીના રસમાં કાંવા જાસનીસાથે આપવી ૬૪ પાકરોગને-
 વરધારાની સાથે અથવા વોસામાં ૬૫ આંજો કુઅવા આવેલે તેજીપર-કોલી-
 રવાની સાથે ૬૬ સક્તિ આવવાને-નામરવેલના રસમાં ૬૭ સરવ પ્રકારના ઊંચરને-
 પીસીડીના રસમાં ૬૮ પીતથાચુને-છૂ તથા મધમાં ૬૯ ધાતુસ્ત ભનને વળનામ
 અથવા અજમો અથવા આકાશની સાથે ૭૦ દુશ્ય ધીને-અપાના રસમાં ૭૧ મર્ચપારજ
 થવાને-ગ્રાપીચ દન, તવરીર અને મુક એટ્ટેનીસાથે અથવા ગ્રામુસાથે ૭૨ કૃષીવી
 કારને-કરબની ઘાસની રસમાં ૭૩ શરીર બળવાન થવાને-કુપેલીના રસમાં ૭૪
 મદપલ્લ મરવાને-નામરમોથના રસમાં ૭૫ સ્વર સાચ થવાને-પાનના બીડામાં ૭૬
 કતરોગને-લીંછુના રસમાં ૭૭ ખસને-ગ્રામુમમાં લેપ ૭૮ સુતીને-ભાંગરાના રસમાં
 આપવી, તથા લેપ કરવો ૭૯ બેળીના બેલરને-પાણીમાં આપવી તથા લેપ
 કરવો ૮૦ આમરુળને-મુશ્કલીમાં ૮૧ કાદર વગેરે રોગોના-પાણીમાં લેપ કરવો,
 ૮૨ નેપરોગને-તસના પાનનો રસમાં અજન કરવું ૮૩ હરસને-આમળા રસમાં ૮૪

કુતરાના જેહરને-તાંદુળના રસમાં ૮૫ કોડને-ગળોમાં અથવા ગોમુત્રમાં ૮૬ સ્તંભનને-નાગરમોથના રસમાં ૮૭ મુત્રકૃછને-ભાંગરાના રસમાં ૮૮ પ્રલાપને-પાણીમાં ૮૯ ઉન્માદ વાયુને-ચદનખટવાના રસમાં ૯૦ વમન થવા સારું-ભાંગરાના રસમાં આપવી.

જસ્તભસ્મ-નેત્રરોગને-ગાયના ળુના ધીમાં અથવામાખણમાં અથવા વાસી થુકચા અંજન કરવું ૧ પ્રમેહને-ખીડામાં ૨ અગ્રીમંદને-અરણીના રસમાં ૩ ત્રીદાશને-ત્રીસુ ગંધનીસાથે ૪ પીતજ્વરને-ખારેક તથા ચોખાનો હીમ તેની સાથે ૫ તાલીયા તાવને-લવીંગ તથા અજમાની સાથે ૬ રક્તઅતીસાર ઉપર-ખજૂર તથા ચોખાનો હીમ તેની સાથે ૭ અતીસારને-જીરૂ તથા સાકરમાં ૮ ઊલટી ઉપર જીરૂ તથા સાકરમાં ૯ એકલા અતીસારને તથા પાણી જે પડે છે તે ઉપર-જીરૂ તથા સાકરમાં ૧૦ શુળને-લવીંગ, અજમો, જીરૂ તથા સાકરમાં આપવું ૧૧ ઝાડો કબજ થયો હોય તો-અજમામાં અથવા ઉન્હા પાણીની સાથે ૧૨ સર્વ પ્રમેહ ઉપર-લેસના માખણમાં ૧ વાલ માત્રા આપવી, તે ઉપર પથ્થ ધી તથા ગહુવીના બીજી કાઠ ખાઉં નહી ૧૩ આમવા-યુને-લવીંગ તથા અજમામાં ૧૪ ઉદ્રસને-મધ તથા પીપરમાં ૧૫ અજરણ ઉપર-લવીંગ તથા અજમો અને ઉન્હા પાણીના સાથે આપવું ૧૫.

તામ્રભસ્મ-પરીણામશુળ, ઉદર શુળ, પંડરોગ, જ્વર, શુદ્ધ, પ્લીહા, યકૃત, ક્ષય, અગ્રીમંદ, મેહ, હરસ, સંઘ્રહણી-એ રોગ ઉપર અનુપાન ચોળ આપવું.

પરવાળા ભસ્મ-જીર્ણજ્વર, સ્વાસ, કાસ, હેડકી, કોસ્ટગતવાયુ એ ઉપર મધ તથા પીપરમાં આપવું ૧ જ્વરને-કરીયાતું, કડુ હરડે, એમા આપવું ૨ પીતને-દૂધ તથા સાકરમાં ૩ ધાતુક્ષય ઉપર-પાકેલા કેલાંમાં ૪ દુબળો થયો હોય તેને-પાનના બીડામાં ૫ તનખીયા પરમા ઉપર-ચોખાના ધ્રુવણમાં તથા સાકર અથવા ત્રીફળા તથા મધમાં ૬ ધાતુપુસ્ટીઉપર-ધી તથા સાકરમાં ૭ પ્રદર રોગને-ગાયના સેડ કઠા દુધમાં ૮ વાયુને તુળસીના રસ, મધ તથા સાકરમાં ૯ પીતકાસને આદાનો રસ તથા સાકરમાં ૧૦ રાત અંધાને-ઉદરની લીડી તળસીના રસમાં ઘસી તેમાં ભસ્મ નાંખી અંજન કરવું ૧૧.

પારાનુભસ્મ-એ ચણાડીભારથી તે ચાર ચણાડીભાર સુધી મરીનો ભુકો તથા ધી એમાં અથવા પીપર અને મધમાં અથવા ધી તથા મધમાં આપવું, સર્વરોગ દૂર થાય છે ૧ પીતને-ધાયલ સાકર તથા ગાયના દુધમાં ૨ વાયુને-પીપરમાં ૩ રલેશમવીકારને આદાના રસમાં ૪ જ્વર ઉપર દોડીંગા લીંચુના રસમાં ૫ રક્તવી-કાર ઉપર-મધમાં ૭ અતીસાર ઉપર-દહીમાં ૮ પથ્થ ગાયના દુધમાં અરધો અરધ પાણી નાંખી ઉકાળવું તે પાણી બળે એટલે થંડ કરી તેમાં સાકર અથવા ખાંડ નાંખી નીત્ય પીવું. સળેખમ તથા દુસ્ટકડ્ અને મરીનો ભુકો ધી તથા ગોળમા આપવું પથ્થ ચીકણુ તથા ઉન્હુ એઉ અત્ર તથા દહી ખાવું ૯ કામ ઉત્પન્ન થવાને તથા બ ઘેજને-અડદનો લોટ તથા લોકેદહાતુ ચુરણ થયા જેડીમધતુ ચુરણ

એ ત્રણ સાકર તથા દુધમાં અથવા ધી તથા મધમાં આપવા ૧૦ પીત, એમ તથા તરીયા તાવ એ ઉપર મોથ, મળો, રતાજળી, માણા, વાળો એના ઉકાળો કરી મધ તથા સાકરમાં માત્રા લેઈ ઉપર ઉકાળો પીવો ૧૧ સ્વાસ, કાસ, કફ, રક્તપીત એને-દશમ, અરુસો, હરદે, એના ઉકાળામાં આપવું ૧૨ મેઠાવૃદ્ધીને-વાસી પાણી માં મધ નાંખી પીવું અથવા ભાતના એસામણના આપવું ૧૩ સર્વરોગ ઉપર-શુદ્ધિવાદી વરતેના ઉકાળો કરી તેમાં આપવું ૧૪ રૂઠાસે જવાને તથા શુળેને તથા રક્તગુહમને-કાળા તળેના ઉકાળો કરી તેમાં ભારગમુળ ત્રીકટું, હીંગ એવું ભુજ્જમાં મોળ નાખી એમાં આપવું ૧૫ સર્વ રોગોને તેવે રોગ ઉપર કહેલું અનુપાન યોગ આપવું ૧૬ પારાના ભસ્મને પથ્થ ચાંપાણુજી, અમૃત, માણા, છાઈ, આદુ, તાંજાએ, રેંઝણ, પડાળ, માણી, ગદુ તથા શેઆલુના, ગાવડુ ધી તથા દૂધ તથા દહીં, દાસેઈ કે, મુગદરસ, કુપાદક અપથ્થ જમણીવેમણ, બીલીટુ કુળ, કોહોળ, વાદાળાકરવા, કારેલા, અઘ્ઘ, અમુર, વાણ, કળધી, સરસ, મીકું, તળ, અનુપમાસ, આદુ અનાજ, કેળના પાન ઉપરજમડું, કાશાવવાસણ, મોળ વીકાર કરે એવા પશાંઈ, વીંધુ, ઉંદુ, કાકરી, ગોરા, કર્ણીમઠ, કરવદા, કેરા, ઉંચરતન, સ્નાન, નીસીધ પદાર્થ.

રૂપાનુ ભસ્મ—બળતરા થતી હોય તો—સાકરમાં આપવું. ૧ વાત પીતને ત્રીફળામાં ૨ પ્રમેહને-ત્રીશુ મખના મુરજીમાં ૩

રસ કપુર—એક ચણાડી ડીવા બે ચણાડી લુના ગાળમાં આપવું સર્વ રોગ ઉપર અનુપાન યોગ આપવું હોય તો રોગ દુર કરેછે પણ ૧ તોલાને એક ટેર આવડુ ધી નાંખી પકાવવો, પછી કાઢી લેઈ ખસ કરી ચુકવે, તેમાંથી એક શેઆલેલી માત્રા આપવી, સઘી રોગ પણ મારશે પથ્થ દુધભાત તથા પાનડુ બીકું

રસ સીંદુર—એક ચણાડી અથવા બે ત્રણ તથા ચાર ગુથીઆપવો. વાત પ્રમેહને મધ તથા પીપરમાં આપવો ૧ પીત પ્રમેહને ત્રીફળા તથા યાજ્ઞમાં ૨ સ્વાસ કાસ, શુળે, ત્રીકટું તથા ભારગમુળના ભુજ્જમાં મધ નાંખી આપવો ૩ રક્તવીકારને-હળદર તથા સાકરમાં પડરોગ તથા કમળો તથા અભિમદ એને ત્રીકટું, ત્રીફળા, એમાં આપવો ૪ અભિમદ તથા બકેટોર તથા જાતીનો રોગ એને પાપર, ચી પ્રકમુળ, હરદે, સચળ, એમાં આપવો. ૫ મુત્રદુહને-ચીસાણત એસચીસાણ. સાકરમાં ૭ માત્રાવૃદ્ધીને સવળ, કેસર, જાવ ત્રી, અકલકરા પીપર, ભાગ, ના કપુર ના અરેજ રસ સીંદુર ૧ ભાંગ એ એમના કરી આપવો. ૮ સર્વ જ્વરને-સર્વામ, સચળ, હરદે, એમાં આપવો. ૯ રેશ થાવાને સચળ, તથા ત્રીફળામાં ૧૦ માત્રાવૃદ્ધીને-સર્વામ, કેસર, નામરવેસડુ બીકું એમાં આપવો. અથવા બેકેટોજાના ભુજ્જમાં આપવો. ૧૧ બીલીને-ભાંગ તથા અભિમદમાં ૧૨ પેટ દુખવા ઉપર—સચળ, હળદર, ભામ, અભિમદમાં ૧૩ કમી રોગને પળસ બી, ૧-૪ વાસ. મોળ લુનો ૪-૮ વાસમાં ૧૪ સર્વ અતીસારને અરેજ, સર્વામ, તથા ભાંગમાં ૧૫ અભિ

મંદને સચળ તથા અજમોદમાં ૧૬ પુષ્ટીથવાને ગળોના સત્ત્વમાં ૧૭ સર્વ રોગોઉપર અનુપાનયોજી આપવો, રોગ નાશ પામેછે. ૧૮ પથ્યાપથ્ય પારાના ભસ્મ પ્રમાણે કરવું, વાયુને-મધ તથા પીપરમાં. ૧૯ કફને-ત્રીકટુ તથા ચીત્રકમાં. ૨૦ પીત્તને સા- કરમાં. ૨૧ વૃણને-ગુગળમાં. ૨૨ ફરી પુષ્ટી સાડ-ચાતુરજાત, ત્રિક્ષ્ણા, શાદ્ધમ લીપુશ્પ વૃત, કાંતા લલાટ ભરણ, (કેશર) એમાં આપવું.

લોહ ભસ્મ-૧ ચણાહી અથવા બે ચણાહી ભાર આપવું વલીપલીત ઉપર-ત્રિક્ષ- ણામાં ૧ ધાતુના રોગને ત્રીકટુ ભારંગમુળ. મધ એમાં આપવું ૨ શ્લેશ્મ રોગને પીપર તથા મધમાં. ૩ રક્તપીત્તને-ચાતુરજાતનુ ચુર્ણ તથા સાકરમાં. ૪ બલ વૃદ્ધીને-સાટોડીનુ ચુર્ણ તથા ગાયના દુધમાં. ૫ પાંડુ રોગને-સાટોડીના ઉકાળામાં. ૬ વીસ પ્રકારના પ્રમે- હાને-હુળદર, મધ અથવા પીપર, તથા મધમાં ૭ મુત્રક્રાંત-સીલાજીતની સાથે ૮ પાંચ પ્રકારના કાસને-અરકુસો, પીપર, દરાખ, મધ, એમાં ગોળી કરી આપવો. ૯ ત બો- લનીસાથે લીધો હોય તો અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરસે, તથા ધાતુ અને કાંતી વધારશે. ૧૦ આસડોના ઘણા રસ નાંખી તેમાં કાંજળી ચુકત કરી, સાડ ગજપુઠ આપી ઉત્તમ ભસ્મ કરવું. એટલે શરીર લોહ પ્રમાણે થશે તે ઉપર અપથ્ય-કોહણુ, તલનુ તેલ, અડદ, રાઈ, મધ, ખાટા પદાર્થો, દાળ, અનુપમાંસ, જે પદાર્થોનુ પ્રથમ અક્ષર, ઈ, એ તેવા પદાર્થો, માછલાં. જીવક, વેગણુ, તીષ્ઠુ એવા પદાર્થો વરજ કરવા તથા ધણું વ્યાયામ કરવું નહીં.

લોકનાથ માત્રા—બે અથવા ત્રણ વાલ માત્રા ૨૦ અથવા ૩૦ મરીના દાણાનુ ચુર્ણ કરી તેમાં મેળવી ચુકવી વાયુના રોગને ધીમાં આપવી. ૧ પીત રો- ગને-માખણમાં આપવી ૨ કફ રોગને-મધમાં આપવી. ૩ અતીસાર, ક્ષય તથા અરૂચી તથા સંઘ્રહણી તથા દુબળાપણુ, અગ્નિમંદ ઉદ્રસ, સ્વાસ, તથા ગુદમ, એ રોગ ઉપર ઘણી ઉપયોગી છે ૪ એ માત્રા લેઈ તે ઉપર ધી લગાડેલ ભાતના ત્રણ કોળીયા લેવા, પછી ખાટલા ઉપર જરાવાર ચીતુ સોવું. અરૂચીને-ધાણા ખાંડી તે ઉપરના ફેતરો કાઢી શેકવા અને તેમાં સાકર મેલવી તે ચુર્ણની સાથે માત્રા આપવી. ૫ જવરને-ધાણા તથા ગળોના ઉકાળામાં માત્રા આપવી. ૬ રક્તપીત્ત, તથા કફ તથા સ્વાસ, કાસ, તથા સ્વરભંગ, એ રોગો ઉપર વાળો, તથા અરકુ- સાના ઉકાળામાં મધ તથા સાકર નાંખી માત્રા આપવી. ૭ નીદ્રા ન આવતી હોય તથા અતીસાર સંઘ્રહણી અને અગ્નિમંદ એ રોગો ઉપર-ચોડીક ભાંગ સેકી તેનાં ચુર્ણમાં મધની સાથે માત્રા આપવી. ૮ શુળ તથા અજીર્ણને-સંચલ તથા હીમજ તથા પીપરના ચુર્ણમાં માત્રા મેળવી ઉન્હા પાણીના સાથે આપવી. ૯ જવર ઉપર- મધ તથા પીપરમાં આપવી. ૧૦ પેટમાં ઠાપા પડે એ ગાંઠ થાય છે તે ઉપર-તથા વાતરકત, ઉલટી, હુરસ અને રક્તપીત્ત ઉપર દાડમના ડુલના રસમાં આપવી. ૧૧ નાકમાંથી લોહી પડતુ હોય તો તેને ધરોના રસમાં તથા સાંવરસીંગ ધસી તેમાં માત્રા નાંખી નાસ આપવો ૧૨ ઉલટી તથા હેડકીને ખોરના ઠળીયા માયલો મગજ તથા પીપર તથા મોરના પીછાનુ ભસ્મ તથા માત્રા એ સર્વ એક ઠેકાણે કરી તેમાં સાકર તથા મધ મેળવી આપવી. ૧૩ સર્વ રોગો ઉપર અનુપાનની યોજના કરી આપવી, એ- ટલે રોગ દુર થશે.

વખ ઇસ્મ—મુખની દુરજ ધીને- કપુરની સાથે આપવું ૧ પુલીયવા-અથ
 રૂથ અથવા દુધની સાથે. ૨ પ્રમેહને- તુળસીના પાનની સાથે ૩ પકુરોખને- ઘીમા ૪
 શુક્રમ રોખને- ૨ કજ્જની સાથે ૫ રક્તપીત્ત તથા ઊર્ધ્વ સ્વાસને- હળદરમા ૬ બલવુ-
 સ્થિને- મધમા ૭ પીતને- સાકરમાં ૮ બધેલને- નાગરવેલને પાનમા અથવા કસ્તૂ-
 રીમા ૯ અગ્નિમંદને- કસ્તૂરી તથા પીપરના ચુસ્કમા અથવા કળાબચીનીના સાથે. ૧૦
 દુરજ ધીને- ગોપાના ફૂલના રસમા ૧૧ ચર્મ પક્ષ્મ એટલે પાપણીયાના રોખને- બેરના
 ખસના ઊંઘળામા ૧૨ અલ્પશુને- આમળાની સાથે અથવા સોપારી સાથે. ૧૩ હાડી તા-
 વને- માખણની સાથે. ૧૪ વારેખમાં લસણની સાથે ૧૫ ઉપર-નિ છુનારસમા ૧૬ કુસ્તરો
 ગને- સમુદ્રફળમા અથવા નમોહના રસમા ૧૭ કુખરાપણને આપાદાના મુળમા ૧૮ લીંગ
 વૃદ્ધિને- સર્વિંચ તથા સમુદ્રફળ નાગરવેલના રસમાં ઘસી લેપ કરવો. ૧૯ વસીકરણને- આરો-
 ચન તથા સર્વિંચમાં તીલક કરવો ૨ આધા સીસીને- એર ઘાનું મુળ તથા સર્વિંચ એની-
 સાથે ઘસી લેપ કરવો ૨૧ પ્લીહા રોખને સવાગીના સાથે ૨૨ વાકુને અલખાની સાથે અ-
 થવા આસખની સાથે ૨૩ લ્હોહરને- બકરીના દુધમાં ૨૪ ઠોઠરા ઘવાને- કાતમા અથવા
 બધેડીના દુધમા ૨૫ કાકીના રસમાં લીકુ હોય તો ના મરજાનો મરઘ ધાવે, ૨૬ મ-
 સ્તકરોગને- અપાદાના રસમા ૨૭ ધાતુના વીકારજીપર- અલ્પફળ, અવ ત્રી તથા સર્વિંચની
 સાથે આપવું ૨૮ કેઠની પીડાને- અલ્પફળ તથા અસખમાં આપવું ૨૯ બેદરેખાલ-
 એટલે નાડી મળુને- નાગરવેલના પાન સાથે ૩૦ પેટની દુખાવ ઉપર- હરદાની સાથે ૩૧
 વાતશુક્રમને- ઇન્દ્રમા ૩૨ હરસને- સીમુકા પાનમા ૩૩ વાઈઆવેઈ તેલને- લસણના
 તેલમાં નાશ આપવો. ૩૪ સ્વાસને- અલ્પફળ, સર્વિંચ, મધ, એની સાથે ૩૫ રાત્રીર
 બળવાન ઘવાને- તુળસીના રસમાં ૩૬

ત્રીવખ ઇસ્મ—થેતના ઘવાને- અલ્પફળની સાથે ૧ પીતને- ઘીમા ૨ ધાતુ
 પડે તેલને- નાગરવેલના પાનમા ૩ શુક્ર લાગવાને- પીપરમા ૪ શુળને- અલખા-
 ની સાથે. ૫ કોસ્મત વાકુને તથા નળવાકુને પજ- અલખાની સાથે ૬ પરમાને-
 કુવારના રસ તથા તજમાં ૭ ઇન્દ્ર બેવી પિશાબ આવે છે તેલને- કુવારના રસમાં

શીખાણત- એલથીડાળા તથા પીપરમા ૧ માસ ખાદુ હોય તો મુત્રકૂટ,
 મુત્રરોધ, પ્રમેહ, કષ્ઠ, એ રોગનો નાશ કરે છે.

સુવર્ણ ઇસ્મ—બળતરાને- કકમા આપવું ૧ સ્ત્રીનો સંમ કરવો હોય તો-
 હાંજરાના રસમા ૨ રાત્રીરમા શક્તિ આવવાને- દુધમા ૩ નેત્રરોખને- સારાડીમા ૪
 વૃદ્ધપણ તથા બ્યાધી દુર ઘવાને- ઘીમાં ૫ છુલિની વૃદ્ધી ઘવાને- વળની
 સાથે ૬ મંતી વધવાને કેરાની સાથે ૭ રાજ્યપક્ષમા રોગને- પેદમ્બા દુધમા ૮ વીરાને-
 નીરવીશ સાથે ૯ ત્રિદાશ તથા ઊ માને- મુઠ, સર્વિંચ તથા મરીના સાથે ૧૦ શુધ્ધ
 સુવર્ણના અનુપાને- મધમા અથવા પાણીમા ઘસી આપવું મળે. શુધ્ધ કરશે ૧૧
 બેદરેખાલ સીતાના વરખ મધમા ઘાડી આપવો. ૧૨ સર્વ બ્યાધીને- સર્વોષધીમાં
 આપવી ૧૩ મહત્તી પીડાજીપર- મધ, અમળા, સુવર્ણ ઇસ્મ એકતુ કરી આપવું ૧૪
 લખમી પ્રાસ ઘવાને- પદ્મકેસરની સાથે આપવી ૧૫ આયુરા વધવાને- રાખ પુરપીમાં
 ૧૬ ઠાકર ઘવાને- વીઠાણી કકમા ૧૭

હરતાળભસ્મ—૧ વાતરક્ત તથા કુસ્થાદીરોગ એને ગળેના ડોકાળામાં = અથવા ચુરણમાં આપવું. ૨ સર્વ રક્તવીકારને-હુળદરનીસાથે ૩ અપસ્માર વાયુને-પછનાગ તથા છરામાં. ૪ જળોદરને-સમુદ્રકળમાં ૫ ભગંદરરોગને, તથા ફીરજોપદંશ, વીસાપમંડળ, ચળ, ખસ, વીરક્રોધક, વાતરક્ત-એ રોગને સાકરકોળાના રસમાં આપવું. ૬ તે માત્રા ૧ ચોખા જેટલી અથવા બે ચોખા જેટલી આપવી. જ્વર, ક્ષય, પંડુરોગ એને સાકરમાં આપવી. આખ્યા પછી તરત પથ્ય આપવું. ભાત, ગાયતુ દૂધ, ઘેાયલ સાકરતુ છુર, અદ્ય ભોજન કરવું, પાણી ઘણું પીવું નહીં, રાખમાં દૂધ નાંખી પીવું, સાંઝે મોળી ખીચડી ખાવી, સાકર ખાવી. ૭ વાયુ, શુળ, સુવારોગ એને આદાના રસમાં આપવી. પથ્ય ધી, ખીચડી અથવા ગાયતુ દૂધ, માત્રા લીધા પછી ૪ ઘડી સુધી પાણી પીવું નહીં. અશક્તને ઉન્હુ કરેલ પાણી ઠારીને આપવું. શનીપાત અરધાગવાયુ, વાયુગોળાને એજ અનુપાનમાં આપવું ૮ નખળા માણસને-જયકળનીસાથે, ૯ રક્તપીત્તીને-હુળદરની સાથે. ૧૦ ક્ષયને-નાગરવેલના પાનમાં. ૧૧ વીર્યવૃદ્ધીને-નાગરવેલના પાકેલાં પાનમાં. ૧૨ ઉર્ધ્વસ્વાસને હરડેની સાથે. ૧૩ સુસ્તીઉપર-સુઠની સાથે. ૧૪ દુર્ગંધીને-ચ પાના ફુલમાં અથવા સુગંધી પદાર્થોની સાથે આપજી. ૧૫ વાયુને-આદાના રસમાં. ૧૬ પ્રમેહને-તુળસીના રસમાં. ૧૭ જલોદરને-ખકરીના મુતમાં. ૧૮ સરદીને-કેસર તથા જવ ત્રીના સાથે. ૧૯ અશ્મીમૂત્રને-મધ તથા પીપરમાં. ૨૦ કાસક્ષયને-સાકરની સાથે. ૨૧ બંધેજને-લવીંગ તજ, તથા કપુરની સાથે. ઉતાર નીચું ૨૨ અઠારકુષ્ઠ ઉપરનીરગુંડી સાથે. ૨૩ કામવૃદ્ધીને ગાયના દુધમાં આપવું.

હીરકભસ્મ—૧ કોઠઉપર-ખેરનીછાલના ડોકાળામાં આપવું. ૨ વાયુને-આદાનો રસ તથા મધમાં. ૩ કાસ, કફ, સ્વાસ, એને અરડસો, મરી તથા પીપરમાં આપવું.

હીંગળો-ચસુવારોગને-૧ ચણોડીભાર માત્રા ગોમુત્રમાં આપવી. ૨ પુસ્તીને મધ તથા ધીમાં. ૩ પરસ્વેત્રો ઘણા આવતો હોય તો સાકરમાં આપવો. ૪ ક્ષયઉપર કેશર બે ચણોડીભાર જવ ત્રી બે ચણોડીભાર, સાકર ૪ માસા અને માત્રા ૨ ચણોડીભાર એપ્રમાણે આપવી. ૫ સર્વ રોગને અનુપાન થોણ આપવી.

હેમગર્ભ—૧ વાયુને-સરગવાના છાલના રસમાં ૨ કફને-આદાના રસમાં ૩ સર્વ રોગોને-મધ તથા પીપરમાં ૪ જ્વરને-વ્યાધીના રસમાં.

ગળો તથા તેનું સત્વ—૧ વાલથી તે ૧ માસા સુધી આપવું. ૧ વાયુને-ધીમાં આપવું. ૨ બંધકોષ્ટને-ગોળમાં. ૩ પીત્તને-સાકરમાં. ૪ કફને-મધમાં. ૫ વાતરક્તને-એર ડાયામાં. ૬ આમવાયુને-હુંડનીસાથે ૭ જ્વર, વાતરક્ત, પંડુરોગ, છર્ણજ્વર, બિલટી, અરૂચી, આર્શરોગ, કમળો, પીત્ત, પ્રમેહ, કાસ,

સ્વાસ, હેઠલી, કષ્ઠરોગ, બળતરાયુક્ત મુત્રકૃચ્છ, રક્તપ્રસ્ર, સ્ત્રાવરોગ એ રોગો ઉપર જે જે અનુપાનો કહેલા છે તેની યોજના કરી આપણુ ૮ વલી પલીતરોગને—બળોત્તુરુચ્છ નીત્ય બે ટાક આપણુ ૯ સર્વ મમસ્થાનના રોગો ઉપર—કાશમા આપણુ ૧૦ સર્વ વ્યાધીને—૫૫ પાણીમા ૧૧ ઠોઠ ઉપર—જાલી તળસના પાન ના રસમા ૧૨ ઉદરરોગ તથા ગુલ્મરોગને મુઠમા ૧૩ નેત્રરોગોને લેસના તાલ ધીમા. ૧૪ કાળા કેશ થવા સારૂ—સાગરાના રસમા ૧૫ અગ્નિમંદને—સુદીપ સાથે ૧૬ માતુસ્ત લાન ઉપર—ગળોના પાચ ક્ષિત્તુ સુર્ય કરી આપણુ

ત્રીકુળા—હરેકેકે ભાગ, બેહુલા ૬ ભાગ, આમળા ૧૨ ભાગ એવું મુરજુ કરી તેને વાવડીમ, ખેર, સાગરો એની લાવના આપી મુકણુ ૧ વલી તથા પલી તરોગને ૧ મહીનો આપણુ સાથે શરીર થવાને ૭ મહીનો આપણુ ૨ વૃદ્ધપણુ પ્રાપ્ત થવા સાથે ૧ વરસ આપણુ ૩ પ્રમેહ, વીસમબ્ધર, મદાગ્નિ, રહેરમરોગ, પીત્તરોગ, એ રોગ જ્યો ૪ નેત્રરોગોને મધ તથા ધીમા. ૫ વાતુરોગને—તેલમા ૭ પીત્તને—ધીમા. ૭ કફને—મધમા. ૮ બીજે પ્રકાર—ત્રિકુલાના મુરજુમા વાવડીમ, ખેર, સાગરો, આમરો એના રસોની છુદી છુદી ૭ લાવના આપવી પછી સરમા લાગે સાથે મેળવી મુકણુ તે લીકુ હોય તો વલી તથા પલીત એ રોગ તથા સર્વરોગ જ્યો.

લસણુ—સર્વ વાતુરોગો ઉપર સરસીકુ તેલ ૧ ભાગ, લસણુ ૧, આદુ ૧, સંધાલુક ૧, એ સર્વ એખડા કરી વાસણુમા નાખી હાદીવસ તડકામા મુકણુ પછી કાઢી બીજા પાત્રમાં મુકણુ અને સવારે શકતીપ્રમાણે ખાવા આપણુ, તથા મધ, ખાસ, ખાડા પકાઈ, ચીકણા પકાઈો ખાવાની રજા આપવી અપચ્છ અછરજુ થાય એજી ખાઈ નહીં, તડકે લેવો નહીં, પણ પાણી પીકું નહીં, દૂધ તથા ગાળા આવો નહીં નળવાયુને—લસણુની સળી માથલો કોટે કાઢી ધીમા તળી ચાટે મુવા વખતે ખાવો. ઉપર પાણી પીવું નહીં

ચાત્રક—એ લાંબા પાનનો અથવા થોડા પાનનો કારતક અથવા મામસર મહાનામા જંગલમા જઈ સારી જગ્યા ઉપરના હોય તેના મુળ લાવી તેવું મુરજુ કરી મુકણુ, તેમાંથી ૩ માસાથી તે ૭ માસા સુધી લેવાના વળતુ પ્રમાણુ છે ૧ શરીર મજલુત થવાને ૩ મહીનો સુધી આપણુ ૨ સર્વ વ્યાધી દૂર થઈ દીપ્ત શરીર થવાને એક મહીનો જાસમા આપણુ ૩ વલી પલીત, પકરોગ, અપરમાર, જળોદર, લગાદર, હરસ, પ્રમેહ, ઠોઠ એ ઉપર સરસીકુ, ધી તથા મધમા ૪ સર્વ વ્યાધી દૂર થઈ ૨૫ સાથે થવાને એક મહીનો ગામુચમાં આપણુ ૫ જુદી સારી થવાને એક મહીનો મધમાં ૬ ઊંચુ મુરજુ કરી તેમા ત્રીકુલુ મુરજુ સરમા લાગી નાખી એક તોલા પ્રમાણે ધી તથા મધમા સાત દીવસ સવારના આપણુ,

અને એકલું દૂધ પીઈ રહેલો, વલી પલીતરોગ દૂર થઈ માણી સ્ત્રીયો ભોગવે એવી શક્તી આવશે.

કુવાડીયો—૧તેના મુળનુ ચુરણ બકરીના મુત્રમાં ૪૯ દીવસ લેવું વાળકાલાં થાસે ૨ વીસ સાતા લીધુ હોય તો અમ્મીની ધાસ્તી રહેશે નહીં. ૩ ચોવીસ સાતા લીધુ હોય તો તે પુરૂષ થાકવાનો નહીં. ૪ પચીસ સાતા લીધુ હોય તો જળનુ ભય રહેશે નહીં. ૫ સર્વ રોગોઉપર છાસની સાથે લેવો. એ ઉપર પથ્ય ગાયનુ દૂધ તથા ભાત તેવીના બીજું કાંઈ ખાઈ નહીં. એ અનુપાનો ગોવર્ધન ગ્રંથ માયલાએ.

કર્મવિપાક.

કર્મવિપાક એટલે—પુર્વ જનમના વીશે કરેલા પાપ કરમનો ખરીણામ એવો કે બીજા જન્મના વીશે રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. તે મટવા વાસ્તે દેવની પૂજા, શાંતી, જપ, દાન, આદ્ય ભોજન તથા આસડ વગેરે ઉપાયો કહેલા છે. એ માટે કીયા પાપથી કીયા કીયા રોગ ઉત્પન્ન થાય છે તથા તે મટવાનો ઉપાયો શું છે તે લખું છું.

૧ બ્રહ્મહત્યા થકે, રાજ્યક્ષમા એટલે ક્ષય ઉત્પન્ન થાય છે, તેને મૃત્યુજયનુ અનુસ્થાન, સ્ત્રીવપુજા, તુળાદાન તથા નીત્ય સુવર્ણદાન કરવું.

૨ બીજાનુ દ્રવ્યહરણ કરી હોય તથા કોઈ ભોજન કરતુ હોય તો તેને ઉઠાડવાથી વીશુચીકા થાય છે, તેણે દરીદ્રી લોકોને ઈછાભોજન કરાવવું.

૩ પોતાના ગોત્ર માયલી કન્યા ભોગી હોય તથા સોનાની ચોરી કરી હોય તો પ્રમેહ, મુત્રકૃષ્ણ એ રોગ થાય છે. તેને સોનાનુ દાન કરવું.

૪ શીવનુ ડેર પાડીયુ હોય તથા ધન, ધાન્ય હરણ કરી હોય તથા બીજાના માનભંગ કરે તથા અપરાધ ન છતાં દંડ કરે તો પંડુરોગ તથા કમળો થાય છે. તેને ભુમીદાન કરવું તથા સાકરનુ પાણી એટલે સરખત કરી ગરીબોને પાવું.

૫ બીજાને ભારે પીડા કરે તો શોકરોગ થાય છે. તેને જસવંદીના લાખ ફુલ દેવ ઉપર ચઢાવવા.

૬ જાદુ કરી, કીંવા આસડો આપી ગર્ભ પાડ્યો તો જલોદર થાય છે, તે બાળ્યત મારગમાં ધરમખાતે પાણીની પરખ મુકવી.

૭ હીંસા તથા નીંદા કરી છે તો નાડીમણ થાય છે. તેને ઉભયતોમુખી ગાયનુ દાન કરવું (એટલે વાછરૂ અરધુ જણ્યુ છે તેવી ગાય.)

૮ બાળહત્યા કરી છે તો ગર્ભ પડે છે તથા વૃદ્ધી થાતો નથી, તેને દેવ તથા આદ્યનો પુજા કરવી.

૯ વીંધાસમાત કરવો તથા ખરાબ શબ્દ બોલવા બીજાનો છુલ કેવો તથા અપરાધ વીના કોઈને કેદમાં રાખવો તથા દ્રેશ કરવો તથા વગર અરથે રીક્ષ કરવી, રક્ષ વીક્રય કરવો તથા નીંદા કરવી તથા કેવ આજ્ઞાન ઉપર શાસ્ત્રના અરથે દોષા યુક્તિ આપવા કારણોથી તેર પ્રકારના શનીપાત થાય છે

બીજા કારણો હોમના કુટો, ધનન, વીવાહ, કુવા, પાણીના નવાણે, ગૌશરનેા નાશ કરીયા હોય તો તેર શનીપાત થાય છે, તેને સોનાની તુલા કરવી, પાંચાત્ દાન કરવું અથવા વાય, કુવા, રેશ બાંધવા, તથા આમલી, કોદા તથા બીલી તથા આબાના કાંચો, મારણ ઉપર વવરાવવા

૧૦ સુર્તિયા ફેરે તથા વરસાસન ભાંગે તથા ચોર ભર એવું બીજાને કહું હોય તો હરસ, અતીસાર એ રોગ થાય છે તેને લુગીદાન કરવું તથા રસ્તા ઉપર બામ બનાવવો, રેશ મઠ તથા તલાવ બાંધવા એકસે હરસ, અતીસાર એ રોગ દૂર થઈ શકે, સ્વાસ પછુ ભય છે

૧૧ પંચતર્મા એ જમવા બેસે તે તે મલુ ખાય છે એવું એ કુખ માને છે તેને આરુચી થાય છે, તે બાબત બનાવ તથા પાણીનું દાન કરવું

૧૨ બીજાને સુળ ઉપર થકાવવો, હાથ તથા પગ તથા કાન કાપવા, આંખો ફોડવી પ્રાણીને અમથાજ મારવો એવા કરમોથી સત્તાવીસ પ્રકારના શુળ ઉત્પન્ન થાય છે તે બાબત એ મારને ચારતુ ભય હોય તેનો બજાબસ્ત કરી તે મારગ નીરભય કરવો બહીવાનો ક્રોધાવવા તરેતરેના ફેલ તથા રસનું દાન કરવું, પાણીના નવાણું કરવા, હોમ તથા આજ્ઞાન ભોજન તથા જપ કરવા.

૧૩ બીજાને પીદા કરે છે તથા તેને કુખ કપારે પાયો કીવી ઈંડા કરે છે તથા વીંધાસમાત તથા મોઢુ પાપ કરે છે તેને હેઠકી, કાસ, સ્વાસ, એ ઉત્પન્ન થાય છે તે બાબત પીપળાને પરફણુ કરવી, મહુથાલી, માવચીત, કેવ, ગાય બીની પુલ કરવી.

૧૪ ગાય, કન્યા તથા પત્નસ એ વેચે છે તેને મલ્લી પ્રકારના વાણુ થાય છે, તે બાબત ગૌમદાન તથા મહુ, પેતુ એ આપવા.

૧૫ કથા ન સાબળી હોય તો કરજસુળ રોગ થાય છે, તેને પશુગ એ આપવું
૧૬ બીજાનો દ્રેશ કરે છે અને પેશુન્ય ભેવે છે તેને અપસ્માર (ક્રિડે ફેફર અથવા વામ) આવે છે તે બાગદ વાઝા સોલી કપીસા ગાયનું દાન કરવું
૧૭ એ કલમી કેવ તથા આજ્ઞાનની બક્તી કરે છે પછુ મનમા કોપચુકત હોય છે તેના પેદમા રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, તે બાબત સોનાની પ્રતીમા કરી તેનું દાન કરવું

૧૮ કીમરની વજુ તથા કન્યાની સાથે બાંધરમ કરવું હોય તો તેને પચરીહ ફરક થાય છે, તે બાબત લીલ્લાના કરવી

૧૯ બીજાનું દ્રવ્ય તથા સ્ત્રીનું હરણ કર્યું હોય તો તથા નીંદા કરી હોય તો તેને નેત્રરોગ થાય છે, તે બાબદ ચાંદ્રાયણ પ્રાયચીત કરવું.

૨૦ આઘાણ, ગાય, રાજા એને માર્યા હોય તથા ઘર અને પાણીના નવાણુ ભાંગ્યા હોય તથા પરદ્રવ્ય તથા અનાજ તથા ગુરૂ, ધણી એની સ્ત્રી તથા કુટુંબમાં પડા સ્ત્રીનું હરણ કરવાથી - તેને પડુરોગ, કોહ, ક્ષય, અતીસાર, પ્રમેહ, પથરી, મુત્રકૃછ, શુળ, કાસ, વર્ણુ એ રોગ અનુક્રમે કરી થાય છે, તે બાબદ દશ દાન કરવા.

૨૧ શરીર અશુદ્ધ રાખવાથી સંગ્રહણી થાય છે. બીજાને નરસા શબ્દો બોલવાથી ક્ષયરોગ થાય છે, એ બાબદ તથા સર્વ રોગ બાબદ ગૌપ્રદાન કરવા.

૨૨ અનેક પ્રકારના વીલક્ષણ તાવ આવ્યા હોય તો દશદાનો તથા ગૌદાનો કરવા. પંડુ તથા કોહ એ રોગ બાબદ ગાય, ભુમી, સોનું એ દાન કરવા. પ્રમેહ, શુળ, સ્વાસ, ભગદર એ બાબદ સોનાનું દાન, જવર, સ્વાસ, કાસ એ બાબદ શીવની પુળ, શોફ, વર્ણુ, પીનસ, દાહાજવર એ બાબત શાંતી કરવી, ઊલટી બાબદ અન્ન દાન, ભ્રમને શસ્ત્રદાન, મંદાગ્રીને અગ્રીની સેવા, ગુદમરોગને કન્યાદાન, પ્રમેહ તથા પથરીને લવણદાન, શુળને આમ્લણુભોજન, રક્તપીત્તને ઘી તથા મધનું દાન, વર્ણુરોગને પીપળા તથા ઉમરાને પાણી નાખવું. સંગ્રહણી તથા અતીસાર એને ચતુરવીધ માહાદાનો કરવા, કુસ્થરોગને ધાતુદાન, બહુમુત્રને ગોદાન, નેત્રરોગને ધૃતદાન, નાસી કારોગને મુગધી પદાર્થોનું દાન, ત્વચાસંબધી રોગોને તેલદાન છંદુરોગોને છ રસના દાનો, દંતરોગને સ્તોત્ર પાઠ કરવો.

સ મા સ.

જહીરાત મહાદેવ ગોપાલ શાસ્ત્રી અમરાપુરકરને જ્ઞાનદર્પણ

છાપખાનામાં વેચવાનો પુસ્તકો.

નામ	કિંમત.	નામ	કિંમત.	નામ	કિંમત.
સંજ્ઞાનાં વિવિધ પુસ્ત.	૫૬ મજરી (દિંદી).	૦-૨-૬	પ્રશ્નરોપાસના (કાપડનું		
અધ્યાત્મ ભજનમાળા (૬૦૦	પ્રભાતિ સ ગ્રંથ (મોટું)	૦-૪-૦	પુ હુ)	-૦૫-૦	
૫૬ કીર્તનો)	બાલભોધ સટીક.	૧-૦-૦	પ્રશ્નરનિત્યોપાસના.	૦-૧-૦	
અણુધડની લાવણીઓ.	ભોધ ચિન્તામણી	૦-૪-૦	વાસ્તુનિમિત પ્રાર્થના.	૦-૧-૦	
અખાનીવાણી	(રૂપીરાજ)	૦-૪-૦	હુતાશની.	૦-૧-૦	
અષ્ટાક્ષરની ટીકા.	મકતમાળા ભાષાન્તર.	૧-૮-૦	ધર્મવિવેચન.	૦-૬-૬	
આશિરકિત.	મજરીક કાવ્યસ ગ્રંથ	૧-૦-૦	બાલસ ધ્યોપાસના.	૦-૧-૦	
આધવજ્ઞના સદેશા.	ભજનસાગર.	૦-૮-૦	વૃદ્ધિપ્રાર્થના.	૦-૧-૦	
ઉત્સવની પદમાળા	ભજન ભ ડાર	૦-૧૨-૦	અનુષ્ઠાન પદ્ધતિ.	૦-૫-૦	
ઉપદેશ ચિન્તામણી.	મકતમાળ ભજનાવલી.	૦-૪-૦	બ્રહ્મસ ગીત.	૦-૧-૦	
કબીરદર્પણ.	ભાગવતનો સાર.	૦-૧૨-૦	બાલ ધર્મ	૦-૧-૦	
કબીર લીલામૃત	શ્રી માહાપ્રભુજીનુ પ્રા-	૦-૨-૦	દયા, ક્ષમા અને શાંતિ	૦-૨-૦	
કાકરોલીનો છપનભોગ.	ગટય.	૦-૪-૦	મકિત અને નીતિ.	૦-૧-૦	
કૃષ્ણાશ્રય સટીક	રસિક ભજનાવલી.	૦-૪-૦	અખળાશ્રુ.	૦-૧-૦	
કૃષ્ણચરિત (ગીરધરકૃત)	રાસલીલા (પ્રથમ ભાગ)	૦-૫-૦	ભાતુભાવ.	૦-૧-૦	
" "	" (બીજો ભાગ.	૦-૮-૦	પરકાળ	૦-૨-૦	
કેવલ રસ (નિત્ય પાઠ).	લાલખાવાના પદ સ ગ્રંથ	૦-૧-૦	નવસ હિતા.	૧-૦-૦	
ગોપીગીતસટીક (ત્રણ	વક્ષમાખ્યાન અને મૂળ	૦-૨-૦	ગુહવાસ્તુ નિમિત પ્રાર્થના	૦-૧-૦	
ભાષામા)	પુરૂષ.	૦-૮-૦	સાધન બિંદુ.	૦-૪-૦	
ગોપીગીત (વારતીક ટીકા	વિનયપત્રિકા (સુરદાસ)	૦-૮-૦	બ્રાહ્મધર્મના વ્યાખ્યાન.	૦-૨-૦	
છાટમકૃત કીર્તનમાળા	પોડશય યે (ટીકા સાથે)	૧-૦-૦	બ્રાહ્મધર્મમતસાર(ના હે)	૦-૧-૦	
જમનાજીના ૪૦ પદ	વૈસ્નવ-ગુરુ-ધર્મ-કર્મ	૦-૧-૦	પ્રભુપ્રાર્થના	૦-૧-૦	
દશાવતાર સ્તોત્ર (૫૦	શ્રીદેવકીન દનારાચાર્યનાં	૦-૫-૦	પ્રભુ પ્રાર્થના સંગ્રહ	૦-૧-૦	
ગદૃલાલજી)	ભાષણો.	૧-૪-૦	પ્રાર્થના સમાજના સિ-		
દત્તોત્તયસવાદ	સિદ્ધાંતમુક્તાવલી(સટીક)	૦-૨-૦	દ્વાંત	૦-૧-૦	
દીનતા આશ્રયના પદ.	જ્ઞાન ઉપદેશ	૦-૬-૦	જીવાત્મા અને પરમા-		
ધર્મપ્રકાશ	જ્ઞાનોદય ભજનમાળા	૦-૮-૦	ત્માનો સ બ ધ.	૦-૧-૦	
ધોળ પદ સ ગ્રંહ.	પ્રશ્નરપ્રાર્થનામાલા ભાગ	૦-૮-૦	મેરી માલા	૦-૫-૦	
ત્રીનાથજીનુ પ્રાગટ્ય.	૧ લો	૦-૧૨-૦	પાલોન્નતિ સહાય.	૦-૨-૦	
નિત્ય કિર્તન નયા વર્ષદિ	" ભાગ ૨ જો	૦-૮-૦	વર્મતત્વ (પુ ૧-૨-૩)	૦-૪-૦	
વસના ઉત્સવ.	અમ ગમાલા ભાગ ૧લો.	૦-૩-૦			
નિરમળ ભજનમાળા.	" ભાગ ૨ જો.	૦-૨-૦			
	દિંદી તથા અમ ગ	૦-૨-૦			

નામ	ક્રીમત	નામ	ક્રીમત	નામ	ક્રીમત
પ્રયોગ,કર્મ, સંબંધી પુસ્ત		દીપાસાધે	૦-૪-૦	શ્રીમદ્ભાગવત સરીક	
આદ્યનિક પ્રદીપ-આરે		વિમલસંસ્કાર	૧-૦-૦	(શ્રીધરી) શ્રીભાગવત	
વેદન સંક્ષિપ્ત નિત્યકર્મ	૦-૪-૦			ભોધિની, સુભોધિની	
આદ્યનિક કર્મપ્રયોગ	૦-૪-૦			આદિક યજુરી દીક્ષાને	
દિવ્યાણ સમક સરીક	૦-૮-૦	પુરાણ, કથા, આદ્યકાવ્ય, ઈ		આધારે દીપણીએ તથા	
શુદ્ધાન્તિ અને નીલપ-				શ્રીનાથજીનાં ચિત્ર સાથે	
ક્ષતિ.	૦-૫-૦	ગરુડપુરાણ સરીક		જાણજોઈ લીધીમાં મ	
દિગ્દર્શિક સરીક	૧-૦-૦	(પ્રેતકથ)	૧-૦-૦	દોઢા અક્ષર ખુલાં પત્ર	
નન્યકથા પાઠ સરીક	૧-૦-૦	સ્ત્રીભાગવત ભાષાન્તર	૮-૦-૦	(અગ્ર ભાગના દીક્ષા) ૧૨-૦-૦	
પ્રયોગભાષ્યર પ્રથમ પ્રકર		શ્રીકૃષ્ણભગવાનના કાવ્ય		શ્રીમદ્ભાગવત કાવ્ય	
ફલેદી, વ્યુત્પેદી, સાંખ્યેદી,		ન્તર પૂર્વાધ	૨-૦-૦	ન્તર ઉપર લખી દીક્ષાને	
પ્રત્યેક	૦-૧-૦	શ્રીકૃષ્ણના સ પૂર્ણ		આધારે શ્રીનાથજીનાં	
પ્રયોગભાષ્યર દ્વિતીય પ્ર-		(કવિવારણ)	૧-૮-૦	દર્શનીય અપૂર્વ ચિત્ર	
કર પ્રત્યેક	૦-૧-૦	મહિમ પુરાણનું કાવ્ય		તથા દીક્ષામત્ર, શ્રીચેત-	
પુરાણકર્મદર્શણ ભૂમિધા-		ન્તર	૫-૦-૦	ચેતનાધજીનું ચિત્ર જ-	
નથી લેષ તમામ સરકાર		માઠેનપુરાણ (કવિવા-		નચરિત્ર અને બીજાં	
(જાન્તી ઉપાધન વિગેરે)	૦-૪-૦	નક)	૫-૦-૦	૧૭ ચિત્ર સાથે	૫-૦-૦
પુરાણોપાસના	૦-૨-૦	સેકુલા (કલ્પાની) પુરાણ		શ્રીમદ્ભાગવત ભાષાન્તર	
પુરાણોક્ત વિવાદ	૦-૧-૦	યુગ્મરાત્રી ભાષાન્તર	૩-૦-૦	શ્રીધરીદીક્ષાને આધારે	
પુરાણોક્ત અકલ્યાન્તિ		નાસખીન પુરાણનું		(વેદધર્મસમ્પન્ન)	૫-૪-૦
દીક્ષાસાધે	૦-૪-૦	ભાષાન્તર	૨-૦-૦	શ્રીમદ્ભાગવત સંપૂર્ણ	
પુરાણોક્ત આદ્ય જક્ષતિ	૦-૪-૦	વિષ્ણુપુરાણનું ભાષાન્તર	૪-૮-૦	પદ્યન થ તથા અમરત-	
મહાસવ ભાગ સરીક	૦-૪-૦	શિવપુરાણ-જાનસંક્રિયા		ગીતા સરીક-કવિ (વ	
લખુ જ્ઞાત આદ્યનિક		સરીક	૪-૦-૦	સમ અને પ્રેમાનન્દ-	
શુભરાત્રી દીક્ષાસાધે	૦-૪-૦	શિવરક્ત સરીક	૮-૦-૦	૧૮) શ્રીનાથજી અને મુ	
વ્યુત્પેદી સંખ્યાપ્રયોગ		સકલપુરાણ-પ્રભાસના		રથી મનોહરનાં તથા	
સરીક	૦-૧-૦	સિવજીએ પારવતીજી		બીજાં ઉત્તમ ચિત્રો	
અગ્નેદી સંખ્યાપ્રયોગ		પ્રત્યેક કહેણ પ્રભાસના		સંકલિત	૫-૦-૦
સરીક	૦-૧-૦	જાતમ	૩-૮-૦	શ્રીમદ્ભાગવત કવચકથા	
વિવાદવિધિ	૦-૮-૦	સકલપુરાણોક્ત નામરત્ન		ભાષાન્તર	૧-૮-૦
મતસજ સુગરાત્રી	૪-૦-૦	ભાષાન્તર	૭-૮-૦	ભાગવત કવચકથાસરીક	૩-૦-૦
સામવેદી જોડાજનાં આદ્ય		અન્તરગરુડ	૦-૧૨-૦	ભાષાન્તર	૧-૦-૦
નિષ્કલપરાત્રી દીક્ષાસાધે	૦-૮-૦	શ્રીભાગવત-શ્રીધરી દી		કથાથી બીજા સંસ્કૃત તથા સર્વ	
સામવેદી સંખ્યાપ્રયોગ	૦-૧-૦	ક્ષતિસાર સુગરાત્રી દીક્ષ		પુસ્તકો મેળવ ક્રીમતથી મળશે.	
પદ્ધિ-કવિધિ (૫ ઉર્વેદી)		સાધે જુદા સાધનામાં	૮-૦-૦		

